

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ
ВЫСШЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
КЫРГЫЗСКО-РОССИЙСКИЙ СЛАВЯНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
имени первого Президента Российской Федерации Б.Н. Ельцина

ГУМАНИТАРНЫЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра кыргызского языка

**Г.Э. Аманалиева,
А.Б. Даакыбаева**

ИЗУЧАЕМ КЫРГЫЗСКИЙ ЯЗЫК

**Учебник
для студентов медицинского факультета
высших учебных заведений
начинающих групп**

1–2 уровень

Бишкек – 2021

УДК 811.51
ББК 81.2 Ки
А 61

Рецензенты:

К.Д. Добаев, д-р пед.наук, проф.,
К.А. Биялиев, д-р пед. наук, проф.,
Т.О. Мусабекова, канд. мед.наук, доц.,
А.И. Бешкемпирова, канд. филол. наук

Рекомендовано к изданию Ученым советом гуманитарного факультета КРСУ

Аманалиева Г.Э., Даакыбаева А.Б.

А 61 ИЗУЧАЕМ КЫРГЫЗСКИЙ ЯЗЫК: учебник для студ. мед. фак. высш. учеб. заведений начинающих групп (1-2 уровень). Бишкек: Изд-во КРСУ, 2021. 334 с.: ил.

ISBN 978-9967-19-701-5

Учебник представляет собой практический курс кыргызского языка. Предназначен для студентов медицинского факультета начинающих групп учебных заведений, где изучается кыргызский язык. Учебник состоит из 2-х частей.

В каждой части даются краткие грамматические сведения, лексика, диалоги, закрепляющий грамматический и лексический материал на образцах наглядного методического материала (рисунков, иллюстраций), а также на образцах разговорной речи, упражнений для самостоятельной работы. В процессе работы над учебником был использован краткий грамматический справочник К.А. Биялиева.

Учебник даёт возможность изучить особенность обиходно-разговорного стиля. В 1 части учебника представлены тексты, диалоги наиболее часто встречающиеся в бытовой речи, в таких ситуациях как: знакомство, сфера торговли, транспорт, времена года, ситуации, связанные с образовательным процессом, здравоохранение и спорт. Во 2 части даются темы для навыка и закрепления в основных ситуациях речевого общения у медицинских специалистов в объеме начального курса, исходящие из ситуативных диалогов, текстов, заданий и лексики. Задания и упражнения, данные в учебнике, способствуют формированию всех видов речевой деятельности.

УДК 811.51
ББК 81.2 Ки

А 4602020400-19

ISBN 978-9967-19-701-5

© ГОУВПО КРСУ, 2021

МАЗМУНУ СОДЕРЖАНИЕ

КИРИШҮҮ (Введение)	5
Фонетикалык курс (Фонетический курс)	6
Зат атоочтор (Имена существительные)	8
Шилтеме ат атоочтор (Указательные местоимения).....	9
Үндүүлөрдүн үндөштүгү (Созвучие гласных)	12
Зат атоочтун көптүк саны (Множественное число имен существительных).....	12
Үнсүз тыбыштар (Согласные звуки)	15
Терс формасы (Отрицательная форма)	17
Терс формадагы татаал этиштер (Глаголы отрицательной формы).....	18
Өздүк ат атоочтор (Личные местоимения)	23
I БӨЛҮК	27
ГРАММАТИКА	
ТЕКСТТЕР	
КӨНҮГҮҮЛӨР	
Биринчи сабак: Саламдашуу. Коштошуу (Приветствие. Прощание).....	29
Экинчи сабак: Таанышуу (Знакомство).....	33
Үчүнчү сабак: Үй-бүлө(Семья).....	39
Төртүнчү сабак: Тамак-аш (Еда).....	46
Бешинчи сабак: Үй. Үйдүн интерьерери (Дом. Интерьер дома)	52
Алтынчы сабак: Шаарда (В городе).....	57
Жетинчи сабак: Автобекетте (На автовокзале).....	63
Сегизинчи сабак: Соода (Торговля).....	70
Тогузунчу сабак: Базарда (На рынке).....	77
Онунчу сабак: Азык-түлүк дүкөнү (Продовольственный магазин).....	84
Он биринчи сабак: Адамдын көркү – кийимде (Одежда).....	89
Он экинчи сабак: Электрондук почта (Электронная почта).....	94
Он үчүнчү сабак: Менин иш күнүм (Распорядок дня).....	99
Он төртүнчү сабак: Адамдын сырткы келбети мүнөзү (Внешность. Характер).....	106
Он бешинчи сабак: Ден-соолук (Здоровье).....	110
Он алтынчы сабак: Жогорку Окуу жайлар (ВУЗы)	115
Он жетинчи сабак: Жыл мезгилдери (Времена года).....	120
II БӨЛҮК	129
ТЕМЫ ДЛЯ НАВЫКА И ЗАКРЕПЛЕНИЯ В ОСНОВНЫХ СИТУАЦИЯХ РЕЧЕВОГО ОБЩЕНИЯ У МЕДИЦИНСКИХ СПЕЦИАЛИСТОВ В ОБЪЕМЕ НАЧАЛЬНОГО КУРСА	131
1. Бейтапканада (В поликлинике).....	131
2. Терапевттин кабинетинин жанында.Терапевте (У кабинета терапевта. У терапевта) ..	132
3. Көз доктурда (У окулиста)	133
4. Лордо (У лора).....	135
5. Рентгендик изилдөө (Рентгенологическое исследование).....	136
6. Рентгенден кийин (После рентгена).....	137
7. Невропатологдо (У невропатолога).....	138
8. Лабораторияда (В лаборатории).....	139

9. Хирургдун кабинетинде (У хирурга)	141
10. Гинекологдо (У гинеколога)	141
11. Бир күндөн кийин (На следующий день)	143
12. Эндокринологдо (У эндокринолога)	144
13. Балдар доктурунда (У педиатра)	145
СИТУАТИВНО-ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ЛЕКСИКА.....	147
1. Бейтапканада (В поликлинике).....	147
2. Лабораторияда (В лаборатории)	148
3. Рентгендик изилдөө (Рентгенологическое исследование)	149
4. Нерв оорулары (Нервные болезни)	150
5. Оорутпоо. Реанимация (Обезболивание. Реанимация)	151
6. Дарылоо (Терапия).....	152
7. Хирургия жана травматология (Хирургия. Травматология)	154
8. Шишик (Опухоль).....	157
9. Көөдөн мүчөлөрүнүн оорулары (Заболевание органов грудной полости).....	158
10. Тамак сиңирүү органдар оорусу (Болезни органов пищеварения)	160
11. Жүрөк-кан тамырлар системасы (Сердечно-сосудистая система)	164
12. Тери оорулары (Кожные болезни)	166
13. Жугуштуу оорулар (Инфекционные болезни).	167
14. Венерология (Венерология).....	168
15. Акушерство жана аялдар оорулары (Акушерство и гинекология).....	168
16. Кулак, мурун, тамак оорусу (Болезни уха, горла, носа).....	170
17. Көз оорулары (Глазные болезни).....	172
18. Урология (Урология).....	173
19. Психиатрия (Психиатрия)	174
ТЕКСТЫ ПО МЕДИЦИНСКОЙ СПЕЦИАЛЬНОСТИ	176
1. Медицина ишмерлери (Деятели медицины)	177
2. Медицина илиминин тарыхынан (Из истории медицины)	209
3. Негизги түшүнүктөр (Основные значения).....	230
ГРАММАТИКА (ГРАММАТИКА).....	284
СӨЗДҮК (СЛОВАРЬ).....	301
I-БӨЛҮК БОЮНЧА СӨЗДҮК (СЛОВАРЬ ПО I ЧАСТИ)	303
II-БӨЛҮК МЕДИЦИНАЛЫК ТЕРМИНОЛОГИЯ БОЮНЧА СӨЗДҮК (II ЧАСТЬ СЛОВАРЬ ПО МЕДИЦИНСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ)	317
ПАЙДАЛАНЫЛГАН АДАБИЯТТАР (ИСПОЛЬЗУЕМАЯ ЛИТЕРАТУРА)	332

ВВЕДЕНИЕ

КИРИШҮҮ

Методические указания для преподавателей и студентов

Кыргызский язык даст вам возможность познакомиться с богатством кыргызской культуры, имеющей древние традиции.

Данный учебник нужен будет вам не только в вузе, но он может пригодиться и тогда, когда потребуется найти ответ на какой-либо вопрос, связанный с кыргызской речью, с кыргызским языком. Самое главное – через язык вы научитесь лучше понимать трудолюбивый и гостеприимный кыргызский народ.

Настоящий учебник отражает совместные разработки в области развития методики обучения кыргызскому языку как иностранному в начинающих группах.

Главной задачей является обучение студентов начинающих групп кыргызскому языку, как средству общения на коммуникативной основе, реализация которой заключается в обучении всем видам речевой деятельности: чтению, аудированию, письму, говорению. Новшеством в этом учебнике является то, что студенты могут не только читать, но и делать иллюстративные заметки, выполнять упражнения и составлять диалоги прямо внутри учебника, иначе говоря, он является одновременно учебником+рабочей тетрадью.

(В этой связи начальный этап представляет собой наиболее важную ступень в процессе изучения кыргызского языка.

Исключительное значение при отборе материала имеет сопоставление языковых систем родного и изучаемого языков. Нужно отметить, что для овладения языком предполагается изучение всех его сторон, нужна работа как над фонетикой и орфографией, так и над грамматикой и лексикой. Учебник разбит на темы, чтобы удобно было пользоваться им как при изучении нового, так и при повторении и обобщении ранее изученного. Важно научиться пользоваться оглавлением, это поможет быстрее найти нужный материал.

Каждый урок, в свою очередь, имеет «ступеньчатую» структуру, т. е. в начале урока предлагается фонетическая зарядка, которая состоит из отдельных слов и выражений, пословиц и поговорок. Лексико-грамматический комментарий является одним из активных источников пополнения лексического запаса изучающих.

Иллюстрированные упражнения, диалоги и тексты способствуют быстрому запоминанию естественной тематики. Они представлены в начале с пофразовым переводом на родной (русский) язык, что очень важно на начальном этапе обучения.

ФОНЕТИКАЛЫК КУРС ФОНЕТИЧЕСКИЙ КУРС

Система кыргызских звуков следующая:

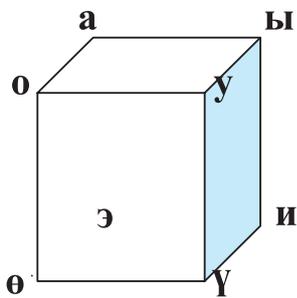
- глухие согласные: п, т, с, ш, ч, к, х, ф, щ, ц.
- звонкие согласные: б, в, г, д, ж, з, м, н, р, н, й, л.

Гласные делятся согласно следующей структуре:

- губные   о, у, ө, ү
- негубные   а, ы, э, и
- твердые (гласные заднего ряда)   а, ы, о, у
- мягкие (гласные переднего ряда)   э, и, ө, ү

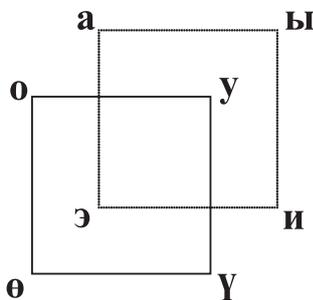
Следующая диаграмма поможет вам лучше и легче понять гласные кыргызского языка.

А)

краткие гласные: а-э, о-ө, у-ү, ы-и
долгие гласные: аа, ээ, оо, өө, уу, үү

Б)

не губные: а, э, ы, и
губные: о, ө, у, ү

- В) твердые (заднего ряда) гласные: а, о, ы, у
мягкие (переднего ряда) гласные: э, ө, и, ү

Кыргызские гласные произносятся так же, как и пишутся.

1-көнүгүү. А жана э табыштарын айырмалап окугула (Прочитайте, различая звуки а и э):

ат – эт	ата – эне
ал – эл	аким – эки
ак – эк	алма – элек

Если слово начинается со звука «е», то пишется буква «э», но если тот же звук в середине или в конце слова, то передается звук «е»:

2-көнүгүү. Окугула жана кайталагыла (Читайте и повторяйте):

эл	беш	терезе
эне	китеп	кеме
эже	дептер	тизме
эшик	мектеп	эмне

3-көнүгүү. «Ы» жана «И» табыштарын айырмалап окугула (Прочитайте, различая звуки «ы» и «и»):

ык – ик	балык – эшик
ыр – ит	ыргыт – жигит
ыш – иш	ышкыр – ишке

4-көнүгүү. «О» жана «Ө» табыштарын айырмалап окугула (Прочитайте, различая звуки «о» и «ө»):

от – өт	болот – бөлөт
кол – көл	конок – көмүр
сок – сөк	сокмо – сөйкө

5-көнүгүү. «У» жана «У» тыбыштарын айырмалап окугула (Прочитайте различая звуки «у» и «у»):

уй – үй	бут – бүт	булут – сүрөт
ун – үн	туз – түз	отур – дүкөн
ур – үр	суз – сүз	тогуз – сүлгү

В кыргызском языке по долготе гласного изменяется значение слова

6-көнүгүү. Кыска «а» жана созулма «аа» тыбыштарын жазгыла жана туура окугула (Напишите и правильно прочитайте краткие гласные «а» и долгие гласные «аа»):

сан – саан	шар – шаар
сат – саат	мал – маал
жан – жаан	тал – талаа

7-көнүгүү. Созулма «ээ» тыбышын жазгыла жана туура окугула (Напишите и правильно прочитайте долгий звук «ээ»):

ээр	мээ
ээк	чээн
бээ	жээн

8-көнүгүү. Кыска «о» жана созулма «оо» тыбыштарын жазгыла жана туура окугула (Напишите и правильно прочитайте краткий звук «о» и долгий звук «оо»):

оз – ооз	ток – тоок
ор – оор	кон – коон
боз – бооз	жол – жоолук

9-көнүгүү. Кыска «ө» жана созулма «өө» тыбыштарын жазгыла жана туура окугула (Напишите и правильно прочитайте краткий звук «ө» и долгий звук «өө»):

сөк – сөөк	сөөмөй
төрт – төө	өгөө
бир – бирөө	көөкөр

10-көнүгүү. Кыска «у» жана созулма «уу» тыбыштарын жазгыла жана туура окугула (Напишите и правильно прочитайте краткий звук «у» и долгий звук «уу»):

сур – суур	улуу
оку – окуу	сулуу
кур – куур	буудай

11-көнүгүү. Кыска «ү» жана созулма «үү» тыбыштарын жазгыла жана туура окугула (Напишите и правильно прочитайте краткий звук «ү» и долгий звук «үү»):

көнүгүү	элүү
көрүүчү	адептүү
күү	күчтүү

ЗАТ АТООЧТОР ИМЕНА СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫЕ

Существительные отвечают на вопросы **ким?** – *кто?* и **эмне?** – *что?*

Вопрос **ким?** – *кто?* задается только человеку;

Вопрос **эмне?** – *что?* задается только неодушевленным предметам и животным.

Асан	үстөл
Аяна	эшик
Сергей	терезе
Ким? Мария	Эмне? дептер
мугалим	отургуч
окуучу	чычкан
студент	ит
кыз	желек

Собственные имена начинаются с большой буквы.

Мисалы: Бишкек, Америка, Россия, Кыргызстан, Ысык-Көл, Исмаил, Самат, Наташа, Кристина.

Нарицательные имена пишутся с маленькой буквы.

Мисалы: университет, доска, көчө, тынчтык, аудитория, ит, мышык, үй.

Как правило большинство кыргызских

Мисалы: дептер, терезе.

12-көнүгүү. Сөздөрдү туура окугула, которгула (Правильно прочитайте и переведите предложения):

окутуучу
студент
сабак
парта
бала
университет
мышык
китеп
дукөн
калем сап

отургуч
доска
окуучу
кыз
терезе
журнал
профессор
үй
чычкан
дептер

13-көнүгүү. Берилген сөздөргө ким? эмне? деген суроолорду бергиле (К данным словам задайте вопрос кто? что?):

Үлгү: студент – ким?
отургуч – эмне?

үстөл, окуучу, бала, парта, гүлдесте, сүрөт, китеп, ит, бор, калем сап, синди, эшик, газета.

14-көнүгүү. Ким? эмне? деген суроолорго жооп берген сөздөрдү бөлгүлө (Разделите слова задающие вопрос кто? и что?):

Үлгү: ким? – окуучу
эмне? – мектеп

окутуучу, кыз, бала, сабак, үй, университет, терезе, агай, дептер, студент, мектеп, карындаш.

ШИЛТЕМЕ АТ АТООЧТОР УКАЗАТЕЛЬНОЕ МЕСТОИМЕНИЕ «БУЛ» (ЭТО, ЭТОТ)

«Бул» – деген шилтеме ат атооч

бул ким? (кто это?)

бул эмне?(что это?)

15-көнүгүү. Уккула, кайталагыла жана окугула (Слушайте, повторяйте и читайте):

Бул ким?

бул бала

бул доктор

бул мугалим

бул студент

бул жумушчу

Бул эмне?

бул университет

бул кат

бул калем сап

бул отургуч

бул эшик

16-көнүгүү. Уккула, кайталагыла жана окугула (*Слушайте, повторяйте и читайте*):

Бул ким? – Бул Айдай
Бул ким? – Бул мугалим
Бул ким? – Бул апа
Бул ким? – Бул мен

Бул эмне? – Бул калем сап
Бул эмне? – Бул дептер
Бул эмне? – Бул газета
Бул эмне? – Бул журнал
Бул эмне? – Бул мышык
Бул эмне? – Бул ит
Бул эмне? – Бул уй

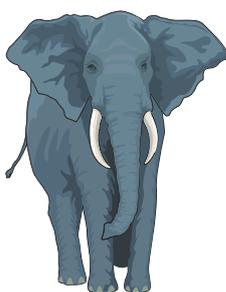
17-көнүгүү. Сүрөттөрдүн астына сөздөрдү жазып, суроо бергиле:

18-көнүгүү. Төмөнкү зат атоочторду катыштырып сүйлөм түзгүлө (*Со следующими существительными составьте предложения*):

Үлгү: мектеп – бул мектеп

Класс, аудитория, ректор, парта, эшик, студент, терезе, окутуучу, ит, кой, эшек.

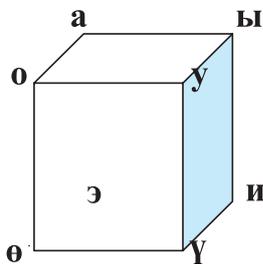
ҮНДҮҮЛӨРДҮН ҮНДӨШТҮГҮ СОЗВУЧИЕ ГЛАСНЫХ

В кыргызском языке существуют парные гласные, которые, в свою очередь, гармонируют между собой. В кыргызском языке это называют законом сингармонизма, т. е. происходит созвучие гласных звуков. Вот следующие парные гласные:

Мисалы: балык – рыба
быштак – творог
окуучу – ученик
эшик – дверь
көмүр – уголь

а - ы
о - у
ө - ү
э/е - и

Эти гласные меняются следующим образом:

←	→
а	ы
о	у
э/е	и
ө	ү

Этого правила придерживаются и окончания. К примеру мы можем привести следующие окончания *-дан, -тан, -нан* (от). К примеру гласные пары «а-ы», «ы» изменяется на «а» в обычной форме окончания.

балык (рыба) – балыктан (от рыбы)

Мисалы: Бишкек – Бишкектен
Талды-Суу – Талды-Суудан
Америка – Америкадан

Некоторые окончания применяются в направлении на право. Например, в окончаниях родительного падежа *-дын, -тын, -нын*.

Мисалы: Бишкек – Бишкектин
Талды-Суу – Талды-Суунун
бала – баланын
кыз – кыздын

ЗАТ АТООЧТУН КӨПТҮК САНЫ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫЕ МНОЖЕСТВЕННОГО ЧИСЛА

К существительным множественного числа в кыргызском языке задаются вопросы *кимдер? – кто?; эмнелер? – что?* которые имеют следующие окончания:

если слово оканчивается на гласную или «р»	-лар, -лер, -лор, -лөр
если слово оканчивается на звонкую согласную	-дар, -дер, -дор, -дөр
если слово оканчивается на глухую согласную	-тар, -тер, -тор, -төр

19-көнүгүү. Уккула, кайталагыла жана окугула (*Слушайте, повторите и прочитайте*):

алма – алмалар
тоо – тоолор
терезе – терезелер
төө – төөлөр

кыз – кыздар
короз – короздор
мугалим – мугалимдер
көл – көлдөр

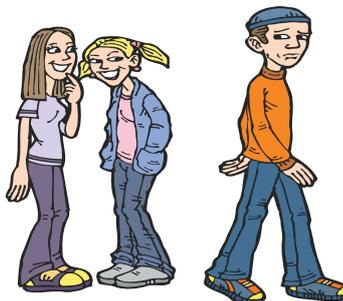
мышык – мышыктар
топ – топтор
китеп – китептер
өрдөк – өрдөктөр

20-көнүгүү. Сөздөрдү туура окугула, жаттагыла (*Правильно прочитайте и выучите следующие слова*):

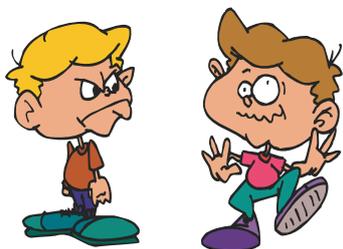
БУЛАР КИМДЕР?

Булар кыздар

Булар студенттер

Булар балдар

Булар кишилер

БУЛАР ЭМНЕЛЕР?

Булар бактар

Булар китептер

Булар көздөр

21-көнүгүү. Жекелик сандагы зат атоочторго көптүк сандын мүчөлөрүн улагыла (*К существительным единственного числа присоедините аффиксы множественного числа*):

Үлгү: окутуучу – окутуучулар

студент _____	шаар _____
университет _____	эл _____
китеп _____	калем _____
алма _____	сызгыч _____
үй _____	үстөл _____
көчө _____	окуучу _____

22-көнүгүү. Берилген сөздөргө көптүк сандын мүчөлөрүн улагыла (*К данным выражениям правильно присоедините аффиксы множественного числа*):

үй	-лер
бөлмө	-тер
куш	-лар
терезе	-лөр
доска	-тер
кыз	-дар
студент	-тар
байке	-дер
өтүк	-лер
эже	-тор
ат	-лер
калем	-тар

23-көнүгүү. Берилген сөздөрдү көптүк санда жазгыла, эки топко бөлгүлө (*Данные слова напишите во множественном числе, разделите их на две группы*):

Айдоочу, автобус, бизнесмен, дарыгер, эсепчи, калем, сыналгы, сызгыч, стол, китеп, саат, кыз, дарак.

Кимдер?

Эмнелер?

24-көнүгүү. Жекелик сандагы зат атоочторго көптүк сандын мүчөлөрүн улагыла (*К существительным единственного числа присоедините аффиксы множественного числа*):

Үлгү: сүрөт – сүрөттөр китеп – китептер

күйөө _____	эшик _____	институт _____
тоо _____	парта _____	китеп _____
бала _____	ини _____	ырчы _____
ата _____	таш _____	куруучу _____
көчө _____	дүкөн _____	мышык _____
суу _____	сот _____	кыз _____
үй _____	кат _____	

25-көнүгүү. Берилген сөздөргө көптүк сандын мүчөлөрүн туура улагыла
(К данным словам правильно присоедините аффиксы множественного числа):

адис	-дар
кыз	-тер
доска	-лер
терезе	-лар
бөлмө	-тер
өрдөк	-төр

окутуучу	-лар
ишмер	-лөр
апа	-дар
күйөө	-лөр
уул	-лор
үй	-лер

26-көнүгүү. Уккула, кайгалагыла жана окугула (Слушайте, повторяйте и читайте):

	– Булар студенттер		
– Булар кимдер?	– Булар адистер		
	– Булар окутуучулар		– Булар койлор
		– Булар эмнелер?	– Булар уйлар
	– Булар көчө		– Булар тооктор
– Булар эмнелер?	– Булар аудиториялар		
	– Булар гүлдөр		

27-көнүгүү. Сүрөттөрдүн астына сөздөрдү керектүү формада койгула (Слова под картинками поставьте в нужной форме):

ҮНСҮЗ ТЫБЫШТАР СОГЛАСНЫЕ ЗВУКИ

Согласные звуки в кыргызском языке подразделяются на две группы:

- звонкие согласные: б, в, г, д, ж, з, й, л, м, н, р, ң;
- глухие согласные: к, п, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ.

Так же подразделяются на следующие парные звуки:

б	п
в	ф
д	т
ж	ш
з	с

28-көнүгүү. Уккула, кайталагыла жана окугула (*Слушайте, повторяйте и читайте*):

ба – па	ва – фа	ве – фе	де – те
да – та	жа – ша	же – ше	зе – се
за – са	бе – пе		

29-көнүгүү. Уккула, кайталагыла жана туура окугула (*Слушайте, повторяйте и правильно читайте*):

бала – палоо	белек – пери
вазир – фа	велосипед – февраль
дарак – тарак	дене – тери

30-көнүгүү. ж-ш, з-с тыбыштарды туура окугула (*Правильно читайте звуки ж-ш, з-с*):

жана – шамал	заман – саман	жаан – шаан	зыкым – сыгым
желим – шерик	зембил – сенби	жаш – шаш	зөөкүр – сөөк

33-көнүгүү. Сөздөрдү туура окугула жана жаттагыла (*Данные слова правильно прочитайте и выучите*):

са-лам	салам
кан-дай	кандай
жак-шы	жакшы
жа-ман	жаман

31-көнүгүү. Туура окугула (*Правильно читайте*):

га – ге	ка – ке
го – гө	ко – кө
гы – ги	кы – ки
гу – гү	ку – кү

32-көнүгүү. Жумшак жана жоон тыбыштарды белгилеп окугула (*Правильно читайте мягкие и твердые звуки*):

а) кал – останься	кол – рука	кыр – край	кул – раб
кел – приходи	көл – озеро	кир – входит	күл – смеяться

б) сага – тебе	жогору – выше	сагыз – жевательная резинка	согуш – война
сизге – вам	жүгөрү – зерно	сегиз – восемь	сөгүш – выговор

33-көнүгүү. к-г тыбыштарды сүрөт боюнча туура окугула (*По картинкам правильно прочитайте звуки к-г*):

мышык

ашкабак

күзгү

балык

капуста

отургуч

чычкан

картөшкө

дыйкан

ТЕРС ФОРМАСЫ ОТРИЦАТЕЛЬНАЯ ФОРМА

В кыргызском языке отрицание выражается с помощью частиц **ба (-бе, -бо, -бө)**, которые присоединяются к основе глагола повелительного наклонения.

Глагол в повелительном наклонении + **ба** + личное окончание

Если основа глагола в повелительном наклонении заканчивается на гласную или звонкую согласную.	-ба, -бо, -бе, -бө
Если основа глагола в повелительном наклонении заканчивается на глухие согласные.	-па, -по, -пе, -пө

Мисалы: жаша – жашаба
жаз – жазба

кел – келбе
кет – кетпе

сүрт – сүртпө

Глагол в повелительном наклонении	Глагол в повелительном наклонении + отрицательная частица «ба» («па»)
бар	бар <u>ба</u>
айт	айт <u>па</u>
кел	кел <u>бе</u>
кир	кир <u>бе</u>

При этом еще всегда учитывается закон сингармонизма.

Мисалы: ур – урба
тур – турба и т. д.

34-көнүгүү. Төмөнкү сүйлөмдөгү буйрук ыңгайдагы этиштерди терс түрүндө жазгыла (В данных предложениях глаголы в повелительном наклонении напишите в отрицательной форме):

Улгу: Мектепке бар (иди)	– Мектепке бар ба
Аудиториядан чык (ыйди)	– Аудиториядан чык па
Китепти ал (возьми книгу)	– Китепти ал _____
Реферат бер (дай реферат)	– Реферат бер _____
Окутуучуга айт (скажи преподавателю)	– Окутуучуга айт _____
Сабактан кет (уходи с урока)	– Сабактан кет _____
Сүйлөм жаз (напиши предложение)	– Сүйлөм жаз _____
Сыналгы көр (смотри телевизор)	– Сыналгы көр _____
Тексти оку (читай текст)	– Текстти оку _____
Көп иште (много работай)	– Көп иште _____

ТЕРС ФОРМАДАГЫ ТАТААЛ ЭТИШТЕР ГЛАГОЛ МНОЖЕСТВЕННОГО ЧИСЛА

В кыргызском языке глагол во множественном числе, в повелительном наклонении образуется следующим образом:

Глагол в повелительном наклонении	+	+гыла
-----------------------------------	---	-------

Мисалы:

Баргыла!	Идите!
Келгиле!	Приходите!
Уккула!	Слушайте!
Жаткыла!	Ложитесь!

35-көнүгүү. Сүйлөмдөрдү окугула (Прочитайте предложения):

Тынч отургула.	Сидите тихо.
Лекцияны көчүргүлө.	Перепишите лекцию.
Текстти жазгыла.	Напишите текст.
Суроо бергиле.	Задавайте вопрос.
Жооп бергиле.	Отвечайте.

36-көнүгүү. Чекилтердин ордуна керектүү мүчөлөрдү койгула, окугула (Прочитайте и вместо точек вставьте нужные окончания):

Мисалы: – Студенттер, текстти оку _____ – Студенттер, текстти окугула!

Кыздар университетке кел _____
 Лекцияда тынч отур _____
 Текстти оку _____
 Сабакты жаз _____
 Сүйлөмдү түз _____
 Окутуучуну ук _____
 Көнүгүүнү көчүр _____

**ТЕРС ФОРМАДАГЫ ТАТААЛ ЭТИШТЕР
ГЛАГОЛЫ С ОТРИЦАТЕЛЬНОЙ ЧАСТИЦЕЙ
ВО МНОЖЕСТВЕННОМ ЧИСЛЕ**

Глагол в повелительном наклонении	+ба	+гыла
-----------------------------------	-----	-------

37-көнүгүү: Берилген этиштерди көптүк түрдүн формасында койгула (Данные глаголы поставьте в форме множественного числа):

барба _____, (не иди)	ойнобо _____, (не играй)	бербе _____, (не давай)	сүйлөбө _____, (не говори)
окуба _____, (не учи)	которбо _____, (не переводи)	бийлебе _____, (не танцуй)	кара _____, (не смотри)
уктаба _____, (не спи)	жоголбо _____, (не теряйся)	кирбе _____, (не входи)	төлөбө _____, (не плати)
айтпа _____, (не говори)	жоготпо _____, (не потеряй)	кетпе _____, (не уходи)	үйрөтпө _____, (не учи)
качпа _____, (не убегай)	тоспо _____, (не преграждай)	ичпе _____, (не пей)	көрсөтпө _____, (не показывай)
учпа _____, (не лети)	сокпо _____, (не бранись)	чекпе _____, (не кури)	төкпө _____, (не разливай)

38-көнүгүү. Төмөнкү сүйлөмдөрдү терс формасында жазгыла (Данные предложения напишите в отрицательной форме):

- Балдар, тынч отургула – _____
- Кыздар, сүйлөгүлө – _____
- Силер келгиле – _____
- Аудиторияга келгиле – _____
- Паркта ойногула – _____
- Доскага жазгыла – _____
- Сөздү кайталагыла – _____
- Текстти уккула – _____

В кыргызском языке звук «Ж» выражается двумя различными способами:

- а) в русском языке звук «Ж» произносится тверже чем в кыргызском языке;
- б) в кыргызском языке звук «Ж» произносится мягко.

Мисалы: а) кружок, журнал, Женя, Журавлев,
б) жок, журт, Жусупбек, Жеңиш.

39-көнүгүү. «Ж» тыбыштарды айырмалап окугула (*Правильно прочитайте звук «Ж»*):

Менеджмент, желек, жылдыз, Женя, инженер, жумуртка, жыйырма, жана, журнал, жаз, жакшы, кружок, жвачка, жашыл, жалгыз, жаш, жаса.

40-көнүгүү. «Н» жана «Н» тыбыштарды айырмалап окугула (*Прочитайте правильно, различая звуки «Н» и «Н»*):

он – оң	кон – коңтур	тын – тың
мен – мең	кен – кең	чын – чың
тон – тоң	күн – күң	эн – эң
мин – миң	тан – таң	чан – чаң

В кыргызском языке частица **-бы** присоединяется к основе слова.

слово+**-бы**

Если основа слова заканчивается на гласный и звонкий согласный	-бы, -би, -бу, -бү
Если основа слова заканчивается на глухой согласный	-пы, -пи, -пу, -пү

Мисалы:

<u>Существительное:</u>	– Бул атаңбы?	– Это твой отец?
<u>Глагол:</u>	– Сен Бишкекте жашайсыңбы?	– Ты живешь в Бишкеке?
<u>Прилагательное:</u>	– Ден-соолугуң жакшыбы?	– Как твое здоровье?

41-көнүгүү. Сүйлөмдү керектүү мүчө коюп бүтүргүлө (*Закончите предложения, присоединяя нужный аффикс*):

Мисалы: – Бул Алиябы?

– Бул университет _____?	– Бул өтүк _____?
– Бул окутуучу _____?	– Бул көчө _____?
– Бул аудитория _____?	– Бул дүкөн _____?
– Бул театр _____?	

42-көнүгүү. Уккула, кайталагыла жана окугула (*Слушайте, повторяйте и читайте*):

– Бул Айнурабы?	– Ооба, бул Айнура. – Жок, бул Айнура эмес.
– Бул студентпи?	– Ооба, бул студент. – Жок, бул студент эмес.
– Бул рефератпы?	– Ооба, бул реферат. – Жок, бул реферат эмес.
– Бул сөздүкпү?	– Ооба, бул сөздүк. – Жок, бул сөздүк эмес.
– Бул апабы?	– Ооба, бул апа. – Жок, бул апа эмес.

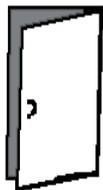
43-көнүгүү. Төмөнкү зат атоочторду катыштырып сүйлөм түзгүлө (*Употребляя следующие существительные составьте предложения*):

Үлгү: Бул сүтпү? – Ооба, бул сүт.
– Жок, бул сүт эмес.

Шаар, окучу, көчө, деканат, самын, эшик, дүкөн.

44-көнүгүү. Модель боюнча иштегиле (*Работайте по модели*):

Мисалы: Бул үйбү? – Ооба, бул үй.

Бул эшикпи?

Бул кызбы?

Бул китеппи?

Бул балабы?

45-көнүгүү. Модель боюнча иштегиле (*Работайте по модели*):

Үлгү: – Бул балабы? – Жок, бул бала эмес, бул кыз.

1)

1) Бул китеппи? _____

2)

2) Бул атабы? _____

3)

3) Бул мугалимби? _____

46-көнүгүү. Суроолорго оң, карама-каршы жооп бергиле (*Дайте положительный и отрицательный ответы на следующие вопросы*):

Мисалы: – Бул апабы?
– Ооба, бул апа.
– Жок, бул апа эмес.

– Бул университетпи?

– _____
– _____

– Бул тообу?

– _____
– _____

– Бул мейманканабы?

– _____
– _____

– Бул базарбы?

– _____
– _____

– Бул дүкөнбү?

– _____
– _____

47-көнүгүү. Уккула, кайталагыла жана окугула (Слушайте, повторяйте и читайте):

– Бул студентпи же окуучубу?	– Бул студент.
– Бул деканбы же окуучубу?	– Бул декан.
– Бул рефератпы же докладбы?	– Бул реферат.
– Бул мугалимби же сатуучубу?	– Бул сатуучу.

48-көнүгүү. Төмөнкү сүрөттү карап, суроолорго жооп бергиле (Посмотрите на данные картинки и ответьте на вопросы):

Бул директорбу же доктурбу?

Бул үстөлбү же отургучпу?

Бул мугалимби же дарыгерби?

Бул сүтпү же дарыбы?

49-көнүгүү. Модель боюнча берилген сөздөргө суроо бергиле (Задайте вопрос к данным словам по модели):

Мисалы: Китеп/дептер – Бул китеппи же дептерби?
– Бул китеп.

- а) алма / өрүк – _____
- б) терезе / эшик – _____
- в) газета / журнал – _____
- г) ага / апа – _____
- д) үстөл / отургуч – _____
- е) окуучу / студент – _____
- ж) мугалим / профессор – _____

ӨЗДҮК АТ АТООЧТОР **ЛИЧНЫЕ МЕСТОИМЕНА**

В кыргызском языке к личным местоимениям задаётся вопрос **Ким? Кимдер?** – **Кто?** Личные местоимения имеют формы единственного и множественного числа:

Единственное число Жекелик сан	Множественное число Көптүк сан
Мен – я Сен – ты Сиз – вы Ал – он, она, оно	Биз – мы Силер – вы Сиздер – вы (вежливая форма) Алар – они

В кыргызском языке существительные могут определяться по личному окончанию, в зависимости от того к какому личному местоимению они относятся.

Мисалы: Грамматическое лицо единственное множественное
Например:

1 бала + мын	бала + быз
2 бала + сың	бала + сыңар
бала + сыз	бала + сыздар
3 бала	бала

Личные местоимения и личные окончания существительных изменяются соответственно закону сингармонизма.

Личные местоимения	Существительные с личными местоимениями
Единственное число	

Мен	-МЫН (-М*Н)
Сен	-СЫҢ (-С*Н)
Сиз	-СЫЗ (-С*З)
Ал	-----
Множественное число	
Биз	-БЫЗ (-Б*З)
Силер	-СЫҢАР (-С*Н*Р)
Сиздер	-СЫЗДАР (-С*ЗД*Р)
Алар	-----

Мисалы:

- Мен мугалиммин. – Я учитель.
Сен мугалимсиң. – Ты учитель.
Сиз мугалимсиз. – Вы учитель.
Ал мугалим. – Она учитель.

50-көнүгүү. Көрсөтмө көнүгүү. Окугула жана эсиңерге сактагыла (Наглядное упражнение. Читайте и запоминайте):

Единственное число:

Мен кызмын, доктурмун, эсепчимин, сүрөтчүмүн.
Сен кызсың, доктурсуң, эсепчисиң, сүрөтчүсүң.
Сиз кызсыз, доктурсуз, эсепчисиз, сүрөтчүсүз.
Ал кыз, доктур, эсепчи, сүрөтчү.

Множественное число:

Биз кызбыз, доктурбуз, эсепчибиз, сүрөтчүбүз.
Силер кыздарсыңар, доктурларсыңар, эсепчилерсиңер.
Сиздер кыздарсыздар, доктурларсыздар, эсепчилерсиздер, сүрөтчүлөрсүздөр.
Алар кыздар, доктурлар, эсепчилер, сүрөтчүлөр.

51-көнүгүү. Таблица боюнча мүчөлөрдү туура койгула (Используя таблицу правильно употребите окончания):

- а) Мен ырчы _____, эне _____, окуучу _____.
б) _____, _____, _____.
в) _____, _____, _____.

52-көнүгүү. Чекиттерди жак мүчөлөрү менен толтургула (Вместо точек поставьте личные аффиксы):

Үлгү: Биз студент..... – Биз студенттербиз.

Биз апа....., алар окутуучу....., сен байке.....,
сиз кызматчы....., ал мышык....., сиздер эсепчи.....,
биз доктур....., мен инженер....., силер котормочу.....

53-көнүгүү. Сол жактагы ат атоочторду оң жактагы сөздөр менен тууралап тапкыла (Местоимения с правой стороны правильно употребите со словами с левой стороны):

Биз		окутуучулар
Силер		студенттер
Сиздер		студенттерсиздер
Алар		эсепчилер
		окуучуларбыз
		сүрөтчүлөр
		доктурсунар

54-көнүгүү. Жактама ат атоочторду тууралап койгула (Правильно употребите личные местоимения):

_____ студентсиң

_____ студентсиңер

_____ карыямын

_____ карыябыз

_____ ырчы

_____ ырчылар

_____ мугалимсиз

_____ мугалимсиздер

I-БӨЛҮК I ЧАСТЬ

ГРАММАТИКА

ТЕКСТТЕР

КӨНҮГҮҮЛӨР

БИРИНЧИ САБАК ПЕРВЫЙ УРОК

1

Кыргыз тили сабагына кош келиңиздер!
Добро пожаловать на урок кыргызского языка!

Текст: Саламдашуу. Таанышуу. Коштошуу
Приветствие. Знакомство. Прощание

Выучите:

1. Запомнить простые распространенные формы приветствия.
2. Изменить формы приветствия.
3. Запомнить формы знакомства.
4. Запомнить простые формы.

ГРАММАТИКА: Запомните вежливые формы существительных, прилагательных и глаголов.

Новые слова и выражения:

Саламатсызбы? (ед. число)

Саламатсыздарбы? (мн. число)

Салам! – Привет!

– Как дела?

Жакшысыңарбы? – Как вы?

Жакшы. – Хорошо.

Ассалам Алейкум! – Здравствуйте! (приветствие между мужчинами)

Алейкум Ассалам! – Здравствуйте!

Ден-соолугуңуз жакшыбы? (вежливая форма)

Ден-соолугуң жакшыбы?

– Как здоровье?

Өзүңүз кандайсыз? (вежливая форма)

Өзүң кандайсың?

– Как поживаете?

Иштериңиз кандай? (вежливая форма)

Иштериң кандай?

– Как дела?

Жакшы, рахмат. – Спасибо, хорошо.

Рахмат, жаман эмес. – Спасибо, не плохо.

Саламатта барыңыз!

Саламатта калыңыз!

Жакшы калыңыз! До свидания!

Жакшы кал!

Жакшы барыңыз!

Жакшы бар!

Болуптур, жакшы бар! – Ладно, до свидания!

Сиздин атыңыз ким? (вежл. форма) – Как вас зовут?
Менин атым ... – Меня зовут ...
Аксакал – форма обращения к пожилому мужчине.
Агай – форма обращения к учителю (мужчине).
Балам – форма обращения к ребенку (младшего по возрасту).
Кайдан келдин? – Ты откуда? (местность)
иш – работа
иште – работать
кал – оставаться
бар – идти
окуу – учиться
оку – учи

Эскертме – Примечание

В неформальной обстановке (деловые встречи, официальные приемы, совещания), используются следующие выражения: “Саламатсызбы?” (вежл. ф., ед. ч.), “Саламатсыздарбы?” (вежл.ф., мн.ч.). К следующим выражениям следует ответ: “Саламатчылык!”. Хотя, иногда употребляются неформальные способы приветствия: “Салам!” – “Салам!”. Эта форма обычно используется при приветствии между молодыми людьми. Следующие формы приветствия используются по отношению к старшему поколению в вежливой форме: “Жакшысыздарбы?” – “Жакшы!”.

При приветствии между мужчинами старшего поколения используются следующие формы: “Ассалам алейкум!” – “Алейкум ассалам”.

СҮЙЛӨШҮҮ ПРАКТИКАСЫ **ПРАКТИКА РЕЧИ**

- 1) – Салам, Настя!
– Салам, Азиз!
– Иштер кандай?
– Жакшы, өзүң кандайсың?
– Жаман эмес.
– Жакшы кал.
– Жакшы бар.
- 2) – Саламатсызбы, агай!
– Саламатчылык!
– Иштериңиз жакшыбы?
– Жакшы, сенин окууларың кандай?
– Жаман эмес.
– Болуптур, жакшы бар.
– Саламатта калыңыз.
- 3) – Ассалам алейкум, аксакал!
– Алейкум ассалам.
– Ден-соолугуңуз жакшыбы?
– Жакшы, балам. Сен окуйсунбу?
– Жок, мен иштейм.

ГРАММАТИКА

В кыргызском языке в речи используются окончания вежливой формы, которые играют важную роль в предложении. Эти окончания используются, когда мы обращаемся к старшим по возрасту, учителям и т. д.

Окончания, при помощи которых образуется вежливая форма:

Мисалдар:

Примеры:

жакшы + сыз
сулуу + суз
кичүү + сүз
жаман + сыз

жаша + ңыз
оку + нуз
иште + ңиз
көрү + нүз

ат + ы + ңыз
соолуг + у + нуз
иш + и + ңиз
өз + ү + нүз

СҮЙЛӨШҮҮ ПРАКТИКАСЫ ПРАКТИКА РЕЧИ

1-көнүгүү: Сөздөрдү сылык форманын мүчөсү менен бүтүргүлө (Следующие слова закончите с окончаниями вежливой формы).

Саламат _____, иштер _____, кал _____, ден-соолук _____, кел _____,
жакшы _____, кандай _____, тур _____.

2-көнүгүү: Мүчөлөрдү тууралап койгула (Правильно употребите окончания).

(пиши) жаз	ңыз
(спроси) сура	иңиз
(садись) отур	ңыз
(читай) оку	ыңыз
(повтори) кайтала	ңыз
(говори) сүйлө	уңуз

3-көнүгүү: Кашаанын ичиндеги сөздөрдү сылык түргө айландыргыла (Слова в скобках употребите в вежливой форме).

1. _____ жакшыбы? (иш)
2. _____ кандай? (ден-соолук)
3. Келиңиз, _____ . (отур)
4. Сиздин _____ ким? (ат)
5. Жакшы _____ . (кал)

4-көнүгүү: Төмөнкү сөздөрдү колдонуп диалог түзгүлө (Употребляя следующие слова, составьте диалог).

Саламатчылык, жакшы, ден-соолук, иштер кандай?, жаман эмес, рахмат, саламатсызбы.

Келгиле сүйлөшөлү
Давайте поговорим

5-көнүгүү: Диалог түзгүлө (Составьте диалог).

а) Поговори с другом, спроси о его делах.

Досуң менен саламандашып, иштери жөнүндө сура.

б) Жаныңда отурган студент менен саламдашып тааныш, өзүңдүн атыңды айт, анын атын сура. Поздоровайся, представься рядом сидящему студенту. Назови ему свое имя и узнай как его зовут.

в) Өзүңдү группалашыңа тааныштыр.

Представь себя своему одногруппнику.

г) Сиз биринчи жолу университетке сабакка келдиңиз. Отурган студенттер менен саламдашып таанышыңыз.

Вы впервые пришли в университет на первую пару. Поздоровайтесь с одногруппниками и познакомьтесь.

д) Сиз аудиторияга кирдиңиз. Группалаштар менен саламдашыңыз.

Вы вошли в аудиторию. Поздоровайтесь с одногруппниками.

6-көнүгүү: Диалог түзгүлө (Составьте диалог)

а) Сиз көчөдө бара жатасыз. Чоочун киши сиз менен таанышкысы келет. Өзүңүздү тааныштырыңыз, өзүңүз жөнүндө айтып бериниз жана ал киши жөнүндө сураныз.

Вы идете по улице. Незнакомый человек желает с вами познакомиться. Представьтесь ему, расскажите ему немного о себе и спросите что-нибудь о нем.

б) Сиз практикага биринчи жолу келдиңиз. Бөлүмдөгү кесиптештер менен таанышыңыз. Суроолорду берип таанышыңыз. Алардын суроолоруна жооп бериңиз.

Вы впервые пришли на практику. Познакомьтесь со служащими отдела. Познакомьтесь, задавая им вопросы. Ответьте на их вопросы.

в) Өзүңдү группалашыңа тааныштыр.

Представь себя своему одногруппнику.

г) Сиз биринчи жолу университетке сабакка келдиңиз. Отурган студенттер менен саламдашып таанышыңыз.

Вы впервые пришли в университет на первую пару. Поздоровайтесь с одногруппниками и познакомьтесь.

д) Сиз аудиторияга кирдиңиз. Группалаштар менен саламдашыңыз.

Вы вошли в аудиторию. Поздоровайтесь с одногруппниками.

е) Аксакал менен учурашып, таанышыңыз. Аксакалга суроолорду бериңиз.

Поздоровайтесь и познакомьтесь со старцем. Задайте ему какие-либо вопросы.

ж) Сиз кафедрага келдиңиз. Саламдашыңыз, таанышыңыз. Кафедрага эмне үчүн келгениңизди айтып бериңиз.

Вы зашли на кафедру. Поздоровайтесь. Представьтесь. Расскажите зачем вы пришли на кафедру.

ЭКИНЧИ САБАК ВТОРОЙ УРОК

2

Текст: Таанышуу Знакомство

- Жаттагыла:** 1. Өзүңүзду башка кишилерге тааныштырыңыз.
Выучите: Представьте себя другим людям.
2. Өзүңүз жөнүндө айтып бериңиз жана башкаларга суроолорду бериңиз.
Расскажите о себе и задайте другим вопросы личного характера.

ГРАММАТИКА:

Жактама ат атоочтор жана илик жөндөмөсүндөгү зат атоочтор.
Личные местоимения и существительные в родительном падеже.

Жаңы сөздөр жана сөз айкаштар:
Новые слова и выражения:

- Саламатсызбы? (ед. число)
Саламатсыздарбы? (мн. число)   Здравствуйте.
Саламатчылык.
Таанышып ал. – Знакомься.
Таанышып алалы. – Давайте познакомимся.
Менин атым. – Меня зовут.
Сенин досун. – Твой друг.
Сиздин күйөөңүз. – Ваш муж.
Анын аялы. – Его жена.
Биздин балабыз. – Наш ребенок.
Силердин кызыңар. – Ваша дочь.
Сиздердин кошунаңар. – Ваши соседи.
Алардын апасы. – Их мать.
Кечиресиз! – Извините.
Сен үйлөнгөнсүңбү? – Ты женат?
Сиз үйлөнгөнсүзбү? (вежл. форма) – Вы женаты?
Ооба, үйлөнгөм. – Да, я женат.
Жок, үйлөнө элекмин. – Нет, я еще не женат.
Мен бойдокмун. – Я холост.
Турмушка чыккансыңбы? – Ты замужем?
Сиз турмушка чыккансызбы? (вежл. форма) – Вы замужем?
Ооба, турмушка чыккам. – Да, я замужем.
Жок, турмушка чыга элекмин. – Нет, я не замужем.
Канча жаштасың? – Сколько тебе лет?

Канча жаштасыз? (вежл. форма) – Сколько Вам лет?
 Мен 20 (жыйырма) жаштамын. – Мне 20 лет.
 Мен 20 (жыйырмадамын). – Мне 20.
 Эки балам бар. – У меня двое детей.
 Өзүңчү? – Аты?
 Сен кайда жашайсың? – Где ты живешь?
 Мен Бишкекте жашайм. – Я живу в Бишкеке.
 Сен Бишкекте жашайсыңбы? – Ты живешь в Бишкеке?
 Кел. – Приходи.
 Үйлөн. – Женись.
 Турмушка чык. – Выходить замуж.
 Жаша. – Жить.
 Чык. – Выходить.
 Дос. – Друг.
 Турмуш. – Жизнь.
 Сен өзүң. – Ты сам.
 Бойдок. – Холостой.
 Эки. – Два.
 Кайдан. – Откуда.
 Канча. – Ско.

СҮЙЛӨШҮҮ ПРАКТИКАСЫ ПРАКТИКА РЕЧИ

– Бул ким?
 – Бул менин эжем.
 – Бул кимдин досу?
 – Бул менин досум Антон.

– Кто это?
 – Это моя сестра.
 – Это чей друг?
 – Это мой друг Антон.

1-көнүгүү: Окугула, которгула жана өзүңөр диалог түзгүлө (*Прочитайте, переведите и составьте свой диалог*):

- а) – Таанышып кой. Бул менин досум, Азиз.
 – Менин атым Володя.
 – Володя, сен кайдан келдиң?
 – Мен Москвадан келдим.
 – Сен үлөнгөнсүңбү?
 – Жок, мен бойдокмун.
- б) – Кечиресиз, сиз турмушка чыккансызбы?
 – Ооба, турмушка чыккам. Эки балам бар.
 – Канча жаштасыз?
 – Мен 26 жаштамын. Өзүңчү?
 – Мен турмушка чыга элекмин.
- в) – Бул кимдин досу?
 – Бул менин досум.
 – Ал окуучубу?
 – Жок, ал студент.
 – Анын аты ким?
 – Анын аты Арстанбек.
 – Арстанбек Бишкекте жашайт?
 – Жок, ал Таласта жашайт.

ГРАММАТИКА

ТААНДЫК МҮЧӨЛӨР ПРИТЯЖАТЕЛЬНЫЕ АФФИКСЫ

В русском языке притяжательные местоимения такие как «мой, твой, его, её, их» и т. д.; а в кыргызском языке притяжательность выражается при помощи специальных аффиксов. Они присоединяются к основе существительных в единственном и во множественном числе.

I лицо: эже-м

II лицо: эже-ң

III лицо: эже-си

В кыргызском языке личные местоимения (жактама ат атооч) указывают на участников акта речи: 1-е лицо указывает на говорящего, 2-е лицо на слушающего, 3-е лицо на предмет речи – тот (та, то), о ком (о чем) говорится.

Мисалы (Например): эне-м (1-е лицо, ед.ч.)
эне-ң (2-е лицо, ед.ч.)
эне-си (3-е лицо, ед.ч.)

Личные местоимения и существительные в родительном падеже (илик жөндөмө) отвечают на вопросы кимдин? эмненин? (кого? чего?)

мен → менин – мой, моя, мои
менин дос+ум – мой друг

Личное местоимение
в родительном падеже

Существительное + аффикс
принадлежности

Единственное число Жекелик сан	Множественное число Көптүк сан
Менин окутуучу <u>м</u>	биздин окутуучу <u>буз</u>
Сенин окутуучу <u>ң</u>	силердин окутуучу <u>ңар</u>
Сиздин окутуучу <u>ңуз</u>	сиздердин окутуучу <u>ңуздар</u>
Анын окутуучу <u>сү</u>	алардын окутуучу <u>сү</u>

СҮЙЛӨШҮҮ ПРАКТИКАСЫ ПРАКТИКА РЕЧИ

1-көнүгүү: Төмөнкү ат атоочтордун таандык мүчөлөрүн таап астын сызгыла (*Найдите и подчеркните окончания в следующих местоимениях*):

Үлгү: Бул менин дептер... – Бул менин дептерим.

- а) Бул менин реферат..., китеп...
Бул сенин университет..., аудитория...
Бул сиздин сүрөт..., көчө...
Бул анын ата..., ини...
- б) Бул биздин реферат..., китеп...
Бул силердин университет..., аудитория...
Бул сиздердин сүрөт..., көчө...
Бул анын ата..., ини...

2-көнүгүү: Үлгү боюнча суроого жооп бергиле (*Ответьте на вопросы по образцу*):

- а) **Үлгү:** – Сенин дептериң барбы?
– Ооба, менин дептерим бар.

Сенин докладдың барбы? – _____
Анын иниси барбы? – _____
Сенин досун барбы? – _____
Сиздин үй-бүлөнүз барбы? – _____
Анын эжеси барбы? – _____
Силердин чоң атаңар барбы? – _____

- б) **Үлгү:** – Олянын китеби барбы?
– Олянын китеби жок.

Алинанын досу барбы? – _____
Алексейдин аялы барбы? – _____
Сенин үйүң барбы? – _____
Анын карындашы барбы? – _____

3-көнүгүү: Төмөнкү диалогдорду бүтүрүп, бири-бириңерге айтып бергиле (*Закончите следующие диалоги и поговорите друг с другом*).

- а) – _____ атыңыз ким?
– _____ атым Канат.
– Руслан, _____ окутуучусунбу?
– Ооба, _____ окутуучу _____
- б) – Сенин ат _____ ким?
– Менин ат _____ Асан.
– Сенин дос _____ барбы?
– Менин дос _____ бар.
– Сенин үй _____ кайда?
– Менин үй _____ Москвада.
- в) – Бул кимдин апа _____?
– Бул Катя _____ апасы.
– Бул эмненин сүрөт _____?
– Бул токой _____ сүрөтү.

ГРАММАТИКА

ИЛИК ЖӨНДӨМӨ РОДИТЕЛЬНЫЙ ПАДЕЖ

Кимдин? Кого?
Эмнинин? Чего? (чей, чья, чьё?)

Родительный падеж (Илик жөндөмө) также как и в русском языке обозначает принадлежность одного предмета к другому. Таким образом, существительные в родительном падеже выражают определительные принадлежностные отношения. Определяемое слово всегда принимает аффикс принадлежности 3-го лица.

Существительное	+	Окончания родительного падежа	Примеры
если основа оканчивается на гласный звук		-нын, -нин -нун, -нүн	бала <u>нын</u> китеби
если основа оканчивается на звонкие согласные		-дын, -дин -дун, -дүн	көлд <u>дүн</u> жээги
если основа оканчивается на глухие согласные		-тын, -тин -тун, -түн	университет <u>тин</u> корпусу

Мисалы (Например):

эне+нин мээрими
Дмитрий+дин рефераты
Манас+тын апасы

– материнская любовь
– реферат Дмитрия
– мать Манаса

СҮЙЛӨӨ ПРАКТИКАСЫ ПРАКТИКА РЕЧИ

4-көнүгүү: Чекиттердин ордуна илик жөндөмөнүн мүчөсүн коюп, сүйлөмдөргө суроо койгула (Вместо точек поставьте окончания родительного падежа и задайте вопросы к предложениям):

Үлгү: – Бул Артём _____ атасы
– Бул Артёмдун атасы.
– Бул кимдин атасы?

Китеп _____ барагы ачык. Нурлан _____ досу жакшы. Сүрөтчү _____ эмгеги чоң.
Профессор _____ эмгектери көп. Айнура _____ көзү чоң. Аксакал _____ комузу бар.

5-көнүгүү: Үлгү боюнча суроолорго жооп бергиле (Ответьте на вопросы по образцу):

Үлгү: – кимдин энеси? (Акылбек)
– Акылбектин энеси.

Бул кимдин балдары? _____ (эже)
 Катя кимдин досу? _____ (Лиза)
 Кимдин үйү? _____ (байке)
 Кимдин мугалими? _____ (ата)
 Жылдыз кимдин энеси? _____ (Адилет)
 Кимдин жоолугу? _____ (апа)

6-көнүгүү: Төмөнкү илик жөндөмөсүнүн мүчөлөрүнө ылайыктуу сөздөрдү таап жазгыла (К следующим окончаниям родительного падежа найдите и напишите соответствующие слова):

_____	нын	_____	дын	_____	тын
_____	нун	_____	дун	_____	тун
_____	нин	_____	дин	_____	тин
_____	нүн	_____	дүн	_____	түн

Келгиле сүйлөшөлү
Давайте поговорим

7-көнүгүү: Диалог түзгүлө (Составьте диалог):

а) Байкениз досун конокко чакырды, бирок үйдө өзү жок. Сиз досу менен сүйлөшүңүз. Өзүңүздү тааныштырыңыз жана ага суроолорду берип маек куруңуз (*Ваш брат позвал друга к себе в гости, но его дома пока нет. Вы поговорите с его другом. Познакомьтесь и задавая ему вопросы заведите беседу*);

б) Сиз чоң апаңызга досуңуз менен келдиңиз. Досуңузду чоң апаңызга тааныштырыңыз (анын аты Женя, 19 жашта, ал Бишкектен) (*Вы к своей бабушке пришли с другом. Познакомьте друга с бабушкой (его имя Женя, 19 лет, он из Бишкека)*);

в) Сизди туулган күнгө чакырышты. Өзүңүз жөнүндө айтып берүүнү сурашты (*Вас позвали на день рождение. Вас попросили рассказать о себе*);

г) Сиз Россиядан келдиңиз. Сиз 20 жаштасыз. Өзүңүздү кыргыз кишиге тааныштырып, ал жөнүндө сураңыз (*Вы приехали из России. Вам 20 лет. Познакомьтесь с кыргызом. И задайте ему вопросы*);

д) Сиз Россиядан келдиңиз өзүңүздү студенттерге тааныштырыңыз. Сиз кайдансыз жана өзүңүз жөнүндө айтып бериңиз. Алар жөнүндө сураңыз (*Вы приехали из России. Представьте себя студентам. Расскажите откуда вы и расскажите о себе. Задайте им вопросы*).

ҮЧҮНЧҮ САБАК ТРЕТИЙ УРОК

3

Текст: Үй-бүлө Семья

Жаттагыла: 1. Расскажите о членах семьи.

(Выучите) Үй-бүлөңүз жөнүндө айтып бериңиз.

2. Опишите их род занятий.

Алар кайсы кесипте иштегенин айтып бериңиз.

3. Задайте/ответьте на вопросы касающиеся семьи.

Үй-бүлөгө тиешелүү суроолорго жооп бергиле жана суроо бергиле.

ГРАММАТИКА: 1. Жөнөкөй учур чак (учур-келер чак)

Простое настоящее время.

2. Айкын келер чак

Будущее определённое время.

Жаңы сөздөр жана сөз айкаштар:

ата – папа	окшош – похожий
апа – мама	узун бойлуу – высокий токтоо – спокойный
ага, байке – старший брат	орто бойлуу – среднего роста
аял – женщина	шашма – торопливый
балык кармоо – рыбачить	иште – работать
жаш – молодой	окуу – учиться
жакшынакай – симпатичный	сагынуу – скучать
жаша – жить үй-бүлө – семья	тоого чыгуу – выезжать в горы
ини – младший брат	синди – младшая сестра (для ж. пола)
кесип – профессия	апаң кайда иштейт? – где работает мама?
күйөө – муж	апаңдын кесиби ким? – где работает твоя мама?
тай-эне – бабушка (по матери)	карындаш – младшая сестра (для м. пола)
тай-ата – дедушка (по матери)	сулуу – красивый (по отношению к человеку)
тигүүчү – швея	мен сагынам – я буду скучать
чоң эне (чоң апа) – бабушка	бүт – заканчивать
чоң ата – дедушка	иниң кимге окшош? – на кого похож младший брат?
эже – старшая сестра	байкең эмне кылганды жаман көрөт? – что не любит делать твой брат?
ынтымактуу – дружная	эжең эмне кылганды жакшы көрөт? – чем любит заниматься твоя сестра?
пензионер – бааргер	
инженер – инженер	

СҮЙЛӨШҮҮ ПРАКТИКАСЫ ПРАКТИКА РЕЧИ

– Атаң кайда иштейт?	– Где работает отец?
– Атам жеке ишкер.	– Отец частный предприниматель.
– Атаңдын кесиби эмне?	– Какая профессия у твоего отца?
– Атамдын кесиби экономист.	– Профессия моего отца экономист.
– Иниң кимге окшош?	– На кого похож младший брат?
– Ал атама окшош.	– Он похож на отца.
– Эжең эмне кылганды жакшы көрөт?	– Чем любит заниматься сестра?
– Эжем тоого чыкканды жакшы көрөт.	– Сестра любит ездить в горы.

1-көнүгүү: Окугула, которгула жана диалог түзгүлө (*Прочитайте, переведите и исходя из этого диалога составьте свой*):

- а) – Сенин үй-бүлөң барбы?
 – Ооба, менин үй-бүлөм бар.
 – Ата-энең кайда иштешет?
 – Атам – жеке фирмада иштейт, агам – доктур.
 – Чоң ата, чоң апаң барбы?
 – Чоң апам бар. Ал бааргер. Чоң атам кайтыш болгон.
 – Канча бир тууганың бар?
 – Эки бир тууганым бар.
- б) – Бул кимдин сүрөтү?
 – Бул карындашымдын сүрөтү.
 – Оо, карындашың жакшынакай кыз экен.
 – Ооба, ал апама окшош, узун бойлуу, татынакай кыз. Ал бийлегенди жакшы көрөт.
 – Байкең кимге окшош?
 – Ал атама окшош, узун бойлуу, токтоо жигит.
 – Ал балык кармаганды жакшы көрөт.

СҮЙЛӨӨ ПРАКТИКАСЫ ПРАКТИКА РЕЧИ

В кыргызском языке слова, обозначающие профессию образуются с помощью аффикса «-чы», который присоединяется к основе существительного и имеющие варианты «-чы, -чи, -чу, -чү», которые исходят из закона сингармонизма.

Существительное		+	-чы	=	Существительное	
работа	жумуш	+	-чу	=	жумушчу	рабочий
песня	ыр	+	-чы	=	ырчы	певец
танец	бий	+	-чи	=	бийчи	танцор

Мисалы (Например):

Менин апам дүкөнчү.
 Моя мама продавщица.

2-көнүгүү: Сүйлөмдөрдүн «-чы» мүчөсүнүн варианттарына көңүл буруп окугула, астын сызгыла (*Прочитайте предложения, выделите аффикс «-чы» с вариантами и подчеркните*).

Алёнанын апасы сүрөтчү. Менин атам кызматчы. Сиздин эжеңиз ырчыбы? Анын агасы айдоочу эмес. Эжемдин күйөөсү жазуучу.

3-көнүгүү: Сүрөттөрдү карап, сөздөрдүн мүчөлөрүн туура улап жазгыла (*Посмотрите на картинки и к следующим словам правильно прибавьте окончания*):

	куруу окуу жазуу _____ айдоо
	көрүү тигүү _____ өтүк куруу
	китепкана жылкы _____ сүрөт ашпоз
	эмгек ыр _____ ашпоз кызмат

4-көнүгүү: Төмөнкү сүрөттөрдүн астына ылайыктуу сөз таап койгула. Сүйлөмдү бүтүргүлө (*К следующим картинкам вставьте соответствующее слово и закончите предложение*): пайдалануучу сөздөр (*используемые слова*): ырчы, доктур, кызматчы, ашпозчу, бийчи.

а) Менин атам ... Ал мекемеде иштейт.	
б) Менин эжем ... Ал театрда иштейт.	
в) Менин досум ... Ал ооруканада иштейт.	

<p>г) Менин апам ... Ал ашканада иштейт.</p>	
<p>д) Менин эжем ... Ал филармонияда иштейт.</p>	

ГРАММАТИКА

ЖӨНӨКӨЙ УЧУР ЧАК НАСТОЯЩЕЕ ПРОСТОЕ ВРЕМЯ

Настоящее простое время обозначает действие, которое происходит в момент речи или действия, или совершается постоянно. Оно образуется при помощи деепричастного аффикса -а, -е, -о, -ө после согласных, -й после гласных аффикс принадлежности.

Это форма образования совпадает с формой образования будущего определённого времени (айкын келер чак), но отличается значением, то есть обозначает действие, которое происходит постоянно.

Мисалы (Например): Мен университетте оку+й+м.
Я учусь в университете.

Отрицательная форма образуется с помощью аффикса -ба, -бе, -бо, -бө, если основа заканчивается на звонкий согласный и -па, -пе, -по, -пө, если основа заканчивается на глухой согласный.

Мисалы (Например): Мен бүгүн тоого бар+ба+м = барбайм.
Я сегодня не поеду в горы.

Эскертме (Примечание): в кыргызском языке глаголы во множественном числе употребляются с аффиксом совместного залога -ыш / -ш.

Мисалы (Например): Алар бар+ыш+па+йт = барышпайт.
Они не поедут.

ГРАММАТИКА

АЙКЫН КЕЛЕР ЧАК БУДУЩЕЕ ОПРЕДЕЛЁННОЕ ВРЕМЯ

В кыргызском и русском языках это время обозначает, которое обязательно произойдёт в будущем и вы в этом точно уверены. Это форма образуется с помощью аффикса -а, -е, -о, -ө / -й + аффиксы сказуемости.

Мисалы (Например): Мен университетте оку+й+м.
 Я учусь в университете.
 Мен дем алыш күндөрдө тоого эс алууга барам.
 Я на выходные поеду в горы.

Эскертме (Примечание): Айкын келер чак употребляется при помощи следующих наречий времени.

азыр – сейчас	эртең – завтра
бүрсүгүнү – послезавтра	күнүгө – каждый день
дайыма – постоянно	кээде – иногда
кийинки / эмки жума – следующая неделя	
кийинки / эмки ай – следующий месяц	
кийинки / эмки жыл – следующий год	

Мисалы (Например): Мен эртең киного барам.
 Завтра я пойду в кино.
 Мен сабакка күнүгө барам.
 Я каждый день хожу на уроки.
 Эмки жылы мен Америкада окуйм.
 В следующем году я буду учиться в Америке.
 Азыр мен экинчи курста окуйм.
 Сейчас я учусь на втором курсе.

Эскертме (Примечание): Отрицательная форма айкын келер чак образуется с помощью аффикса -ба и -па.

Основа оканчивается на звонкий согласный	-ба	-й	I -мын II -сың III -т	-быз -сыңар
Основа оканчивается на глухой согласный	-па	-па		-сиздер -ышпайт

Мисалы (Например): Мен бүгүн келбеймин – Я сегодня не приду.
 Ал Бишкекте жашабайт – Она не живёт в Бишкеке.
 Алар бүгүн окушпайт – Они сегодня не учатся.

5-көнүгүү: Кашаанын ичин ачып, этиштерди учур жана келер чакка коюп жазгыла (Раскрывая скобки, напишите глаголы в настоящем и будущем времени):

1. Ата-энем Москвада _____ (жаша).
2. Агам университетте _____ (оку).
3. Мен ооруканада _____ (иште).
4. Досторум Ысык-Көлгө _____ (бар).
5. Мен сени бүгүн досум менен _____ (тааныштыр).
6. Биз эмки жылы Америкага _____ (бар).
7. Сиздер кийинки айда үй _____ (кур).

6-көнүгүү: Төмөнкү суроолорго жөнөкөй учур чакта жана айкын келер чакта жооп бергиле (Ответьте на следующие вопросы в простом настоящем и в определённом будущем времени).

1. Ата-энең кайда жашайт.
2. Асан университетте иштейби же окуйбу?
3. Карындашың окууга качан тапшырат?
4. Сен мени сүйлөшкөн кызың менен качан тааныштырасың?
5. Досторуң Америкадан качан келет?

6. Апаң кайда иштейт?
7. Эжең эмки жылы окуусун бүтүрөбү?
8. Сен кайда окуйсун?
9. Бүрсүгүнү туулган күнгө барасыңбы?

7-көнүгүү: Сүйлөмдөрдү терс формада бүтүргүлө (Закончите предложения в отрицательной форме):

1. Мен бүгүн дискотекага бар ____.
2. Биз эртең оку ____.
3. Эжем жумушка бар ____.
4. Сиз жайында эс ал ____.
5. Дима Москвада жаша ____.
6. Мен тоого чык ____.

8-көнүгүү: Текстти окуп, жазуу түрүндө которгула жана ушу сыяктуу өзүнөр жөнүндө текст түзгүлө (Прочитайте и письменно переведите текст. Исходя из этого текста составьте свой).

Менин үй-бүлөм

Менин үй-бүлөм бар. Менин үй-бүлөм чоң жана ынтымактуу. Биздин үй-бүлөбүздө сегиз киши бар. Алар: чоң апам, атам, апам, байкем, эжем, иним жана синдим. Чоң апамдын аты Айша. Ал 80 жашта. Чоң апам пенсияда, иштебейт. Атам 48 жашта. Анын аты Болот. Ал курулуш жана транспорт министрлигинде иштейт. Кесиби инженер. Апамдын аты Айнура. Ал 42 жашта. Апам доктор, ооруканада иштейт. Байкем менен эжем экөө тең студент. Алар университетте окушат. Байкемдин аты Султан. Ал 23 жашта. Эжемдин аты Эльмира. Ал 20 жашта. Синдим – Аяна, 16 жашта. Иним –

Адилет, 14 жашта. Экөө тең окуучулар. Алар мектепте окушат.

Дем алыш күндөрү биз шаардын четинде эс алганды жакшы көрөбүз. Ал жерде атам жана байкем балык кармашат. Эжем жана синдим топ ойношот. Иним жана мен тоого чыкканды жакшы көрөбүз.

Темалык лексика:

кесип – профессия
 курулуш – строительство
 экөө тең – двое
 эс алуу – отдыхать
 балык карма – ловить рыбу
 тоого чык – подниматься в горы

ынтымак – дружба
 оорукана – больница
 дем алыш күнү – выходные дни
 жакшы көр – любить
 топ ойно – играть в мяч

ТӨРТҮНЧҮ САБАК ЧЕТВЁРТЫЙ УРОК

4

**ТАМАГЫҢЫЗДАР ТАТТУУ БОЛСУН!
ПРИЯТНОГО АППЕТИТА!**

Кеп темасы: Тамак-аш

Речевая тема: Еда

Жаттагыла:

Выучите:

1. Приглашение гостей.
2. Приглашение на обед, ужин и вежливый отказ.
3. Кыргызские национальные блюда.
4. Гостеприимство кыргызов.
5. Какие национальные блюда вам нравятся.
6. Книга меню.
7. Помочь выбрать блюда по меню.

ГРАММАТИКА

**АЙКЫН ӨТКӨН ЧАК
ОПРЕДЕЛЁННОЕ ПРОШЕДШЕЕ
ВРЕМЯ**

Жаңы сөздөр жана сөз айкаштар:

чакыр – приглашать, звать
өт – проходить
ич – есть, пить
же – есть
салып бер – положить
жылдыр – подвинуть
жылдырып кой – подвинь
конок – гость
туулган күн – день рождения
качан – когда
дасторкон – стол с едой
чай кашык – чайная ложка
кум шекер – сахар песок
абдан – очень
даамдуу – вкусный
таттуу – сладкий

дагы – еще
бош эмесмин – не свободен
конокко чакырам – позову в гости
макул/мейли – хорошо, ладно
келиниз, төргө өтүңүз – заходите, проходите выше
мына, алыңыз – вот берите, возьмите
сизге ... жактыбы? – вам понравилось ...?
мен тойдум – я наелся/лась
мен токмун – я сыт/сыта
нан ооз тий – отведайте хлеба
тамактануу – есть, кушать
чай ич (-иңиз) – пейте чай (пожалуйста)
тамактан ал (-ыңыз) – берите, пробуйте
конокко кел (-иңиз) – приходи(-те) в гости
конок болуп кет (-иңиз) – будь(-те) гостем

О ГОСТЕПРИИМСТВЕ КЫРГЫЗСКОГО НАРОДА

Попав в кыргызский дом изо всех яств, приготовленные для гостей, в первую очередь, необходимо вкусить хлеб – основу жизни, признанного «царя» всей пищи. Хлеб принято ломать обеими руками, так проявляется уважение к этой святыне. Издревле любого вошедшего в юрту человека, порой совершенно незнакомого сажают на почетное место, угощают теплым свежееиспеченным хлебом. В стародавние времена хозяин юрты должен был принять у себя путника как гостя. У хозяйна всегда была доброжелательная улыбка.

Пожалуй, трудно еще где-либо найти столь уважительное отношение к гостю: ему и лучшее место за дасторхоном, и подушка под локоть, и лучший кусок баранины, и первая пиала кумыса. Хозяева ждут пока гость первым выпьет и закусит, только после этого к трапезе приступают остальные члены семьи.

Еда у кыргызов состоит из двух частей:

- 1) еда, приготовленная для приема гостей;
- 2) еда, которая готовится ежедневно.

Самым популярным и почетным блюдом у кыргызов считается «бешбармак», которое готовится из кусочков мяса с мелко нарезанным тестом.

В настоящее время самыми популярными из блюд является:

1. «Плов» («Аш», «Палоо»), который готовится из мяса и риса.
2. «Шорпо» – мясной бульон с овощами.
3. «Манту» – мелко нарезанное мясо с луком и тесто, приготовленное на пару.

Из национальных напитков самыми популярными считаются: «Кымыз» – напиток из кобыльего молока; «Бозо» – крепленый напиток из просо; «Жарма» – напиток из толокна; «Айран» – кефир.

СҮЙЛӨӨ ПРАКТИКАСЫ ПРАКТИКА РЕЧИ

1-көнүгүү: Окугула, которгула жана диалог түзгүлө (*Прочитайте, переведите и составьте свой диалог*).

- а) – Кел, кир, чай ич.
– Рахмат, шашып жатам.
– Кел, чай даяр. Бир чыны чай ич.
– Жок, нан ооз тиейин.
– Мейли анда. Жакшы бар!
– Жакшы калыңыз!
- б) – Келгиле, төргө өткүлө! Тамакка карагыла.
– Келиңиз, салат салып берейин.
– Мейли, кичине салыңыз. Чай кашык берип койуңузчу!
– Мына, алыңыз.
– Рахмат.

ГРАММАТИКА

АЙКЫН ӨТКӨН ЧАК ПРОШЕДШЕЕ ОПРЕДЕЛЁННОЕ ВРЕМЯ

Прошедшее определенное время обозначает действие в определенный момент в прошлом. Прошедшее определенное время образуется при помощи следующих аффиксов:

-ды, -ди, -ду, -дү

-ты, -ти, -ту, -тү

Прошедшее определенное время отвечает на вопрос «эмне кылды?» – «что сделал?».

Этиш Глагол	Мүчөлөрү Окончания	Жекелик сан Единственное число	Көптүк сан Множественное чис- ло
Основа на гласную и звонкую согласную	-ды	1) -м 2) -ң -ңыз 3) -	-к
	-ди		-нар
	-ду		-ңыздар
	-дү		-ышты
Основа на глухую со- гласную	-ты		
	-ти		
	-ту		
	-тү		

Мисалы:

(Например):

Мен университетти бүттүм.

Сен Москвадан келдиң.

Ал кыргыз тилди үйрөндү.

– Я закончил университет.

– Ты приехал из Москвы.

– Он изучил кыргызский язык.

ТЕРС ФОРМАСЫ ОТРИЦАТЕЛЬНАЯ ФОРМА

Отрицательная форма прошедшего определенного времени образуется прибавлением после основы глагола аффикса -ба (-бе, -бо, -бө), если основа оканчивается на гласную или звонкую согласную, и -па (-пе, -по, -пө), если основа оканчивается на глухую согласную.

Мисалы (Например):

Мен кечээ киного барбадым. – Я вчера не ходил в кино.

Ал эртең менен сабакка кечикпеди. – Он утром не опоздал на урок.

Биз өткөн жумада айылда болдук. – Мы на прошлой неделе были в деревне.

Алар тамак даярдашпады. – Они не готовили еду.

2-көнүгүү: Төмөнкү этиштерди туура окуп, айкын өткөн чактын мүчөсүн улагыла (Прочитайте правильно следующие глаголы и присоедините к ним аффиксы прошедшего определенного времени).

же – кушать ич – пить сыйла – уважать сал – класть аралаштыр – мешать кош – добавлять аарчы – вытирать туура – крошить кайнат – кипятить бышыр – варить кууру – жарить күйгүз – включить өчүр – выключить жаса – делать даярда – готовить жардам бер – помогать	Мен	же _____ ич _____
	Сен	сыйла _____ сал _____
	Сиз	аралаштыр _____ кош _____
	Ал	аарчы _____ туура _____
	Биз	кайнат _____ бышыр _____
	Силер	кууру _____ күйгүз _____
	Сиздер	өчүр _____ жаса _____
	Алар	даярда _____ жардам бер _____

3-көнүгүү: Төмөнкү сүйлөмдөргө модель боюнча суроо берип, жооп берилге (*Задайте вопросы к следующим предложениям и ответьте на них по образцу*):

Үлгү: – Сен бүгүн эмне кылдың?
– Тамак бышырдым.

- 1) камыр жуур _____
- 2) пияз аарчы _____
- 3) сабиз туура _____
- 4) кесме кес _____
- 5) тамак бышыр _____
- 6) капуста кууруу _____
- 7) газды күйгүз _____
- 8) отту өчүр _____
- 9) тамак жаса _____
- 10) устөлдүн үстүн даярда _____
- 11) жардам бер _____

4-көнүгүү: Үлгү боюнча иштегиле (*Выполните по образцу*):

Үлгү: – Сен тамак бышырдыңбы? – Жок, мен тамак бышырбадым.

- Ал кечээ Василийге жолуктубу? _____
- Сиз мугалим менен тааныштыңызбы? _____
- Алар жекшембиде тоого барыштыбы? _____
- Силер кечинде кино көрдүңөрбү? _____
- Сиздер жакшы эс алдыңыздарбы? _____
- Силер өткөн жумада ресторанга кирдиңерби? _____

5-көнүгүү: Текстти окуп, айтып берилге (*Прочитайте текст и перескажите*):

Палоо

Асан бүгүн палоо басты. Ал биринчи иретте пиязды, сабизди аарчып, этти туурады. Анан күрүчтү тазалап, жууду. Анны ысык сууга чылады. Казанга май куюп, этти, сабизди, пиязды кууруду. Суу куйду, бышырды. Шорпосу кайнаганда, Асан күрүчтү салып, демдеди.

6-көнүгүү: Төмөнкү тамак-аштардын түрлөрүнө тиешелүү сын атоочту улап жазгыла (К следиующим блюдам правильно употребите соответствующее прилагательное):

– Тамак кандай экен?

– Какой вкус у блюда?

– <i>Тамак</i>	ачуу таттуу даамдуу	Экен	– <i>Блюдо</i>	горький сладкий вкусный
– <i>Айран</i>	таттуу коюу суюк кычкыл	Экен	– <i>Кефир</i>	сладкий густой жидкий кислый
– <i>Нан</i>	жумшак кагуу таттуу кара ак	Экен	– <i>Хлеб</i>	мягкий (свежий) черствый сладкий ржаной белый
– <i>Чай</i>	ысык муздак кызыл көк	Экен	– <i>Чай</i>	горячий холодный крепкий зеленый
– <i>Жарма</i>	суюк коюу кычкыл муздак	Экен	– <i>Жарма</i>	жидкий густой кислый холодный
– <i>Бозо</i>	жумшак күчтүү таттуу коюу суюк	Экен	– <i>Бозо</i>	мягкий крепкий сладкий густой

7-көнүгүү: Сүрөттү карап, үлгү боюнча иштегиле. Суроого жооп бергиле (Посмотрите на картинку и выполните по образцу. Ответьте на вопросы):

Үлгү:

– Сизге ашлямфу жактыбы?

– Жок, жакпайт / Ооба, жагат.

– Эмне үчүн?

– Мага ачуу тамак жакпайт / жагат.

- 1) Оромо
- 2) Палоо
- 3) Бешбармак
- 4) Кесме
- 5) Лагман
- 6) Манту
- 7) Шорпо
- 8) Куурдак
- 9) Шишкебек

Келгиле сүйлөшөлү Давайте поговорим

8-көнүгүү: Төмөнкү кырдаалдарга кыска диалог түзүлө (Исходя из ситуаций, составьте краткий диалог):

а) Сиз жаңы үйгө көчүп келдиңиз. Үйдүн тоюна кошуналарды чакырдыңыз. Келген кошуналардын бири менен таанышыңыз. (Вы переехали в новый дом. На новоселье вы пригласили соседей. Познакомьтесь с одним из соседей).

б) Досторуңуз сизди конокко чакырды. Бирок сиздин жумушуңуз көп. Сылык түрдө бара албай тургандыңызды айтыңыз. (Ваши друзья пригласили вас в гости. Но у вас много дел. Вежливо откажитесь от приглашения).

в) Бир күнү досуңузга жолуктуңуз. Аны көптөн бери көрө элеч болчусуз. Үйүңүзгө тамакка чакырыңыз. (Однажды вы встретили друга. Вы не виделись с ним долгое время. Пригласите его к себе в гости).

г) Досуңуз сизди конокко чакырды. Чакырууну кабыл алыңыз. (Ваш друг пригласил вас в гости. Примите его приглашение).

Таяныч сөздөр (Опорные слова): Тамактар:

Блюда:

кесме – лапша

лагман – лагман

манту – манты

палоо – плов

шорпо – бульон с мясом и овощами

гүлчөтөй – вареное мясо с ломтиками теста

бешбармак – мелко нарезанное мясо с тестом

Ичкиликтер:

Спиртное:

арак – водка

коньяк – коньяк

шарап – вино

шампан – шампанское

пиво – пиво

Суусундуктар:

Напитки:

айран – кефир

шире – сок

лимонад – лимонад

кымыз – кобылье молоко

аксуу – минеральная вода

максым – напиток из толокна

бозо – крепкий напиток из проса

чалап – вода, смешанная с кисло-молочной сывороткой

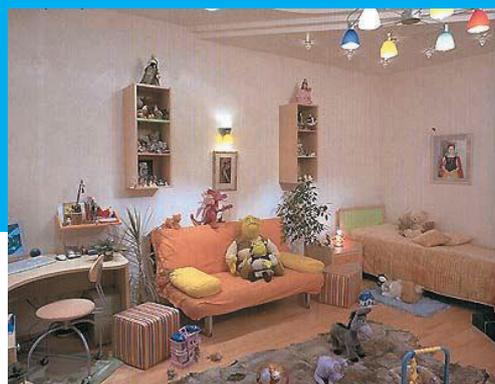

БЕШИНЧИ САБАК ПЯТЫЙ УРОК

5

Текст: **Үй. Үйдүн интерьери**
Дом. Интерьер дома

Жаттагыла: 1. Спросите адрес.
Выучите: 2. Правильно используйте слова, относящиеся к интерьеру дома/квартиры.

ГРАММАТИКА:

1. Использование вопросительной формы «болобу».
2. Жатыш жөндөмө (местный падеж).

Жаңы сөздөр жана сөз айкаштар:

айыл – деревня алыс – далеко анан – потом ачкыч – ключ ашкана – кухня батир – квартира жүрү – пойдём, пошли жылуу – тёплый кир жуу – стирать муздак – холодный шаар – город бөлмө – комната баардык – все ыңгай – удобство үй – дом ысык – горячий оң – правая сол – левая кантип? – как?	даараткана – туалет светти өчүр – выключить свет светти күйгүз – включить свет эшикти ач – открывать дверь алыс эмес – не далеко киребериш – прихожая менчик – частный, свой дом ысык суу – горячая вода муздак суу – холодная вода балдар бөлмөсү – детская комната уктоочу (жатак) бөлмөсү – спальня жуунчу бөлмөсү – ванная комната албетте болот – конечно, можно эшикти ачкыч менен бекит – закрыть дверь на ключ
--	---

Эскертме:

Боз үй

Издrevле кыргызы жили в юрте (боз үй). Так как кыргызы были кочевым народом, юрта была удобной при установке, сборке и при транспортировке. Юрта считается памятником страны. В юрте было тепло, уютно, потому что она сделана из чистой шерсти.

СҮЙЛӨШҮҮ ПРАКТИКАСЫ ПРАКТИКА РЕЧИ

– Кир жуусам болобу? – Албете болот.	– Можно мне постирать вещи? – Конечно, можно.
---	--

1-көнүгүү: Диалогдорду окугула (Прочитайте диалоги):

- а) – Сен азыр кайда жашайсың?
– Нарын шаарында жашайм.
– Кайсы көчөдө?
– Совет көчөсүндө.
– Үйүңөр канча бөлмөлүү?
– Төрт бөлмөлүү: конок бөлмөсү, жатак бөлмөсү, балдар бөлмөсү жана оозгу үй.
– Силердин үйүңөрдө бардык шарт барбы?
– Ооба, муздак суу, газ бар.
- б) – Кир жуусам болобу?
– Албете болот.
– Кечинде душка түшсөм болобу?
– Жок, ысык суу жок.

ГРАММАТИКА *Использование вопросительной формы «болобу»*

Основа глагола	+	-са(с*)	+	Личные окончания	+	болобу?
----------------	---	---------	---	------------------	---	---------

ЖЕКЕЛИК САН – ЕДИНСТВЕННОЕ ЧИСЛО

1	Жуу+са+-м	болобу?
2	Жуу+са+-ң	
2 сылык түрү – вежл. форма	Жуу+са+-ңыз	
3	Жуу+са+- -	

КӨПТҮК САН – МНОЖЕСТВЕННОЕ ЧИСЛО

1	Жуу + са + -к	болобу?	
2	Жуу + са + -ң		
2 сылык түрү – вежл. форма	Жуу + са + -ңыз		
3	Жуу + са + - -		

Мисалы: Телевизорду күйгүзсө болобу? – Можно включить телевизор?

Например:

В кыргызском языке выражение просьбы можно использовать с помощью выражения «болобу?».

Мисалы: – Кирсем болобу?

Например: – Можно войти?

Утверждение можно выразить с помощью выражения «болот».

Мисалы: – Ооба, кирсең болот.

Например: – Да, можешь войти.

Отрицание той же формы можно выразить с помощью выражения «болбойт».

Мисалы: – Жок, кирүүгө болбойт.

Например: – Нет, нельзя.

СҮЙЛӨӨ ПРАКТИКАСЫ ПРАКТИКА РЕЧИ

1-көнүгүү: Төмөнкү суроолорду бири-биринерден сурап жооп бергиле жана ат атоочторду которгула (*Задавая друг другу вопросы ответьте на них*).

(Я) китеп текчени жылдырсам болобу?

(Ты) светти өчүрсөң болобу?

(Мы) газды өчүрсөк болобу?

(Он) үйгө кирсе болобу?

2-көнүгүү: Үлгүнү карап төмөнкү этиштер менен иштегиле (*Исходя из образца поработайте со следующими глаголами*):

Үлгү: (Тамак жаса) – Тамак жасасам болобу?

– Ооба, болот.

– Жок, болбойт.

(Душка түш) –

= _____

(Парданы ач) –

= _____

(Терезени жап) –

= _____

(Сыналгыны сай) –

= _____

(Эшикти бекит) –

= _____

3-көнүгүү: Жактама ат атоочторго берилген этиштерди жак мүчөлөрүн туура коюп жазгыла (*К личным местоимениям присоедините данные глаголы с аффиксами сказуемости*).

Мен	телевизорду көрсөнөр	болобу?
Ал	жардам берсең	
Силер	конок чакырсам	
Биз	кир жуусаңар	
Сен	ваннага жуунса	
Сиздер	үй жыйнасаң	

ГРАММАТИКА

ЖАТЫШ ЖӨНДӨМӨ МЕСТНЫЙ ПАДЕЖ

Жатыш жөндөмө (*Местный падеж*) образуются при помощи аффикса -да, -та с вариантами. Существительные в жатыш жөндөмө (*Местный падеж*) обозначают место, время совершения, протекания действия и отвечают на вопросы:

кимде? (у кого?)   эмнеде? (у чего?)   кайда? (где?)

Имя существительное Зат атооч	+	Аффикс местного падежа Жатыш жөндөмөнүн мүчөсү
----------------------------------	---	---

Если основа заканчивается на гласную или звонкую согласную	-да, -де, -до, -дө	кыздарда тоодо
Если основа заканчивается на глухую согласную	-та, -те, -то, -тө	университете китепте
Если основа существительного с аффиксом принадлежности 3-го лица ед. и мн. числа	-нда, -нде, -ндо, -ндө	көчөсүндө сабагында

Мисалы:

Например:

– Кимде?	– У кого?
– Мугалимде китеп бар.	– У учителя есть книга.
– Эмнеде?	– У чего?
– Китепте эрежелер көп.	– В книге много правил.
– Кайда?	– Где?
– Үйүмдө төрт бөлмө бар.	– В моем доме есть четыре комнаты.
– Канчада?	– Во сколько?
– Саат үчтө университеттен чыгам.	– В три выхожу из университета.

СҮЙЛӨШҮҮ ПРАКТИКАСЫ ПРАКТИКА РЕЧИ

4-көнүгүү: Чекиттердин ордуна жатыш жөндөмөсүнүн мүчөлөрүн койгула (*Вместо точек вставьте окончания местного падежа*):

- 1) Жер _____ килем бар.
- 2) Оң жак _____ сыналгы, сол жак _____ пианино турат.
- 3) Терезе _____ парда илинип турат.
- 4) Мен _____ ачкыч жок.
- 5) Ашкана _____ парда кооз.
- 6) Бөлмө _____ чоң керебет турат.
- 7) Балкон _____ гүл турат.

5-көнүгүү: Кашаанын ичиндеги сөздөргө жатыш жөндөмөсүнүн мүчөсүн улапсүйлөмдөрдү бүтүргүлө (*Раскрывая скобки к словам, присоедините окончания местного падежа*):

- 1) Мен Чүй (проспектиси) _____ жашайм.
- 2) Менин досум (5-чи кичи район) _____ жашайт.
- 3) (Мен) _____ көп китеп бар.
- 4) Алардын (үйү) _____ чоң китепкана бар.
- 5) (Москва) _____ чоң үйлөр курулуп жатат.

6-көнүгүү: Төмөнкү буюмдар кайсы бөлмөгө таандык экенин айтып бергиле (*Скажите к какой комнате относится следующая бытовая техника*):

Муздаткыч

Газ плитасы

Кир жуугуч

Чаң соргуч

7-көнүгүү: Төмөнкү сөздөрдү пайдаланып, сүрөткө карата чакан текст түзгүлө (*Используя следующие слова, исходя из картинки составьте небольшой текст*):

Жатак бөлмө – Спальня:

керебет	– кровать
терезе	– окно
сүрөт	– картина
гүлдөр	– цветы
лампа	– лампа
шып	– потолок
саат	– часы
килем	– ковер
жаздык	– подушка
жууркан	– одеяло
күзгү	– зеркало

Конок бөлмө – Гостиная:

эмерек	– мебель
жумшак эмерек	– мягкая мебель
сыналгы	– телевизор
үстөл	– стол
отургуч	– стул
парда	– шторы

АЛТЫНЧЫ САБАК ШЕСТОЙ УРОК

6

Текст: **Шаарда**
В городе

- Жаттагыла:**
1. Описание местности.
  2. Задайте вопросы прохожим.
  3. Подробно спросите на каком транспорте можно доехать.

Жаңы сөздөр жана сөз айкаштар:

шаар – город	ылдый – внизу
көчө – улица	өт – проходи
унаа – транспорт	жөө бас – идти пешком
аянт – площадь	бас – иди
аялдама – остановка	жакын – близко
артында – за, сзади	алыс – далеко
алдында – перед ...	орун – место
ортосунда – посередине	бурулуу – повернуть
астында – под...	түш – спускаться
үстүндө – на...	чык – выходить
сыртында – снаружи	өткөрүп кой – пропустить
бурчунда – в углу	өтүп кетүү – пройти
оңдо – справа	автобекет – автовокзал
солдо – слева	жол кире – плата за проезд
түз – прямо	кесилишинде – на пересечении
жогору – вверх	
темир жол бекети – железнодорожный вокзал	
бул кайсы көчө? – это какая улица?	
кантип барса болот? – как можно проехать?	
айтып коюңузчу – скажите, пожалуйста	

СҮЙЛӨӨ ПРАКТИКАСЫ *ПРАКТИКА РЕЧИ*

- Аялдама кайсы жакта?
- Аялдама үйдүн жанында.

- Где остановка?
- Остановка возле дома.

1-көнүгүү: Диалогду окугула, которгула жана ушу сыяктуу диалог түзгүлө. (Прочитайте, переведите и составьте свой диалог).

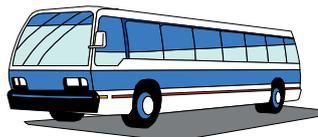
- а) – Кечиресиз, аялдама кайсы жакта?
 – Аялдама бул үйдүн жанында.
 – Түз барып солго буруласыз.

- б) – Кечиресиз, сиз түшөсүзбү?
 – Жок.
 – Анда мени өткөрүп коюнузчу.
 – Өтүңүз.
 – Рахмат.

- в) – Кечиресиз, жол кире канча турат?
 – Автобустарда жана троллейбустарда
 8 сом, маршрутдук таксилерде – 10 сом.

ГРАММАТИКА

ЖАНДООЧТОР ПОСЛЕЛОГИ

Послелог– неизменяемые служебные слова, выражающие пространственные, временные, причинные, целевые, направительные и иные отношения между знаменательными словами и, находясь после них, управляют каким-либо падежом.

Мисалы: Бишкек**ке** чейин – до Бишкека (Барыш жөндөмө + чейин);
 (**Например**) Түш**төн** кийин – после обеда (Чыгыш жөндөмө + кийин).

Послелог, употребляющиеся с **чыгыш жөндөмө**:

(после) кийин	сабактан кийин– после урока
(перед) мурун, мурда	сенден мурун– перед тобой
(кроме) башка	менден башка– кроме меня
(начиная с...) баштап, тартып	жаздан баштап– начиная с весны

Послелог, употребляющиеся с **атооч жөндөмө**:

(с) менен	Оля менен – с Олей
(для) үчүн	студенттер үчүн – для студентов
(через, посредством) аркылуу	телефон аркылуу – по телефону
(о, об) тууралуу, жөнүндө	сен тууралуу – о тебе
(подобно) сыяктуу	атам сыяктуу – похожий на отца
(весь) бою	өмүр бою – всю жизнь
(по) боюнча	жүгүртмө боюнча – по раписанию
(около) чакты	жүз чакты – около ста

Послелогы, употребляющиеся с барыш жондомо:

(до) чейин, дейре	Бешке чейин – до пяти
(по направлению, в сторону) карай	Корпуска карай – в сторону корпуса
(по сравнению, в сравнении) караганда	Маринага караганда – по сравнению с Мариной
(согласно, соответственно (чему-либо) жараша	жыл мезгилине жараша – в соответствии со временем года

2-көнүгүү: Сүйлөмдөрдөгү сүрөттү карап керектүү сөздөрдү же жандоочторду коюп бүтүргүлө (Смотрите на картинки и закончите предложения, вставляя нужные слова или послелогы).

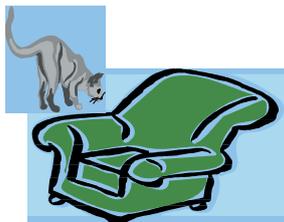
Китеп столдун үстүндө ...

Жигит бактын ...

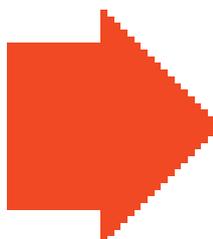
Мышык креслонун ...

Дарбыз столдун ...

3-көнүгүү: Сүрөттөрдү карап керектүү буйрук этиштерди колдонуп жазгыла (Посмотрите на картинки и напишите глаголы в повелительном наклонении).

ГРАММАТИКА

Употребление аффиксов принадлежности при названии улиц, бульваров, парков и т.д.

Когда называем улицы, бульвары, парки и т. д. в кыргызском языке употребляются с аффиксами принадлежности **-сы** с фонетическими вариантами.

Мисалы: Чүй проспектиси – проспект Чуй;
Фрунзе көчөсү – улица Фрунзе.

4-көнүгүү: Үлгү боюнча жазгыла (*Пишите по образцу*):

Үлгү: – Бул кайсы көчө? (*Это какая улица?*)
– Бул Свердлов көчөсү. (*Эта улица Свердлова*).

- а) Бөкөнбаев _____
- б) Тоголок Молдо _____
- в) Чүй _____
- г) Манас _____
- д) Ахунбаев _____
- е) Токтогул _____
- ж) Москва _____

5-көнүгүү: Досуңздан керектүү жерге кантип барса болот деп сурап, бири- бириңерге суроо бергиле (*Спросите у друга как можно доехать до нужного вам адреса, задавая друг другу вопросы*).

Үлгү: – Университетке кантип барам?
– 152 маршруттук таксиге түшүнүз.

«Ала-Тоо» аянтына

Ош базарына

Аэропортко

Улуттук ооруканага

«Караван» соода үйүнө

«Сити» түнкү клубуна

«Айчүрөк» соода үйүнө

кантип барса болот?

172-маршруттук такси

9-троллейбус

7-троллейбус

138-маршруттук такси

104-маршруттук такси

53-автобус

8-троллейбус

менен барса болот.

– Сен кайда жашайсың?

– Мен Абдрахманов көчөсүндө жашайм.

– Где ты живёшь?

– Я живу на улице Абдрахманова.

Выражения указывающие местонахождения, употребляются в жатыш жөндөмө:
«-нда/-нде, -ндө, -ндө»

Мисалы: көчөсү+нде, проспектиси+нде

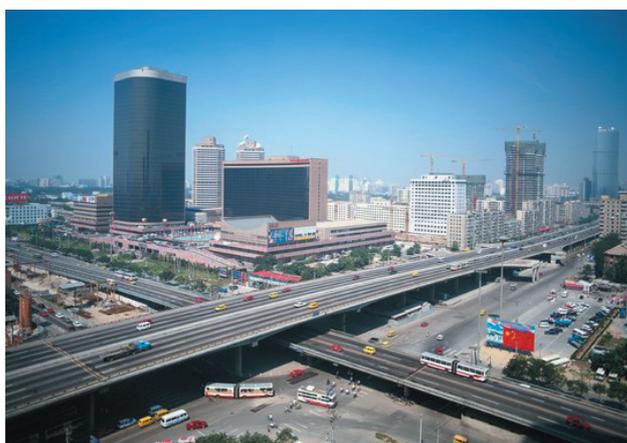
- Сен кайсы көчөдө жашайсың? – На какой улице ты живёшь?
– Мен Москва көчөсүндө жашайм. – Я живу на улице Московской.

6-көнүгүү: Сүрөттү карап, үлгүнү колдонуп досторуңар кайсы көчөдө жашаганын сурап-жоп бергиле (*Посмотрите на картину, используя образец, спросите у друга на какой улице она/он живёт*):

- Үлгү:** – Анара кайсы көчөдө жашайт?
– Анара Тынчтык проспектисинде жашайт.

7-көнүгүү: Сүрөттү карап, эмне кайсы жер экенин бири-бирине айтып ойногула (*Посмотрите на картину, расскажите друг другу что где находится*):

ЖЕТИНЧИ САБАК СЕДЬМОЙ УРОК

7

**Жолуңар шыдыр болсун!
Счастливого пути!**

Текст: *Автобекетте
На автовокзале*

- Жаттагыла:** 1. Спросите о транспорте и его маршруте.
Выучите: 2. Купите билеты на автобус, поезд, самолёт и т.д.
3. Подробно спросите о маршруте.

ГРАММАТИКА

**БАРЫШ ЖӨНДӨМӨ
ДАТЕЛЬНЫЙ ПАДЕЖ**

**ЧЫГЫШ ЖӨНДӨМӨ
ИСХОДНЫЙ ПАДЕЖ**

Жаңы сөздөр жана сөз айкаштар:

автобекет – автовокзал темир жол бекети – ж/д вокзал аэропорт – аэропорт билет кассасы – билетная касса жол кире – плата за проезд бекет – станция, вокзал айдоочу – водитель аманат жайы – камера хранения жүк – багаж, груз жол – дорога орун – место жөнө – отправляться учуу – летать, полёт күтүү залы – зал ожидания	саякат – путешествие кур – ремень текшерүүчү – контролёр сылык – вежливый учкуч – лётчик маршруттук такси – маршрутное такси маалымат берүүчү жай – справочное бюро Ысык-Көлгө эмне менен барса болот? – Как можно доехать до Иссык-Куля? Канча саатта жетесин? – За сколько часов доберёшься? Автобус канчада жөнөйт? – Во сколько отправляется автобус? Кийинки рейс качан болот? – Когда будет следующий рейс? Кайсы рейсти күтүп жатасыз? – Какой рейс вы ожидаете?
---	--

Унаа

Кыргыз Республикасынын эл чарбасынын негизги тармактарынын бири транспорт болуп саналат.

Ал республика ичиндеги көпчүлүк жүктөрдү жана жүргүнчүлөрдү ташуучу унаа, анын үлүшүнө 97 % жүк, 99 % га жакын жүргүнчүлөрдү ташууга туура келет. Тышкы экономикалык райондор, өлкөлөр менен болгон байланыштар темир жол транспортуна жүктөлөт. Алыскы аралыктарга тез жеткирүүчү унанын түрү – аба транспорту, ал көбүнчө жүргүнчүлөрдү, почта, баалуу же тез бузулуп кетүүчү азык-түлүктөрдү ташууда ыңгайлуу.

Темир жол транспорту Кыргызстандын тышкы өлкөлөр жана райондор менен экономикалык байланыш түзүүсүндө чоң роль ойнойт, бардык тышкы жүктөр темир жол аркылуу ташылат. Республикадагы темир жолдун жалпы узундугу 372 км. Ал бири-бири менен байланышпаган эки ири участкактон турат: республиканын түндүгүндө Чалдовар – Бишкек–Балыкчы; түштүктө Ош, Жалалабад, Кызылкия, Көкжаңгак, Ташкөмүр шаарларына кеткен кыска жолдор бар. Республикадагы бардык темир жолдор – Алматы жана Ташкент жолдорунан тармакталып кетүүчү туюк жолдор.

Кыргызстандын көпчүлүк райондорунда автоунаа унаанын жалгыз гана түрү болуп саналат.

СҮЙЛӨӨ ПРАКТИКАСЫ ПРАКТИКА РЕЧИ

– Нарынга билет кайдан сатылат?
– Экинчи кассадан сатылат.
– Автобус кайдан жөнөйт?
– Алтынчы платформадан.

– Где продаётся билет в Нарын?
– Во второй кассе.
– Откуда отправляется автобус?
– С шестой платформы.

1-көнүгүү: Окугула жана диалог түзгүлө (Прочитайте и составьте соответственно этому свой диалог).

- а) – Кечиресиз, Чолпон-Атага билет кайдан сатылат.
– Биринчи кассадан сатылат.
– Акыркысы ким?
– Мен, менден кийин турунуз.
– Чолпон-Атага билет барбы?
– Ооба, бар.
– Жол кире канча болот?
– 500 сом.
– Анда мага эки билет бериңизчи.
– Автобус канчада жөнөйт?
– Саат алтыда үчүнчү платформадан жөнөйт.
– Кечиресиз, канча саатта жетем?
– Төрт саатта жетесиз.
– Чоң рахмат.
– Жолуңуз шыдыр болсун!

- б) – Ошко билет барбы?
 – Жок.
 – Кийинки рейс качан учат?
 – Эртең саат алтыда.
 – Билет канчадан?
 – 1700 сом.
 – Мага бир билет бериңизчи.
 – Мына, алыңыз. Кечикпеңиз.
 – Чоң рахмат!

ГРАММАТИКА

БАРЫШ ЖӨНДӨМӨ ДАТЕЛЬНЫЙ ПАДЕЖ

Барыш жөндөмө выражает направление действия к лицу или предмету, пространственной, временной цели, пункту. Барыш жөндөмө образуется при помощи 8-вариантного аффикса -га. Слова в форме дательного падежа отвечают на вопросы:

кимге? кому?
 эмнеге? чему? для чего? за чем?
 кайда? куда?

Имя существительное	+	Аффиксы барыш жөндөмө
После гласных и звонких согласных	+	-га, -ге, -го, -гө
После глухих согласных	+	-ка, -ке, -ко, -кө
После аффиксов принадлежности I и II лица	+	-а, -е, -о, -ө
После аффиксов принадлежности III лица	+	-на, -не, -но, -нө

Мисалы: Ысык-Көл+га, Мария+га
 Талас+ка, Канат+ка
 Апам+а, үйүм+ө
 баласы+на, айылы+на

ГРАММАТИКА

ЧЫГЫШ ЖӨНДӨМӨ ИСХОДНЫЙ ПАДЕЖ

Чыгыш жөндөмө (*исходный падеж*) выражает:

- 1) место, где началось или протекало действие;
- 2) место, когда началось или начинается действие;
- 3) причину действия или состояния;
- 4) сравнение одного предмета с другим;
- 5) материал, вещество, из которого изготовлен предмет;
- 6) косвенный объект действия.

Форма исходного падежа (чыгыш жөндөмө) образуется при помощи б-вариантного аффикса -дан; чыгыш жөндөмө отвечает на следующие вопросы:
 кимден? от кого?
 эмнеден? от чего?
 кайдан? откуда?

Имя существительное	+	Аффиксы чыгыш жөндөмө
После гласных и звонких согласных	+	-дан, -ден, -дон, -дөн
После глухих согласных	+	-тан, -тен, -тон, -төн
После аффиксов принадлежности I и II лица	+	-дан, -ден, -дон, -дөн
После аффиксов принадлежности III лица	+	-нан, -нен, -нон, -нөн

Мисалы: үй+дөн, окуучу+дан
 Ош+тон, Адилет+мен
 балам+дан, атаң+дан
 кызы+нан, үйү+нөн

Мен кечээ Ысык-Көлдөн келдим.
 Мен эртең Балыкчыга барам.

СҮЙЛӨӨ ПРАКТИКАСЫ ПРАКТИКА РЕЧИ

2-көнүгүү: Жөндөмөлөрдүн мүчөлөрүн туура жазгыла.

Апам дүкөн ___ бара жатат

Максат тоо _____ чыгып жатат

Асан дүкөн ___ чыгып жатат

Адамдар поезд ___ кирип жатышат

Кыз тоо ___ лыжа менен түшүп жатат.

Артисттер сахна ___ бийлеп жатышат.

3-көнүгүү: Жөндөмөлөрдүн мүчөлөрүн колдонуп, сүйлөм түзгүлө.

Улгу: Париж ___ Лондон ___
Самолёт Парижден Лондонго учат.

___ -дан ___ -га
Ош ___ Нарын ___
Ысык-Көл ___ Талас ___
Москва ___ Санкт-Петербург ___
Англия ___ Франция ___
Кыргызстан ___ Америка ___
___ үй ___ университет ___

4-көнүгүү: Төмөнкү графигти колдонуп, сүйлөм түзгүлө.

Номери канча?	Канчада келет?	Канчада жетет?	Кайда?	Канча турат?
Автобустун №	Кетүү убактысы	Жетүү убактысы	Баруучу шаар	Билеттин баасы
24-82 НРА	7:20	19:00	Нарын	80 сом
10-15 ИКА	9:00	15:00	Каракол	75 сом
11-13 БИМ	10:00	7:00	Бишкек	50 сом
17-21 ТАС	6:00	19:00	Талас	65 сом

СЕГИЗИНЧИ САБАК ВОСЬМОЙ УРОК

8

СООДА
ТОРГОВЛЯ

Текст: **Дүкөндө**
В магазине

- Жаттагыла:** 1. Названия денежных национальных единиц.
2. Названия товаров, покупаемых в магазине.
3. Купите что-нибудь из товаров, продаваемых в магазине.

ГРАММАТИКА

ЧИСЛИТЕЛЬНЫЕ
САН АТООЧ

НАСТОЯЩЕЕ ВРЕМЯ
ТАТААЛ УЧУР ЧАК

Жаңы сөздөр жана айкаштар:

сатуучу – продавец
сатып алуучу – покупатель
кардар – клиент
дүкөн – магазин
дүкөнчү – продавец
арзан – дешевый
кымбат – дорогой
майда – мелочь
акча – деньги
сом – сом
тыйын – копейка
ар түрдүү – разный
көрсөт, көрсөтүп коюңуз – покажите
берип коюңуз – дайте пожалуйста
ал – брать, взять
сат – продавать
сатып алуу – купить
мына, алыңыз – вот, возьмите
төлө – заплатить
алмаштыр – поменять

майдалап берүү – разменять
кайрып берүү – возвратить канча турат? – сколько стоит?
сиз эмне аласыз? – что возьмёте?
ушунча кымбатпы? – так, дорого?
канча төлөйм? – сколько с меня?
арзаны барбы? – есть дешевле?
баары биригип – всего
келип туруңуз – приходите

1 бөтөлкө	суу арак лимонад май шампан	1 бутылка	воды водки лимолада масла шампанского
1 куту	тамеки ширенке кир жууган порошок	1 пачка	сигарет спичек стирального парашка
1 банка	кофе пиво шире буурчак консерваланган балык	1 банка	кофе пиво сока гороха консервированной рыбы
1 куту	момпосуй печенья сагыз чач боёк	1 пачка	конфет печенья жевачек краски для волос

Келгиле сүйлөшөлү
Давайте поговорим

1-көнүгүү: Төмөнкү диалогду окугула, которгула жана ушу сыяктуу диалог түзгүлө (Прочитайте, переведите диалог и составьте свой диалог):

- а) – Кечиресиз сизде Neskafe Gold кофеси барбы?
– Ооба, бар.
– Канча турат?
– 120 сом.
– Анда мага 2 банка бериңизчи.
- б) – Сизге жардам керекпи?
– Сизде «Rafaello» момпосуй барбы?
– Мына бул жерде.
– Бул чоң кутусу канча турат?
– 150 сом.
– Ушунча кымбатпы?
– Арзаны 60 сом, бирок ал кичине кутуда.
- в) – Мага бир куту тамеки, бир нан, эки бөтөлкө минерал суусун бериңиз.
– Мына алыңыз, дагы эмне аласыз?
– Рахмат, башка эч нерсе кереги жок. Канча төлөйм?
– 45 сом.
– Мына 100 сом.
– Жүз сомго майда жок. Майдалап келиңизчи .
- г) – Кечиресиз «Жалал-Абат» суусу барбы?
– Ооба, бүгүн эле алып келишти.
– Баасы канча?
– Бир бөтөлкөсү 15 сом.

- Мага эки бөтөлкө бериңизчи.
- Мына, алыңыз. Сизден 30 сом.
- д) – Мага бир куту «Причуда» торгун, бир бөтөлкө Советское шампанын, 2 куту «Юбилейное» печеньесинен берип коюңуз.
- Баары биригип 280 сом болот.
- Рахмат, кооз баштыкка салып бериңиз. Мына акчаны алыңыз.
- Келип туруңуз.

ГРАММАТИКА

САН АТООЧ ИМЯ ЧИСЛИТЕЛЬНОЕ

Сан атооч – часть речи, которая обозначает количество или порядковый номер предмета и отвечает на вопросы: канча? нече? – сколько?

Мисалы: бир, эки, үч ...

1 – бир	10 – он	100 – жүз	1000 – бир миң
2 – эки	20 – жыйырма	200 – эки жүз	2000 – эки миң
3 – үч	30 – отуз	300 – үч жүз	3000 – үч миң
4 – төрт	40 – кырк	400 – төрт жүз	4000 – төрт миң
5 – беш	50 – элүү	500 – беш жүз	5000 – беш миң
6 – алты	60 – алтымыш	600 – алты жүз	6000 – алты миң
7 – жети	70 – жетимиш	700 – жети жүз	7000 – жети миң
8 – сегиз	80 – сексен	800 – сегиз жүз	8000 – сегиз миң
9 – тогуз	90 – токсон	900 – тогуз жүз	9000 – тогуз миң

1999 – бир миң тогуз жүз токсон тогуз

2335 – эки миң үч жүз отуз беш

1854 – бир миң сегиз жүз элүү төрт

Иреттик сан атооч указывает на порядковый номер предмета при счёте в ряду однородных предметов и отвечает на вопросы канчанчы? неченчи? – который? какой (*по счёту?*). Образуются от количественных числительных при помощи аффикса: -ынчы (-инчи, -унчу, -үнчү); -нчы, (-нчи, -нчу, -нчү).

Мисалы:

беш+инчи = бешинчи	
алты+нчы = алтынчы	
канча?	канчанчы?
1 – бир	биринчи
2 – эки	экинчи
3 – үч	үчүнчү
4 – төрт	төртүнчү
5 – беш	бешинчи
6 – алты	алтынчы
7 – жети	жетинчи
8 – сегиз	сегизинчи
9 – тогуз	тогузунчу
10 – он	онунчу

Келгиле сүйлөшөлү
Давайте поговорим

2-көнүгүү: Эсептик жана иреттик сандарды туура окугула жана жаттагыла. (Правильно прочитайте количественные, порядковые числительные и запомните)

а) 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
20 30 40 50 60 70 80 90 100

б) 10-унчу 18-инчи 30-унчу 37-нчи
20-нчы 24-үнчү 6-нчы 79-унчу
8-инчи 47-инчи 86-нчы 40-ынчы

3-көнүгүү: Төмөнкү сан атоочторду сөз менен жазып иреттик сан атоочко айландыргыла. (Следующие числительные напишите прописью в порядковом числительном)

Үлгү: 1 – бир – биринчи
2, 5, 8, 4, 16, 13, 100, 190, 223, 66, 122, 1985, 1976, 4567.

4-көнүгүү: Кашаанын ичиндеги сан атоочторду ачып жазуу түрүндө жазгыла (Числительные в скобках напишите прописью):

- а) (2) _____ куту тамеки бериңизчи?
б) (5) _____ бөтөлкө айран сатып бериңиз.
в) Сиз (65) _____ сом төлөңүз.
г) Баары биригип (100) _____ сом турат.
д) Биз (40) _____ самын саттык.
е) Дүкөн саат (6.00) _____ жабылат.
ж) (3) _____ куту чай сатып кел.
з) (50) _____ сомду майдалап келиңиз.
и) Мага (5, 20) _____ сом кайтарып бериңизчи.

5-көнүгүү: Бири-биринерге төмөнкү суроолорду берип, жооп жазгыла (Задавая друг другу вопросы напишите ответ):

1 бөтөлкө	айран шире шарап	Канча турат?
2 куту	чай кофе чакмак кант момпосуй	

Татаал учур чак образуется при помощи деепричастного аффикса -а (-е, -й) или ыип (-ип, -уп, -п), присоединяемого к основе смыслового глагола и вспомогательных глаголов **жат** (*лежать*), **тур** (*стоять*), **отур** (*сидеть*), **жур** (*идти*) в спрягаемой форме настоящего–будущего времени:

ГЛАГОЛ	+	жат + аффикс сказуемости
--------	---	--------------------------

основа заканчивающаяся на глас. зв.	-п			ед. ч.	мн. ч.
основа заканчивающаяся на соглас. зв.	-ып, -ип, -уп, -үп	+	I II в. ф. III	-мын -сың -сыз -т	-быз -сыңар -сыздар -ышат

Грамматическое лицо	местоимение кто?	эмне кылып жатат? что делает?
---------------------	---------------------	----------------------------------

Жекелик сан	I	мен	окуп жатам
	II	сен	окуп жатасың
	в. ф.	сиз	окуп жатасыз
	III	ал	окуп жатат

Отрицательная форма

основа глагола + -ган, -кан	+	жок + личные аффиксы
-----------------------------	---	----------------------

Мисалы: Жекелик сан
Мен окуган жок **мун**
Сен окуган жок **сун**
Сиз окуган жок **сүз**
Ал окуган жок

Көптүк сан
Биз окуган жок **пуз**
Силер окуган жок **суңар**
Сиздер окуган жок **сүздар**
Алар окушкан жок

Мен сын-алгы көргөн жокмун.

Ал театрға барган жок.

Биз ойногон жокпуз.

Көптүк сан	I	биз	окуп жатабыз
	II в. ф.	силер сиздер	окуп жатасыңар окуп жатасыздар
	III	алар	окуп жатышат

6-көнүгүү: Сүрөттөрдү карап, которгула жана сүйлөм түзгүлө (*Переведите слова на картинках и составьте с ними предложения*)

 <p>рисует</p>	 <p>работает</p>	 <p>читает</p>
 <p>пишет</p>	 <p>играет</p>	

7-көнүгүү: Төмөнкү сөздөрдү колдонуп сүйлөм түзгүлө (*Используя слова и словосочетания составьте предложения*):

Ойлонуп жат _____
_____

Бийле _____
_____

Сүйлөш _____
_____

8-көнүгүү: Этиштерди колдонуп, суроолорго жооп бергиле (*Используя глаголы ответьте на вопросы*):

- Сен эмне сатып алып жатасың?
- Сиз эмне кылып жатасыз?
- Биз эмне кылып жатабыз?
- Силер эмне кылып жатасыңар?
- Сиздер эмне кылып жатасыздар?
- Алар эмне кылып жатат?

- нан сатып ал
- оку
- эс ал
- сүйлөш
- тамактан
- күт

9-көнүгүү: Төмөнкү сөздөргө тиешелүү сөздөрдү коюп, сүйлөм түзгүлө (*К соответствующим словам правильно поставьте стрелку*):

Мен	шаарга	бара жатасың
Сен	дүкөнгө	бара жатам
Ал	жумуштан	келе жатасыңар
Силер	эсепчиден	сурап жатат
Сиздер	кат	жазып жатасыздар
Биз	эмне	кылып жатабыз?

10-көнүгүү: Үлгүнү карап суроолорго жооп бергиле. (*Ответьте на вопросы по образцу*)

Үлгү: – Анара сүрөт тартып жатабы?
– Жок, Анара китеп окуп жатат.

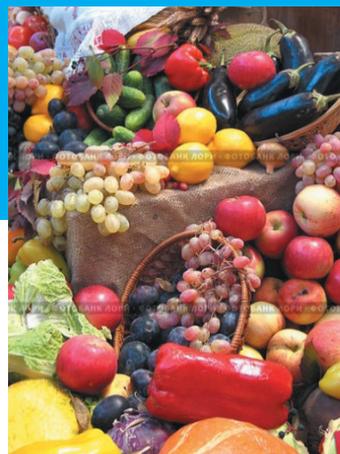
- а) – Апам жумушка бара жатабы?
– _____
- б) – Дүкөнчү акча санап жатабы?
– _____
- в) – Биз кыздарга жардам берип жатабызбы?
– _____
- г) – Силер мени түшүнүп жатасыңарбы?
– _____
- д) – Балдар ойноп жатышабы?
– _____
- е) – Сиздер эс алып жатасыздарбы?
– _____

Келгиле сүйлөшөлү
Давайте поговорим

11-көнүгүү: Диалог түзгүлө. (*Составьте диалог*)

- а) Сиз павильондон шоколад, кофе, чай сатып алып жатасыз. Сиз акчаны төлөдүңүз, бирок сатуучу акчаны туура эмес кайрып берди:
- Туура эмес кайрып бергенин айтыңыз;
  - Туура кайрып берүүсүн сураңыз;
  - Диалогду бүтүрүңүз.
- б) Сиз суусундук сатып алып жатасыз:
- Сатуучудан суусундук барбы жана канча турганын сураңыз;
  - Диалогду бүтүрүңүз.
- в) Сиз шире сатып алгыңыз келет:
- Сатуучу менен саламдашыңыз;
  - Шире барбы сураңыз;
  - Кайсы шире жагат айтыңыз;
  - Баасын сураңыз;
  - Бир шире сатып алыңыз.

Пословица (*Макал*): Базары жакын байыбайт.

Тема: **Базарда**
На рынке

- Выучите:**
1. Названия фруктов и овощей.
  2. Выражение.
  3. Описание товара и цены на товар.
  4. Покупка товара.

- ГРАММАТИКА:**
1. Сын атоочтор
Имена прилагательные
  2. Антонимдер
  3. Сын атоочтун даражалары
Степени сравнения имен прилагательных

Жаңы сөздөр жана сөз айкаштар:
жашылча-жемиштер – овощи-фрукт

сабиз – морковь
кызылча – свекла
бадыраң – огурец
картөшкө – картошка
пияз – лук
көк пияз – зелёный лук
ашкабак – тыква
калемпир – перец
дарбыз – арбуз
коон – дыня
жүгөрү – кукуруза
аш-көк – зелень
сарымсак – чеснок
буурчак – горох
кулпунай – клубника
шалгам – редис
козукарын – гриб
алма – яблоко
алмурут – груша
алча – вишня
жүзүм – виноград
анар – гранат
өрүк – урюк, абрикос
шабдалы – персик
кара өрүк – слива
мөмө жемиштер – фрукты, плоды
келип тур – приходиться, заходить
тандап бер – выбрать, выбирать

мейли – ладно
чоң – большой
кичине – маленький
майда – мелкий
бышкан – созревший
көк – зелёный
таттуу – сладкий
ачуу – горький
ак – белый
кара – чёрный
жакшы – хороший
жаман – плохой
узун – длинный
кыска – короткий
жумшак – мягкий
катуу – твёрдый
таза – чистый, свежий
чириген, чирик – гнилые
бузулган – испорченный
таттуу экен – вкусно
жангак – орех
карагат – смородина
бүлдүркөн – земляника
жеп көр – попробовать
тартып бер – взвесить
канча аласыз? – сколько возьмете?
арзаныраак бериңиз – уступите, дайте подешевле

СҮЙЛӨШҮҮ ПРАКТИКАСЫ ПРАКТИКА РЕЧИ

☐ Чонураак дарбыз тартып бериңизчи
☐ Мына эң чоң дарбыз
☐ Кымбат экен. Арзаныраак бериңизчи

☐ Взвесьте арбуз побольше
☐ Вот самый большой арбуз
☐ Очень дорого. Дайте подешевле

1-көнүгүү: Диалогду окугула жана которгула (*Прочитайте и переведите диалог*):

- а) – Чонураак дарбыз тартып бериңизчи!
– Бул дарбыз жарайбы?
– Жок, ал абдан чоң экен, кичирээгин бериңиз.
– Мына, бул дарбыз болобу? Үч кг. Болду.
– Канча төлөйм?
– Сизден 35 сом.
- б) – Картөшкө канчадан?
– 20 сомдон.
– Ай-ий-ий, кымбат экен. Түшүрбөйсүзбү?
– Мейли 15 сомдон алыңыз. Канча аласыз?
– 4 кг тартып бериңиз.
– Мына, алыңыз.
– Рахмат.
– Дагы келип туруңуз.

2-көнүгүү: Тиешелүү сөз айкаштарга антонимдерди жазгыла (*К следующим словосочетаниям напишите антонимы*)

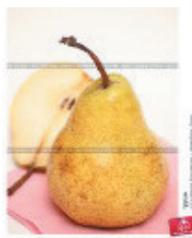
Үлгү: алма – чирик алма

- Ачуу калемпир _____
Бышкан дарбыз _____
Чоң коон _____
Майда сабиз _____
Кымбат мейиз _____
Бышкан шабдалы _____
Узун бадыраң _____
Жумшак помидор _____
Таттуу анар _____

3-көнүгүү: Үлгү боюнча жемиштердин сапатын айткыла (*По образцу напишите качество овощей*):

Үлгү: Бул сары, бышкан, катуу эмес, таттуу алмурут

Бул кандай жашылча-жемиштер?

4-көнүгүү: Төмөнкү сын атоочторду тиешелүү жемиштерге карата туура жазгыла (*К следующим прилагательным правильно укажите стрелку*):

жумшак		алма
ачуу		картошка
кычкыл		дарбыз
катуу		өрүк
чоң		шабдаалы
кызыл		алмурут
жашыл		пияз
бышкан		кара өрүк
чириген		жүзүм
таза		карагат

ГРАММАТИКА

СЫН АТООЧТУН ДАРАЖАЛАРЫ СТЕПЕНИ СРАВНЕНИЯ ИМЁН ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ

- В кыргызском языке три степени сравнения:
- ❖ Жай даража (*положительная степень*)
  - ❖ Салыштырма даража (*сравнительная степень*)
  - ❖ Күчөтмө даража (*превосходная степень*)

САЛЫШТЫРМА ДАРАЖА СРАВНИТЕЛЬНАЯ СТЕПЕНЬ

Сравнительная степень указывает на небольшое различие в степени проявления признака в разных предметах и образуется путём присоединения аффикса «-ыраак» (-раак). Иногда для сравнения используется послелог салыштырганда (салыштырып караганда) – по сравнению.

Мисалы: Москва Бишкекке караганда чоңураак.
Ат төөдөн тезирээк.
Алма чоңураак экен.

КҮЧӨТМӨ ДАРАЖА ПРЕВОСХОДНАЯ СТЕПЕНЬ

Эта степень прилагательного выражает максимальное проявление признака присущего предмету. Выражается четырьмя способами:

1. с помощью усилительных слов: абдан, аябай (*очень*), эң (*самый*), эбегейсиз (*чрезмерно*);
2. с помощью сочетания с усечённой формой прилагательного:

Мисалы: сары – сапсары
таттуу – таптаттуу

3. сочетание двух форм одного и того же прилагательного, но в начале форма родительного падежа, затем прилагательное с аффиксом принадлежности 3-го лица единственного числа.

Мисалы: сулуунун сулуусу

4. сочетается имя существительное в исходном падеже с частицей *да* или *без*, затем следует прилагательное:

Мисалы: кардан да ак

5-көнүгүү: Тиешелүү сын атоочторду салыштырма даражасында коюп жазгыла (*Следующие прилагательные напишите в сравнительной степени*):

кымбат –	кымбатыраак	катуу –	_____
арзан –	_____	кызыл –	_____
таза –	_____	узун –	_____
сулуу –	_____	кыска –	_____
чоң–	_____	кичине –	_____
таттуу –	_____	ачуу –	_____
майда –	_____	жумшак –	_____

6-көнүгүү: Кашаанын ичиндеги сын атоочторду салыштырма даражага коюп, жооп бергиле (*Прилагательные в скобках напишите в сравнительной степени и ответьте на вопросы*):

Үлгү: (Ачуу) калемпир барбы?
– Ачуураак калемпир барбы?
– Ооба, бар.
– Келиңиз, тандаңыз.

1. Мага (таза) картөшкө тартып бериңизчи?
2. (Чоң) дарбыз барбы?
3. (Кызыл) алмадан тартып бериңизчи?
4. (Арзан) бересизби?
5. (Кымбат) экен, (арзан) бериңизчи?
6. (Таттуу) анар тандап бериңизчи?
7. (Таза) капуста сатып алдыңбы?
8. (Жумшак) шабдаалы алдыңбы?

7-көнүгүү: Жашылча-жемиштердин атын таап, жазып үлгүгө карап чакан диалог түзгүлө (Напишите названия овощей и фруктов, по образцу составьте небольшой диалог). Үлгү:

– Мага чоңураак дарбыз тартып бериңизчи?

– Тандаңыз, мына алыңыз.

8-көнүгүү: Суроолорго туура жооп бергиле. (Правильно укажите стрелку)

Сиз ашкабакты жакшы көрөсүзбү?
Кичирээгин бериңизчи?
Мага төрт кг өрүк тартып бериңизчи?
Майдалап келиңизчи?
Жеп көрөйүнбү?
Бышканбы, кызылбы?
Бадыраң канчадан?
Дарбыз канча турат?
Жумшакпы?

Мына өрүктү алыңыз.
Бул 10 сом.
Жеп көрүңүз.
Тандаңыз. Мына бышкан.
5 сом алыңыз.
Ооба, мен ашкабакты жакшы көрөм.
Үч кг алыңыз.
Макул, алыңыз.
Дарбыз 5 сомдон.

9-көнүгүү: 7-көнүгүүдөгү жемиштердин атын атап жакканын же жакпаганын айткыла. (Назовите овощи с 7 упражнения и составьте диалог по образцу)

- 1-үлгү:** – Сага бул алма жагабы?
– Ооба, жагат.
– Жок, жакпайт.
- 2-үлгү:** – Сен эмнени жакшы көрөсүң?
– Сен эмнени жаман көрөсүң?
– Мен дарбызды жакшы көрөм.
– Мен кара өрүктү жаман көрөм.

**Келгиле сүйлөшөлү
Давайте поговорим**

10-көнүгүү: Диалог түзгүлө (Составьте диалог)

а) Сиз базарга келдиңиз. Жер-жемиштерди сатып алышыңыз керек (картөшкө, сабиз, помидор, пияз, капуста).

- ✧ Баасын сураңыз.
- ✧ Жер-жемиштердин сапатын сураңыз.
- ✧ Тандап соодалашып сатып алыңыз.

б) Сиз базарга бардыңыз. Сиз 1 кг помидор, 5 кг картөшкө, 1 капуста жана 1 кг кулпунай алып соодалашыңыз.

- ✧ Сатуучу менен учурашыңыз.
- ✧ Баасын сурап билиңиз.
- ✧ Кымбат экенин айтыңыз.
- ✧ Арзан берүүсүн сураныңыз.
- ✧ Сөздү бүтүрүп коштошуңуз.

в) Сиз базардасыз. 2 кг бадыраң, 1 кг пияз сатып алып жатасыз. Сатуучу акчаны туура эмес кайрып берди.

- ✧ Учурашыңыз.
- ✧ Сатып алуучудан баасын билиңиз.
- ✧ Акча төлөнүз.

✧ Акчаны туура эмес санаганын айтыңыз.

✧ Туура санап берүүсүн өтүнүңүз.

✧ Сөздү бүтүрүп коштошуңуз.

г) Сиз базардасыз. Сиз алма, жүзүм, клубника, малина, банан, лимон, дарбыз сатып алгыңыз келет.

✧ Баасын билиңиз.

✧ Кайсы жерден алып келгенин билиңиз.

✧ Жаңы, таза экенин билиңиз.

✧ Кымбат экенин айтыңыз.

✧ Баасын түшүрүп, соодалашыңыз.

Тема: Азык-түлүк дүкөнү
Продовольственный магазин

Жаттагыла:

Названия продовольственных товаров.
Составьте диалог.
Разыграйте ситуацию в магазине.

ГРАММАТИКА:

Сын атоочтор. *Имена прилагательные*
Барыш жөндөмө. *Дательный падеж*

Жаңы сөздөр жана сөз айкаштар:

дүкөн – магазин

дүкөнчү – продавец

тараза – весы

тарт – взвесить

сана – посчитать

төлө – платить

нан – хлеб

кара нан – ржаной хлеб

ун – мука

күрүч – рис

буурчак – горох

буудай – пшеница

таруу – просо, пшено

кант – сахар

Сизде ... барбы? – У вас есть ...?

Мага ... бериңиз. – Дайте, пожалуйста ...

Канчаны аласыз? – Сколько возьмёте?

Тартып бериңиз – Взвесьте, пожалуйста

Кассага төлөңүз – Заплатите в кассу

кумшекер – сахар песок

кесме – лапша

сүт – молоко

айран – кефир

быштак – творог

балык – рыба

жумуртка – яйцо

туз – соль

ширеңке – спички

момпосуй – конфета

тандыр нан – лепёшка, хлеб

суу май – растительное масло

тоң май – животное масло

Азык-түлүк дүкөнү

Бизде көп азык-түлүк дүкөндөр бар. Жылдан-жылга алардын саны көбөйүп жатат. Алардын ичинен «Народный» соода түйүнүнүн дүкөндөрү өтө кеңири таралган. Ал дүкөндөрдөн бардык эле азык-түлүктөрдү сатып алса болот. «Народный» соода түйүнүнүн дүкөндөрү шаардык тургундары гана эмес, алыстан келгендер үчүн да соода кылууга ыңгайлуу жай болуп эсептелет.

СҮЙЛӨӨ ПРАКТИКАСЫ ПРАКТИКА РЕЧИ

- Мага жумшак нан бериңизчи?
- Канча нан аласыз?
- Мага койдун этин тартып бериңиз.
- Канча кг аласыз?
- Баарына канча төлөйм?
- Дайте, пожалуйста, мне мягкий хлеб?
- Сколько хлеба возьмёте?
- Взвесьте мне баранину.
- Сколько кг?
- Сколько всего оплатить?

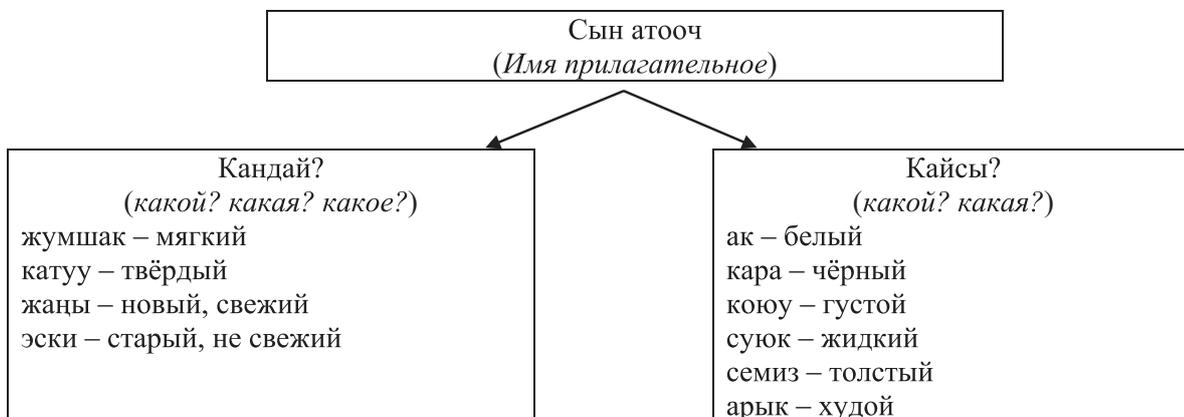
1-көнүгүү: Окугула, которгула жана ушу сыяктуу диалог түзгүлө. *(Прочитайте, переведите и составьте соответствующий диалог)*

- а) – Саламатсызбы!
– Саламатчылык.
– Мага 1 бөтөлкө май, 1 кг ун тартып бериңизчи.
– Баарына канча төлөйм?
– Баарына 170 сом төлөңүз.
- б) – Эмне аласыз?
– 10 жумуртка, 200 гр. быштак жана 3 кг балык
– 250 сом кассага төлөңүз.
- в) – Тооктун эти канчадан?
– Бул эт 120 сомдон, бул эт болсо 95 сомдон.
– Мага чоңураагын тартып бериңизчи.
– Канча кг болду?
– 2 кг 300 гр болду.

ГРАММАТИКА

СЫН АТООЧ ИМЯ ПРИЛАГАТЕЛЬНОЕ

2-көнүгүү: Окугула, которгула жана жаттагыла (*Прочитайте, переведите и выучите*):

жумшак	нан	жаңы	сүт	коюу	айран
катуу				суюк	
ак		эски		майлуу	
кара					

3-көнүгүү: Таңгыч формасында жооп бергиле (*Ответьте в отрицательной форме*):

Улгу: – Кара нан барбы?
– Жок, кара нан калбай калды, ак нан эле бар.

Тандыр нан

Сүт

Айран барбы?

Эт

Жумуртка

4-көнүгүү: Чекиттердин ордуна кашаанын ичиндеги керектүү сын атоочторду коюп жазгыла (*Вместо точек вставьте соответствующие прилагательные в скобках*):

(жумшак, кара, арык, коюу, эски, суюк, семиз, катуу, ак)

- 1) Кээ бир элдер _____ эт жаман көрүшөт.
- 2) Чон апамдын айраны _____, ал эми дүкөндүн айраны _____.
- 3) Дүкөндө кээде _____ сүт сатылат.
- 4) Тай энем _____ нан жей албайт, ошондуктан мен күнүгө дүкөндөн _____ нан сатып келем.
- 5) Силерге _____ нан жагабы?
- 6) Жок, бизге _____ нан жакпайт, бизге _____ нан жагат.

ГРАММАТИКА:

В кыргызском языке личные местоимения в Барыш жөндөмө изменяются следующим образом:

	Атооч жөндөмө Ким? (Кто?)		Барыш жөндөмө Кимге? (Кому?)	
	жекелик сан <i>ед. число</i>	көптүк сан <i>мн. число</i>	жекелик сан <i>ед. число</i>	көптүк сан <i>мн. число</i>
I	Мен	Биз	Мага	Бизге
II	Сен	Силер	Сага	Силерге
	Сиз	Сиздер	Сизге	Сиздерге
III	Ал	Алар	Ага	Аларга

Мисалы: Мага жаңы нан бериңиз – Дайте мне свежий хлеб.

5-көнүгүү: Барыш жөндөмөсүндөгү жактама ат атоочторду котормосу менен туура жазгыла (К личным местоимениям в барыш жөндөмө укажите соответствующий перевод):

Ага	Ему
Мага	Вам
Сага	Мне
Сизге	Тебе
Аларга	Им
Силерге	Вам
Бизге	Вам
Сиздерге	Нам

6-көнүгүү: Сызыкчанын үстүнө барыш жөндөмөсүндөгү ат атоочторду жазгыла (Вместо прочерка правильно подберите соответствующее местоимение в дательном падеже):

Мисалы: Мага 1 кг ун тартып бериңиз.

_____	2 кг кумшекер тартып бериңиз.
_____	1 бөтөлкө шампан сатып бер.
_____	1 кг жаңгак май керекпи?
_____	1 куту шоколад сатып бериңиз.
_____	1 куту тамеки жетеби?

7-көнүгүү: Сүйлөмдөрдү орусчадан кыргызчага которуп, чакан диалог түзгүлө (Переведите предложения и составьте диалог):

	мне	бутылку молока
	ему	коробку спичек
Дайте	ей	1 кг сахара
	нам	бутылку растительного масла
	им	2 булки хлеба

8-көнүгүү: Төмөнкү сөздөрдөн сүйлөм түзгүлө (Правильно составьте предложения):

Үлгү: (Мага, тартып бериңизчи, эт, 1 кг) – Мага 1 кг эт тартып бериңизчи.

- 1) 24 сом, кумшекер, 1 кг.
- 2) Чочконун, бул, этиби ?
- 3) Аласыз, кг, канча, күрүч ?
- 4) Эт, сүт, бар, дүкөндө.
- 5) Кара күрүч, сом, турат, канча ?
- 6) Асан, сатып ал, быштак, ширеңке, дүкөндөн.
- 7) Сатып жатат, эт, дүкөнчү.
- 8) Май, 300 гр., тартып, мага, бериңизчи.

Келгиле сүйлөшөлү Давайте поговорим

9-көнүгүү: Диалог түзгүлө (Составьте диалог).

а) Сиз 2 кг күрүч сатып алганы жатасыз:

- ✧ 1 кг күрүч канча турат сураңыз;
- ✧ Анын сапаты жакшы жана арзан экенин айтыңыз;
- ✧ 1 кг сыр жана 1 коробка чай сураңыз;
- ✧ Канча турат сураңыз.

б) Сиз дүкөндөсүз. Бүгүн кечинде конок келгени жатат. Сизге кээ бир азык-түлүктөр, ичкилик жана суусундуктар керек:

- ✧ Дүкөнчү менен саламдашыңыз;
- ✧ Ала турган нерселердин баасын сураңыз;
- ✧ Сатуучудан тартып берүүсүн өтүнүңүз;
- ✧ Акчасын төлөп, коштошуңуз.

в) Сиз үйдө отурасыз. Туугандарыңыз сизге келгени жатышат. Жакын дүкөнгө барып керектүү нерселерди сатып алыңыз:

- ✧ Сатуучу менен саламдашыңыз;
- ✧ Сизге керектүү азык-түлүктөр барбы билиңиз;
- ✧ Баасын сураңыз;
- ✧ Азык-түлүктөрдү ороп берүүсүн өтүнүңүз;
- ✧ Акчасын төлөңүз.

ОН БИРИНЧИ САБАК ОДИННАДЦАТЫЙ УРОК

11

Адамдын көркү – кийимде
Одежда красит человека

Тема: Универсалдык дүкөндө (Соода үйүндө)
В универсальном магазине (В торговом доме)

Жаттагыла:

- ✧ Названия разных отделов в торговом доме;
- ✧ Названия одежды;
- ✧ Сделайте покупку в торговом доме;
- ✧ Названия цвета одежды;
- ✧ Система местных и заграничных размеров.

ГРАММАТИКА::

Табыш жөндөмө. Винительный падеж
Шилтеме ат атоочтор. Указательные местоимения

Жаңы сөздөр жана сөз айкаштар:

тумак – шапка топу – шапочка жоолук – платок тарак – расчёска топчу – пуговица ийне – игла жип – нитки төйнөгүч – булавка өтүк – сапоги кур – ремень атыр – духи самын – мыло туфли – туфли упа – пудра чыт – лён, сатин жибек – шёлк баркыт – бархат өлчөм – размер ошол – тот чоң – большой сакал алгыч – станок для бритвы ич көйнөк – нижняя одежда тиш паста – зубная паста тиш щётка – зубная щётка бет май – крем для лица кол май – крем для рук чий баркыт – вельвет чак – подходит (впору)	тар – узкий, маленький кымбат экен – это дорого арзан экен – это дешёво соода үй – торговый дом кийип көрүңүз – примерьте? эмне каалайсыз? – что желаете? бул канча турат? – это сколько стоит? кездемелер бөлүмү – отдел тканей белектер бөлүмү – подарочный отдел бут кийимдер бөлүмү – отдел обуви чак экен – мне это подходит (впору) булгаары галантерея – кож галантерея сизге бул жагабы? – вам это нравится? силерде ... сатылабы? – у вас продаётся? парфюмерия бөлүмү – отдел парфюмерии кийип көрсө болобу? – можно примерить? ич кийимдер бөлүмү – отдел нижней одежды баш кийимдер бөлүмү – отдел головных уборов сырт кийимдер бөлүмү – отдел верхней одежды сиздин өлчөмүңүз кандай? – у вас какой размер? канчанчы размер керек? – какой размер вам нужен? калпак – шляпа, кыргызский национальный головной убор турмуш-тиричилик техникалар бөлүмү – отдел бытовой техники бул сумканы көрсөтүп коюңузчу – покажите пожалуйста эту сумку
--	--

СҮЙЛӨӨ ПРАКТИКАСЫ ПРАКТИКА РЕЧИ

- Силерде акыркы модалуу көйнөк барбы?
- Бул көйнөк канчанчы размер?
- Тигил калпакты көрсөтүп коюңузчу?
- Канчанчы размер керек?
- Аласызбы?
- Мага чоңураагы керек?
- У вас есть платье по последней моде?
- Какого размера это платье (рубашка)?
- Покажите эту шляпу?
- Какой размер вам нужен?
- Вы берёте?
- Они мне велики?

1-көнүгүү: Окугула, которгула жана ушу сыяктуу диалог түзгүлө (*Прочитайте, переведите и составьте диалог*).

- а) – Эмне аласыз?
  - Бул шым канча турат?
  - 1850 сом.
  - Оой, абдан кымбат экен.
- б) – Кечиресиз, тигил кофтаны көрсөтүп коюңузчу?
  - Канчанчы размер керек?
  - 42 размер керек.
  - Аласызбы?
  - Кийип көрсөм болобу?
  - Ооба, кийип көрүңүз.
- в) – Силерде ич кийимдер кайсы бөлүмдө сатылат?
  - Мына, бул бөлүмдөн караңыз.
  - Сизге эмне керек?
  - Мага 38 размер майка бериңизчи.
  - Аласызбы?
  - Ообо, алам.
- г) – Сизге бул туфли жагабы?
  - Ооба, жакшы экен.
  - Жакса, кийип көрүңүз.
  - Бул мага чак экен. Канча турат?
  - 1550 сом.

ГРАММАТИКА

ТАБЫШ ЖӨНДӨМӨ ВИНИТЕЛЬНЫЙ ПАДЕЖ

Табыш жөндөмө обозначает объект действия. Табыш жөндөмө отвечает на вопросы:
кимди? – *кого?*
эмнени? – *что?*

Имена существительные (местоимения, имена числительные) в табыш жөндөмө имеют следующие окончания: «-ны, -ды, -ты»;

Имена существительные, местоимения, числительные	+	окончания табыш жөндөмө	+	примеры
После гласных		- ны, - ни, - ну, - нү		юбка+ны
После звонких согласных		- ды, - ди, - ду, - дү		шым+ды
После глухих согласных		- ты, - ти, - ту, - тү		калпак+ты
После аффиксов принадлежности 3 лица		- н		костюм+у+н

Бул шымды кийип көрөйүнбү? – Можно мне примерить эти брюки?

2-көнүгүү: Зат атоочтордун аягына табыш жөндөмөсүнүн мүчөсүн улагыла (*Прибавьте к существительным окончания винительного падежа*):

бөлүм _____ юбка _____ өтүк _____
 дүкөн _____ кофта _____ сумка _____
 өнөр-жай дүкөн _____ баш кийим _____ туфли _____
 парда _____ кездеме _____ мээлей _____
 шым _____ шляпа _____ жагоо _____

3-көнүгүү: Сызыкчанын ордун толтургула (*Допишите вместо пропусков*):

Тигил жоолук _____ салын. Кара пальто _____ кийип көр.
 Бул юбка _____ ченеп көр. Бул китеп _____ оку.
 Кофта _____ топчула. Өтүк _____ чеч.
 Терезе _____ ач. Эшик _____ жап. Стол _____ жылдыр.
 Мээлей _____ сатып ал.

4-көнүгүү: Төмөнкү сын атоочторду колдонуп, үлгү боюнча иштегиле (*Используя следующие прилагательные, работайте по образцу*):

Үлгү: – Кызыл батинкени көрсөтүп коюңузчу?
 – Мына, көрүңүз.

кызыл – красный
 жашыл – зелёный
 сары – жёлтый
 кара – чёрный
 сарыкызыл – оранжевый

көк – голубой
 күрөң – коричневый
 сыякөк – фиолетовый
 малакызыл – розовый

ГРАММАТИКА

ШИЛТЕМЕ АТ АТООЧТОР УКАЗАТЕЛЬНЫЕ МЕСТОИМЕННИЯ

Указательные местоимения отвечают на вопрос «кайсы? – какой?»

Бу (бул) – это
Тиги (тигил) – тот
Тетиги (тетигил) – вон тот
Ушу (ушул) – это, этот
Ошо (ошол) – тот
Бу/бул кыз.
Тиги/тигил бала.
Тетиги/тетигил балдар.

Мисалдар:

СҮЙЛӨШҮҮ ПРАКТИКАСЫ ПРАКТИКА РЕЧИ

5-көнүгүү: Сүйлөмдөрдү окуп, шилтеме ат атоочторду таап, сүйлөмдөрдү которгула (*Прочитайте и переведите предложения, подчеркните указательные местоимения*).

- 1) Бул көйнөк мага жакты.
- 2) Тигил дүкөнчү менин кошунам.
- 3) Тетигил кара шымды көрсөтүп коюңузчу?
- 4) Ушул юбка мага чак экен.
- 5) Бул пальтону аласызбы?
- 6) Ооба, ошол пальтону алам.

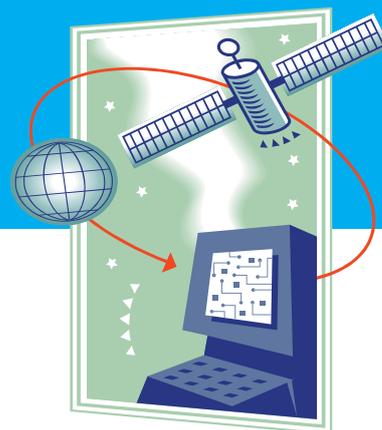
6-күнүгүү: Сүрөттөргө сөздөрдү тууралап, үлгү боюнча иштегиле (*Найдите правильные слова к картинкам и работайте по образцу*):

- Үлгү:*
- Бул юбка чак бекен?
  - Ооба, бул юбка чак экен.
  - (Жок, тигил юбка чак экен)
  - (Бул юбка чоң/тар экен)

костюм
кофта
көйнөк
пальто
кол кап
туфли
шляпа
батинке
өтүк
галстук
тумак

Тема: Электрондук почта
Электронная почта

Жаттагыла:

Адрес электронной почты
Отправка писем, посылок

ГРАММАТИКА

1. Убакыт. Саат. Время. Часы
2. Өткөн чак. Прошедшее время

Жаңы сөздөр жана айкаштар:

кат – письмо	өлкө – страна
ачык кат – открытка	шаар – город
дарек – адрес	көчө – улица
кабар – новости	жарайт – хорошо
жаз – написать	канча мүнөт? – сколько минут?
жөнөт – отправлять	канчада? – во сколько?
жибер – отправить	кайсы күнү? – в какой день?
толтур – заполнять	анан – потом, позже
чал – звонить	угуп жатам – слушаю
кара – смотреть	азыр чакырам – сейчас позову
чакыр – позвать	.... чакырыңызчы – позовите пожалуйста ....
айтып кой – сказать	эмне деп айтып коёюн? – что мне передать?

СҮЙЛӨӨ ПРАКТИКАСЫ
ПРАКТИКА РЕЧИ

- Саат канча болду?
- Саат он болду.
- Саат ондон беш мүнөт өттү.
- Саат онго беш мүнөт калды.

- Который час?
- Уже 10 часов.
- 10 минут одиннадцатого.
- Без десяти десять.

1-көнүгүү: Окугула, которгула жана ушу сыяктуу диалог түзгүлө (*Прочитайте и переведите*).

- 1) – Алло, угуп жатам.
- Саламатсызбы? Марина барбы?
- Ооба, бар. Азыр чакырам.

- 2) – Алло, Алмаз барбы?
 – Жок, ал үйдө жок.
 – Кечириниз, ал качан келет?
 – Бир аздан кийин келет го.
- 3) – Саламатсызбы? Эльмираны чакырып коюңузчу?
 – Саламатчылык, Эльмира жумушта. Эмне деп айтып коёюн?
 – Аман чалды деп коюңузчу.
 – Макул, айтып коём.

ГРАММАТИКА   Обозначения времени

В кыргызском языке при выражении времени используется глаголы «калды» – осталось, «өттү» – прошло. Глагол «калды» употребляется при помощи присоединения аффикса Дательного падежа, которые прибавляются к основе числительных. Глагол «өттү» употребляется при помощи присоединения аффикса Исходного падежа, которые прибавляются к основе числительных.

Мисалы: Он экиге жыйырма мүнөт калды.
 Без двадцати минут двенадцать.
 Саат тогуздан он беш мүнөт өттү.
 Пятнадцать минут одиннадцатого.

<p style="text-align: center;"><u>калды</u></p> <p>Барыш жөндөмө -га, -ге, -го, -гө -ка, -ке, -ко, -кө</p>		<p style="text-align: center;"><u>өттү</u></p> <p>Чыгыш жөндөмө -дан, -ден, -дон, -дөн -тан, -тен, -тон, -төн</p>
<p>1) 2) 3) </p> <p>1) Сегизге 15 мүнөт калды 2) Алтыга 5 мүнөт калды 3) Бирге 20 мүнөт калды</p>	<p>1) 2) 3) </p> <p>1) Жетиден 15 мүнөт өттү 2) Тогуздан 10 мүнөт өттү 3) Төрттөн 25 мүнөт өттү</p>	

СҮЙЛӨШҮҮ ПРАКТИКАСЫ
ПРАКТИКА РЕЧИ

2-көнүгүү: Сааттарды туура окугула (Правильно укажите время).

Саат бир болду

Саат жети болду

Бирден жыйырма үч мүнөт өттү

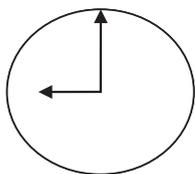

Саат үч болду

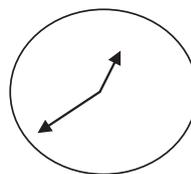

3-көнүгүү: Сүрөт боюнча суроого жооп бергиле (Правильно напишите ответ по картинке).

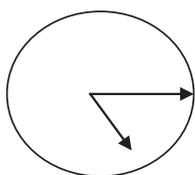
Үлгү: Саат канча болду?
Саат бешке он мүнөт калды.

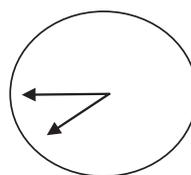
_____

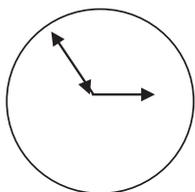
_____

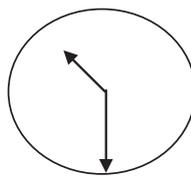
_____

_____

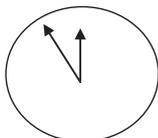
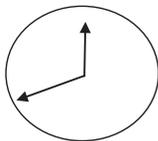
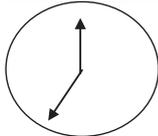
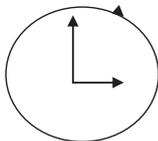
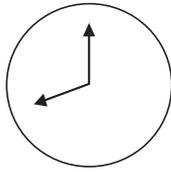
_____

_____

5-көнүгүү: Сүрөттөрдү карап, саат боюнча сүйлөм түзгүлө (Посмотрите на картинки и по часам составьте предложения исходя из образца):

Үлгү: Саат 8.00 балдар мектепке барышты.

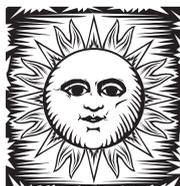
9-көнүгүү:Текстти окугула, которгула жана айтып бергиле:

Электрондук кат

Мен бүгүн электрондук почтамды ачып, каттарды карадым. Досумдан кат келиптир. Мен абдан сүйүндүм. Ал минтип жазыптыр:

«Салам, досум! Мен бир жумадан бери Одессада жүрөм. Бул шаар мага абдан жакты. Өзгөчө адамдары, салты, аба-ырайы. Баарынан да – деңизи. Күнүгө пляжга барып жатам, сууга сүзөм, кайыкка түшөм. Абдан жакшы эс алдым, дарыландым, көп балдар, кыздар менен тааныштым. Кооз имараттарды сүрөткө тарттым. Сүрөттөрдү бир аз убакыттан кийин жөнөтөм. Эгерде эс алгың келсе бул жакка кел. Көрүшкөнчө. Кош бол. Кат жаз».

Сенин досуң Илья

Эрте турганга кудай берет.
Кто рано встаёт, тому бог даёт.

Текст: Менин иш күнүм.
Мой рабочий день.

Жаттагыла: 1) названия дней недели,
2) поговорить о времени суток,
3) рассказ о распорядке дня.

ГРАММАТИКА

Мезгил тактооч. *Наречие времени.*
Жөнөкөй учур чак. *Настоящее простое время.*

Жаңы сөздөр жана сөз айкаштар:

жумуш күн – рабочий день	дем алыш күн – выходной день
бош күн – свободный день	уктаганы жатуу – ложусь спать
оор күн – тяжёлый день	мен ... катышам – я занимаюсь...
ойгонуу – просыпаться	музыка угуу – слушать музыку
жуунуу – умываться	сабак окуу – заниматься
машыгуу – упражняться	чыйрак – бодрый, крепкий
эс алуу – отдыхать	такай эрте турам – всегда рано встаю
катышуу – посещать	төшөктү жыйноо – заправить постель
түшкү тамак – обед	бөлмөнү желдетүү – проветрить комнату
кечки тамак – ужин	эртеден кечке бош эмесмин – занят с утра до вечера
жолугуу – встречаться	эртең бошсуңбу? – ты завтра свободен?
колум бош эмес – занят	эртең мененки тамак – завтрак

СҮЙЛӨӨ ПРАКТИКАСЫ ПРАКТИКА РЕЧИ

– Сен эртең бошсуңбу?	– Ты завтра свободен?
– Эртеден кечке чейин бош эмесмин.	– Я с утра до вечера занят.
– Жумасына үч жолу бийге барам.	– В неделю три раза хожу на танцы.
– Мен такай саат 6 да турам.	– Я всегда встаю в 6 утра.

1-көнүгүү: Диалогду окугула жана которгула (*Прочитайте, переведите диалог*):

- 1)– Дима, сен бош күндөрү эмне кыласың?
 – Мен такай саат алтыда турам. Анан 20 мүнөт штанга көтөрөм.
 – Тамашалап жатасыңбы?
 – Жок, анан мен 30 мүнөт жүгүрөм.
 – Чын эле, сен чыйрак көрүнөсүң!
 – Анан жакшылап тамак ичем өзүңчү?
- 2)– Айша, эртең эмне кыласың?
 – Эртең абдан оор күн. Кечке чейин иштерим көп. Түшкө чейин сабак, анданкийин жыйналыш, ал бүткөндөн кийин бийге барам, үйгө кечки саат 8де келем.
 – Оо, колуң бошобойт турбайбы?
 – Ооба. Мага жумушуң бар беле?
 – Жок, жөн эле киного баралы дегем.

- 3) – Петя, салам! Иштер кандай?
 – Рахмат, жакшы.
 – Сен кайсы күнү бошсуң?
 – Менин бош убакытым аз. Эртең менен 6 да турам, тамактанам, университетке жөнөйм, түшкө чейин окуйм.
 – Кап, мен сени конокко чакырайын дедим эле.
 – Рахмат. Башка күнү.

ГРАММАТИКА

УБАКЫТТЫ БИЛДИРҮҮЧҮ ТАКТООЧТОР МЕЗГИЛ ТАКТООЧТОР НАРЕЧИЯ ВРЕМЕНИ

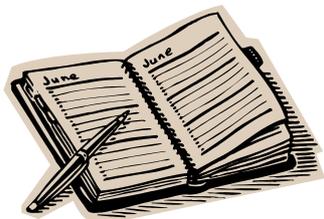
Наречия времени обозначают время действия и отвечают на вопросы:

«Качан?» – *Когда?*
 «Кайсы убакытта?» – *В какое время?*

4:00 – 8:00	эртең менен	– утром
8:00 – 12:00	түшкө чейин	– до обеда
12:00 – 14:00	түштө	– в обед
14:00 – 17:00	түштөн кийин	– после обеда
17:00 – 20:00	кечинде	– вечером
20:00 – 24:00	түндө	– ночью

Мисалдар:

Мен эртең менен ойгоном	– Я просыпаюсь утром.
Мен түшкө чейин иштейм	– Я работаю до обеда.
Түштө мен тамактанам	– В обед я обедаю.
Түштөн кийин мен окуйм	– После обеда я учусь.
Күндүз китепканада болом	– Днём я бываю в библиотеке.
Кечинде мен эс алам	– Вечером я отдыхаю.
Түндө мен уктайм	– Ночью я сплю.

Жума – неделя
 Дүйшөмбү – Понедельник
 Шейшемби – Вторник
 Шаршемби – Среда
 Бейшемби – Четверг
 Жума – Пятница
 Ишемби – Суббота
 Жекшемби – Воскресенье

СҮЙЛӨШҮҮ ПРАКТИКАСЫ ПРАКТИКА РЕЧИ

2-көнүгүү: Жогорудагы мисалдарды карап, этиштерди кошкула (*Используя следующие глаголы завершите предложения*): чурка, ойгон, иште, оку, жаз, сууда сүзүү, укта, эс ал, чана теп

Эртең менен мен	_____
Түшкө чейин сен	_____
Түштө ал	_____
Түштөн кийин биз	_____
Кечинде сиз	_____
Түндө алар	_____

3-көнүгүү: Суроолорго сүрөт боюнча жооп бергиле (*Ответьте на вопросы по картинке*):

*Үлгү: Сен канчада ойгоносуң?
 Мен такай саат жетиде ойгоном.*

- 1) Канча убакыт жуунасың?
- 2) Эртең менен канчада тамак ичесиң?
- 3) Саат канчада жумушка барасың?
- 4) Канча саат иштейсиң?
- 5) Кечки тамакка эмне сатып аласың?
- 6) Канча убакыт тамактанасың?
- 7) Кандайча эс аласың?
- 8) Саат канчада уктоого жатасың?

Ойгонуу

жуунуу

тамак ичүү

Жумушка баруу

иштөө

кечки тамакка ... сагып алуу

Кечки тамак ичүү

эс алуу

уктоо

4-көнүгүү: Сүйлөмдөрдү окугула, которгула, мезгил тактоочтордун астын сызгыла (Прочитайте, переведите и подчеркните наречия времени):

1) Эртең менен ойгоном. Анан кичине машыгам. Түшкө чейин сабакта болом. Түштөн кийин китепканага барып, китеп окуйм. Кичине эс алам. Кечинде сейилдөөгө чыгам.

2) Дүйшөмбү мен үчүн абдан оор күн. Эртең менен кечке чейин эс албайм. Эртең менен беште турам. Саат алтыда маршруткага (троллейбуска) түшүп, жумушка барам. Жумуш кечки саат алтыда бүтөт. Анан саат жетиден тогузга чейин англис тил, ... окуйм. Бул күн мен үчүн абдан оор күн.

ГРАММАТИКА

МЕЗГИЛ ТАКТООЧТОР НАРЕЧИЯ ВРЕМЕНИ

Күнүгө – каждый день
Такай, дайыма – всегда
Тез-тез – часто
Көп – много

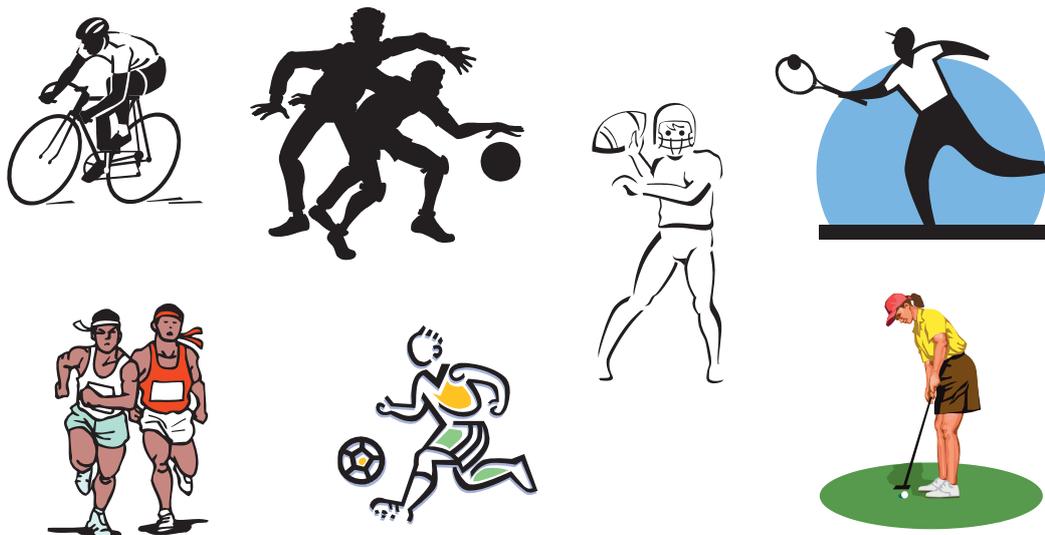
Жумасына бир жолу – два раза в неделю
Айына эки жолу – два раза(дважды) в месяц
Жылына беш жолу – пять раз в год

Мисалдар:

Сен канча машыгасың? – Сколько времени ты тренируешься?
 Мен күнүгө спортзалга барам. – Я каждый день хожу в спортзал.
 Мен жумасына бир жолу жүгүрөм. – В неделю раз я бегаю.
 Мне айына эки жолу теннис ойнойм. – Дважды в месяц я играю в теннис.
 Жылына үч жолу. – Три раза в год.
 Мен көп/такай машыкпайм. – Я много/всегда не тренируюсь.

5-көнүгүү: Сүрөткө карата кашаанын ичинен сөздөрдү тандап жазгыла (Выберите правильные слова в скобках).

Спорттун түрлөрү – *Виды спорта.*

(велосипед тебүү, тоого чыгуу, волейбол ойноо, футбол ойноо, теннис ойноо, бейсбол ойноо, жүгүрүү)

6-көнүгүү: Мезгил тактоочторду колдонуп, төмөнкү спорт оюндарына канча жолу катышсаңыз айтып бериңиз (Используя наречия времени укажите сколько времени уйдет на данный вид спорта)

МЕН	жумасына эки жолу бейсболго	КАТЫШАМ
	_____ футболго	
	_____ волейболго	
	_____ баскетболго	
	_____ каратеге	
	_____ аэробикага	

7-көнүгүү: Суроолорго кашаанын ичиндеги сөздөрдү колдонуп жооп бергиле (Ответьте на вопросы):

– Сен эмнеге кызыгасың? – *Чем ты занимаешься?*

Мен тогуз коргоолго
 оор атлетикага кызыгам
 шашкиге
 волейболго

– Сен бош убакытыңда эмне кыласың? – *Что ты делаешь в свободное время?*

Мен

тогуз коргоол
футбол
баскетбол
бокс

ойнойм

8-көнүгүү: Төмөнкү хоббилерди окугула жана өзүңөр эмнеге кызыгасыңар айтып бергиле
(Прочитайте следующие виды хобби и расскажите каким видом из них вы увлекаетесь):

китеп окуу
марка чогултуу
тыйын чогултуу
спортко катышуу
волейбол ойноо
баскетбол ойноо
гүл өстүрүү
кийим тигүү
музыка угуу
компьютерде иштөө

Келгиле сүйлөшөлү
Давайте поговорим

9-көнүгүү: Төмөндөгү иштерге канча убакыт кетиресиңер жазгыла *(Сколько времени вы тратите на следующие виды работ):*

Баары бир күндүн ичинде <i>(Всё в один день)</i>	
тамак даярдоо	готовить еду
тамак ичүү	кушать
үй жыйноо	убирать дом
кир жуу	стирать
ТВ көрүү	смотреть ТВ
досторума жолугуу	встречаться с друзьями
китеп окуу	читать книгу
спорт менен машыгуу	заниматься спортом
эс алуу	отдыхать

10-көнүгүү: Көнүгүүнү жазгыла (аткаргыла) *(Выполните упражнения):*

- Жумада оор күн, бош күнүң же жакшы көргөн күнүң жөнүндө жазып айтып бергиле:
- Кезек менен окугула, бири-бириңерди суроонорго жооп бергиле.

ОН ТӨРТҮНЧҮ САБАК ЧЕТЫРНАДЦАТЫЙ УРОК

14

Тема: *Адамдын сырткы келбети. Мүнөзү.
Внешность и характер человека.*

Жаттагыла: 1. Названия частей тела. 2. Описание внешности.

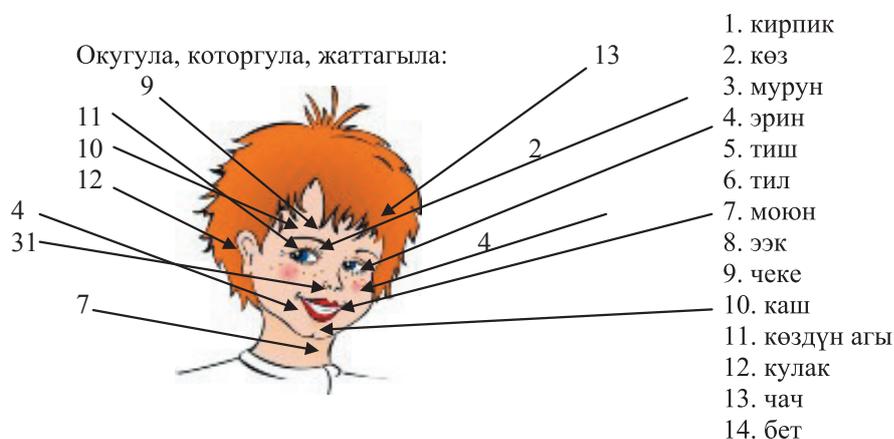
ГРАММАТИКА

Таатал учур чак. *Сложное настоящее время*

Жаңы сөздөр жана сөз айкаштар:

бой – рост
узун – высокий (длинный)
орто – средний
кыска – короткий
жапыз – низкий
өң – цвет (лица)
ичке – узкий
жоон – плотный
эрин – губы
ак – белый
кара – чёрный
чач – волосы
түз – прямой
сулуу – красивый (-ая)
арык – худой (-ая)
арыкчырай – худощавый (-ая)
толук – полный, тучный
семиз – тучный, толстый
капалуу – грустный
шайыр – весёлый
жүдөө – неопрятный
жоош – спокойный

токтоо – уравновешенный
шуулдама – шустрый
өзгөр – изменится
тагын – носить
чоң – большой (-ая)
кичине – маленький (-ая)
тегерек – круглый
сүйрү – овальный
капа болбо – не обижайся
эмгекчил – трудолюбивый
кыял/мүнөз – характер
акылдуу – умный (-ая)
жалкоо – ленивый (-ая)
сары – жёлтый (рыжий)
быйпык – курносый
кырдаач – прямой (нос)
жылдыздуу – обаятельный (-ая)
тың – практичный, энергичный
тармал – волнистый, кудрявый
күрөң – коричневый (каштановый)
өзгөрүп калыпсың – ты изменился
татынакай, жакшынакай – симпатичный (-ая)

- 2) – Сага эмне болду? Эмне үчүн капалуусуң?
– Мен бүгүн экзамен тапшыра албай калдым.
– Капа болбо, башка күнү тапшырасың.
- 3) – Маша, кандай? Эмне жаңылык бар?
– Кечээ Екатеринбургдан Максим келди.
– Ал дагы эле арык жана жүдөөбү?
– Жок, ал азыр толуп, тың болуп калды. Ал азыр спорт менен машыгат экен.

ГРАММАТИКА

ТААТАЛ УЧУР ЧАК НАСТОЯЩЕЕ СЛОЖНОЕ ВРЕМЯ

Таатал учур чак обозначает время, которое происходит в момент речи и употребляется с помощью деепричастного аффикса «-ып» + вспомогательные глаголы «жат, тур, отур,жүр», которые являются спрягаемыми.

Основа глагола + -ып(-п)	+	жүр и др. + аффикс сказуемости
--------------------------	---	--------------------------------

- Мисалы:**
- 1) Мен окуп жүрөм.
  - 2) Сен иштеп жүрөсүңбү?
  - 3) Жок, мен иштеген жокмун.

2-көнүгүү: Сүйлөмдөрдү үлгү боюнча бүтүргүлө (Завершите предложения по образцу).

Үлгү: Атам ошол фирмада иштеп жүрөт.

- 1) Ал мектепте оку _____
- 2) Мен аны көр _____
- 3) Сен оору _____
- 4) Ал Динара менен _____
- 5) Андрей спорт менен машыгып _____
- 6) Алия Канатты сүй _____

3-көнүгүү: Үлгү боюнча жооп бергиле (Ответьте на вопросы по образцу):

Үлгү: – Сен Аидага жолугуп жүрөсүңбү?

- Ооба, жолугуп жүрөм.
- Жок, жолуккан жокмун.

- 1) Сен иштеп жүрөсүңбү? _____
- 2) Сен англис тил сабак берип жүрөсүңбү? _____
- 3) Сен окуп жүрөсүңбү? _____
- 4) Сен Светаны көрүп жүрөсүңбү? _____
- 5) Сен спорт менен машыгып жүрөсүңбү? _____
- 6) Сен ооруп жүрөсүңбү? _____

4-көнүгүү: Төмөнкү этиштерге «жүр» көмөкчү этишин колдонуп сүйлөм түзгүлө (Прибавляя вспомогательный глагол жүр, составьте предложение):

Иште
Оку
Баш оору
Жолук

Кружокко катыш
Сабак бер
Балдарды окут

5-көнүгүү: Үлгү боюнча иштегиле (Работайте по образцу).

Үлгү: Досумдун мурду кырдаач, эрини жука, көзү кичине.

Узун, калың

Бучук, сепкил, чоң

Кичине, жука, көз айнекчек

Келгиле сүйлөшөлү
Давайте поговорим

6-көнүгүү: Ангеме түзгүлө (Составьте небольшой рассказ):

- 1) Сиз байкениздин досун аэропорттон тоскону бардыңыз. Сиз аны такыр көргөн эмессиз. Байкенизден сүрөттөп берүүсүн сураныңыз.
- 2) Сиздин тайпаңарга жаңы студент которулуп келди. Ал Россиядан келди. Студентти сүрөттөп бериңиз.

Тема: Ден-соолук
Здоровье

- Жаттагыла:** 1. Описание физических особенностей.
2. Использование тематической лексики.
3. Поговорите о болезнях.
4. Узнать о болезни.
5. Вызов врача.

ГРАММАТИКА

Таатал учур чак.

Настоящее сложное время с использованием глагола «тур»

Использование модального глагола «керек»

Жаңы сөздөр жана сөз айкаштар:

ооруп – болезнь
ооруп турат – болит
оорулуу – больной (-ая)
дарыгер, доктур – доктор
көтөрүлөт – поднимается
чыйрыгып турам – знобит
өңүң начар – плохо выглядишь
мүмкүн болсо – если можно
тез жардам – скорая помощь
дары – лекарство
жүрөк – сердце
бөйрөк – почка
ичеги-карын – кишечник
тамак – горло
ашказан – желудок

кантип калдың? – ну как ты?
сасык тумоо – грипп, простуда
сага эмне болду? – что с тобой?
сиз ооруп жатасызбы? – вы болеете?
доктурду чакырайынбы? – вызвать врача?
жөтөлүп калыптырсың – ты уже кашляешь
өзүмдү жаман сезип турам – плохо себя чувствую
температураңыз жогорубу? – у вас высокая температура?
канча жолу ичишим керек? – сколько раз в день нужно принимать?
бир күндө үч маал бир таблеткадан – в день 3 раза по 1-й таблетке

СҮЙЛӨШҮҮ ПРАКТИКАСЫ
ПРАКТИКА РЕЧИ

- Өңүң начар көрүнөт, ооруп турасыңбы?
- Өзүмдү жаман сезип турам.
- Сага эмне болду?
- Ичим ооруп жатат.
- Дары ичишиң керек.
- Канча жолу ичишим керек?

- Ты плохо выглядишь, заболел?
- Я плохо себя чувствую.
- Что с тобой?
- Болит живот.
- Ты должен принять лекарство.
- Сколько раз в день принимать?

1-көнүгүү: Окугула жана ушу сыяктуу диалог түзгүлө (*Прочитайте, составьте соответствующий диалог*):

- а) – Сиз ооруп турасызбы?
 – Ооба, өзүмдү жаман сезип турам.
 – Доктурга бардыңызбы?
 – Бүгүн барам го.
- б) – Сага эмне болду?Өңүң жаман болуп турат.
 – Этим ысып, башым катуу ооруп жатат.
 – Дары ичтинби?
 – Жок.
 – Анда дары ичип жатышың керек.
 – Бул дарыны канча жолу ичишим керек?
 – Бир күндө үч маал, бир таблеткадан.

ГРАММАТИКА

Настоящее сложное время с вспомогательным глаголом «тур» образуется следующим образом:

Основа глагола + -ып(-п)	+	тур + а + аффикс сказуемости
--------------------------	---	------------------------------

Жак (лицо)	Жекелик (единственное число)	Көптүк сан (множественное число)
I	ооруп тура <u>м</u>	ооруп тура <u>быз</u>
II	ооруп тура <u>сын</u> ооруп турасыз	ооруп тура <u>сынар</u> ооруп турасыз <u>дар</u>
III	ооруп турат	ооруп тура <u>шат</u>

Мисалы: Мен азыр ооруп турам. – *Сейчас я болею.*

СҮЙЛӨӨ ПРАКТИКАСЫ ПРАКТИКА РЕЧИ

2-көнүгүү: Төмөнкү сөздөрдү колдонуп, суроолорго жооп бергиле (*Используя следующие слова, ответьте на вопросы*).

Сага эмне болду?

Ооруп турам
 Чарча _____
 Жаман сез _____
 Чыйрык _____
 Кыйнал _____

3-көнүгүү: Кимдин эмнеси ооруп жатат? (У кого что болит)

Үлгү:

Бул Дина. Анын тамагы ооруп жатат.

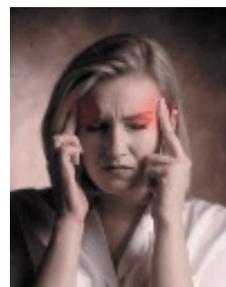
Бул Айша. Анын башы ооруп жатат.

Көз _____
_____

Тиш _____
_____

Баш _____
_____

Жүрөк _____
_____

Бел _____
_____

Кулак _____
_____

Ич _____
_____

ГРАММАТИКА

Модальные слова, выражающие долженствование «керек»

Основа глагола + -ыш + личный аффикс	+	керек
--------------------------------------	---	-------

Жак (лицо)	Жекелик сан (единственное лицо)		Көптүк сан (множественное число)	
I	Бар + ыш + ым		Бар + ыш + ыбыз	
II	Бар + ыш + ың	КЕРЕК	Бар + ыш + ыңар	КЕРЕК
	Бар + ыш + ыңыз		Бар + ыш + ыңыздар	
III	Бар + ыш + ы		Бар + ыш + ы	

Мисалы: Сен доктурга барышың керек. – Ты должен идти к доктору.

Терс формасы Отрицательная форма

Отрицательная форма глагола + -ыш + личные аффикс	+	керек
---	---	-------

Жак	Жекелик сан		Көптүк сан	
I	Барба+ш+ым		Барба+ш+ыбыз	
II	Барба+ш+ың	КЕРЕК	Барба+ш+ыңар	КЕРЕК
	Барба+ш+ыңыз		Барба+ш+ыңыздар	
III	Барба+ш+ы		Барба+ш+ы	

Мисалы: Сен муздак суу ичпешиң керек. – Ты не должен пить холодную воду.

4-көнүгүү: Сүйлөмдөгү сөздөргө мүчөлөрдү улап жазгыла (**К** *следующим* *словам* *прибавьте* *окончания*):

- 1) Сен жазышың керек.
- 2) Мен айт _____ керек.
- 3) Ал укта _____ керек.
- 4) Сен кир _____ керек.
- 5) Ал жат _____ керек.
- 6) Мен ич _____ керек.

5-көнүгүү: Этиштерди терс формасында жазгыла (**Н** *напишите* *глаголы* *в* *отрицательной* *форме*):

- Сен дары ич __ шиң керек.
Ал жуубаган жемиш же __ керек.
Мен оору __ шымкерек.
Сен сүйлө __ шүңкерек.
Ал муздак суу ич __ иш керек.

6-көнүгүү: Буларга эмне болду айткыла. Алар эмне кылыш керек? (*Напишите что с ними и что они должны сделать*)

Келгиле сүйлөшөлү
Давайте поговорим

7-көнүгүү: Диалог түзгүлө (*Составьте диалог*).

1) Сиздин досунуз ооруп жатат. «Тез жардамга» телефон чалып, досунуздун абалын айтыңыз.

Мисалы: Болоттун башы ооруп жатат.
Анын температурасы жогору.

2) Сиз жаңы эле Настяга ооруканага барып келдиниз. Апаңыз Настянын ден-соолугун сурады, сиз ага айтып бериңиз.

8-көнүгүү: Төмөнкү симптомдорду окуп, кеңеш бериңиз (*Прочитайте следующие симптомы и дайте совет*):

Үлгү: Асандын денеси ысып, ичи ооруп жатат.

Тез жардам чакырыш керек.
Ал жер-жемиш жебеши керек.

<u>Ким?</u>	<u>Эмнеси ооруп жатат?</u>
Андрей	тамак
Мира	бут
Мурат	көз
Лиза	баш
Максат	бөйрөк
Тимур	ашказан

Эмне кылыш керек?
Эмне кылбаш керек?

Билими күчтүү минди жыгат, билеги күчтүү бирди жыгат.
Ученье свет, а не ученье тьма.

Текст: Университет

Жаттагыла: 1. Названия факультетов и учебных дисциплин.
2. Поговорить о вузах.

ГРАММАТИКА

Шартуу ыңгай. Условное наклонение

Жаңы сөздөр жана айкаштар:

баа – оценка
бөлүм – отделение
кабат – этаж
сабак – урок
укук – юридический
окуу – учёба, учиться
окутуучу – преподаватель
жүгүртмө – расписание
эл аралык – международный
тыныгуу, танапис – перемена
чогулуш, жыйналыш – собрание
чыксам болобу? – можно выйти?
кирүүгө мүмкүнбү? – можно войти?

түшүнбөй калдым – я не понял(а)
Уруксатпы? – можно? разрешите?
күндүзгү бөлүм – дневное отделение
сырттан окуу бөлүмү – заочное отделение
кайрылууга болобу? – можно обратиться?
кайталап коюңузчу – повторите, пожалуйста
табигый-техникалык – естественно-технический
Канчанчы курста окуйсун? – на каком курсе учишься?
Күнүгө канча сабак болот? – сколько уроков у вас в день?
жүгүртмөнү кантип билсем болот? – как можно узнать расписание?
Биринчи сабак канчада башталат? – во сколько начинается первая пара?

Кыргыз-Россия Славян университети

КРСУ 1992-жылы эки тараптуу келишим аркылуу ачылган. Университетте жети факультет бар. Алар: эл аралык мамилелер, гуманитардык, табигый-техникалык, экономикалык, укук, медициналык, архитектура жана курулуш. Ар кандай адистиктерди даярдоочу кафедралар иштейт. Аларда жогорку квалификациялуу илимий жана педагогикалык кадрлар эмгектенишет. КРСУда көптөгөн илимий лабораториялар иштейт.

Университетте докторантура жана адистиктер боюнча аспирантура бар. Ошондой эле университет компьютердик класстар менен жабдылган. Анын курамында маалымат-эсептөөчү борбор бар, басма иштерин тейлеген редакциялык бөлүм жана анын типографиясы иштейт. Сүрөт галереясы жана тарых музейи бар. «Студобоз» аттуу газетасы чыгып турат.

СҮЙЛӨШҮҮ ПРАКТИКАСЫ ПРАКТИКА РЕЧИ

– Түшүнбөй калдым, кайталап коюңузчу?
– Кирүүгө мүмкүнбү?
– Чыксам болобу?

– Повторите, пожалуйста я не понял?
– Можно войти?
– Можно выйти?

1-көнүгүү: Окугула жана которгула (Прочитайте, переведите).

- 1) – Кечиресиз, деканат канчанчы кабатта?
– Экинчи кабатта, сол жакта.
– Рахмат.
- 2) – Саламатсызбы! Кирүүгө мүмкүнбү?
– Саламатчылык! Кириңиз.
– Деканга кирсе болобу?
– Ал азыр бош эмес, күтүп туруңуз.
- 3) – Кечиресиз, жүгүртмөнү кантип билсем болот?
– Жүрүңүз, көрсөтүп коём.
– Сиз канчанчы курсту издеп жатасыз?
– Мага 3-курс ФК-3-06 группасы керек.
– Анда сиз бул жакты караңыз.
– Сизге чоң рахмат.
– Эч нерсе эмес.

ГРАММАТИКА

ШАРТУУ ЫҢГАЙ УСЛОВНОЕ НАКЛОНЕНИЕ

Условное наклонение (Шартуу ыңгай) выражает условие в виде действия, процесса при котором может совершиться другое действие, процесс и образуется от основы глагола присоединением аффикса «-са» с фонетическими вариантами, с использованием вспомогательного глагола «болот».

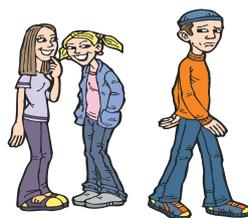
Жак	Жекелик сан		Көптүк сан	
I	Кир + се + м		Кир + се + к	
II	Кир + се + ң	болобу?	Кир + се + нер	болобу?
	Кир + се + ңыз		Кир + се + ңыздер	
III	Кир + се		Кир + иш + се	

Мисалы: – Кечиресиз, кирсем болобу?
– *Извините, можно войти?*

Ответ на условную форму **-са** может быть «болот».

Мисалы: – Кирсем болобу?
– Ооба, кирсең болот.

Келгиле сүйлөшөлү
Давайте поговорим

2-көнүгүү: Сүйлөмдөрдү бүтүргүлө (Завершите предложения):

- 1) Ал киного бар__ болобу?
- 2) Сиз үйгө кет__ болот.
- 3) Мен китепти ал__ болобу?
- 4) Сен сура__ болот.
- 5) Алар сабактан чык__ болот.

3-көнүгүү: Төмөнкү диалогдорду бүтүргүлө (Завершите диалог):

- Кечиресиз, кир__ болобу?
- Болот. Кечикпей жүр.
- Сергей Валентинович, отур__ болобу?
- Ооба, болот отур.
- Кечиресиз, сура__ болобу?
- Ооба, сураңыз.
- Досканы өчүр__ болобу?
- Ооба, өчүр__ болот.

4-көнүгүү: Төмөнкү буюмдарды үлгүнү карап сурагыла (По образцу задайте вопрос):

- Үлгү:** – Калем сапты алса болобу?
– Жок, болбойт. Ал меники эмес.

калем сап

калем

китеп

дептер

ежедневник (күндөлүк)

сумка

ГРАММАТИКА

В кыргызском языке чаще всего вместо выражения «пожалуйста» мы присоединяем к основе глагола аффикс «-чы», который выражает просьбу.

Основа глагола	+	Личный аффикс	+	-чы, -чи, -чу, -чү
----------------	---	---------------	---	--------------------

<i>Мисалы:</i>	Сура + чы	Отур + чу	Кел + чи
	Айт + чы	Ук + чу	Бер + чи
	Жазыңыз + чы	Ойлонуңуз + чу	Иштеңиз + чи
	Окуңуз + чу	Сүйлөңүз + чү	Көчүрүңүз + чү
<i>Мисалы:</i>	Түшүнбөй калдым, кайталаңызчы!		

5-көнүгүү: Сөздөрдүн мүчөлөрүн толуктап жазгыла (*Правильно допишите окончания*):

Танда _____

Ал _____

Төлө _____

6-көнүгүү: Окугула жана которгула (*Прочитайте и переведите*):

- 1) – Кана, сиз мага жооп бериңизчи?
– Мен бүгүн даяр эмесмин.
- 2) – Эшикти жабыңызчы, угулбай жатат.
– Терезени ачкылачы, ысып кетти.
- 3) – Телефонуңарды өчүргүлөчү, алаксып жатасыңар.
- 4) – Айтыңызчы, бүгүн канча сабак болот?
– Бүгүн үч сабак болот.

7-көнүгүү: Диалогду окугула, которгула жана ушу сыяктуу диалог түзгүлө (*Прочитайте, переведите и составьте схожий диалог*):

- Саламатсызбы? Бул деканатпы?
- Саламатчылык! Ооба, кириңиз.
- Мен Петровдун атасымын.
- Балаңыз кайсы группадан?
- Балам М-1-07 группасынан.
- Мени эмнеге чакырттыңыз эле?
- Балаңыз тентек, жалкоо, сабак окубайт.
- Модулдарды тапшырган жок.

**Тема: Жыл мезгилдери жана аба-ырайы.
Времена года. Погода.**

- Жаттагыла:** 1. Названия времён года.
2. Описание погоды.
3. Названия разных видов спорта.

ГРАММАТИКА

**Убакытты билдирүүчү тактоочтор
Мезгил тактоочтор. Наречия времени**

Жаңы сөздөр жана сөз айкаштар:

аба – воздух
кыш – зима
жаз – весна
жай – лето
күз – осень
кар – снег
жаан – дождь
мөндүр – град
шамал – ветер
жыл мезгил – время года
аба-ырайы – погода
кээ бир – некоторый
ошондуктан – поэтому
дайыма – всегда
суук – холодно
жылуу – тепло, тёплый
салкын – прохладно
ысык – жарко, жаркий
нымдуу – влажно, влажный
жаңыласың – ошибаешься
сууда сүз – плавать

кооз – красиво, красивый
менимче – по-моему
себеби – потому что
кар эрийт – тает снег
бүт – заканчиваться
айлана-чөйрө – вокруг
чагылган – молния
күн бүркөк – пасмурно
күнгө күй – загорать
лыжа теп – кататься на лыжах
күн ачык – солнечно, ясно
жаан, кар жаайт – идёт дождь, снег
менин оюмча – по-моему мнению
күн тийип турат – светит солнце
коньки теп – кататься на коньках
атка мин – ездить верхом на лошади
велосипед теп – кататься на велосипеде
муз тоңот – замерзает (лёд)
бактар бүрдөйт – деревья цветут
жалбырактар саргайт – листья желтеют
шамал согуп жатат (болуп турат) – дует ветер

ГРАММАТИКА

МЕЗГИЛ ТАКТООЧТОР НАРЕЧИЯ ВРЕМЕНИ

бүрсүгүнү – послезавтра эртең – завтра кечээ – вчера мурдагы күнү – позавчера быйыл – в этом году былтыр – в прошлом году эмдиги жылы – в следующем году эми – теперь, сейчас жана эле – недавно анан – потом, позже	ар качан – каждый раз эртең менен – утром түштө – в обед күндүз – днём кечинде – вечером түндө – ночью жазында – весной жайында – летом күзүндө – осенью кышында – зимой
---	---

СҮЙЛӨШҮҮ ПРАКТИКАСЫ ПРАКТИКА РЕЧИ

2-көнүгүү: Сүйлөмдөрдү окуп, тактоочторду таап, которгула (*Прочитайте, найдите наречия и переведите*):

- 1) Менин оюмча, бүрсүгүнү күн жаайт.
- 2) Эртең жайдын биринчи күнү.
- 3) Кечээ күн суук болчу, бүгүн күн жылуу.
- 4) Мурдагы күнү абанын температурасы 36 градуска жетти.
- 5) Буюрса, быйыл кыш жылуу болот.
- 6) Былтыр мен Ысык-Көлдө эс алгам, эмдиги жылы мен Жалал-Абадда эс алам.
- 7) Жумушту бүтүрдүң, эми эмне кыласың?
- 8) Жана мен сага келгем, жок экенсиң.
- 9) Анан сен мага келип кетчи.
- 10) Эртең менен мен институтка барышым керек, түштө же кечинде жолугалычы.
- 11) Түндө жаан жааптыр.
- 12) Жазында бардык ишканаларда ишембилик болот.
- 13) Жайында адамдар эс алышат.
- 14) Күзүндө окуу жайларда сабактар башталат, жашылча-жемиштер бышат.
- 15) Кышында айлана-чөйрө аппак.

3-көнүгүү: Тактоочторду туура таап жазгыла (Правильно найдите соответствующие наречия):

а)	бүгүн	послезавтра
	эртең	позавчера
	мурдагы күнү	сегодня
	бүрсүгүнү	завтра
б)	быйыл	в следующем году
	эмдиги жылы	в прошлом году
	былтыр	в этом году
в)	эртең менен	в обед
	түштө	днём
	күндүз	ночью
	кечинде	утром
	түндө	вечером

4-көнүгүү: Төмөнкү мезгил тактоочтор менен сүйлөм түзгүлө (Со следующими наречиями составьте предложения):

Эми, анан, жана, кечинде, түндө, күндүз, бүрсүгүнү, мурдагы күнү, кышында, жазында, ар качан.

5-көнүгүү: Төмөнкү суроолорго жооп бергиле (Ответьте на вопросы):

- Үлгү:** – Кышында аба-ырайы кандай болот?
– Кышында күн суук, кар жаайт, муз тоңот.

1) Жазында муз тоңобу?

2) Жайында күн ысык болобу же суук болобу?

3) Күзүндө эмнелер бышат?

4) Бүрсүгүнү сен эмне кыласың?

5) Эртең биз футбол ойнайбузбу?

6) Кечээ силер кайда бардыңар?

7) Мурдагы күнү кар жаадыбы?

ГРАММАТИКА

ТАТААЛ ЭТИШТЕРДИН ЖАСАЛЫШЫ ОБРАЗОВАНИЕ СЛОЖНЫХ ГЛАГОЛОВ

Основа глагола + «-й» (-а)	+	Ал + личный аффикс
После основы на гласный звук	- й	
После основы на согласны звук	- а, - о, - е, -ө	

СҮЙЛӨӨ ПРАКТИКАСЫ ПРАКТИКА РЕЧИ

6-көнүгүү: Сүйлөмдөргө тиешелүү мүчөлөрдү улап жазгыла (*Добавьте соответствующее окончание*):

- 1) Мен тоого чык _____.
- 2) Сиздер эмне _____?
- 3) Сен ырда _____ бы?
- 4) Ким кыргызча жакшы сүйлө _____?
- 5) Силер оку _____ бы?
- 6) Биз кыргызча түшүн _____?
- 7) Алар бизге жардам бер _____ бы?
- 8) Ал үйдү тап _____.
- 9) Сиз бүгүн кечинде мага кел _____ бы?
- 10) Сен мени күт _____ бы?

7-көнүгүү: Сүйлөмдөрдү үлгүдөгүдөй бүтүргүлө (*Завершите предложение по образцу*):

Үлгү: Мен чурка _____ . Мен чуркай алам.

- 1) Мен чана _____.
- 2) Досуң лыжа теп _____ бы?
- 3) Сиз сууда сүз _____ бы?
- 4) Биз ат мин _____.
- 5) Сен велосипед теп _____ бы?
- 6) Силер машина айда _____ бы?
- 7) Сиздер гитара черт _____ бы?
- 8) Алар бийле _____ бы?
- 9) Мен тоого чык _____?

8-көнүгүү: Үлгү боюнча көнүгүүнү аткаргыла (*Выполните по образцу*):

Үлгү: Мен сууга секире алам

Сууда сүз

Хоккей ойноо

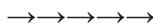
Лыжа тебүү

9-көнүгүү: Сүрөттөрдү карагыла жана үлгү боюнча иштегиле (*Выполните по образцу*):
Үлгү:

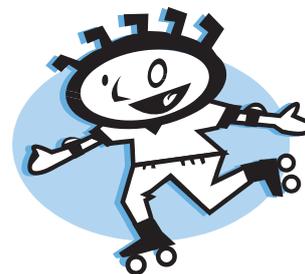

– Кайрат сен лыжа тебе аласыңбы?
– Жок, мен лыжа тебе албайм, бирок мен теннис ойной алам.

10-көнүгүү: Текстти окугула жана которгула (*Прочитайте и переведите текст*):

Кыш

Кышында күн суук. Кар жаайт. Үйлөр, бактар, тоолор ак кийинет. Айлана-чөйрө аппак. Суулар тоңот. Балдар дөбөдөн чана, лыжа тебишет. Кишилер жылуу кийинишет: башта тумак, колдо мээлей, бутта чокой. Үйлөрдө меш жагышат. Жолдордо тайгалак болот. Күн кыскарат, түн узарат.

Сөздүк:

ак кийинет – одевают белую одежду
тоң – замерзать
чокой – сапоги, валенки
меш – печка

айлана-чөйрө – вокруг
дөбө – горка
от жак – топить дом (дровами)

11-көнүгүү: Сүрөт боюнча суроолорго жооп бергиле (*Ответьте на вопросы по картинке*):

- а) Бул кайсы мезгил.
- б) Балдар эмне кылышат.
- в) Элдер кандай кийинишет.
- г) Айланада эмне жатат.

12-көнүгүү: Терс жана оң формада суроолорго жооп бергиле (*Ответьте на вопросы в положительной и отрицательной форме*):

Үлгү: Кышында күн суукпу? – Ооба, күн суук.
– Жок, күн суук эмес.

- 1) Кар жаайбы? – _____
- 2) Суулар тоңобу? – _____
- 3) Кишилер жылуу кийинеби? – _____
- 4) Балдар чана, коньки, лыжа тебеби? – _____

13-көнүгүү: Текстти окугула жана которгула (*Прочитайте и переведите текст*):

Жаз

Жазында күн жылып, кар эрийт. Күн узарат, түн кыскарат. Бактар бүрдөйт, гүлдөр чыгат. Балдар футбол ойношот. Кишилер жеңил кийине башташат. Айылда жазгы талаа иштери башталат. Дыйкандар жер айдашат. Канаттуулар жылуу жактардан учуп келишет.

Сөздүк:

күн жылыт – дни становятся теплыми
бактар бүрдөйт – деревья распускают почки
жер айдашат – вспахивают землю

кар эрийт – тает снег
гүлдөр чыгат – вырастают цветы
канаттуулар – птицы

14-көнүгүү: Сүрөт боюнча суроолорго жооп бергиле (*Ответьте на вопросы по картинке*):

- а) Бул кайсы мезгил?
- б) Жазында күн жана түн кандай болот?
- в) Талаада эмне башталды?
- г) Дыйкандар эмне кылып жатышат?
- д) Куштар кайдан учуп келишти?

15-көнүгүү: Суроолорго жооп бергиле:

- 1) Сага жаз мезгили жагабы? Эмне үчүн?
- 2) Сен жашаган жерде жаз мезгили кандай?
- 3) Сага жазгы спорттун кайсы түрлөрү жагат?
- 4) Жазында силер эмне кыласыңар?

16-көнүгүү: Текстти окугула жана которгула (*Прочитайте и переведите текст*):

Жай

Жайында күн абдан ысык. Күн катуу тийип, жел болуп турат. Жердин баары көпкөк. Айылдагы кишилер жайлоого чыгышат, мал багышат. Жайында көп элдер эс алышат, курорт, санаторийлерге жөнөшөт, балдар каникулга чыгышат, токой аралап, сууда сүзүшөт. Элдер абдан жеңил кийинишет.

Сөздүк:
жел – ветерок
жайлоо – пастбище
мал багуу – содержать скот
токой аралоо – ходить в лес

17-көнүгүү: Суроолорго жооп бергиле (*Ответьте на вопросы*):

- а) Бул кайсы мезгил?
- б) Бул кайсы жер?
- в) Аба-ырайы кандай?
- г) Адамдар кандай кийинип жүрүшөт?

18-көнүгүү: Сызыкчанын ордуна зат атоочторду койгула (*Вместо прочерка добавьте существительные*):

_____ ысык болот.	_____ күн тиет.
_____ эс алышат.	_____ башталат.
_____ санаторийге барышат.	_____ сууга түшүшөт.

19-көнүгүү: Суроолорго жооп бергиле (*Ответьте на вопросы*):

- 1) Сен жашаган жерде жай мезгили кандай?
- 2) Жай айлары абдан ысыкпы?
- 3) Жайында силердин шаарыңарда кандай кийинишет?
- 4) Жайында элдер кандай эс алышат?
- 5) Элдер кандай кийинишет?

20-көнүгүү: Текстти окугула жана которгула (*Прочитайте и переведите текст*):

Күз

Күз мезгили Кыргызстанда абдан кооз жана берекелүү. Күзүндө аба-ырайы суук боло баштайт. Күн кыскарат, түн узарат. Жалбырактар саргаят. Тез-тез жаан жаайт. Айылда күзүндө жумуш көп. Талаада жер-жемиштер, мөмө жемиштер жыйналат. Күзүндө чоң тойлор болот.

Сөздүк:
берекелүү – изобилие, богатый; жалбырактар саргаят – листья желтеют;
жыйна – собирать; той, аш – свадьба, праздник

21-көнүгүү: Сүрөт боюнча суроолорго жооп бергиле (Отвeтьте на вопросы по картинке):

- а) Бул кайсы мезгил?
- б) Талаада эмне кылып жатышат?
- в) Аба-ырайы кандай болот?
- г) Балдар кимдерге жардам берип жатышат?
- д) Күз мезгили Кыргызстанда кандай болот?

22-көнүгүү: Суроолорго жооп бергиле (Отвeтьте на вопросы):

- 1) Күзүндө аба-ырайы кандай болот?
- 2) Окуучулардын, студенттердин окуулары качан башталат?
- 3) Жаратылыш кандай болуп өзгөрүлөт?
- 4) Канаттуулар кайда учуп кетишет?
- 5) Жер-жемиш, мөмө жемиш качан бышат?
- 6) Кыргызстанда күз кандай өтөт?

23-көнүгүү: Сүрөттөрдү карагыла жана чакан текст түзгүлө (Посмотрите на картинку и составьте текст):

24-көнүгүү: Суроолорго жооп бергиле (Отвeтьте на вопросы):

- 1) Сен кайсы спорт оюндарын билесиң?
- 2) Сага кайсы спорт оюндары жагат?
- 3) Жазындагы кайсы спорт оюндарына катышасың?
- 4) Эмне үчүн сага ушул оюн жагат?
- 5) Ага катышканыңа канча убакыт болду?
- 6) Кышкы кайсы спорт оюндарын жакшы көрөсүң?
- 7) Сенин үй-бүлөңдө баары спорт оюндарына катышабы?
- 8) Сен ар бир жыл мезгилде кандай спорттун түрү менен машыгасың?

II - БӨЛҮК

II ЧАСТЬ

**ТЕМЫ ДЛЯ НАВЫКА И ЗАКРЕПЛЕНИЯ
В ОСНОВНЫХ СИТУАЦИЙ
РЕЧЕВОГО ОБЩЕНИЯ
У МЕДИЦИНСКИХ СПЕЦИАЛИСТОВ
В ОБЪЕМЕ НАЧАЛЬНОГО КУРСА**

**ТЕКСТЫ
ПО МЕДИЦИНСКОЙ
СПЕЦИАЛЬНОСТИ**

ГРАММАТИКА

ТЕМЫ ДЛЯ НАВЫКА И ЗАКРЕПЛЕНИЯ В ОСНОВНЫХ СИТУАЦИЯХ РЕЧЕВОГО ОБЩЕНИЯ У МЕДИЦИНСКИХ СПЕЦИАЛИСТОВ В ОБЪЕМЕ НАЧАЛЬНОГО КУРСА

Келгиле сүйлөшөлү
Давайте поговорим

В поликлинике

В регистратуре

П: – Здравствуйте.

В.: – Здравствуйте.

П: – Извините, терапевт Касимова сегодня работает?

В.: – Да! Врач Касимова работает с 8⁰⁰ утра до 13⁰⁰ обеда.

П: – Спасибо. Можно взять карточку?

В.: – Какой у вас участок? Скажите год рождения, месяц, число и домашний адрес.

П: – Извините, я не помню свой участок.

Бейтапканада

Каттоо бөлүмүндө

П.: – Саламатсызбы?

Д.: – Саламатчылык.

П.: – Кечиресиз, терапевт Касимова бүгүн иштейби?

Д.: – Ооба, Касимова бүгүн эртең мененки 8⁰⁰дөн түшкү саат 13⁰⁰гө чейин иштейт.

П.: – Рахмат. Карточкамды алсам боло бу?

Д.: – Сиздин участогуңуз кайсы? Туулган жылыңызды, айыңызды ошондой эле да-региңизди айтып коюңуз.

П.: – Кечиресиз, менин участоғум эсимде жок.

В.: – Тогда назовите домашний адрес и фамилию.

П.: – Я проживаю по адресу улица Байтик баатыра дом 170, квартира 40, моя фамилия Султанов А.Б. 1970 года 25 марта.

В.: – У вас первый участок не забудьте и вот ваша карточка.

П.: – О, спасибо. Я вам признателен

У кабинета терапевта

– Здравствуйте?

– Кто последний к терапевту?

– Я.

– Тогда я за вами.

У терапевта

Д.: – Анда үйүңүздүн дарегин жана фамилияңызды айтып коюңуз.

П.: – Мен Байтик баатыр көчөсүндөгү 170-үйүнүн 40-квартирасында жашайм. Фамилиям Султанов А.Б. 1970-жылы 25-мартта туулганмын.

Д.: – Унутпай жүрүңүз (унутпаңыз) сиз биринчи участкаңсуз, мына сиздин карточкаңыз.

П.: – О-о, рахмат. Мен сизге ыраазымын.

Терапевттин кабинетинин жанында

– Саламатсыңарбы?

– Терапевтке акыркысы ким?

– Мен.

– Анда мен сизден кийин.

Терапевтте

П.: – Здравствуйте?

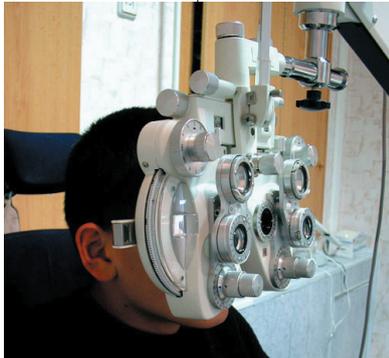
В.: – Здравствуйте! Проходите. Присаживайтесь. Вы принесли карточку? На что вы жалуетесь?

П.: – Знаете, со вчерашнего дня у меня начала болеть голова. (живот, горло, озноб, температура, тошнота)

П.: – Саламатсызбы?

Д.: – Саламатчылык. Өтүңүз. Отуруңуз. Карточкаңызды алып келдиңизби? Эмнеңиз ооруп жатат?

П.: – Билесизби, эмнегедир кечээтен бери башым ооруй баштады. (ичим, тамагым, чыйрыгып жатам, этим ысып жатат, жүрөгүм айланып жатат).

<p>В.: – У вас поднималась температура?</p> <p>П.: – Да, вечером была температура, но я не измерял.</p> <p>В.: – Давайте, я вас послушаю. Разденьтесь до пояса. Дышите глубже. Хорошо дыхание у вас чистое. Откройте рот. У вас воспалились миндалины. Вы наверное пили что-то холодное?</p> <p>П.: – Да. Позавчера я пил холодный сок.</p> <p>В.: – Тогда все понятно. У вас ангина.</p> <p>П.: – Доктор, мне больно глотать.</p> <p>В.: – Давайте я выпишу вам лекарства и вам станет лучше. Но, вам нужен постельный режим в течении пяти дней. Иначе будут осложнения.</p>	<p>Д.: – Этиңиз ысыды, беле?</p> <p>П.: – Ооба, кечинде көтөрүлдү, бирок мен өлчөгөн жокмун.</p> <p>Д.: – Келиңиз, сизди угуп көрөйүнчү. Белиңизге чейин чечиниңиз. Тереңирээк дем алыңыз. Жакшы. Дем алууңуз таза экен. Оозуңузду ачыңыз. Бадам сымал бездериңиз сезгенип калыптыр. Сиз муздак бир нерсе ичтиңиз окшойт.</p> <p>П.: – Ооба. Мурдагы күнү мен муздак шире ичкем.</p> <p>Д.: – Анда, баары түшүнүктүү. Сиздин тамагыңыз сезгенип калыптыр.</p> <p>П.: – Доктур, жутканда тамагым ооруп жатат.</p> <p>Д.: – Анда сизге дарыларды жазып берейин, өзүңүздү жакшы сезип каласыз. Сиз беш күн төшөктө жатышыңыз керек. Антпесеңиз өтүшүп кетет.</p>
<p><u>У окулиста</u></p>	<p><u>Көз доктурда</u></p>
	
<p>П.: – Здравствуйте.</p> <p>В.: – Здравствуйте. Проходите, садитесь.</p> <p>П.: – Вы знаете, в последнее время, у меня стало ухудшаться зрение.</p> <p>В.: – С какого времени вы стали плохо видеть?</p>	<p>П.: – Саламатсызбы.</p> <p>Д.: – Саламатчылык. Кириңиз, отуруңуз.</p> <p>П.: – Билесизби акыркы убакта көзүмдүн көрүүсү начарлай баштады.</p> <p>Д.: – Кайсы убактан бери сиз начар көрө баштадыңыз?</p>

<p>П.: – Где-то 3-4 месяца. Раньше я видел номер маршрутки издалека, а сейчас вижу только тогда, когда подъедет ближе.</p>	<p>П.: – 3-4 ай болуп калды. Мурда мен маршрутканын номерин алыстан эле көрүп койчумун, азыр болсо жакындаганда гана көрөм.</p>
<p>В.: – Вы работаете или учитесь.</p>	<p>Д.: – Сиз иштейсизби же окуйсузбу?</p>
<p>П.: – Я студент.</p>	<p>П.: – Мен студентмин.</p>
<p>Д.: – Когда вы читаете, у вас болит голова?</p>	<p>Д.: – Сабак окуганда башыңыз ооруйбу?</p>
<p>П.: – Да. У меня болит и голова и глаза.</p>	<p>П.: – Ооба. Башым да, көзүм да ооруйт.</p>
<p>Д.: – Вы за компьютером долго сидите?</p>	<p>Д.: – Сиз компьютерде көп иштейсизби?</p>
<p>П.: – Да, я очень много работаю в Интернете.</p>	<p>П.: – Ооба, мен Интернетте көп отурам.</p>
<p>Д.: – Это неправильно. Ты, ещё наверное много читаешь?</p>	<p>Д.: – Аның туура эмес. Сен ошондой эле көп окуйсун го?</p>
<p>П.: – Да. В основном я читаю лежа.</p>	<p>П.: – Ооба. Көбүнчө жатып окуйм.</p>
<p>Д.: – Вот так вы испортили свое зрение. Пройдёмте к таблице для определения остроты зрения.</p>	<p>Д.: – Мына ушинтип, сиз көрүүңүздү бузуп алдыңыз. Жүрүңүз, көздүн курчтугун аныктоочу таблицага баралы.</p>
<p>П.: – Вы мне сразу выпишите рецепт на очки.</p>	<p>П.: – Сиз мага көз айнекке рецептти азыр жазып бересизби?</p>
<p>Д.: – Нет. Сейчас я вам выпишу капли. Это лекарство вы будете капать в два глаза утром и вечером в течении недели по 2 капли. Потом придете снова.</p>	<p>П.: – Жок. Мен азыр сизге көзүңүзгө дары жазып берем. Бул дарыны эки көзүңүзгө тең бир жума бою 2 тамчыдан эртең менен жана кечинде тамызып туруңуз. Анан мага кайрадан келиңиз.</p>
<p>П.: – Спасибо доктор.</p>	<p>П.: – Рахмат.</p>
<p>Д.: – Только потом я выпишу вам очки. Еще для повышения остроты зрения я рекомендую вам специальные упражнения. Если вы не будете выполнять эти упражнения острота зрения может резко понизиться. Вам понятно?</p>	<p>Д.: – Андан кийин гана сизге көз айнек жазып берем. Дагы мен сизге көздүн көрүмдүүлүгүн жогорулатуу үчүн атайын көнүгүүлөрдү сунуш кылам. Эгерде бул айткандарымды аткарбасаңыз, көздүн курчтугу кескин төмөндөп кетиши мүмкүн. Түшүндүңүзбү?</p>

<p>П.: – Я все понял. До свидания.</p> <p>Д.: – До свидания.</p> <p style="text-align: center;"><u>У лора</u></p>	<p>П.: – Мен баарын түшүндүм. Жакшы калыңыз.</p> <p>Д.: – Жакшы барыңыз.</p> <p style="text-align: center;"><u>Лордо</u></p>
	
<p>П.: – Здравствуйте.</p> <p>В.: – Здравствуйте. Проходите. Садитесь.</p> <p>П.: – Меня к вам направила участковый терапевт.</p> <p>В.: – Что вас беспокоит?</p> <p>П.: – В последнее время я стал быстро уставать, плохо спать ночью, сплю с открытым ртом и храплю.</p> <p>В.: – Как давно у вас появились эти симптомы?</p> <p>П.: – Уже как месяц.</p> <p>В.: – В течении последних 5-6 месяцев вы болели?</p> <p>П.: – Да! Зимой я часто простывал, и сильно болело горло.</p> <p>В.: – Вот вам направление на рентген. Когда будет готов снимок, запишитесь обратно ко мне на прием.</p> <p>П.: – Хорошо.</p>	<p>П.: – Саламатсызбы?</p> <p>Д.: – Саламатчылык. Өтүңүз. Отуруңуз.</p> <p>П.: – Мени сизге участкалык терапевт жиберди.</p> <p>Д.: – Сизди эмне тынчсыздандырып турат?</p> <p>П.: – Акыркы кезде мен бат чарчап калам, уйкумдун тынчы жок, оозумду ачып уктайм жана көңурук тартам.</p> <p>Д.: – Бул симптомдордун пайда болгонуна көп болдубу?</p> <p>П.: – Бир айдай болуп калды.</p> <p>Д.: – Акыркы 5-6 айдын ичинде сиз оорудуңуз беле?</p> <p>П.: – Ооба! Кышында тез-тез эле сасык тумоолоп, тамагым да катуу ооруган.</p> <p>Д.: – Мына сизге жиберүү кагазы. Сүрөтү даяр болгондо, кайра мага приемго жазылыңыз.</p> <p>П.: – Жакшы болот.</p>

Рентгенологическое исследование

Рентгендик изилдөө

П.: – Здравствуйте?

В.: – Здравствуйте. Проходите.

П.: – Можно пройти флюорографию? (томо-графию, ангиографию, рентгеноскопию, бронхографию, пиелографию)

В.: – Да, сейчас можно. У вас есть направление?

П.: – Да, я сейчас только от терапевта.

В.: – Когда последний раз проходили рентген?

П.: – Не помню. По-моему два года назад.

В.: – Вы знаете в день рентгеновского исследования не ешьте.

П.: – Да, доктор я почти ничего не ел, потому что сдавал анализы.

В.: – Хорошо. Пройдите в тот кабинет и разденьтесь до пояса.

П.: – Извините. Мне можно пройти к аппарату?

В.: – Да, встаньте за экран чуть-чуть продвиньтесь. Да, хорошо. Теперь положите руки на пояс. Дышите глубже задержите дыхание. Все, можно одеваться.

П.: – Саламатсызбы?

Д.: – Саламатчылык. Өтүнүз.

П.: – Флюорографиядан (томографиядан, ангиографиядан, рентгеноскопиядан, бронхографиядан, пиелографиядан) өтсөм болобу?

Д.: – Ооба, азыр өтсө болот. Сиздин жөнөтмөнүз барбы?

П.: – Ооба, мен терапевттен жаңы элек чыктым.

Д.: – Акыркы жолу рентгенден качан өтүнүз эле?

П.: – Эсимде жок. Эки жыл мурун өткөн окшоймун.

Д.: – Сиз билесизби, рентгендик изилдөө күнү эч нерсе жебешиңиз керек.

П.: – Ооба, доктор мен эч нерсе деле жеген жокмун, анткени эртең менен анализ тапшыргам.

Д.: – Жакшы. Анда тиги бөлмөгө кирип, белиңизге чейин чечиниңиз.

П.: – Кечиресиз. Аппаратка өтө берейинби?

Д.: – Ооба, экрандын артына туруңуз. Бир аз жылыңыз. Ооба, туура. Эми бөйрөгүңүздү таянып туруңуз. Теренирээк дем алыңыз. Дем албай туруңуз. Болду, эми кийине бериңиз.

П.: – Извините, когда можно прийти за снимком.

В.: – Если вам срочно тогда через полчаса.

П.: – Нет мне не срочно. Можно зайти завтра.

В.: – Да, можно.

После рентгена

П.: – Кечиресиз, сүрөттү качан алып кетсем болот?

Д.: – Эгерде сизге зарыл (шашылыш) түрдө керек болсо, жарым сааттан кийин даяр болот.

П.: – Жок, мага зарыл түрдө керек эмес. Эртең алып кетсем болобу?

Д.: – Мейли, келе бериңиз.

Рентгенден кийин

П.: – Здравствуйте доктор! Я принес рентгеновский снимок.

В.: – У вас в носу образовались аденоиды. Их надо удалить. Сейчас я выпишу направление в больницу.

П.: – Скажите доктор обязательно надо удалять?

В.: – Да! Обязательно. Иначе начнутся осложнения.

П.: – Ясно, придется удалять.

В.: – Не затягивайте с удалением.

П.: – А долго я буду лежать в больнице.

В.: – Нет, от силы 1 неделю.

П.: – Спасибо. До свидания.

В.: – До свидания. Выздоровливайте!

П.: – Саламатсызбы доктур! Мен рентгендин сүрөтүн алып келдим.

Д.: – Сиздин мурдуңузда аденоиддер пайда болуптур. Аларды алып ташташ керек. Азыр сизге ооруканага жиберүү кагазын жазып берем.

П.: – Айтыңызчы доктур сөзсүз алдырыш керекпи?

Д.: – Ооба! Сөзсүз. Же болбосо өтүшүп кетет.

П.: – Түшүнүктүү, анда алдырыш керек экен.

Д.: – Алдыруу менен кечиктирбеңиз.

П.: – Оруканада көпкө жатам бы.

Д.: – Жок, көп болсо бир жума жатасыз.

П.: – Рахмат. Жакшы калыңыз.

Д.: – Жакшы барыңыз. Айыгып кетиниз.

У невропатолога	Невропотологдо
	
<p>П.: – Здравствуйте!</p>	<p>П.: – Саламатсызбы?</p>
<p>В.: – Здравствуйте.</p>	<p>Д.: – Саламатчылык.</p>
<p>П.: – Вы сейчас принимаете?</p>	<p>П.: – Сиз азыр кабыл аласызбы?</p>
<p>В.: – Да. Сегодня я принимаю до 14⁰⁰.</p>	<p>Д.: – Ооба! Бүгүн мен 14⁰⁰гө чейин кабыл алам.</p>
<p>П.: – Можно войти?</p>	<p>П.: – Кирсем болобу?</p>
<p>В.: – Проходите. Садитесь! Вы по правлению?</p>	<p>Д.: – Кириңиз. Отуруңуз. Сиз жөнөтмө менен келдиңизби?</p>
<p>П.: – Да меня направил терапевт.</p>	<p>П.: – Ооба, мени терапевт жөнөттү.</p>
<p>В.: – Что у вас болит?</p>	<p>П.: – Эмнеңиз ооруйт?</p>
<p>П.: – В последнее время у меня часто болит голова.</p>	<p>Д.: – Акыркы убакта менин башым ооруй баштады.</p>
<p>В.: – У вас не было травмы?</p>	<p>Д.: – Травма (мертинген жок белеңиз) болгон эмес белеңиз?</p>
<p>П.: – Да доктор я зимой подскользнулся и ударился головой. После этого у меня болела голова, а потом прекратилось. Но сейчас эти боли возобновились.</p>	<p>П.: – Ооба доктур. Кышында мен тайгаланып жыгылып, башым менен жерге тийгем. Ошондон кийин башым ооруп, басылган. Азыр болсо кайрадан ооруй баштады.</p>
<p>В.: – Садитесь на эту кушетку, я вас осматрю.</p>	<p>Д.: – Бул кушеткага отуруңуз, сизди карайын.</p>
<p>П.: – Мне раздеться?</p>	<p>П.: – Чечинейинби?</p>
<p>В.: – Разденьтесь до пояса. Встаньте и вытяните руки вперед. Поставьте ноги вместе.</p>	<p>Д.: – Белиңизге чейин чечиниңиз. Туруңуз да колуңузду алдыга сунуңуз. Бутуңузду тийиштирип коюңуз. Жакшы.</p>

<p>Хорошо. Теперь указательным пальцем коснитесь кончика носа. Сожмите мои руки. Хорошо. Теперь пройдите на пятках. Зажмурьте глаза.</p> <p>Все спасибо. Одевайтесь. Скажите, как спите?</p> <p>П.: – Я стал плохо спать.</p> <p>В.: – Вы наблюдаете изменения памяти?</p> <p>П.: – Нет. Память у меня хорошая.</p> <p>В.: – Какая у вас профессия?</p> <p>П.: – Я работаю в банке.</p> <p>В.: – У вас сидячая работа?</p> <p>П.: – Да, я сижу за компьютером.</p> <p>В.: – Все понятно. Вначале вам надо пройти томографию.</p> <p>П.: – А томографию где проходить?</p> <p>В.: – Томографию пройдете в больнице, в Джале. Вот направление. Приходите с результатом и я назначу лечение.</p> <p>П.: – Спасибо. До свидания.</p> <p>В.: – До свидания.</p> <p style="text-align: center;">В лаборатории</p>	<p>Эми сөөмөйүңүздү мурдуңуздун учуна тийгизиңиз. Жакшы. Эми менин колумду кысыңыз. Согончогуңуз менен басыңыз. Көзүңүздү катуу жумуңуз. Жакшы, рахмат. Кийине бериңиз. Отуруңуз. Айтыңызчы, сиздин уйкуңуз кандай?</p> <p>П.: – Менин уйкум бузула баштады.</p> <p>Д.: – Сиз эсиңиздин өзгөрүшүн байкайсызбы?</p> <p>П.: – Жок. Менин эске тутуум жакшы эле.</p> <p>Д.: – Кесибиңиз кандай?</p> <p>П.: – Мен банкта иштейм.</p> <p>Д.: – Сиз отуруп иштейсизби?</p> <p>П.: – Ооба. Мен компьютер менен иштейм.</p> <p>Д.: – Баары түшүнүктүү. Сиз биринчи ирет томографиядан өтүңүз.</p> <p>П.: – Томографияны кайдан өтөм?</p> <p>Д.: – Томографияны Жалдагы ооруканадан өтөсүз. Мына жөнөтмөңүз. Жыйынтыгын алып келсеңиз, андан кийин дарылай баштайбыз.</p> <p>П.: – Рахмат. Жакшы калыңыз.</p> <p>Д.: – Жакшы барыңыз.</p> <p style="text-align: center;">Лабораторияда</p>
--	--

<p>П.: – Здравствуйте.</p> <p>В.: – Здравствуйте.</p> <p>П.: – Можно сдать анализ?</p> <p>В.: – Да, проходите. У вас есть направление?</p> <p>П.: – У меня направление общего анализа крови и мочи.</p>	<p>П.: – Саламатсызбы?</p> <p>Д.: – Саламатчылык.</p> <p>П.: – Анализ тапшырсам болобу?</p> <p>Д.: – Ооба, өтүңүз. Сиздин жөнөтмөңүз барбы?</p> <p>П.: – Менин жөнөтмөм жалпы анализге (кан, заара)</p>
<p style="text-align: center;">Вопросы</p> <ul style="list-style-type: none"> – Вам делали анализ крови? – Вы отправили анализ кала? – Готовы результаты анализов? – Какие результаты мочи? – Повышен ли белок желчи? – Желудочный сок в норме? – Слизь густая? – Ускорена ли свертываемость крови? <p>В.: – Вы утром завтракали? Если да, то анализы не получатся.</p> <p>П.: – Терапевт предупредил утром не кушать.</p> <p>В.: – Тогда присаживайтесь.</p> <p>П.: – Извините, мои анализы готовы?</p> <p>В.: – Когда вы сдавали?</p> <p>П.: – Вчера утром.</p> <p>В.: – Ваши анализы готовы. Они здесь.</p> <p>П.: – Скажите, пожалуйста у меня анализы хорошие?</p> <p>В.: – У вас содержание билирубина крови очень высокая и в большом количестве эритроцитов в моче. Вам надо срочно пройти к терапевту.</p>	<p style="text-align: center;">Суроолор</p> <ul style="list-style-type: none"> – Сизден кандын анализин алды беле? – Заңдын анализин жибердиңизби? – Анализдердин жыйынтыгы даярбы? – Зааранын жыйынтыгы кандай? – Өтгүн белогу жогору бекен? – Карын, ашказан маңызы нормадабы? – Балжыры коюубу? – Кандын уюшу ылдамданганбы? <p>Д.: – Сиз эртең менен тамак ичтиңизби? Эгер тамак ичсеңиз анализиңиз болбой калат.</p> <p>П.: – Терапевт эртең менен тамак ичпөө жөнүндө эскерткен.</p> <p>Д.: – Анда отуруңуз.</p> <p>П.: – Кечиресиз, менин анализим даярбы?</p> <p>Д.: – Сиз качан тапшырдыңыз?</p> <p>П.: – Кечээ эртең менен.</p> <p>Д.: – Сиздин анализдериңиз даяр. Мына бул жерде.</p> <p>П.: – Айтып коюңузчу, анализдерим жакшы чыктыбы?</p> <p>Д.: – Сиздин каныңыздын билирубинини өтө жогору жана заарада эритроциттер арбын. Сиз тез арада терапевтке барыңыз.</p>

У хирурга

П.: – Здравствуйте.

В.: – Проходите, садитесь. Что случилось?

П.: – В воскресенье я был на даче, срезал кусты и порезал палец. Вчера утром палец стал нарывать. Сегодня уже больно дотронуться.

В.: – Пройдемте в процедурную. Садитесь на кушетку. Давайте сниму повязку. Потерпите немного, я обработаю рану. Все я обработала, теперь не мочите палец, завтра приходите еще раз на обработку и я положу мазь.

П.: – Спасибо, доктор. Мне можно идти?

В.: – Да. До свидания.

Хирургдун кабинетинде

П.: – Саламатсызбы?

Д.: – Кириңиз, отуруңуз. Эмне болду?

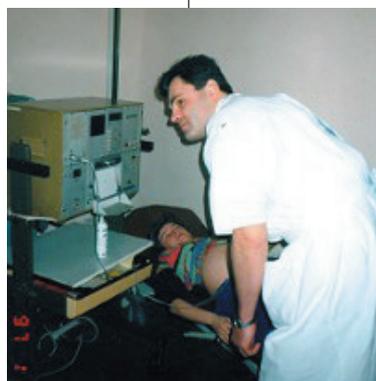
П.: – Базар күнү дачага барып, бутактарды түздөп жатып сөөмөймдү кесип алдым. Кечээ болсо сөөмөймү ириңдеп кетиптир. Бүгүн такыр тийгизбей оорутуп жатат.

Д.: – Жүрүңүз, эмдөө кабинетине. Кушеткага отуруңуз. Келиңиз таңууну алып салайын. Бир аз чыдап туруңуз, жаратыңызды тазалап чыгайын. Бүттү. Жаратыңызды тазаладым. Эми колунузду сууга салбаңыз. Эртең келиңиз, жаратыңызды тазалап, мазь коюп берем.

П.: – Рахмат, доктор. Бара берсем болобу?

Д.: – Ооба. Жакшы барыңыз.

У гинеколога

Гинекологдо

П.: – Здравствуйте.	П.: – Саламатсызбы?
В.: – Здравствуйте. Вы принесли карточку? Что случилось?	Д.: – Саламатчылык. Карточкаңызды алып келдиңизби? Эмне болду?
П.: – Я пришла, потому что у меня сильные боли в пояснице и в животе.	П.: – Менин белим менен ичим катуу ооруганынан келдим.
В.: – Как давно у вас начались боли?	Д.: – Качантан бери ооруй баштады?
П.: – Уже 2 месяца.	П.: – Эки ай болуп калды.
В.: – С тех пор вы не обращались к врачу?	Д.: – Ошондон бери доктурга кайрылган жоксузбу?
П.: – Нет. Боль была не такой сильной как сейчас.	П.: – Жок. Азыркыдай анча деле катуу ооруган эмес.
В.: – Температурили?	Д.: – Этиңиз ысыды беле?
П.: – Вот уже как 2 дня я к вечеру стала температуруить.	П.: – Эки күндөн бери кечке жуук этим ысып чыгат.
В.: – У вас менструация регулярная?	Д.: – Сиздин этек кириңиз өз убагында болубу?
П.: – Да.	П.: – Ооба.
В.: – Через сколько дней бывает менструация?	Д.: – Канча күндөн кийин этек кириңиз болот?
П.: – Каждый месяц.	П.: – Ай сайын.
В.: – Вы замужем?	Д.: – Сиздин күйөөңүз барбы?
П.: – Да.	П.: – Ооба.
В.: – Рожали?	Д.: – Төрөдүңүз беле?
П.: – Да, у меня двое детей.	П.: – Ооба, эки балам бар.
В.: – У вас были осложнения при родах?	Д.: – Төрөттөн кабылдоолор болду беле?
П.: – Нет. Все было нормально.	П.: – Жок. Бардыгы жакшы эле болгон.
В.: – Когда у вас были последние месячные?	П.: – Акыркы жолу этек кириңиз качан болду эле?

<p>П.: – 15 февраля</p> <p>В.: – Тогда раздевайтесь, ложитесь на кресло. Вы не испытываете трудности при мочеиспускании.</p> <p>П.: – Нет.</p> <p>В.: – Как часто ходите в туалет?</p> <p>П.: – Не испытываю трудности. В день один раз.</p> <p>В.: – Вы делали аборт?</p> <p>П.: – Да 2 раза.</p> <p>В.: – Когда был последний аборт?</p> <p>П.: – Шесть месяцев назад.</p> <p>В.: – У вас воспалены половые органы. Чтобы это подтвердить сдайте завтра анализ крови и мочи. Завтра запишитесь ко мне на прием тогда и выйдут результаты.</p> <p>П.: – Хорошо. До свидания доктор.</p>	<p>П.: – 15-февралда.</p> <p>Д.: – Анда чечинип креслого жатыңыз. Заара кылганда кыйналбайсызбы?</p> <p>П.: – Жок.</p> <p>Д.: – Кандай заңдайсыз?</p> <p>П.: – Кыйналбай эле. Күнүгө бир жолу заңдайм.</p> <p>Д.: – Боюңуздан алдырттыңыз беле?</p> <p>П.: – Ооба эки жолу.</p> <p>Д.: – Акыркы абарту качан жасаттыңыз эле?</p> <p>П.: – Алты ай мурун.</p> <p>Д.: – Сиздин жыныс органдарыңыз сезгенип калыптыр. Аны такташ үчүн эртең кан менен заараңызды анализге тапшырыңыз. Эртең приемго жазылыңыз, анализдин жыйынтыгы да даяр болот.</p> <p>П.: – Жакшы болот. Саламата болуңуз, доктор.</p>
<p style="text-align: center;"><i>На следующий день</i></p> <p>П.: – Здравствуйте доктор.</p> <p>В.: – Здравствуйте, проходите.</p> <p>П.: – Ну как мои анализы?</p> <p>В.: – Судя по результатам анализа, диагноз подтвердился. Вам надо срочно лечь в больницу на лечение.</p> <p>П.: – Дома у меня двое маленьких детей. Я не смогу лечиться в больнице.</p>	<p style="text-align: center;"><i>Бир күндөн кийин</i></p> <p>П.: – Саламатсызбы?</p> <p>Д.: – Саламатчылык, келиңиз өтүңүз.</p> <p>П.: – Менин анализдерим кандай чыгыптыр?</p> <p>Д.: – Анализдин жыйынтыгына караганда, диагноз туура аныкталды. Сиз шашылыш түрдө ооруканага жатышыңыз керек.</p> <p>П.: – Үйдө кичинекей эки балам бар. Мен ооруканада даарылана албайм.</p>

В.: – Вы можете ходить в дневной стационар или приходите в нашу поликлинику в процедурный кабинет.

П.: – Было бы хорошо если бы я приходила в поликлинику.

В.: – Хорошо. Я вам выпишу уколы и лекарства. Уколы и лекарства, которые я вам назначу, принимайте вовремя и не нарушайте.

После лечения вы обратно придёте на прием. Я вас направлю в кабинет физиотерапии.

П.: – Спасибо. До свидания.

У эндокринолога

Д.: – Сиз келип-кетип даарылансаңыз болот же биздин эле бейтапканадагы эмдөө бөлмөсүнө келсеңиз болот.

П.: – Бейтапканага эле келсем жакшы болот.

Д.: – Жакшы. Сизге ийне менен бериле турган, ошондой эле иче турган дарыларды жазып берем. Сизге жазып берген дарыларды өз убагында алып туруңуз. Дарыланып бүткөндөн кийин сиз кайра мага кабылдоого келиңиз. Мен сизди физиотерапия кабинетине жиберем.

П.: – Рахмат. Жакшы калыңыз.

Эндокринолоодо

П.: – Здравствуйте.

В.: – Здравствуйте.

П.: – Меня к вам направила терапевт.

В.: – Почему? Что случилось?

П.: – Я сдавал анализы и в крови у меня обнаружили сахар больше нормы.

В.: – Встаньте пожалуйста, расстегните воротник. Проглотите слюну. Вас не мучает удушье? У вас хороший аппетит? Вы быстро утомляетесь?

П.: – Саламатсызбы?

Д.: – Саламатчылык.

П.: – Мени сизге терапевт жиберди?

Д.: – Эмнеге? Эмне болду?

П.: – Мен анализ тапшырганда канттын көлөмү нормадан жогору экендигин аныкташты.

Д.: – Туруңуз, Жакаңызды ачыңыз. Шилекейиңизди жутуңуз. Сиздин демиңиз кысылабы? Сиз бат чарчайсызбы?

П.: – Нет, у меня не бывает удушья. Аппетит нормальный. Не утомляюсь.

В.: – С одного анализа невозможно определить. Вам надо сдать анализы в эндокринологическом центре три раза. Только там вам могут поставить точный диагноз. Вот вам направление. После определения диагноза приходите.

П.: – Спасибо. До свидания.

У педиатра

П.: – Здравствуйте.

В.: – Здравствуйте. Проходите. И уложите свою лялечку на этот стол.

П.: – Мы пришли к вам на проф. осмотр.

В.: – Я вижу вы пришли ко мне впервые, значит вам уже месяц.

П.: – Да, мы впервые. Нам вчера только исполнился месяц.

В.: – Ну разворачивайте, сейчас я осматриваю. Как ходите в туалет? Часто или с трудом? Газы хорошо отходят?

П.: – Жок, менин демим кысылбайт. Табитим жакшы эле. Бат чарчабайм.

Д.: – Бир эле жолку анализден аныктоого болбойт. Сиз эндокринологиялык борбордон үч жолу анализ тапшырасыз. Ошол жерден гана сизге так диагноз коё алышат. Мына сизге жөнөтмө. Диагноз аныкталгандан кийин келиңиз.

П.: – Рахмат. Жакшы калыңыз.

Балдар доктурунда

П.: – Саламатсызбы.

Д.: – Саламатчылык. Өтүңүз, алдейинизди мына бул үстөлгө жаткызыңыз.

П.: – Биз сизге профкөрүнүүгө келдик.

Д.: – Сиз мага биринчи жолу келип жатасыңар, демек силерге бир ай болуптур да.

П.: – Ооба, биз биринчи жолу келип жатабыз. Кечээ эле бизге бир ай толду.

Д.: – Кана, ачыңыз, азыр мен карап көрөм. Кандай чычат? Бат-бат чычабы же кыйналабы? Жели жакшы эле чыгабы?

П.: – Вы знаете, иногда пукает мало и не может покакать.

В.: – В таких случаях вам надо часто выкладывать на живот, давать укропную воду и следить за своим питанием, вы же его кормите. Иногда это может быть от вздутия, тогда вы можете приложить на животик теплую пеленку. Все у вас хорошо, тело чистое, гладкое, раздражений нет. Так как вы пришли впервые, вам нужно сдать первые анализы и пройти специалистов: невропатолога, окулиста, хирурга и лора. Вот вам направление специалистам. Теперь приходите в следующем месяце.

П.: – Билесизби, кээде жели аз чыгып, чыча албайт.

Д.: – Мындай учурларда ичине бат-баттан жаткызыңыз, аш-көк суусун бериңиз жана өзүңүз жеген тамагыңызга өзгөчө көңүл буруңуз, сиз эмизип жатасыз да. Кээде ичине жел тургандыктан болушу мүмкүн. Анда сиз ичине жылуу жалаяк басыңыз. Баары жакшы. Денеси таза, дүүлүгүүсү жок. Силер биринчи жолу келип жаткандыктан башка адистерди өтүшүнөр керек: невропатологду, көз доктурду, хирургду жана лорду. Мына, адистерге жөнөтмө. Эми эмки айда келесиз.

СИТУАТИВНО-ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ЛЕКСИКА

В ПОЛИКЛИНИКЕ

Здравствуйте.
Как поживаете?
Как поживает ваша семья?
Спасибо, хорошо.
Как вы себя чувствуете?
Как здоровье?
Вы на что жалуетесь?
Повысилась ли температура?
Не кашляете?
Где вы живете?
Раньше были у врача?
Как ваше имя и отчество?
Год рождения?
Сколько вам лет?
Где вы работаете?
У вас есть семья?
Кто ваш врач?
Давно ли лечитесь?
Идите в шестой кабинет.
Ваша очередь четвертая.
Врач принимает в пять часов.
Вы согласны лечь в больницу?
Я вас госпитализирую.
Я вас выпишу.
Дайте руку
Ложитесь на живот.
Откройте рот.
Разденьтесь.
Разденьтесь до пояса.
Сидите спокойно
Посмотрите вверх.
Не волнуйтесь.
Я вас направлю к врачу специалисту.
Вы обращались к невропатологу?

БЕЙТАШКАНАДА

Саламатсызбы?
Кандай турасыз
Үй бүлөнүз кандай турушат?
Ырахмат, жакшы
Ахвалыңыз кандай?
Ден-соолук кандай?
Эмнеңиз ооруйт?
Денеңиз ысыдыбы?
Жөтөлгөн жоксузбу?
Турган жериңиз кайда?
Дарыгерде мурда болдуңуз беле?
Сиздин аты жөнүңүз ким?
Туулган жылыңыз кайсы?
Жашыңыз канчада?
Кайда иштейсиз?
үй-бүлөнүз барбы?
Дарыгериңиз ким?
Качантан бери дарыланасыз?
Алтынчы кабинетке барыңыз.
Сиздин кезегиңиз төртүнчү
Дарыгер саат беште кабыл алат..
Сиз ооруканага жатууга макулсузбу?
Сизди ооруканага жаткырам.
Сизди ооруканадан үйгө чыгарам.
Колуңузду бериңизчи.
Көмкөрөнүздөн жатыңыз
Оозуңузду ачыңыз
Чечиниңиз
Белиңизге чейин чечиниңиз.
Тынчтанып отуруңуз
Өйдө караңыз
Коркпонуз
Сизди адис дарыгерге жиберем.
Невропотологго кайрылдыңызбы?

Я вас направляю в лабораторию.
 Вы курите?
 Сколько сигарет в течение дня?
 У вас есть пристрастие к наркотикам?
 Работа ночная или дневная?
 Сколько человек в семье?
 У вас есть дети?
 Дети здоровы?
 У вас отекает лицо?
 Утром отеки исчезают?
 Какой ваш вес?
 Отеков нет?

Сизди лабораторияга жиберемин
 Тамеки тартасызбы?
 Күнүнө канча сигарет чегесиз ?
 Сизде наркотиктерге көңүлдөнүү барбы?
 Күндүз иштейсизби, же түн ичиндеби?
 Үй-бүлөңүздө канча адам бар?
 Балдарыңыз барбы?
 Балдардын дени сакпы?
 Сиздин бети башыңыз шишибейби?
 Эртең менен шишик тарайбы же калабы?
 Сиздин салмагыңыз канча?
 Шишибейсизби?

В ЛАБОРАТОРИИ

У вас есть направление?
 От какого числа анализы?
 Вам делали анализ крови?
 Вы отправили кал?
 Готовы результаты анализов?
 Какие результаты мочи?
 Сделайте больному реакцию Пирке.
 Повышен ли белок желчи?
 В желудке пузырная желчь.
 Желудочный сок в норме?
 Слизь густая?
 Исследование желудочного сока
 Кислотность желудочного сока
 Содержание билирубина крови очень высокое
 Сахар крови
 Ускорена ли свертываемость крови?
 Сделан анализ остаточного азота крови
 Отмечается сгущение крови
 Повышена скорость оседания эритроцитов.
 У больного гнойная мокрота
 У ребенка пенная мокрота
 Часто выделяется желто-зеленая мокрота?
 Мокрота с прожилками крови
 Гноесодержащая моча
 Цвет мочи мутный?

ЛАБОРАТОРИЯДА

Жөнөтмөнүз барбы?
 Анализиңиз качаңкы?
 Сиздин каныңызды текшердиби?
 Заңыңызды жибердиңизби?
 Анализдердин жыйынтыгы даярбы?
 Зааранын жыйынтыгы кандай?
 Оорулууга Пирке реакциясын жасагыла.
 Өтүн белогу көтөрүңкү бекен?
 Карында өт баштыгынын өтү бекен?
 Карын, ашказан маңызы чыныгы нормасындабы?
 Былжыры коюбу?
 Карын маңызын изилдөө.
 Карын маңызынын кычкылдуулугу
 Кандын билирубини өтө жогору
 Кандын канты
 Кандын уюшу ылдамданганбы?
 Кандагы азот калдыгы текшерилген
 Кандын коюлгандыгы байкалат
 Эритроциттердин тунуу ылдамдыгы жогорулаган
 Оорулууда ириң аралаш какырык
 Баланыкы көбүктүү какырык
 Дайыма сары жашыл какырык бат-бат чыгып ту-
 рабы?
 Кан аралаш какырык
 Ириңи бар сийдик
 Сийдик чаңыт түстөбү?

<p>Много ли остаточной мочи? Отмечается ли выделение сахара с мочой? В большом количестве эритроцитов в моче? Резко изменен удельный вес мочи. Моча с запахом ацетона? Цвет мочи темный Попросите лаборанта пройти в палату Скорость оседания эритроцитов выше Время кровотечения повышено Исследуйте суточное количество мочи Определите суточное количество мокроты. В кале обнаружены яйца гельминтов. Кал с примесью крови. Промойте больному желудок. Предупредите его, чтобы он ничего не ел.</p>	<p>Сыртка чыкпай калган сийдик көппү? Сийдикте кан болушу билинеби? Сийдиктеги эритроциттер арбынбы? Сийдиктин коюлугу кескин өзгөргөн. Сийдик ацетон жыттанабы? Сийдиктин түсү кара кочкул Лаборантты палатага келүүсүн сурангылачы Эритроциттердин чөгүү ылдамдыгы жогору Кан агуу убактысы жогору Сийдигинин суткалык чыгышын аныктагылачы. Какырыктын суткалык чыгышын аныктагылачы. Заңда гельминттердин жумурткасы табылган. Кан аралаш заң. Оорулуунун карынын тазалагылачы. Эскерткилечи, ал эч нерсе жебесин.</p>
---	--

РЕНТГЕНОЛОГИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ

Сделайте ангиографию завтра
Ангиография плохого качества
Рентгеноскопия
Рентгеноскопия когда была?
Вам необходимо сделать томографию грудной клетки
Флюорография не делается
Бронхография сделана жидким контрастом
Не забудьте пиелографию
В день рентгеновского исследования ничего не ешьте
На вашем снимке определяется язва двенадцатиперстной кишки
Встаньте за экран
Положите руки на пояс
Дышите глубже

РЕНТГЕНДИК ИЗИЛДӨӨ

Эртең ангиография жасагыла
Ангиография жаман чыгыптыр
Рентгеноскопия
Рентгеноскопия качан жасалды эле?
Сиздин көкүрөгүңүздү томография жасоо керек
Флюорография жасалбайт
Бронхография суюк эритме менен жасалган
Пиелография жасоону унутпаңыз
Рентгендик изилдөө күнү эч нерсе жебеңиз
Рентгендик сүрөттө он эки эли ичегиңиздин жарасы бар экен
Экрандын артына туруңуз
Бөйрөгүңүздү таянып туруңуз
Тереңирээк дем алыңыз

Задержите дыхание
Затемните кабинет
Сделать снимок в боковой проекции
На рентгенограмме подозрение на рак

Дем албай турунuz
Кабинетти караңгылаткыла
Каптал жагынан сүрөткө түшүргүлө
Рентгендик сүрөттө ракка күмөн саналат

НЕРВНЫЕ БОЛЕЗНИ

Боль
Бессонница
Плохой сон
Повышенный мышечный тонус
Изменение памяти
Расстройство чувства
Расстройство зрения
Расстройство походки
Расстройство речи
Расстройство обоняния
Расстройство мочеиспускания
Расстройство сна
Мозг
Начало головных болей
Ваша профессия какая?
В какое время работаете?
Какие болезни перенесли?
Наблюдались ли отравления?
Травмы не было?
Переломы костей когда были?
Смотрите на меня прямо
Вытяните руки вперед
Поставьте ноги вместе
Указательным пальцем коснитесь кончика
носа
Сожмите мои руки.
Пройдитесь на пятках
Вы сразу засыпаете?
У вас трясутся руки?
Свистните
Зажмурьте глаза

НЕРВ ООРУЛАРЫ

Ооруу
Уйку качуу
Жакшы уктай албоо
Булчундардын карышуусу
Эстин өзгөрүшү
Сезүүнүн бузулушу
Көздүн начарлашы
Жүрүштүн бузулушу
Сүйлөөнүн бузулушу
Жыт билүүнүн бузулушу
Сийдик чыгаруунун бузулушу
Уйкунун бузулушу
Мээ
Баш оорунун башталышы
Кесибиңиз кандай?
Кайсы убакта иштейсиз?
Кандай оорулар менен оорудунуз?
Ууланганыңыз байкалды беле?
Мертинген жок белеңиз?
Сөөктөрүңүз качан сынды эле?
Мага түз караңызчы?
Колуңузду алдыга сунуңуз
Эки бутуңузду тийиштире коюңуз
Сөөмөйүңүздү мурдуңуздуңу учуна тийгизиңиз

Менин колумду кысыңыз
Согончогуңуз менен басыңыз
Дароо эле уктайсызбы?
Колуңуз калтырабайбы?
Ышкырыңыз
Көзүңүздү жумуңуз

ОБЕЗБОЛИВАНИЕ, РЕАНИМАЦИЯ

Маска для наркоза
 Наркозный аппарат
 Обезболивающие препараты
 Наркотические анальгетики
 Проверьте в баллонах количество кислорода
 Заполните адсорбер свежим химическим поглотителем
 Уменьшите подачу кислорода
 Глубокая искусственная гипотермия
 Запрокиньте голову назад
 У больного отравление новокаином
 Обморок
 Геморрагический шок
 Отравление углекислым газом.
 У больного отравление наркотиками
 Больной без сознания
 Необходимо искусственное дыхание
 Положите больного на спину
 Сделайте плевральную пункцию
 Вскройте желчный пузырь
 Смените перчатки
 Закройте рану стерильной салфеткой
 Дренаж следует удалить на 3-й день
 Асептическая повязка
 Когда наложена давящая повязка?
 Повязка не давит?
 Наложите тугую повязку на голеностопный сустав
 Переложите повязку
 Повязка прилипла к ране

ООРУТПОО, РЕАНИМАЦИЯ

Наркоз үчүн чүмбөт
 Наркоз аппараты
 Оорутпоочу дарылар
 Бангилик оорутпоочу дарылар
 Баллондогу кычкылтекти өлчөгүлө
 Кутуну жаңы химиялык сордургуч менен толтургула
 Кычкылтек берүүнү азайткыла
 Терең жасалма гипотермия
 Башыңызды артка чалкалатыңыз
 Оорулуу новокаин менен ууланган
 Эстен тануу
 Кан агуудан кийинки шок
 Көмүр кычкыл газы менен ууланган
 Оорулуу наркотиктер менен ууланган
 Оорулуу эс-учунан таңган
 Жасалма дем алдырууну жасоо зарыл
 Оорулууну чалкасынан жаткыргыла
 Плевра көндөйүнө ийне сайып көргүлө
 Өт баштыгын жаргыла
 Мээлейди алмаштыргыла
 Жаратты таза таңгак менен жапкыла
 Резина түтүктү үч күндөн кийин алуу керек.
 Микробсуз таза байлоо, таңуу
 Кыса таңуу качан кылынды?
 Таңуу кыспайбы?
 Кызыл ашык муунун катуу таңгылачы
 Таңгакты которгула
 Таңгак жаратка жабышып калыптыр

ТЕРАПИЯ

Амбулаторное лечение
 Профилактическое лечение
 Не занимайтесь самолечением
 Помните о диетотерапии
 Раньше пробовали антибиотикотерапию?

Попробуйте иглотерапию
 Раньше помогала физиотерапия?
 Аптека у вас далеко?
 Выписать рецепт?
 Принимаете антипиретические средства?

Вам помогают желчегонные средства?
 Постоянно ли принимаете отхаркивающие средства?
 Вам выписать противозачаточное средство?

Получаете противомаларийные средства?
 Раньше принимали противорвотные средства?
 Много ли принимали противотуберкулезных средств?

Не принимайте слабительные средства
 Принимать лекарство каждый день
 Принимать лекарство натошак
 Принимать лекарство по одной столовой ложке

Вам назначено грязелечение
 Возможно поможет парафинолечение
 Искусственное питание через зонд
 Усиленное питание
 Питайтесь калорийной пищей
 Устраните структуры пищевода бужированием

ДАРЫЛОО

Келип-кетип дарылануу
 Алдын-ала дарылоо
 Өз алдыңызча дарыланбаңыз
 Мүнөздөп тамактануу эсиңизде болсун
 Мурун антибиотиктер менен дарыландыңыз беле?

Ийне саюу менен дарыланып көрүңүз
 Мурда физиотерапия жардам берди беле?
 Дарыкана сизден алыс эмеспи?
 Рецепт жазып берейинби?
 Температура төмөндөтүүчү дарыларды ичип жатасызбы?

Өт айдама дарылар сизге жардам береби?
 Какырык чыгаруучу дарыларды дайыма ичесизби?
 Бойго бүтүрбөөчү дарыны сизге жазып берейинби?

Безгекке каршы дарыларды аласызбы?
 Кусууга каршы дарыларды мурун ичтиңиз беле?
 Туберкулезго каршы дарыларды көп ичтиңизби?

Ич алдыруучу дарыларды ичпениз
 Дарыны күн сайын ичүү керек
 Дарыны ачкарын ичүү керек
 Дарыны бир кашыктан ичүү керек

Сизге баткак менен дарылоо сунуш кылынат
 Парафин менен дарылоо жардам берер
 Түтүк аркылуу тамак берүү
 Күчтүү тамак берүү
 Күчтүү тамак ичиңиз
 Кызыл өңгөчтүн бүтөлүшүн сүмбөлөө менен жойгула

<p>Поставьте скорее газоотводную трубку Без катетеризации мочевого пузыря болезнь неизлечима Поставьте клизму Какая у вас сегодня температура? Вы выполняете все мои указания? Много не ходите Выздоровливайте Делайте дыхательную гимнастику Употребляйте пищу богатую витаминами Ограничьте потребление мучных изделий Жирное мясо вам вредно Вам соль нельзя Потерпите, вам сделают укол Вам нельзя поднимать тяжести Не принимайте лекарства без назначения врача Вы хорошо переносите новокаин? Я вам выпишу анальгин Вам помогло это лекарство? Продолжайте принимать те же лекарства Храните лекарство в прохладном месте Взбалтывайте лекарство перед употреблением Смажьте кожу этой мазью Я вам выпишу жаропонижающее средство</p> <p>Принимайте это лекарство по чайной ложке два раза в день Запевайте это лекарство молоком В палате душно Дайте больному плевательницу Подложите под ягодицы больного клеенку У больного метеоризм Накормите больного с ложкой Причешите больную Больному можно давать отварное мясо Врач на обходе Переведите его в палату интенсивной терапии Я рекомендую пенициллин Лечение идет медленно Больной чувствует себя хорошо Улучшение не наступило Следует перейти на витаминотерапию Какое лечение вы рекомендуете? Какие лекарства принимает больной? Я назначил тепловые процедуры Увеличивайте дозу постепенно Сосудорасширяющий препарат Прекратить дальнейший прием препарата</p>	<p>Жел чыгаруучу түтүктү батыраак койгула Табарсыкка түтүк жиберүүсүз оору сакайбайт</p> <p>Клизма койгула Бүгүн сиздин температураңыз кандай? Сиз менин көрсөтмөлөрүмдү аткардыңызбы? Көп баспаңыз Сакайып кетиңиз Дем алуу гимнастикасын жасап туруңуз Витамины арбын тамактар менен тамактаныңыз Камыр тамак ичүүнү азайтыңыз Майлуу эт сизге зыяндуу Сизге туз болбойт Чыдап туруңуз, сизге ийне сайышат Сизге оор нерсе көтөрүүгө болбойт Дарыгер дайындабаган дарыны ичпениз</p> <p>Новокаинди жакшы көтөрөсүзбү? Сизге анальгин жазып берейин Бул дары сизге жардам бердиби? Ошол эле дарыны ичүүнү уланта бериңиз. Дарыны салкын жерге сактагыла Ичээрден мурун дарыны чайкагыла</p> <p>Бул майды териге сыйпагыла Мен дененин ысышын төмөндөтүүчү дары жазып берем Бул дарыны чай кашык менен күнүнө эки маал ичиңиз Бул дарыдан кийин сүт ичиңиз Палата ысып кетиптир Оорулууга түкүргүч бериңиз Оорулуунун көчүгүнө клеенка төшөгүлө Оорулуунун ичи көөп турат Оорулууну кашык менен тамактандыргыла Оорулуунун чачын тарагыла Оорулууга бышкан эт берсе болот Дарыгер оорулуларды көрүп жүрөт Күчтүүлөп дарылоочу палатага которгула</p> <p>Мен пенициллинди сунуш кылам Дарылоо жай өтүп жатат Оорулуу өзүн жакшы сезип жатат Жакшы боло элек Витамин менен дарылоого өтүш керек Сиз кандайча дарылоону сунуш кыласыз? Оорулуу кайсы дарыларды ичип жатат? Мен жылытуучу процедураларды дайындадым Дарыны аз-аздан көбөйтүп бергиле Кан тамырды кеңейтүүчү дары Дары ичүүнү мындан ары токтоткула</p>
--	--

ХИРУРГИЯ И ТРАВМАТОЛОГИЯ

Травма
 Вывих
 Ожог
 Отморожение
 Перелом
 Повреждение
 Разрыв
 Рана
 Ранение
 Растяжение
 Удар
 Укус
 Ушибы
 Вправленный вывих.
 У ребенка врожденный вывих
 На рентгенограмме привычный вывих

Похоже на лучевой ожог.
 После облучения рентгеновский ожог;
 У вас солнечный ожог.
 Где получен термический ожог?
 Химический ожог получен на производстве
 Ожог первой, второй, третьей, четвертой степеней
 У пострадавшего открытый перелом плеча
 Ожоговая палата
 Перелома называем патологическим переломом
 Неправильно сросшийся перелом
 Замедленное срастание перелома
 Боковое смещение отломков
 Сопоставление отломков кости
 У мальчика глубокая рана?
 В ягодичной области колотая рана
 На руке укушенная рана
 У пьяного ножевое ранение
 У дежурного огнестрельное ранение

ХИРУРГИЯ ЖАНА ТРАВМАТОЛОГИЯ

Мертгүнүү, кырсыкка чалдыгуу
 Сөөк муундан чыгып кетиши
 Күйүк
 Үшүккө алдыруу
 Сынык
 Майыпка учуроо, жабыркоо
 Үзүлүү
 Жарат
 Жарадар болуу, жаратка учуроо
 Чоюлуу
 Урунуу
 Тиштөө, чагуу
 Кокустатуу
 Чыгып кеткен сөөктүн ордуна келиши
 Баланын сөөгү муундан тубаса чыгып төрөлүшү
 Рентгенограммада сөөктүн муундан ойнок болуп чыгышы көрүндү
 Нурдан болгон күйүккө окшош
 Рентгенге кактоодон болгон күйүк
 Күн нурунан күйүпсүз
 Кайдан күйгүзүп алдыңыз?
 Иштеген жерден химиялык зат менен күйгүзгөн
 Күйүктүн биринчи, экинчи, үчүнчү, төртүнчү даражалары
 Жабыркаган адамдын күң жилиги ачык сынган
 Күйүк оорулар палатасы
 Сыныкты патологиялык дарттын кесепетинен дейбиз
 Сыныктын туура эмес бүтүшү
 Сыныктын жай бүтүшү
 Сыныктын капталына жылып кетиши
 Сыныктарды тушуна келтирүү
 Баланын жараты терең бекен?
 Жанбаш туштагы сайылган жарат
 Колун тиштетип алган жарат.
 Мастын бычактан жараланышы.
 Күзөтчү октон жараланган.

Оскольчатое ранение	Чачылган бөлүкчөлөрдөн жаралануу.
На руке проникающее ранение	Колун көзөп кеткен.
У раненого пулевое ранение?	Октон жарадар болуптурбу?
После аварии обнаружено растяжение сухожилия	Кырсыктан кийинки тарамыштын чоюлушу
У пострадавшего удар кулаком	Жабырлуу муштум жеген
Признак удара ногой	Тепкинин белгилери
Подозрение на удар рогом	Мүйүз менен сүзгөн окшойт
Опасен укус животного	Жаныбарлардын тиштегени коркунучтуу
Укус змеи опасен для жизни человека	Жыландын чагышы адамдын өмүрүнө коркунучтуу
Некоторые плохо переносят укус	Чымын чиркейдин чагышын кээ бирөөлөр көтөрө албайт
Отсосать яд после укуса змеи	Жылан чаккандан кийин соруп салуу
Ушиб мягких тканей	Жумшак ткандардын урунду болушу
Как вы получили травму?	Сиз кантип мертинип калдыңыз?
Где была оказана первая помощь?	Биринчи жардам кайдан көрсөтүлдү?
Вы сразу обратились к врачу?	Сиз дарыгерге дароо кайрылдыңызбы?
У вас была рвота, потеря сознания сразу после падения?	Жыгылгандан кийин кустуңузбу, эстен тандыңызбы?
Сколько времени длилась потеря сознания?	Эстен танууңуз канчага созулду?
Обо что вы ударились?	Эмнеге урундуңуз?
Вы ударились головой?	Башыңыз менен урундуңузбу?
Чем вас ударили?	Сизди эмне менен урду?
Отмечено значительное смещение.	Сөөктүн сыныктарынын жылышы байкалат
Наблюдается деформация сустава.	Муун турпатынын өзгөргөнү байкалат
Вывих вправлен	Чыккан сөөк ордуна келтирилген
Больной тяжело ранен?	Оорулуу оор жарадар бекен?
У больного ожоги III и IV степеней.	Оорулуу III жана IV даражада күйгөн
Обработайте ожоговую поверхность слабым мыльным раствором	Күйүктүн үстүн самындын жеңил эритмеси менен сүрткүлө
Скелетное вытяжение	Сөөктөрдү кердирүү
Вскройте большие пузыри	Чоң каканактарын жарып койгула
Вы пользуетесь костылями?	Сиз балдак менен колдоносубу?
Ходите с полной нагрузкой на больную ногу	Оорулуу бутуңузга толук күч келтирип басыңыз
Сгибайте ногу	Бутуңузду бүгүңүз
Снимайте повязку	Таңууну алып салгыла
Срочно разрежьте повязку	Таңууну тез тилгиле
Шина должна охватывать два сустава	Шакшак эки муунду камтышы керек
Повреждение предплечья	Кар жиликтин жабыркашы
У вас перелом бедренной кости	Кашка жилигиңиз сыныптыр
Перелом черепа дает больше осложнений	Баш сөөктүн сынышы көп кабылдоолорго алып келет
Перелом пяточной кости	Согончок сөөгүнүн сынышы
У вашего сына перелом головки бедра	Сиздин уулуңуздун кашка жилигинин башы сыныптыр
На рентгенограмме перелом локтевой кости	Рентгенограммада чыканактын сынышы байкалат
Был ли раньше перелом лучевой кости?	Мурда кар жилигиңиз сынган эмес беле?
Здесь точно перелом костей голени?	Мында жото жиликтин сынгандыгы анык
Похоже на перелом крестца	Куймудчактын сыныгына окшош

<p>Здесь множественный перелом плеча От падения перелом позвонка После аварии получен перелом основания черепа Вывих в коленном суставе Вывих надколенника Вывих пальцев стопы Вывих шейных позвонков Вывих бедра Передний вывих атланта Сотрясение головного мозга Внутричерепная гематома Выделение ликвора из ушей Повреждения костей черепа нет У больной застарелый вывих Уложите больного на щит Развился асептический некроз головки бедра Деформация верхней конечности Деформация нижней конечности Многопалость Врожденный вывих бедра Деформация стопы Врожденная косолапость Плоскостопие Пяточная шпора Утиная походка Заболевания позвоночника Искривление позвоночника Туберкулезный спондилит Ревматоидный артрит Туберкулез суставов Кривошея Деформация скелета Остеомаляция Бедренная грыжа Паховая грыжа Пупочная грыжа Ущемленная грыжа Вправление грыжи Грыжесечение Бескровное вправление грыжи У вас наблюдается грыжа? Это опухоль исчезает я в положении лежа? У вас есть одышка после еды? Вы носите грыжевой бандаж? Вы пытались сами вправить грыжу? У вас есть боли в паху? Грыжевой мешок удален Ревматоидный артрит У вашего ребенка рахит</p>	<p>Мында күн жилик көп жеринен сынган Жыгылуудан омуртканын сынышы Кырсыктан баш сөөктүн түбү сынган Тизенин чыгышы Томуктун чыгышы Бут манжаларынын чыгышы Моюн омурткаларынын чыгышы Кашка жиликтин чыгышы Ооз омуртканын алдыга жылышы Мээнин чайкалышы Мээге кан толушу Кулактан суу агуу Баш сөөгү сынган эмес Сөөктүн муундан чыгышы эбак болгон Оорулууну тактайга жаткыргыла Кашка жиликтин башы чирий баштаган Колдун сынынын жылышы Буттун сынынын жылышы Көп манжалуулук Кашка жиликтин тубаса чыгышы Бут таманынын жылышы Тубаса майпаңдык Жалпак таман Согончок төкөөрү Чайпалып басуу Омуртка оорусу Омуртканын кыйшаюусу Омурткалардын туберкулездук сезгениши Муундун кызыл жүгүрүктөн сезгениши Муундардын туберкулезу Кыйшык моюн Сөөктүн жылып кетиши Сөөк жумшашы Сан киричи (чуркусу) Чурай киричи (чуркусу) Киндик киричи Киричке кыпчылышы (жанындагылар) Киричти ичине киргизүү Киричти алып таштоо Киричти ичине кансыз түшүрүү Сиздин киричиңиз байкалып турабы? Бул шишик жатканда жоголуп кетеби? Тамак жегенден кийин демиңиз кыстыгабы? Сиз кирич кур тагынып жүрөсүзбү? Киричти өзүңүз киргизүүгө аракет кылдыңызбы? Сиздин чурайыңыз ооруйбу? Киричтин сырткы катмары алынып ташталды Муундун кызыл жүгүрткөн сезгениши Сиздин балаңыз итий болуптур</p>
--	--

Вы должны свободно пеленать ребенка
 Боли становятся меньше после отдыха?
 По возможности ходите босиком
 Вам нужно носить ортопедическую обувь
 У больного укорочение конечностей
 У больного хромота
 Наложите больному на стопу восьмиобразную повязку

Сиз балаңызды бош орошунуз керек
 Эс алгандан кийин ооруу азайып калабы?
 Мүмкүн болушунча жылаңайлак басыңыз
 Сиз ортопедиялык бут кийим кийип жүрүшүңүз керек
 Оорулуунун колу, буту кыскарган
 Оорулуу аксап басат
 Оорулуунун бутуна кайчылаш таңуу жасагыла

ОПУХОЛЬ

ШИШИК

Рак
 Гематогенное метастазирование
 Лимфогенное метастазирование
 Метастазы

Доброкачественная опухоль
 Операбельная опухоль
 Опухоль чувствительная к рентгенотерапии
 Первичная опухоль
 Медленно растущая опухоль
 Перерождение злокачественной опухоли
 Рецидив опухоли
 Железистый рак
 Гамартома
 Липома больших размеров
 Множественные невриномы
 Злокачественный рост дает саркома

Пальпаторно очень твердая хондрома.
 Рак молочной железы
 Биопсия
 Воздействие лазером
 Гормонотерапия
 Лучевая терапия
 Рентгенотерапия
 Хирургическое лечение
 Как давно у вас эта опухоль?
 У вас есть отвращение к пище?
 За последнее время вы сильно похудели?
 Наблюдалась ли кровь в моче?

Рак
 Рак клеткасынын кан аркылуу таралышы.
 Рак клеткасынын лимфа аркылуу таралышы
 Рак клеткасынын бир жерден экинчи жерге көчүшү
 Залалсыз шишик
 Операция жасала турган шишик
 Рентгендик дарылоону сезгич шишик
 Алгачкы шишик
 Жай өскөн шишик
 Шишиктин залалга айланышы
 Шишиктин кайталанып өсүшү
 Без рагы
 Өсүү теги адашкан шишик
 Көлөмдүү май шишик
 Нерв клеткасынын көптөгөн шишиктери
 Туташтырма ткандардын шишиги коркунучтуу
 Чемирчек ткандарынын шишиги сыйпалап көргөндө катуу болот
 Эмчек рагы
 Биопсия
 Лазер менен таасир берүү
 Гормон менен дарылоо
 Нур менен дарылоо
 Рентген нуру менен дарылоо
 Хирургиялык дарылоо
 Сизде шишик көптөн бериби?
 Сиз тамак ичүүдөн жииркенесизби?
 Сиз кийинки мезгилде өтө арыктаган жоксузбу?
 Заараңызда канды байкадыңызбы?

Вы давно наблюдаете нарушение глотания?

Подозрение на опухоль молочной железы
Вам удалось полностью удалить опухоль?

Есть метастазы?

Обнаружены метастазы в легких

Каковы данные биопсии?

Это злокачественная опухоль

Где она расположена?

В результате лучевой терапии
произошло уменьшение опухоли

Деформация грудной клетки

Опухоль грудной клетки

Тамакты начар жутуп калганыңызга көп болбодубу?

Эмчек шишигине күнөм бар

Сиз шишикти толугу менен алып таштай алдыңызбы?

Рак клеткасы тараптырбы?

Рак өпкөгө келгендиги табылды

Алынган тканда эмне бар экен?

Бул залалдуу шишик

Кайдан орун алыптыр?

Шоола менен дарылоонун натыйжасында шишик кичирейди

Көөдөн сынынын жылышы

Көөдөндүн шишиги

ЗАБОЛЕВАНИЯ ОРГАНОВ ГРУДНОЙ ПОЛОСТИ

Грудина

Грудная полость

Ребро

Свищ молочной железы

Мастит

Гнойный мастит

Хронический мастит

Кормление грудью ребенка

Абсцесс молочной железы

Мастопатия

У вас трещина соска

Вы кормите грудью ребенка?

Не давайте ребенку грудь

Сцеживайте молоко из груди

Отсасывайте молоко из груди

До и после кормления мойте соски

Больная жалуется на боль в груди

Болезни легких

Глубокое дыхание

Замедленное дыхание

Искусственное дыхание

Учащенное дыхание

Задержка дыхания

КӨӨДӨН МҮЧӨЛӨРҮНҮН ООРУЛАРЫ

Төш сөөгү

Көкүрөк көндөйү, көөдөн

Кабырга

Эмчек тешиги

Эмчектин сезгениши

Эмчектин ириндүү сезгениши

Эмчектин өнөкөт сезгениши

Баланы эмизүү

Эмчектин ириндүү оорусу

Эмчектин ооруксунуу абалы

Сиздин эмчегиңиздин үрпү кесилиптир

Сиз бала эмизесизби?

Эмизбеңиз

Эмчектеги сүттү саап туруңуз

Эмчектеги сүттү сордуруп салыңыз?

Бала эмизээрде жана андан кийин эмчекти жууңуз

Оорулуу көкүрөгүм ооруйт дейт

Өпкө оорулары

Терең дем алуу

Дем алуунун жайланышы

Жасалма дем алдыруу

Энтигип дем алуу

Дем алуунун токтолуп калышы

Остановка дыхания	Дем алуунун токтошу
Расстройство дыхания	Дем алуунун бузулушу
Вдохнуть	Дем алуу
Выдохнуть	Дем чыгаруу
Дышать с трудом	Кыйындык менен дем алуу
Мучительный кашель	Кыйнаган жөтөл
Постоянный кашель?	Дайым жөтөлөсүзбү?
Сильный кашель?	Катуу жөтөлөсүзбү?
Сухой кашель?	Кургак жөтөлөсүзбү?
Кашель с кровью?	Жөтөлгөндө кан түкүрбөйсүзбү?
Выраженная одышка.	Даана энтигүү
Одышка при состоянии покоя	Тынч турганда энтигүү
Удушье	Муунуу
Испытывать чувство недостатка воздуха	Аба жетпегендей сезүү
Бронхиальные хрипы	Бронхтук кырылдоо
Бронхоскопия	Бронхту көрүү аспабы
Главный бронх	Негизги бронх
Долевой бронх	Сегменттик бронх
Бронхолитиаз	Бронхко акиташтын жыйналышы
Бронхит	Бронхтун сезгениши
Камень бронха	Бронхтогу таш
Разрыв бронха	Бронхтун үзүлүшү
Спазм бронха	Бронхтун карышышы
Стеноз бронха	Бронхтун бүтөлүшү
Бронхиальный свищ	Бронхтун тешиги
Бронхоаденит	Бронх безинин сезгениши
Аллергический бронхит	Бронхтун аллергиялык сезгениши
Гнойный бронхит	Бронхтун ириңдүү сезгениши
Хронический бронхит	Бронхтун өнөкөт сезгениши
Бронхоэктатическая болезнь	Бронхтун көңөйүү оорусу
Влажное легкое	Суу толгон, нымдуу өпкө
Кистозное легкое	Ыйлаакчалуу өпкө
Антракоз легкого	Өпкөгө таш көмүр чаңынын топтолушу
Гангрена легкого	Өпкөнүн чиреши
Доля легкого	Өпкөнүн бөлүгү
Инфаркт легкого	Өпкө инфаркты
Каверна легкого	Өпкө көңдөйү
Опухоль легкого	Өпкө шишиги
Отек легких	Өпкөгө суу толуу
Расширение легкого	Өпкөнүн кеңейиши
Сдавление легких	Өпкөнүн начарлашы, кысылышы
Сифилис легких	Өпкөнүн котон жарасы
Туберкулез легких	Өпкө туберкулезу
Эмфизема легкого	Өпкө ткандарынын чоңоюшу
Пневмосклероз	Өпкө ткандары чогулуп катууланышы
Коллапс легкого	Өпкөнүн кысылышы
Сегментарный ателектаз	Өпкөнүн бөлүкчөсүндө абанын жоктугу
Тотальный ателектаз	Өпкөнүн бардык бөлүгүндө абанын жоктугу
Абсцедирующая пневмония	Абсцеске алып келүүчү өпкөнүн сезгениши
Бронхопневмония	Бронх менен өпкөнүн сезгениши
Гриппозная пневмония	Грипптен өпкөнүн сезгениши

Лучевая пневмония
 Хроническая пневмония
 Висцеральная плевро
 Диафрагмальная плевро
 Parietalная плевро
 Воспаление плевры
 Карциноматоз плевры
 Эмпиема плевры
 Плевральная полость
 Выпот в плевральной полости
 Скопление воздуха в плевральной полости
 Скопление крови в плевральной полости
 Искусственный пневмоторакс
 Спонтанный пневмоторакс
 Геморрагический плеврит
 Гнойный плеврит
 Ревматический плеврит
 Туберкулезный плеврит
 Хронический плеврит

Нурдан өпкөнүн сезгениши
 Өпкөнүн өнөкөт сезгениши
 Көкүрөк челинин ички кабаты
 Боор эт үстүндөгү чел
 Көкүрөк челинин сырткы катмары
 Көкүрөк челинин сезгениши
 Көкүрөк челине шишиктин тарашы
 Көкүрөк челине ириң толуу
 Көкүрөк челинин көндөйү
 Көкүрөк чел көндөйүндөгү суюктук
 Көкүрөк чел көндөйүнө жел толуу
 Көкүрөк чел көндөйүнө кан толуу
 Көкүрөк көндөйүнө жел толтуруу
 Көкүрөк көндөйүнө өзүнөн-өзү жел толушу
 Көкүрөк челинин кандуу сезгениши
 Көкүрөк челинин ириңдүү сезгениши
 Кызыл жүгүрүктөн көкүрөк челинин сезгениши
 Көкүрөк челинин туберкулездук сезгениши
 Көкүрөк челинин өнөкөт сезгениши

БОЛЕЗНИ ОРГАНОВ ПИЩЕВАРЕНИЯ

Аппетит
 Отсутствие аппетита
 Изжога
 Икота
 Отрыжка воздухом?
 Отрыжка пищей?
 Отрыжка запахом?
 У вас была рвота?
 Рвота с запахом тухлого яйца
 Язык
 Влажный язык
 Обложенный язык
 Сухой язык
 Сосочек языка
 В гастроскопии изменений нет
 Колоноскопии отмените
 Приготовьте сканирование печени на следующую неделю

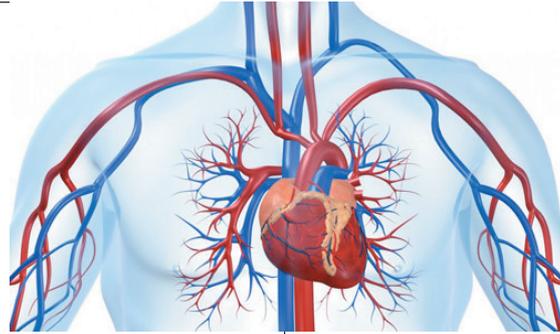
ТАМАК СИНИРҮҮ ОРГАНДАР ООРУСУ

Табит
 Тамакка табиттин жоктугу
 Зарна
 Ыктытуу
 Жел кекиресизби?
 Жеген тамакты кекиресизби?
 Сасык кекирүү
 Куспайсызбы?
 Сасык жыттуу кусунду
 Тил
 Нымдашкан тил
 Кебер баскан тил
 Тилдин кургашы
 Тил быдырлары
 Карынды караганда өзгөрүү жок
 Жоон ичегини кароону токтоткула
 Боорду текшерүүнү кийинки жумага даярдагыла
 Ичке ичегинин чычыркайы

<p>Брыжейка тонкой кишки Запущенный тромбоз сосудов брыжейки Здесь атония желудка Рак желудка У вашего больного язвенная болезнь желудка Перигастрит Опорожнить желудок Больной страдает анацидным гастритом Эмпиема желчного пузыря Калькулезный холецистит Общий желчный проток Камни желчных путей Опухоль желчных путей Желчнокаменная болезнь Абсцесс кишечника Гангрена кишечника Заворот кишечника Непроходимость кишечника Частичная кишечная непроходимость Перекручивание кишечной петли Двенадцатиперстная кишка Прямая кишка расширена Слепая кишка очень подвижная Толстая кишка истончена Тонкая кишка вздута Воспаление тонкой кишки Перфорация кишки у тяжело больного Развился стеноз кишки Воспаление двенадцатиперстной кишки Язвенная болезнь двенадцатиперстной кишки Воспаление прямой кишки Бифуркация трахеи Воспаление трахеи Стеноз трахеи Вы не чувствуете боль во время дыхания? Боль усиливается при кашле? Глубокий вдох вызывает боль? Дышите Не дышите Дышите глубоко Задержите дыхание У вас есть кашель? Кашель постоянный? Кашель мешает вам спать? Вы отхаркивались когда-нибудь кровью? У вас выделяется мокрота? Какого цвета мокрота? У вас хронический бронхит? Вам нельзя охлаждаться</p>	<p>Чычыркай тамырдын тромбозу өтүшүп кеткен Мында карын шалбырап калган Карын, ашказан рагы Сиздин оорулуунузду карынында жара бар экен Карындын айланасындагы сезгенүү Карынды бошотуу Оорулуу карындын кычкылсыз сезгениши менен жабыркайт Өт баштыкчасынын ириңдешти Өт баштыгынын таштан сезгениши Жалпы өт өткөөлү, Өт жолдорунун таштары Өт жолдорунун шишиги Өттүн таш оорусу Ичегинин ириңдүү оорусу Ичегинин чиреши Ичеги түйүлүү Ичегиден өтпөөчүлүк Ичегидеги жарым-жартылай өтпөөчүлүк Ичегинин буралып калышы, Он эки эли ичеги Көтөн-чучук керилип кеткен Сокур ичеги өзгөчө кыймылдуу Жоон ичеги жукарып кеткен Ичке ичеги көөп турат Ичке ичегинин сезгениши Катуу оорулуунун ичегиси тешилген Ичеги тарый баштады Он эки эли ичегинин сезгениши Он эки эли ичегинин жара оорусу Көтөн-чучуктун сезгениши Кекиртектин эки ача жери Кекиртектин сезгениши Кекиртектин тарышы Сиз дем алганда оорубайбы? Жөтөлгөндө оору күчөбөйбү? Терең дем алганда оорубайбы? Дем алыңыз Дем албаңыз Терең дем алыңыз Дем албай туруңуз Жөтөлбөйсүзбү? Дайыма жөтөлөсүзбү? Жөтөлдөн уктай албайсызбы? Качандыр бир кан түкүрдүңүз беле? Какырык чыгабы? Какырыгыңыздын түсү кандай? Сиздин бронхит ооруңуз өнөкөтпү? Сизге үшүп калууга болбойт</p>
--	---

<p>Вам необходимо бросить курить. У вас есть примеси желчи в мокроте? По рентгенограмме у вас туберкулез Прослушайте легкие В легких патологии не обнаружено Оба легких вентилируются нормально У больного пневмоторакс Выпадение прямой кишки Невралгия прямой кишки Разрыв прямой кишки Задний проход расширен в объеме Геморрой Наружный геморрой Ущемление геморроя Вправление геморроидального узла Внутренний сфинктер заднего прохода Парапроктит</p> <p>Воспаление слепой кишки Червеобразный отросток слепой кишки Воспаление червеобразного отростка Прободной аппендицит Флегмонозно-язвенный аппендицит Воспаление толстой кишки Печень Увеличенная печень Разрыв печени Гемолитическая желтуха Механическая желтуха Кровотечение, наверное, из пищевода Искусственный пищевод Антония пищевода Бужирование пищевода Варикозное расширение вен пищевода. Врожденный кардиоспазм</p> <p>Дивертикул пищевода Ожог пищевода щёлочью Сужение пищевода У больного воспаление пищевода Поджелудочная железа пищевода Воспаление поджелудочной железы Проток поджелудочной железы Рак поджелудочной железы Некроз поджелудочной железы Сальник Заворот сальника Воспаление селезенки</p>	<p>Сиз тамеки тартууну ташташыңыз керек Сиздин какырыгыңызда өтгүн аралашмасы барбы? Рентгендик сүрөттө сиздики кургак учук экен Өпкөсүн угуп көрүнүзчү Өпкөдөн дарт табылбады Эки өпкө тең калыбында желпинет Оорулуунун көкүрөк көндөйүндө жел бар Көтөн-чучуктун түшүшү Көтөн-чучуктун сыздап оорушу Көтөн-чучуктун үзүлүүсү Арткы тешик кеңейген Көк баш Көтөн-чучуктан көк баштын сыртка чыгып турушу Көк баштын кыпчылышы Көк башты ордуна кайтарып киргизүү Көтөн-чучуктун ички бүйүрмөсү Көтөн-чучуктун тегерегиндеги ткандарынын сезгениши Сокур ичегинин сезгениши Туюк ичегинин курт сымал урчугу Курт сымал урчуктун сезгениши Ичегинин сезгенип тешилиши Ичегинин ириндеп сезгениши Жоон ичегинин сезгениши Боор Чоңойгон боор Боордун айрылышы Гемолиздик сарык Өт жолдорунун бүтөлүүсүнөн болгон сарык Балким, кызыл өңгөчтөн кан агып жаткандыр Жасалма кызыл өңгөч Кызыл өңгөчтүн шалаңкылыгы Кызыл өңгөчтү сүмбөлөө Кызыл өңгөчтүн тамырынын урчуяп кеңейиши Кызыл өңгөчтүн төмөнкү бөлүгүнүн тубаса тырышып турушу Кызыл өңгөч капталынын чоңоюшу Кызыл өңгөчтүн щелочтор менен күйүшү Кызыл өңгөчтүн тарышы Оорулуунун кызыл өңгөчү сезгенген Уйку без Уйку безинин сезгениши Уйку без өткөөлү Уйку бездин рагы Уйку бездин чириши Карын май Карын майдын буралышы Көк боордун сезгениши</p>
--	---

<p> Когда у вас бывает изжога? Отрыжка чем? Рвота с кровью? Рвота прекратилась? Вас не тошнит? Высуньте язык. У вас болит живот? Когда появилась боль в животе? Боль выше или ниже пупка? Вы чувствуете вздутие живота? У вас есть чувство препятствия при проглатывании? Боли исчезают после проглатывания пищи? Боли в желудке связаны с приемом пищи? Боли усиливаются после приема жирной пищи? Когда у вас появилась желтушная окраска кожи? У вас есть кожный зуд? Моча стала темной? Стул регулярный? После чего жидкий стул? У вас бывают запоры? У вас был понос? Когда наблюдали кровавой понос? Воспаление брюшины Гнойный перитонит Каловый перитонит Туберкулезный перитонит Живот, вздутый с утра Мягкий живот Напряженный живот Полость живота Урчания в животе не слышно Ослабить вздутие живота Опухоли в брюшной полости нет Асцит в больших размерах Пупок Выраженное напряжение мышц живота Перистальтика желудка ослаблена Увеличение селезенки У вас хороший аппетит? Не замечали ли вы ухудшения аппетита? </p>	<p> Зарна кайсы убакта болот? Эмне кекиресиз? Кан аралаш кусасызбы? Куспай калдыңызбы? Сиздин кускунуз келбейби? Тилиңизди чыгарыңызчы. Ичиңиз ооруйбу? Ичиңиз качан ооруй баштады? Оору киндигиңизден жогорубу, же төмөнбү? Ичиңиз көпкөнүн сезбейсизби? Жутканда тоскоолдукту сезбейсизби? Тамак жуткандан кийин ооруу басылабы? Ашказандын оорушу тамактан кийин болобу? Ооруу майлуу тамактан кийин күчөбөйбү? Териңиздин саргарганы качан башталды эле? Денеңиз кычышабы? Заараңыз күңүртпү? Зандооңуз ирети мененби? Эмнеден кийин заң суюк чыгат? Заңыңыз катпайбы? Ичиңиз өттү беле? Кан аралаш ич өткөнүн качан байкадыңыз? Ич челинин сезгениши Ич челинин ириндүү сезгениши Ич челинин заңдан сезгениши Ич челинин туберкулездук сезгенүүсү Ичи көбүү эртең менентен башталган Жумшак ич Катуу чыңалган ич Ич көндөйү Ич кулдууроо угулбайт Ич көбүүнү басаңдатуу Ичте шишик жок Ичке суу өтө көп толгон Киндик Ич булчундарынын даана чыңалшы Ашказандын жыйрылуусу начарлаган Көк боордун чоңоюшу Тамакты жакшы ичесизби? Сиз тамакка көңүлденбөөнү байкаган жоксузбу? </p>
---	--

СЕРДЕЧНО-СОСУДИСТАЯ СИСТЕМА

Искусственное кровообращение
 Мозговое кровообращение
 Большой круг кровообращения
 Пульсация артерии тыла стопы ослаблена

Кожные покровы конечностей мраморной окраски
 Положите конечности в горизонтальное положение

Сердце увеличено
 Границы сердца в пределах нормы
 Признаков расширения сердца нет
 Положите грелки к ногам и рукам
 На ЭКГ выявлен обширный инфаркт миокарда

Дайте закиси азота
 У вас резко повышается давление?
 Какое ваше, обычное давление?
 Когда вам последний раз измеряли давление?
 У ваших родителей было повышенное давление?
 Вы спите на одной подушке?
 Боль отдает в левую лопатку?
 Вам измеряли давление раньше?

У вас есть одышка?
 У вас появляется одышка при ходьбе?
 У вас есть боли в области сердца?
 У вас есть чувство нехватки воздуха?
 Разрешите мне прощупать ваш пульс?

ЖҮРӨК-КАН ТАМЫРЛАР СИСТЕМАСЫ

Жасалма кан айландыруу
 Мээ тамырындагы кан айлануу
 Кан айлануунун чоң алкагы
 Буттун арткы артериясындагы тамырынын кагышы начарланган
 Буту-колунун териси кара көк тартып турат

Бутуңузду алдыга сунуңуз

Жүрөк чоңойгон
 Жүрөктүн чеги нормада
 Жүрөктүн кениген белгиси жок
 Буту менен колуна жылыткыч койгулачы
 ЭКГда жүрөк булчунунун жайылган инфаркты табылган

Азот кычкылын бергилечи
 Кан басымыңыз тез көтөрүлөбү?
 Демейдеги кан басымыңыз кандай?
 Соңку басымыңызды качан өлчөдү?

Ата-энеңиздин кан басымы жогору беле?

Сиз бир эле жаздык жазданып уктайсызбы?
 Оору сол далы жакка жылгансыбайбы?
 Мурда сиздин кан басымыңызды өлчөдү беле?
 Энтигесизби? Демигесизби?
 Басканда энтигесизби?
 Жүрөк тушуңуз оорубайбы?
 Аба жетпегендей сезилбейби?
 Тамырыңызды кармоого уруксат беринизчи?

Вам нужно делать электрокардиограмму?	Сизге электрокардиограмма жасоо керек
Вы должны ходить медленно	Сиз жай басышыңыз керек
Вы быстро утомляетесь?	Сиз бат чарчайсызбы?
У вас бывает замирание сердца?	Сиздин жүрөгүңүз токтой калгандай болобу?
Вас беспокоит сердцебиение?	Сиздин жүрөгүңүздүн согушу тынчсыздандырабы?
Сердцебиение возникает при волнении?	Толкунданганда жүрөгүңүз катуу согобу?
Я подозреваю у вас порок сердца	Сизде жүрөк кемтиги бар деп ойлойм
Сосчитайте пульс	Тамырдын кагышын санаңыз
Электрокардиограмма без изменений	Электрокардиограммада өзгөрүү жок
Признаков блокады сердца нет	Жүрөктүн бөгөттөлүү белгиси жок
Блокада сердца	Жүрөк кагышына бөгөт болуу
Желудочек сердца	Жүрөк карынчасы
Клапан сердца	Жүрөк капкасы
Камера сердца	Жүрөк чөнтөктөрү
Остановка сердца	Жүрөктүн токтошу
Сдавление сердца	Жүрөктүн кысылышы
Тампонада сердца	Жүрөктү сыртынан көптөө
Сердечная недостаточность	Жүрөктүн начарлашы
Аритмия сердца	Жүрөктүн ыргагынын бузулушу
Сердцебиение	Жүрөктүн тез кагышы
Ишемическая болезнь сердца	Жүрөктүн кан тамырынын жетишсиздик оорусу
Инфаркт миокарда	Миокарддын инфаркты
Стенокардия	Стенокардия
Аортальный порок сердца	Жүрөк толтоосунун кемтиги
Врожденный порок сердца	Тубаса жүрөк кемтиги
Комбинированный порок сердца	Жүрөк кемтигинин ар түрдүүлүгү
Транспозиция магистральных сосудов	Чоң тамырлардын тескери бүтүп калышы
Ритм сердечных сокращений	Жүрөктүн жыйрылуу ыргагы
Расстройство ритмов сердечных сокращений	Жүрөктүн жыйрылуу ыргагынын бузулушу
Учащенное сердцебиение	Жүрөктүн тез кагышы
Замедленное сердцебиение	Жүрөктүн жай кагышы
Малый круг кровообращения	Кан айлануунун кичине алкагы
Недостаточность кровообращения	Кан айлануунун начарлашы
Артериальное давление	Артериялык кан басымы
Венозное давление	Веналык кан басымы
Повышение давления	Кан басымынын жогорулашы
Понижение давления	Кан басымынын төмөндөшү
Измерять давление	Кан басымын өлчөө
Быстрый пульс	Тамырдын тез кагышы
Лабильный пульс	Тамырдын кагышынын туруксуздугу
Пульс с перебоем	Тамырдын чар жайыт кагышы
Ритм пульса	Тамырдын кагуу калыбы
Ангиокардиография	Ангиокардиография
Измерение скорости кровотока	Кан жүрүү ылдамдыгын өлчөө
Капилляроскопия	Капиллярларды кароо
Брюшная аорта	Ич тамырдын толтоосу
Аневризм	Толтонун бир бөлүгүнүн кеңиши
Атеросклероз аорты	Толтонун катууланышы
Сифилитический аортит	Котон жарадан толтонун сезгениши
Эндоаортрит	Толто тамырдын ички катмарынын сезгениши
Эмболия легочной артерии	Өпкө артериясына бир нерсе ооп келүү

Воспаление перикарда
Гнойный перикардит
Бычьё сердце
Капельное сердце
Аневризма сердца

Жүрөк кабынын сезгениши
Жүрөк кабынын ириңдүү сезгениши
Көлөмү өтө чоң жүрөк (Бука жүрөк)
Сыны тамчыдай жүрөк
Жүрөк капталынын чоюлушу

КОЖНЫЕ БОЛЕЗНИ

Воспалительное заболевание кожи
Отёк кожи
Сухость кожи
Шелушение кожи
Вросший ноготь
Утолщение ногтя
Повышенное потоотделение
Термометрия
Бородавка
Медикаментозный дерматит
Вшивость
Чесотка
Чесоточный клещ
Дерматомикоз
Трихофития
Кожный зуд
Крапивница
Гидраденит
Карбункул
Сикоз
Фурункул
Угри
Сальные железы
Туберкулёз кожи
Экзема
У вас кожа сухая?
У вас нет чувства зуда кожи?
Когда появилась эта сыпь?
Эти высыпания связаны с временами года?

Зуд обычно усиливается ночью?
Кожа гладкая

ТЕРИ ООРУЛАРЫ

Теринин сезгенүү оорусу
Тери шишиги
Теринин кургактыгы
Теринин түлөшү
Матырыла өскөн тырмак
Тырмактын калыңдашы
Өтө көп тердөө, терчил
Дене температурасын өлчөө
Сөөл
Теринин дарыдан сезгениши
Биттөө
Котур
Котур кенеси
Теринин грибок оорусу
Трихофития
Теринин кычышып дүүлүгүшү
Бөрү жатыш
Тери бездеринин ириңдуу оорусу
Чыйкан
Чачтын түбүнүн ириңдүү сезгенүүсү
Сыздоок
Безетки
Май бездери
Теринин туберкулезу
Саргарт жара, көз жара
Сиздин териңиз кургакпы?
Сиздин денеңиз кычышабы?
Бул темгилдер качан пайда болду?
Бул темгилдердин жыл мезгилдерине байланышы барбы?
Кычышуу түнкүсүн күчөйбү?
Териси жылмакай

ИНФЕКЦИОННЫЕ БОЛЕЗНИ

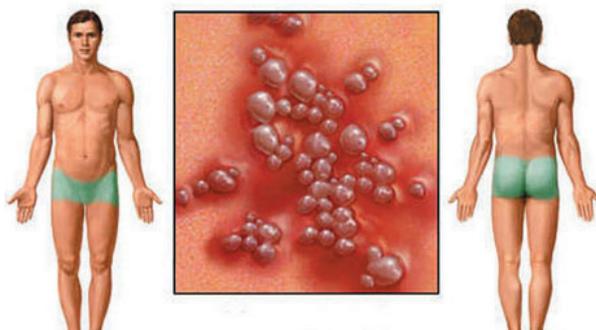
Дезинфекция
 Дезодорация
 Вакцинация
 Возбудитель инфекционной болезни
 Носитель возбудителя инфекции
 Бруцеллез
 Брюшной тиф
 Ветряная оспа
 Вирусный гепатит
 Грипп
 Дизентерия
 Дифтерия
 Коклюш
 Корь
 Краснуха
 Малярия
 Натуральная оспа
 Рожа
 Скарлатина
 Сибирская язва
 Столбняк
 Сыпной тиф
 Туляремия
 Холера
 Чума
 Вас укусила домашняя собака?
 Вам нужно сделать прививку против бешенства
 Вы употребляли в пищу консервы?
 Вы работали в животноводстве?
 У вас в хозяйстве есть животные больные бруцеллезом?
 Вы кипятите молоко?
 Стул частый?
 Вы содержите дома птиц?
 Вы употребляли недоброкачественную пищу?

ЖУГУШТУУ ООРУЛАР

Дезинфекция
 Жыттан арылтуу
 Эмдөө
 Жугуштуу ооруну козгогуч
 Жугуштуу оорунун козгогучун алып жүрүүчү
 Бруцеллез
 Ич келте
 Суу чечек
 Боордун вирус козгоочу оорусу
 Сасык тумоо
 Ичегинин жугуштуу оорусу
 Көптөөр
 Көк жөтөл
 Кызамык
 Кызылча
 Безгек
 Чечек
 Тилме
 Скарлатина
 Сибирь жарасы
 Столбняк
 Темгилдүү келте
 Туляремия
 Холера
 Чума
 Сизди үйдөгү ит капты беле?
 Сизди кутурмага каршы эмдөө керек
 Сиз консерва жединиз беле?
 Сиз малда иштединиз беле?
 Сиздердин чарбада бруцеллез менен ооруган мал барбы?
 Сүттү бышырасызбы?
 Бат-бат заңдайсызбы?
 Үйдө канаттууларды кармаيسىзбы?
 Сиз бузулган тамак жеген жок белеңиз?

Задняя стенка и миндалины покрыты серой пленкой
Снижалась или не снижалась температура?

Кулкундун арткы капталы, тамак бездери боз ке-
бер менен капталган
Денеңиз ысыганы төмөндөдүбү же жокпу?

ВЕНЕРОЛОГИЯ

Гонорея
Хроническая гонорея
Гонорея беременных
Гонорейный конъюнктивит
Сифилис
Врожденный сифилис
Нейросифилис
Вы болели гонореей?
У вас есть выделения из мочеиспускательного канала?
Вы имели случайное половое сношение?
У вас были половые сношения после этого с вашей женой?
Вы лечились когда-нибудь по поводу сифилиса?

ВЕНЕРОЛОГИЯ

Алдынан сезгенүү
Алдынан сезгенүүнүн өнөкөткө айланышы
Кош бойлуулардын алдынан сезгениши
Көздүн былжырлуу чели коноктон сезгениши
Көтөн жара
Тубаса көтөн жара
Нервдин көтөн жарасы
Сиз мурда алдыңыздан сезгенгендиңиз беле?
Заара каналынан бир нерсе бөлүнүп чыгабы?
Кокусунан жыныстык катнашта болдуңуз беле?
Ошондон кийин аялыңыз менен жыныстык катнашта болдуңуз беле?
Мурда көтөн жарадан дарыландыңыз беле?

АКУШЕРСТВО И ГИНЕКОЛОГИЯ

Признаки беременности
Противозачаточное средство

АКУШЕРСТВО ЖАНА АЯЛДАР ООРУЛАРЫ

Кош бойлуулук белгилери
Бойго бүтүрбөөчү каражаттар

Беременность	Кош бойлууулук
Аборт	Бойдон түшүрүү
Плацента	Баланын тону
Пуповина	Баланын киндиги
Начавшийся аборт	Бойдон түшүрүүнүн башталышы
Родовые схватки	Толгоо
Плод	Түйүлдүк
Роженица	Төрөгөн аял
Медицинский аборт	Медициналык ык менен бойдон түшүрүү
Женская консультация	Аялдар кеңешмеси
Отделение новорожденных	Ымыркайлар бөлүмү
Средство вызывающее аборт	Бойдон түшүрүүчү чакыруу дарылар
Послеродовое отделение	Төрөтгөн кийинки бөлүм
Предродовая палата	Төрөө алдындагы палата
Ложная беременность	Бойго бүдөмүк бүтүү
Токсикоз беременных	Кош бойлууулуктардын талгагы
Сердцебиение плода	Түйүлдүктүн жүрөгүнүн согушу
Большой родничок	Баланын чоң эмгеги
Околоплодные воды	Баланын каканак суусу
Отслойка плаценты	Тондун жатындан ажырашы
Ручное отделение последа	Тонду кол менен ажыратуу
Перерезка пуповины	Киндик кесүү
Ягодичное предлежание	Баланын аяк жагы менен келиши
Преждевременные роды	Айына жетпей төрөө
Роды двойней	Эгиз төрөө
Роды мертвым плодом	Өлүк бала төрөө
Родильница	Төрөөчү аял
Сокращение матки	Жатындын жыйрылышы
Операция вакуумэкстракции плода	Түйүлдүктү сордуруп алуучу операция
Сколько у вас было родов?	Канча бала төрөдүңүз?
Вы рожали дома или в родильном доме?	Үйдө төрөдүңүзбү же төрөт үйүндөбү?
Выпадение матки	Жатындын түшүшү
Перфорация матки	Жатындын тешилиши
Воспаление придатков матки	Жатындын сезгениши
Разрыв матки	Жатындын айрылышы
Трихомонадный кольпит	Кындын трихомонаддан сезгениши
Девственная плева	Кыздык белги
Выпадение влагалища	Кындын түшүшү
Зуд влагалища	Кын кычышуусу
Кровотечение влагалища	Кындын канашы
Фиброма матки	Жатын булчуңунун шишиги
Тазовый перитонит	Жанбаш чарасынын сезгениши
Эрозия шейки матки	Жатын моюнчасынын сезгениши
Киста яичника	Энелик бездин ыйлаакчасы
Яйцеклетка	Энелик клетка
Абсолютное бесплодие	Такыр тукумсиздук
Маточное кровотечение	Жатындан кан агуу
Затяжные менструации	Айызы көпкө созулган
Задержка менструации	Айызы токтолуп калган учур
Отсутствие менструации	Айыздын жоктугу
Диагностическое выскабливание матки	Диагностикалык жатынды кыруу

Инфантильная матка
 У вас есть выделения из половых органов?
 В каком возрасте наступила менопауза?
 В каком возрасте появилась первая менструация?
 У вас обильно выделение во время менструации?
 Через сколько дней бывает менструация?
 Когда была последняя менструация?
 У больной началось сильное маточное кровотечение
 У вас были осложнения при родах?
 Когда начались схватки?
 Потужьтесь
 Плодный пузырь вскрылся
 Сердцебиение плода хорошее
 Жизнь роженицы под угрозой
 У роженицы перфорация матки
 Производите наложение типов на голову
 Сколько у вас было аборт?
 У вас было кровотечение во время аборта?
 Вы предохраняетесь от беременности?
 Вы беременны?
 Эта первая беременность?
 Вам противопоказано беременеть, используйте противозачаточное средство!
 Начните переливание крови
 Матка больших размеров

Өсүп жетилбеген жатын
 Сиздин жыныс мүчөлөрүңүздөн бир нерсе бөлүнүп чыгабы?
 Этек кириңиз канча жашыңызда токтоду?
 Биринчи айыз канча жашыңызда келди эле?
 Этек кириңиз көп келеби?
 Канча күн өткөндөн кийин этек кириңиз келет?
 Акыркы этек кириңиз качан келди эле?
 Оорулуунун жатынынан көп кан келе баштады.
 Төрөттөн кабылдоолор болду беле?
 Толгоо качан башталды?
 Ыйыныңыз
 Бала каканагы жарылды
 Баланын жүрөгүнүн согушу жакшы
 Төрөөчү аялдын өмүрү коркунучта
 Төрөөчү аялдын жатынынын тешилиши.
 Баланын башына кыпчуур салгыла.
 Канча жолу боюңуздан алдырдыңыз?
 Боюңуздан алдырганда кан көп кеткен жок беле?
 Бойго бүтүрбөө үчүн алдын ала сактанасызбы?
 Сиздин боюңузда барбы?
 Бул боюңузга биринчи жолу бүтүшүбү?
 Сизге кош бойлуу болууга болбойт, бойго бүтүрбөөчү дарыларды колдонуңуз!
 Кан куя баштагыла
 Жатын чоңоюп кеткен

БОЛЕЗНИ УХА, ГОРЛА, НОСА

Глотка
 Гортань
 Нос
 Воспаление глотки

КУЛАК, МУРУН, ТАМАК ООРУСУ

Кулкун
 Коко
 Мурун
 Кулкундун сезгениши

Ожог глотки	Кулкундун күйүгү
Затрудненное глотание	Кыйналып жутуу
Заглочный абсцесс	Кулкундун ириндешти
Зев	Алкым тешиги
Горло	Коко, тамак
Неба	Таңдай
Полоскать горло	Тамакты чайкоо
Миндалина	Бадам сымал без
Ангина	Ангина, бадам сымал бездин сезгениши
Флегманозная ангина	Бадам сымал бездин ириндүү сезгениши
Хроническая ангина	Өнөкөт ангина
Тонзилэктомия	Бадам сымал безди кесип алып таштоо
Фарингит	Кулкундун сезгениши
Паралич гортани	Коконун шал болушу
Рак гортани	Коконун залалдуу шишиги
Осиплость голоса	Үн бүтүү
Спазм голосовой щели	Үн жылчыгынын тарышы
Миндалины увеличены в объеме	Бадам сымал бези чоңойгон
Внутреннее ухо	Ички кулак
Наружное ухо	Тышкы кулак
Среднее ухо	Ортоңку кулак
Воспаление уха	Кулактын сезгениши
Заложенность уха	Кулак бүтүү
Звон в ушах	Кулактын шуулдоосу
Барабанная перепонка	Кулак тарсылдагы
Серная пробка	Кулактын кулкусун
Прободение барабанной перепонки	Кулак тарсылдагынын тешилиши
Пониженный слух	Угуунун начарлоосу
Глухой	Дүлөй
Тугоухость	Начар угуу
Аудиометрия	Кулак угууну өлчөө
Ларингоскопия	Тамактын көндөйүн кароо
Отоскопия	Кулактын ичин кароо.
Вы хорошо слышите?	Сиз жакшы угасызбы?
У вас есть выделения из уха?	Кулагыңыздан бир нерсе чыгабы?
Вы капали в ухо?	Кулагыңызга тамчылаттыңызбы?
Каким ухом вы слышите хуже?	Кайсы кулагыңыз начар угат?
У вас есть гноетечение из уха?	Кулагыңыздан ириң агабы?
Покажите ухо	Кулагыңызды көрсөтүңүзчү?
Слух не изменен	Угуусу өзгөрбөгөн
Барабанная перепонка отечная	Кулак тарсылдагы шишиген
Седловидный нос	Ээр сымал мурун
Слизистая оболочка носа	Мурундун былжырлуу чели
Насморк	Сасык тумоо, мурун бүтүү
Тампонада носа	Мурунду тыгындоо
Обоняние	Жыт анкуу, жыт билүү, сезүү
Нарушение обоняния	Жыт сезүүнүн бузулушу
Гнойный гайморит	Ириндүү гайморит
Удалите серную пробку	Кулкусун тазалагыла
Наружный слуховой проход сужен	Кулактын тешиги тарыган

При проверке шёпотом острота слуха снижена
 При легких поворотах зеркала осмотрите задние отделы глотки
 У вас выделения из носа?
 У вас бывает кровотечение из носа?
 У вас затруднено дыхание через нос?
 Вы хорошо различаете запахи?
 Высморкайтесь
 Вы часто болеете ангиной?
 У вас часто болит горло?
 Я вам рекомендую удалить миндалины
 Чем полощите горло?
 Носовое дыхание затруднено
 Обоняние сохранено
 Слизистая оболочка глотки розовая

Шыбыраганда угуу начарлайт
 Күзгүнү бир аз буруп, кулкундун арткы бөлүктөрүн карагыла
 Мурдунуздан бир нерсе куюлабы?
 Мурдунуздан кан аккан учур боло калабы?
 Мурдунуз менен дем алуу кыйын эмеспи?
 Жыттарды ажырата аласызбы?
 Чимкириңиз
 Ангина менен бат-бат ооруйсузбу?
 Сиздин тамагыңыз бат-бат ооруйбу?
 Бадам сымал безиңизди алдырууга кеңеш берем
 Тамагыңызды эмне менен чайкайсыз?
 Мурду менен депм алуусу кыйындаган
 Жыт аңкуусу жакшы
 Кулкундун былжыр чели кызарып турат

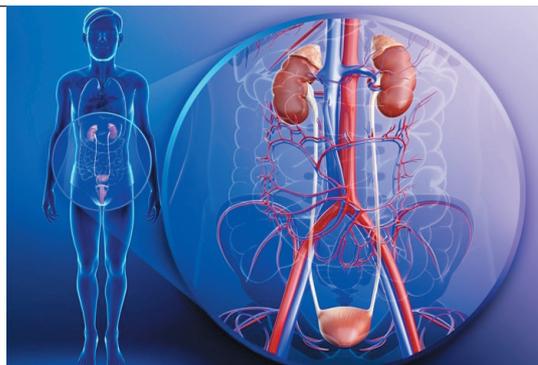

ГЛАЗНЫЕ БОЛЕЗНИ

Зрение
 Нарушение зрения.
 Острота зрения.
 Ухудшение зрения.
 Светоощущения.
 Цветоощущения
 Потерять зрение.
 Видеть плохо
 Куриная слепота
 Цветовая слепота
 Корректирующие очки
 Оправа очков
 Стекло очков
 Близорукость
 Офтальмоскопия
 Таблица для определения остроты зрения
 Глазное дно
 Запавший глаз
 Инъекция глаз
 Веки
 Выворот веки
 Ресницы
 Блефарит

КӨЗ ООРУЛАРЫ

Көрүү
 Көрүүнүн бузулушу
 Көздүн курчтугу
 Көрүү начарлоо
 Жарыкты сезүү
 Түс таануу
 Көрбөй калуу
 Начар көрүү
 Күүгүмдө көрбөй калуу
 Түстөрдү ажырата албоо
 Оңдоп көрсөтүүчү көз айнек
 Көз айнек алкагы
 Көз айнектин айнеги
 Алысты начар көрүү
 Көздү иликтөөчү аспап
 Көздүн курчтугун аныктоочу таблица
 Көздүн түбү
 Көздүн үнүрөйүшү, үңкүгүй көз
 Көз тамырларынын кызарышы
 Көз сурмасы
 Көз жапкагынын кайрылышы
 Кирпиктер
 Көз кабактын сезгениши

УРОЛОГИЯ

Почечная колика
 Мочеиспускание
 Анурия
 Гематрия
 Половая жизнь
 Половое бессилие
 Цистоскопия
 Сморщенный мочевой пузырь
 Антония мочевого пузыря
 Камни мочевого пузыря
 Туберкулез мочевого пузыря
 Воспаление мочевого пузыря
 Структура уретры
 Воспаление уретры
 Почечнокаменная болезнь
 Перегиб мочеточника
 Мошонка
 Половой член
 Опухоль полового члена
 Фимоз
 Почка
 Блуждающая почка
 Искусственная почка
 Воспаление почек
 Повреждение почек
 Капсула почки
 Паранефрит
 Гидронефроз
 Острая недостаточность почки
 Аппарат искусственной почки
 Гемодиализ
 Предстательная железа
 Аденома предстательной железы
 Семенной пузырь
 Яичко
 У вас есть боли при мочеиспускания?
 У вас моча темного цвета?

УРОЛОГИЯ

Бөйрөктүн сыздап оорушу
 Заара ушатуу
 Заара пайда болбоо
 Кан сийүү
 Жыныстык турмуш
 Жыныстык катнашууга дармансыздык
 Табарсыкты кароо, цистоскопия
 Курушкан табарсык
 Табарсык булчунунун боштугу
 Табарсыктагы таштар
 Табарсык туберкулезу
 Табарсыктын сезгениши
 Сийдик чыгаруучу түтүктүн тарышы
 Сийдик чыгаруучу түтүктүн сезгениши
 Бөйрөктүн таш оорулары
 Сийдик куюлуучу түтүктүн бүктөлүшү
 Калта
 Жыныстык мүчө
 Жыныс мүчөсүнүн шишиги.
 Бурук
 Бөйрөк
 Орунсуз кыймылдуу бөйрөк
 Жасалма бөйрөк
 Бөйрөктүн сезгениши
 Бөйрөктүн мертиниши
 Бөйрөктүн кабы
 Бөйрөктүн тегерегинин сезгениши
 Бөйрөк күпчөгү
 Бөйрөктүн өтө начарлашы
 Жасалма бөйрөк аппараты
 Гемодиализ
 Эркектин жыныс бези
 Эркектин жыныс безинин сезгениши
 Урук ыйлаакчасы
 Куулук, энек
 Заара ушатканда ооруйбу?
 Заараңыз күнүрт түстөбү?

Страдаете ли вы болями в пояснице?
 Изменилась ли частота мочеиспускания?
 У вас была раньше задержка мочи?
 У вас бывает ночное недержание мочи?

Моча выделяется по каплям и в конце мочеиспускания?
 Сколько раз в день вы мочитесь?
 Вы не хотите мочиться?
 В каком возрасте вы начали половую жизнь?
 Выделялся ли у вас с мочей песок?
 У вас после гриппа осложнения со стороны почек
 У вас было воспаление мочеполовых органов?
 Боли усиливаются при акте дефекации?
 Больной жалуется на произвольные мочеиспускания
 Промойте мочевой пузырь дезинфицирующим раствором
 У больного обнаружены камни мочевого пузыря
 Сделайте обзорный снимок почек
 При пункции паранефральной клетчатки получен гной
 Пальпируется увеличенная и болезненная почка
 У больного признаки хронического воспаления почек
 Предстательная железа увеличена.
 В секрете предстательной железы обнаружено большое количество лейкоцитов.

Бел кырчоонуз оорубайбы?
 Заара ушатуунуз ылдамдаган жокпу?
 Мурун заараңыз чыкпай калуучу беле?
 Түнкүсүн заараңызды токтото албай калган учур болобу?
 Заараңыз аягында тамчылап чыгабы?

Күнүнө канча заара ушатасыз?
 Заара ушаткыңыз келбейби?
 Жыныстык турмушту кайсы курактан баштадыңыз?
 Заараңыз менен кошо кум чыгабы?
 Сасык тумоодон кийин кабылдоо бөйрөгүңүзгө кеткен
 Сиздин заара мүчөлөрүңүз сезгенди беле?

Заңдаганда оору күчөбөйбү?
 Оорулуу сийдиги өзүнөн-өзү чыгып кетет дейт.

Табарсыкты дезинфекциялоочу эритме менен жуугула
 Оорулуунун табарсыгынан таш табылды

Бөйрөктөрдү жалпы сүрөткө тарткыла
 Бөйрөктүн канына ийне сайганда ириң алынды.

Сыйпалаганда чоңоюп жана ооруксунган бөйрөк колго урунат
 Оорулуунун бөйрөгүндө сезгенүү белгилери бар

Эркектик без чоңойгон
 Эркектик бездин суюктугунан көптөгөн лейкоциттер табылган.

ПСИХИАТРИЯ

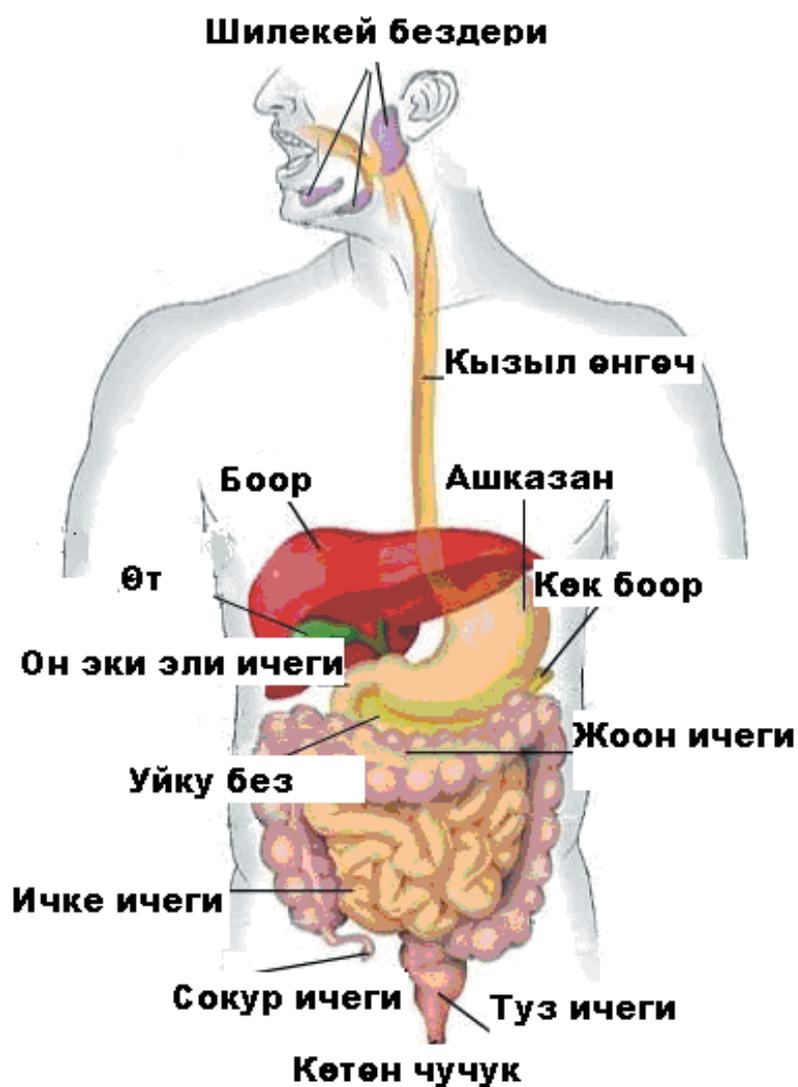
Бред
 Внимание
 Галлюцинация
 Иллюзия

ПСИХИАТРИЯ

Дөөрүү, жөөлүү
 Көңүл буруу
 Жалган аңкоо, галлюцинация
 Жалган, апыртылган нерселер

<p>Мышление Психотерапия Интеллект Настроение Эйфория Амнезия Страдаете ли вы эпилептическими припадками? Во время припадков у вас бывает потеря сознания? Вы слышали человеческий голос в комнате, когда там не было людей? Голос слышится снаружи или в голове? Не кажется ли вам что форма предметов необычная? Вы боитесь темноты? Вы часто плачете? Бывает у вас мысли что жить не хочется? Вы можете сказать, сколько времени находитесь в больнице? Какое сегодня число? У больного слуховые галлюцинации</p> <p>Больной безразличен к своему состоянию. Больной встревожен, чего-то боится. Больной страдает хроническим алкоголизмом.</p>	<p>Ой жүгүртүү Психотерапия Акылкеч Маанай Элеп-желептенүү Унутуу Сиздин талмаңыз жокпу?</p> <p>Талмаңыз кармаганда эсиңизди жоготпойсузбу? Үйдө эч ним жокто деле, кишинин үнүн уккан жок белениз? Үн сырттан угулабы же башыңызданбы? Сизге буюмдардын формасы кадимкидей эмес көрүнөбү? Сиз караңгыда коркпойсузбу? Сиз көп ыйлайсызбы? Кээде жашагыңыз келбей кетеби? Сиз ооруканада канча убакыт жатканыңызды айта аласызбы? Бүгүн канчасы? Оорулуунун жалган угуусу (галлюцинация) байкалат Оорулуу өз абалына кайдигер. Оорулуу чочулап, бир нерседен коркуп турат. Оорулуу өнөкөт алкоголизмден жабыр тартууда.</p>
--	---

ТЕКСТЫ ПО МЕДИЦИНСКОЙ СПЕЦИАЛЬНОСТИ

МЕДИЦИНА ИШМЕРЛЕРИ ДЕЯТЕЛИ МЕДИЦИНЫ

АВИЦЕННА

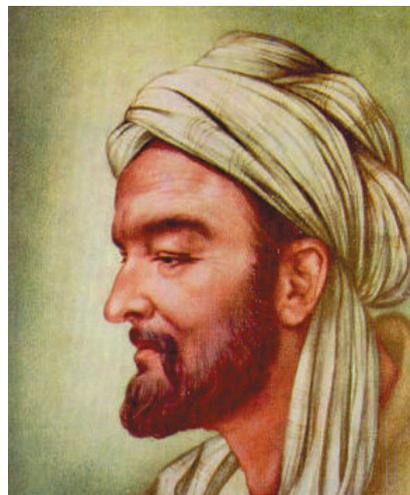
Авиценна (Абу Али Ибн Сина) улуу илимпоз, X жана XI кылымдарда (980-1037) жашаган. Бухаранын жанындагы Афшана деген кыштакта туулган, улуту тажик. Ал киши улуу философ, акын, врач жана илимпоз болгон. Илимди өстүрүүдө ал тажрыйба жана байкоо жолдорун гана колдонгон. Ибн Сина өз доорундагы илимдердин маңыздарын чогултуп, көрүнүктүү белгилерин врачтык илимине калтырган.

Анын «Врачтык илимдин заңы (канону)» деген улуу эмгеги жазылгандан 150 жылдан кийин Герар Кремонский тарабынан латын тилине которулган. Ал көп убакытка чейин Гиппократтын жана Галендин эмгектери менен бир катар врачтык илимдин булагы болуп саналган.

Бул улуу эмгек өзүнүн мазмунун жана маңызы жагынан адамзаттын маданиятынын баасыз зор эстелиги болуп эсептелет. XV-XVI кылымдардын ичинде гана үч ирет кайталап басылып чыккан. Авиценнанын жалпы философиялык көз караштары байыркы гректердин төрт маңыз (сок) жана төрт жорук (темперамент) деген илимий агымына багытталган.

Астрологиялык көз караштан врачтык илимди коргоп, оорулардын себептерин көбүнчө туура түшүнүп, диагнозду кыраакылык менен (оорулардын аттарын жаңылбай табуу) коюуга көп аракет жасаган. Ибн Сина көп ооруларды, маселен, диабетти (сийдикте канттын көбөйүшүн) биринчи ирет белгилеген. Анын ооруларды дарылоо аракеттери өтө кең болуп, жаныбарлар, өсүмдүктөр жана минералдардан келип чыккан дарылар менен эмдөөдөн тышкары көп ооруларды укалоо (массаж), гимнастикалык (дене тарбиялык) жана физикалык методдору аркылуу эмдөөнү кеңири колдонгон.

«Врачтык илимдин заңы (канону)» аттуу алты томдуу, китебинде Ибн Сина адамдын анатомиясын, оорулардын себептерин, алардын белгилерин, жалпы денелик жана айрым мүчөлүк ооруларды жана ар түрдүү дарыларды колдонуу тартиптерин толук жазган. Авиценнанын бул эмгектеринин жарыкка чыкканына миң жыл толгонуна карата өзбек илимдер Академиясы биринчи жолу орус жана өзбек тилдерине которуп басып чыгарды. Бул медициналык илимге чексиз мурас, кенч болуп эсептелет.

(информация с сайта www.na5.ru)

СӨЗДҮК:

улуу – великий
илимпоз – ученый
кылым – век
туулган – родился
улут – национальность
акын – поэт
илим – наука
тажрыйба – опыт
байкоо – наблюдение
өз убагында – свое время
маңыздуу – сочный
эмгек – труд

булак – источник
мазмуну – содержание
баасыз – неоценимый
эстелик – памятник
көз караш – мировоззрение
кыраакылык – бдительность
эмдөө – лечение
колдонгон – применял
себеп – причина
белги – признак
кенч – сокровища
эсептелет – считается

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

II. Ответьте на следующие вопросы:

1. Авиценна канчанчы кылымда жашаган илимпоз?
2. Ал доктур гана болбостон дагы кандай илимпоз болгон?
3. Анын кандай улуу эмгеги бизге белгилүү?
4. Авиценнанын философиялык көз караштары кандай илимий агымга багытталган?
5. Авиценна кандай ооруларды биринчи ирет белгилеген?
6. Ал кандай методдор аркылуу эмдөөнү кеңири колдонгон?

III. Подберите к следующим словам противоположные по смыслу слова: улуу, белгилүү, чоң, көп, баалуу, туура, кең, жандуу, колдонуу, жалпы.

IV. Со следующими глаголами составьте предложения: белгилөө, колдонуу, эмдөө, дарылоо, багыттоо, коргоо, калтыруу.

V. Проспрягайте следующие глаголы в настоящем времени: жаса, жаз, чыгар.

VI. Какие труды Авиценна вы знаете, напишите?

АЛТЫМЫШЕВ АРСТАНБЕК АЛЫБАЕВИЧ

Кыргыз Республикасынын илиминин эмгек сиңирген ишмери. Академик, медицина илимдеринин доктору. Кыргыз Республикасынын Илимдер Академиясынын органикалык химия институтунун физиологиялык–активдүү заттар бөлүмүн жетектеген. Фрунзе шаарындагы медицина институтун аяктаган, Пирогов атындагы Москва медициналык институтунун алдындагы фармакология боюнча аспирантурасын, докторантураны Ленинграддагы СССР ИЭМ АМН фармакология бөлүмүнөн өткөн, эки жүздөн ашык илимий иштин жана кырк ойлоп табуучулуктун автору. Алтымышевдин илимий иши бүгүнкү күндөгү актуалдуу маселеге – физиологиялык активдүү заттардын фармаколог–токсикологиялык жагынан изилдөө жана табияттагыдай эле синтетикалык келип чыгуулардын биологиялык, химиялык жана медициналык

илимде каралышына арналган.

Айыл чарбасында анын ойлоп табууларынан дары препараттары жана Ликорин адаптогендери, «Аска-таш» чычырканак майы, арча бутагынын майы, Гипокос, Гиперекс жана «Арашан», «Сибирь», «Уссуриялык» деген дары бальзамдары киргизилди.

Айрым препараттары мурунку СССРдин ВДНХда ошондой эле Лейпцигдеги, Париждеги, Багдадагы эл аралык жарманкелерде көрсөтүлгөн, алар алтын, күмүш, коло медалдарына жана көрсөтмөнүн ардактуу дипломдоруна татыктуу болгон.

Профессор Алтымышев академик Королев атындагы «Косманавтикага илимий жана практикалык салымы үчүн» жана академик Кравков атындагы «Советтик фармакологиянын өнүгүүсүндөгү чоң салым» кошкон үчүн сыйланган.

Ал ондон ашык монографиянын жана илимий-популярдуу китептердин автору, алардын ичинен белгилүүлөрү «Кыргызстандын дары байлыктары», «Мумие жөнүндө биз эмне билебиз?», «Уулар жана ууга каршылар» ж.б.

(Информация с сайта www.who.ca-news.org)

СӨЗДҮК:

көргөзмө – выставка

салым – вклад

коло – бронза

маселе – проблема

изилдөө – исследование

ойлоп табуу – изобретение.

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

II. Ответьте на следующие вопросы:

1. А.А. Алтымышев кайсы илимдин доктору?
2. КРнын ИАсынын бөлүмүн жетектеген?
3. Ал канча илимий эмгектердин автору?
4. Анын илимий иштери эмнеге арналган?
5. Окумуштуунун кандай бальзамдары бар?
6. Профессор А.А. Алтымышев кандай салымы үчүн медалдар менен сыйланган?
7. Ал кайсы илимий популярдуу китептердин автору?

III. Переведите данные словосочетания на кыргызский язык: некоторые препараты, сельское хозяйство, облепиховое масло, хвойное масло, активные вещества, изобретение.

IV. Со следующими словами и словосочетаниями составьте предложения: ойлоп табуучулук, заттар, изилдөө, табият, алтын медаль, чоң салым, аймак, белгилүү, уу.

V. Подготовьтесь к пересказу текста.

БЕНДЖАМИН СПОК - ДУЙНӨ ЖҮЗҮНӨ БЕЛГИЛҮҮ БАЛДАР ДОКТУРУ

Дуйнө жүзүнө белгилүү балдардын доктuru Бенджамин Маклейн Спок 1903-жылы Нью-Хейвендеги абдан жетиштүү юристтин үй-бүлөсүндө туулган.

Анын санжырасы Гудзон суусунун өрөөнүнө биринчи болуп байыр алган голландиялыктардан келе жатат. Бенджамин үй-бүлөдөгү балдардын алтоосунан – улуусу болгон, ошон үчүн кичине кезинен эле бала багуунун түйшүгүн көргөн. Апасы – Милдерд-Луиз Спокко аябай чоң таасирин тийгизген.

Медицинага жол Спок үчүн жеңил болгон эмес. Башында ал Йельдик университетке өтүп англис тилин жана адабиятын өздөштүргөн. Спортко

кызыккан. Бою эки метрге жакын, сымбаттуу жана чыйрак Бен университеттин калакчылар командасына алынган. 1924-жылы Парижде өткөн Олимпиядада оюндарга катышып, команда Кошмо Штатка «алтын» утуп келген. Бенджамин Спок олимпиадалык чемпион болгон. Яхталарга болгон кызыгуусу өмүрүнүн аягына чейин аны калтырган эмес – ал деңиздеги саякатчыга да айлана алмак, ошондой эле филолог да боло алмак.

«Медицинага түшүнүксүз тартылуу» жеңди – Йельдик жана Колумбиялык университеттердин медициналык факультеттеринде бир канча жыл окуп, 1929-жылы Спок врач болот. Эки он жылдык өткөндөн кийин ага атак-даңк келет...

Согуштан кийинки Америка үчүн чыныгы аздектеген доктур, Спок болгон эле. Вьетнамда согуш башталганда, балдар доктuru дароо эле согушка каршы кыймылга кошулат. Ошол убактагы респектабельдик медик үчүн, бул куугунтукка айланууну билдирген.

«Балдарды чоңойтуунун кажети жок, эгерде аларды кийин тирүүлөй өрттөөгө жол берсек», – деп, ал өзүнүн китебинде энелерге кеңеш берген.

1977-жылы Спок СССРге келип, Артектте болгон балдардын эл аралык фестивалына катышкан.

Анын көптөгөн илимий эмгектеринин арасынан «Бала жана аны багуу» деген китеби ар бир – «мен энемин!» – деген аялга таанымал.

(Информация с сайта www.psy.1september.ru)

СӨЗДҮК:

санжырасы – родословная

түйшүк – забота

өкүмчүл – властная

жакшы көргөн – любящая

чыйрак – крепкий

саякатчы – путешественник

аздектеген – боготворила

согушка каршы – антивоенному

куугунтукка – изгоя

абдан жетиштүү – преуспевающий

биринчи болуп байыр алган – поселенцев

өрөөнүнө – к долине

анык – истинная

талаптуу – строгая

сымбаттуу – статный

калакчылар – гребцов

түшүнүксүз – неосознанная

кыймыл – движение

кошулат – примкнул

бала багуучу (бала багууну кесип кылган аял) – нянька

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

II. Ответьте на вопросы:

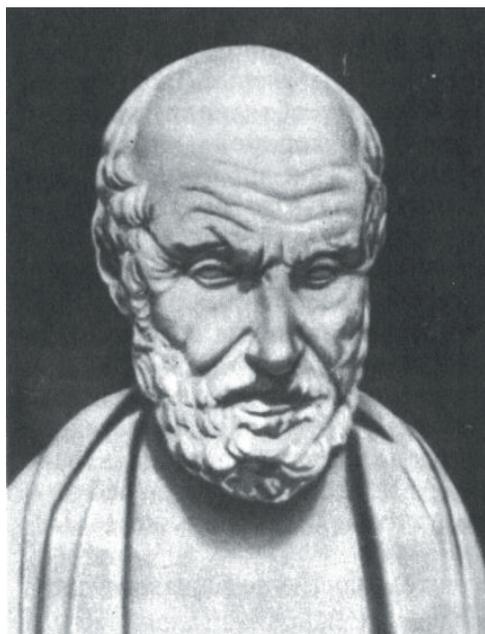
1. Б. Спок канчанчы жылы кимдин үй-бүлөсүндө туулган?
2. Медицинага чейин ал эмнеге кызыккан?
3. Согуштан кийин ал кайсы кыймылга кошулат?
4. Анын кандай эмгеги көпчүлүккө таанымал?

III. Составьте 5–6 вопросов к данному тексту.

IV. Замените данные сочетания противоположными по смыслу: таасир тийгизүү, оюндарга катышу утуп келүү, чоң таасир.

V. С даннаны сочетаниями составьте предложения: оюндарга катышкан, врач болот, кыймылга кошулуу, кеңеш берүү.

ГИППОКРАТ

Гиппократ биздин заманга чейин 460 жыл мурун Кос аралында туулган. Бул аралдагы колонияланган дорийликтердин маданияты жана тили иониялык болгон.

Гиппократ Асклепиад врачтардын корпорациясы уруусуна тийиштүү (таандык) болгон, алар өздөрүнүн келип чыгуусун Асклепийден, Гомер убагындагы улуу доктурга таандык деп эсептешкен.

Асклепиаддарда адамды медициналык жактан таанып билүү атадан балага, окутуучудан шакиртине өтүп турган. Гиппократтын балдары, анын күйөө баласы жана көп сандаган окуучулары доктурлар болушкан. Асклепиад корпорациясы, же Кос мектеби, биздин эрага чейинки V кылымда, ошол мезгилдеги ар кандай кадимки маданий корпорациялардай эле таза диний формаларын жана салттарын сакташкан.

Алгачкы медициналык билимди атасы Гераклидден жана аралдагы башка врачтардан алган. Илимин өркүндөтүү максатында жаш кезинде көп саякаттаган жана ар түрдүү өлкөнүн медицинасын үйрөнгөн.

Анын – «Шамал жөнүндө», «Жайлар, суулар жана абалар жөнүндө», «Белгилөө», «Курч оорулардагы диета жөнүндө», аттуу трактаттары «Эпидемия», аттуу биринчи жана үчүнчү китептери «Афоризмдер» (биринчи төрт бөлүмү), эң акырында «Муундар жөнүндө жыйнак» жана «Сыныктар жөнүндө» сыяктуу хирургиялык трактаттары шедевр болуп саналат.

Бул тизмедеги негизги эмгектерине бир нече этикалык багыттагы «Ант», «Мыйзам», «Врач жөнүндө», «Жагымдуу жүрүм-турум жөнүндө», «Акыл насаат» эмгектери, баяндары биздин эрага чейинки V кылымдын аягында Гиппократтын илимий медицинасын медициналык гуманизмге айландырган. Бардык адабий чыгармаларында Гиппократтын гениалдуу байкагычтыгы жана ой корутундусу даана чагылдырылып турат.

Оорунун жүрүшүн жана чыгышын так айтуу, окшош окуялардын жана мисалдардын негизинде изилденген. Ал Гиппократтын жашоо турмушунда эле кеңири даңкты алып келген.

Гиппократ оорунун себебин эки класска бөлөт: аба-ырайы жактан жалпы зыяндуу таасирлер, жер, тукум куучулук жана эмгек, өздүк турмуш шарт, тамак-аш, жаш өзгөчөлүк ж.б. Гиппократ биздин эрага чейинки 370 жылдын айланасында Лариссте Фессалияда дүйнөдөн кайткан, ошол эле жерде ага эстелик коюлган.

(информация с сайта www.krugosvet.ru)

СӨЗДҮК:

арал – остров
келип чыгуу – происхождения
дин – религия
ант – клятва
алгачкы – первоначальный
белгилөө – прогностика
сынык – перелом
жүрүм-турум – поведение

маданият – цивилизация
күйөө бала – зять
салт – обычай
кабыл алынган – была принята
жай – местность
курч оору – острая болезнь
муун – сустав

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

II. Ответьте на следующие вопросы:

1. Гиппократ канча жыл мурун туулган?
2. Ал кайсы врачтардын уруусуна тийиштүү болгон?
3. Алгачкы медициналык билимди ал кимдерден алган?
4. Анын кайсы хирургиялык трактаттары шедевр болуп саналат?
5. Гиппократ ооруларды канча класска болот?

III. Выпишите из текста глаголы, определите их время, число, лицо.

IV. Переведите следующие предложения на кыргызский язык:

1. Гиппократ причину болезни разделил на два класса.
2. Его считали великим доктором Гомерского времени.
3. Основы медицинских знаний он брал у Гераклида.

V. Данные слова запишите во мн. числе с аффиксами притяжательности 1-го лица: шакирт, салт, эмгек, жыйнак, оору, шарт.

И.М. СЕЧЕНОВ

И.М. Сеченов 1829-жылы дворяндардын үй-бүлөсүндө туулган. Ал ата-энесинин каалоосу менен өзүн аскер кызматына арнашы керек эле. Ошондуктан Петербургдагы Башкы инженерлик окуу жайына өтүп, аны 1848-жылы бүтүрөт. Бир аз убакыт саперлор аскер бөлүгүндө кызмат өтөйт, бирок көп узабай отставкага чыгат жана 21 жаш курагында Москва университетинин медициналык факультетине өтөт.

Университетти бүтүрөрү менен, алган билимин улантуу үчүн чет мамлекетке кетет. Германияда жүргөн мезгилде бир нече ирет Мюллердин, андан кийин анын белгилүү шакирти Дюбуа-Реймондун лекцияларын угат. Угулган лекциялардын циклдери Сеченовдун изилдөөлөргө болгон кызыгуусун туудуруп, андан аркы өмүрүнө таасирин тийгизет. Анын 1860-жылы басылып чыккан доктордук диссертациясы орус физиологиясынын өнүгүшүнүн башаты болуп калат да, бир нече жылдан кийин бүткүл медицинага жаңы багыт берди.

Ошондуктан Сеченовду физиологдордун орус мектебинин негиздөөчүсү деп аташат. Сеченов нерв системасынын изилдөөсүнө көңүл бура баштайт. 1863-жылы басылып чыккан «Баш мээнин рефлекстери» эмгегинен кийин белгилүү окумуштуу катары эсептеле баштады. Сеченов бул эмгегинде акыл-ой (жан дүйнө) жана дененин жашоосунун жалпы белгилеринин бар болгондугун далилдейт.

Адамдын психикалык жашоосу, айрыкча анын аң-сезими баш мээнин клеткаларынын иш-аракетинин натыйжасы болуп эсептелерин белгиледи.

Андан тышкары Сеченов адамдын мүнөзү жана психикасы бир аз гана даражада тубаса касиеттерден көз каранды болуп, чындыгында, тарбиянын натыйжасы болуп эсептелерин белгилеп кеткен.

Сеченовдун макаласы окумуштуулардын арасында гана эмес бүткүл орус интеллигенциянын чөйрөсүндө зор кызыгууну туудурду. Сеченов 1871-жылы илим жагынан сиңирген эмгектерине карабастан, Одессадагы университетине физиология профессору болуп дайындалып, андан беш жылдан кийин гана Петербургга которулган. 1891-жылы Сеченов 62 жаш курагында гана дүйнөгө белгилүү болгон Москва университетине дайындалууга уруксат алган. Сеченов 1905-жылы дүйнөдөн кайткан.

(информация с сайта www.hrono.info.ru)

СӨЗДҮК:

кызмат өтөө – служить
көп узабай – вскоре
кызыгуу туудуруу – вызвать интерес
таасир тийгизүү – оказать влияние
басылып чыккан – опубликованный
негиздөөчү – основоположник
жалпы белгилери – общие черты
далилдөө – доказывать
тубаса касиеттер – врожденные свойства
аң-сезим – сознание

көз каранды болуу – зависеть
рухий дүйнө – духовная жизнь
таң каларлык – удивительный

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

II. Ответьте на вопросы:

- 1) И.М. Сеченов кимдин үй-бүлөсүндө туулган?
- 2) Ал кайсы окуу жайын бүтүрдү жана медициналык факультетке канча жаш курагында өттү?
- 3) Ал кимдин лекцияларын кызыгуусун туудурду?
- 4) И.М. Сеченовду кайсы мектептин негиздөөчүсү деп айтышат?
- 5) Ал эмнеге өзгөчө көңүл бурат?
- 6) Сеченов жөнүндө дагы эмне айта аласыңар?

III. Следующие слова переведите на русский язык и составьте предложения: макала, кызмат, таасир, жашоо, касиет.

IV. Выпишите из текста глаголы и поставьте их в повелительном наклонении.

ИВАН ПЕТРОВИЧ ПАВЛОВ

Медицина жана физиология боюнча Нобель сыйлыгынын лауреаты, 1904-ж.

Орус физиолог-окумуштуу Иван Петрович Павлов Москвага 160 километр жакын жайланышкан Рязань шаарында туулган. Анын апасы Варвара Ивановна дин кызматчысынын (поп) үй-бүлөсүнөн болгон; атасы Петр Дмитриевич дагы дин кызматчысы болгон.

Башында жакыр чиркөөдө дин кызматкер, анан ал өзүнүн тырышчаактыгынан кийинчерээк Рязандын эн мыкты чиркөөлөрүнүн биринде үйрөтүүчү (наставник) болуп калган.

Бала кезинен Павлов, атасынан максатына жетүүдөгү көрүнүктүү жана дайыма өзүн өзү өркүндөтүүгө умтулууну алган. Ата-энесинин каалоосу боюнча Павлов диний орто мектептин баштапкы курсуна катышкан. 1860-жылы Рязандагы диний окуу жайына кирген.

Табигый илимди; ар түрдүү талаш-тартыштарга кызыгуу менен катышкан. Бул Павловду туруктуулукка жана берилгендикке үйрөткөн. 1880-жылдардын аягында орус өкмөтү өзүнүн буйругун өзгөртөт да, диний орто мектептин студенттерине атуулдук окуу жайларда билим алуусун улантууга уруксат берген. Табигый илимдерге кызыгып, Павлов 1870-жылы Петербург университетиндеги физика-математикалык факультетинин табигый бөлүмүнө тапшырган. Анын физиологияга кызыгуусу И. Сеченовдун «Баш мээсинин рефлeksi» деген китебин окугандан кийин өскөн, бирок бул нерсени үйрөнүү ага Цион лабораториясындагы депрессиондук нервдин ролун үйрөнүүдөн кийин гана ишке ашкан. Цион ички органдардын иши нервдерге таасир этерин изилдеп чыккан жана анын сунушу боюнча Павлов өзүнүн биринчи илимий изилдөөсүн баштаган – карын астындагы бездердин организмге керектүү заттардын иштеп чыгарышын изилдеген; бул иш үчүн Павлов жана Афанасьев университеттин алтын медалы менен сыйланышкан.

Павлов табигый илимдердин кандидаты наамын 1875-жылы алгандан кийин Санкт-Петербургдагы медицина-хирургиялык академиянын (кийинчээрек аскер-медициналык болуп кайра түзүлгөн) үчүнчү курсуна өткөн, бул жерде ал Циондун ассистенти болууга үмүттөнгөн. Ал кийинчерээк физиологиялык кафедрасынын ординатордук профессору болуп дайындалат. Циондун жетекчилиги менен иштөөдөн баш тартып, Павлов Ветеринардык институттун ассистенти болуп калат. Ошол жерде эки жыл бою тамак сиңирүүнү жана кан айлануунун изилдөөсүн уланткан.

(информация с сайта www.hrono.info)

СӨЗДҮК:

сыйлык – премия

жакыр чиркөө – бедный приход

тырышчаактык – рвение

мыкты – лучший

кийинчерээк – позже

дин кызматчы – религиозный служащий

өкмөт – правительство

каалоосу боюнча – по желанию

максатына жетүүдөгү көрүнүш – упорство в достижений цели

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

II. Ответьте на вопросы:

1. И. Павлов эмне үчүн Нобель сыйлыгын алган?
2. Кандай мектепте окуган?
3. Канчанчы жылы кайсы университетке өткүн?
4. Физиологияга кызыгуусу эмнеден башталган?
5. Кайсы иши үчүн ал университеттин алтын медалы менен сыйланган?
6. И. Павлов жөнүндө дагы эмне кошумча айта аласыңар?

III. Подберите к следующим словам противоположные по смыслу слова: алдыңкы, тырышчаак, көп, кызыктуу, керектүү, иштөө.

IV. Проспрягайте следующие глаголы в будущем времени: улантуу, дайындоо, ашуу, өзгөртүү, үйрөтүү.

V. Просклоняйте по падежам следующие слова: кызматчы, сыйлык, өкмөт, тырышчаак, сунуш.

VI. Сделайте морфологический разбор 6-го предложения.

ИСА КОНОЕВИЧ АХУНБАЕВ

Ахунбаев Иса Коноевич 1908-жылы 12-сентябрда Ысык-Көл областында, Тору-Айгыр кыштагында туулган. И.К. Ахунбаев – белгилүү хирург, медицина илимдеринин доктору. Профессор И.К. Ахунбаев СССР медицина Илимдер Академиясынын корреспондент-мүчөсү, Кыргыз ССР Илимдер академиясынын тунгуч президенти болгон.

Ал Ташкенттеги Орто Азия мединститутун 1960-жылы бүтүргөндөн кийин жалпы хирургия кафедрасына ассистент болуп орношкон. Өмүрүнүн акырына чейин илимий изилдөөлөрүн жүргүзгөн. Эмгектери жүрөк ооруларына арналган.

(информация с сайта www.dic.academic.ru)

СӨЗДҮК:

тунгуч – первенец, первый

бүтүргөндөн кийин – после окончания

жалпы хирургия – общая хирургия

өмүрүнүн акырына чейин – до конца своей жизни

жүрөк оорусу кафедра башчысы – заведующий кафедрой по заболеванию сердца

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

II. Ответьте на вопросы:

1. И.К. Ахунбаев качан, кайда туулган?
2. Кандай кесипте эмгектенген?
3. Анын илимий изилдөөлөрү кандай ооруларга арналган?

III. Найдите дополнительную информацию к тексту, подготовьте к пересказу.

МИРРАХИМОВ МИРСАИД МИРХАМИДОВИЧ

Миррахимов Мирсаид Мирхамидович 1927-жылы 27-мартта Кыргыз Республикасынын Фрунзе шаарында музыканттын үй-бүлөсүндө туулган. 1948-жылы Кыргыз Мамлекеттик мединститутту артыкчылык менен аяктаган. 1952-жылы клиникалык ординатураны бүтүргөндөн кийин, терапия факультетиндеги кафедрада кандидаттык диссертациясын жактаган жана аталган кафедрада ассистенттен баштап жетекчиге чейин жеткен. 1977-жылдан баштап өмүрүнүн акырына чейин Улуттук кардиология жана терапия борборунун башчысы болгон.

М.М. Миррахимов өлкөбүздө, КМШ жана алыскы чет өлкөлөрдө: илимий клиницист, клиникалык физиолог, окутуучу, илимий жана саламаттыкты сактоонун уюштуруучусу, коомдук ишмер катары таанылган.

Ал чыныгы бийик тоолуу медицина жана кардиология илиминдеги жаңы багыттын негиздөөчүсү. Бул тармак боюнча мектеп түзгөн жана бийик тоолуу шарттарда адамдын биология-физиологиялык адаптациясынын негиздерин иштеп

чыгууда чоң салымын кошкон.

Ал убактылуу адаптациянын кыска мөөнөттүү фазасын белгилеген Адаптациялоо абалынын критерийлерин иштеп чыккан жана элдердин тоодо жашап жана иштөө ыкмаларын тандап алган. Жаңы тоо ооруларынын формасы жана аларды аныктоо жана дарылоонун ыкмаларын сунуш кылган. Тоо климатынын негизинде көптөгөн ооруларды: ошонун ичинде өнөкөт болгон анемия, цитопения, өпкө астмасын жана башка ооруларды дарылоо үчүн пайдаланган. Бул жерде 10 миңге жакын оорулуулар дарыланышат, ал эми 27 миңден ашуун адам консультация алышат. 40 жыл бою М.М. Миррахимов жетектеген «ички оорулар» кафедрасы КМШ боюнча эң мыкты кафедралардын бири болуп саналат. Миррахимовдун коомдук иштери – көп тажрыйбалуу жана кеңири масштабдуу. Ал Борбордук Азиядагы кардиологдор ассоциясынын биринчи президенти, 1995-жылдан баштап КМШ кардиологдор ассоциясынын президенти, КР терапевт жана кардиологдор коомунун президенти, Кыргызстандын адистештирилген медицина коомунун президенти, Россия Медицинасынын медицина боюнча президиумдун мүчөсү.

(информация с сайта www.madein.kg)

СӨЗДҮК:

артыкчылык менен – с отличием

алыскы чет өлкө – дальнее зарубежье

илимий даража – научная степень

иштөө ыкмалары – критерии

өнөкөт болгон – анемия – хроническая анемия

илим боюнча проректор – проректор по науке

кыска мөөнөттүү фаза – кратковременная фаза

бийик тоолуу медицина – высокогорная медицина

үздүксүз иштөөчүсү – здесь: бессменный работник

жаңы багыттын негиздөөчүсү – основоположник нового направления

илимий жана саламаттыкты сактоонун уюштуруучусу – организатор науки и здравоохранения

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

II. Ответьте на следующие вопросы:

1. М.М. Миррахимов канчанчы жылы жана кимдин үй-бүлөсүндө туулган?
2. Канчанчы жылы КММИ бүтүрдү?
3. Канчанчы жылдан баштап Улуттук кардиология жана терапия борборунун башчысы болуп иштеди?
4. М.М. Миррахимов өлкөбүздө, КМШда жана алыскы чет өлкөлөрдө ким катары таанылган?
5. Окумуштуу кандай багыттын негиздөөчүсү болуп саналат?

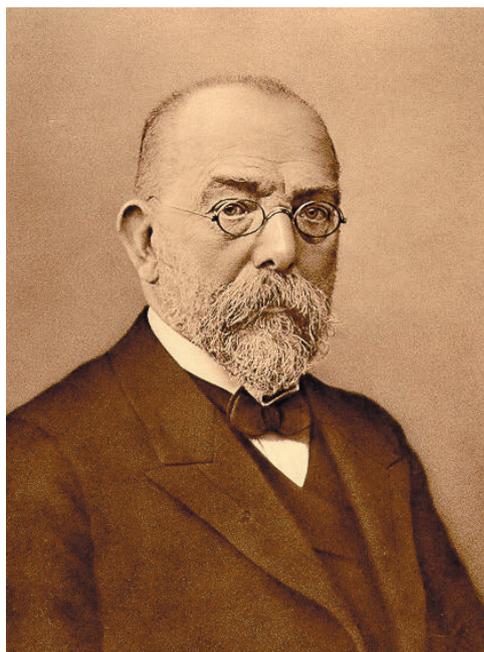
III. Данные слова переведите на русский язык, напишите их с аффиксами притяжательности 3-го лица: медицина, ишмер, тоо, ыкма, өпкө, тажрыйба.

IV. Вместо точек допишите нужное падежное окончание:

1. Бул жерде 10 миң... жакын оорулар дарыланышат.
2. Окумуштуу көптөгөн оорулар... дарылоо үчүн кеңеш берген.
3. Ал кардиология илиминдеги жаңы багыт... негиздөөчүсү.

V. Со следующими словами и словосочетаниями составьте предложения: илимий даража, оору, бийик тоолуу медицина үздүксүз иштөөчү, клиникалык физиолог.

ОРУС ХИРУРГУ – Н.И. ПИРОГОВ

Н.И. Пирогов өзүнүн аябаган чоң тажрыйбасын классикалык эмгектеринде баяндаган. Бул эмгек аскер- талаа хирургиясына арналган жана алар азыркы замандагы талаа салгылашууда дарыгердик жардамдын негизги системасы болуп саналат. Николай Иванович Пирогов чындыгында «Орус хирургиясынын атасы» болуп саналат, аскер-талаа хирургиясынын негиздөөчүсү. Пирогов дүйнө жүзүндө биринчилерден болуп согуш шартында эфир наркозун колдонгон.

1847-жылдын 14-февралында ал кургактагы аскер госпиталында өзүнүн биринчи эфир наркозу менен жасаган операциясын өткөрдү. 16 февралда Обухов ооруканасында, 27-февралда Петропавловск ооруканасында эфир наркозу менен операция жасаган. Ушул эле жерде 100гө жакын операция жасалды. Ошентип, Пирогов талаа салгылашуусунда дүйнө жүзүндө биринчилерден болуп эфир наркозун колдонгон.

Бир жылдын ичинде Пирогов 300гө жакын операция жасаган (бардыгы Россия боюнча февралдын 1847-жылынан баштап февралдын 1848-жылына чейин

690 операция жасаган). Пирогов өркүндөтүлгөн, жеткиликтүү ыкма менен баңги зат техникасында чарчабай иштейт. Ал өзүнүн ректалдык наркоз жолун сунуш кылат (көтөн чучукка эфирди киргизүү). Ошол үчүн Пирогов атайын аппарат конструкциялайт, колдонуп жүргөн инголяциялык аппараттарды жакшыртат. Наркозду активдүүлүк менен элге жайылтат. Дарыгерлерге баңги зат менен иштөө техникасын үйрөтөт. Аларга аппараттарды таратып берет. Пироговдун жекече тажрыйбасы ушул мезгилге чейин 400гө жакын эфир наркозу жана 300гө жакын – хлороформ түзгөн.

(информация с сайта www.ru.wikipedia.org)

СӨЗДҮК:

классикалык эмгектер – классические труды
аскер – талаа хирургиясы – военно-полевая хирургия
негиздөөчүсү – основоположник
талаа салгылашуусу – поле сражения
жеткиликтүү методика – усовершенствование методики
ректалдык наркоз жолу – ректальный способ наркоза
көтөн чучук – прямая кишка
колдонуп жүргөн – существующие
улуттук сыймык – национальная гордость
илимий жетишкендиктер – научные достижения

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

II. Сделайте фонетический разбор следующих слов: аскер, салгылашуу, улуттук, илимий, наркоз.

III. Ответьте на вопросы:

1. Н.И. Пирогов кандай хирургиянын негиздөөчүсү болуп саналат?

2. Ал дүйнө жүзүндө биринчилерден болуп эмнени колдонгон?

3. Бир жылдын ичинде ал канчага жакын операция жасаган?

4. Н.И. Пирогов кандай ыкманы колдонуп чарчабай иштеген?

5. Ал кандай аппараттарды жакшыртуу үчүн иштеген?

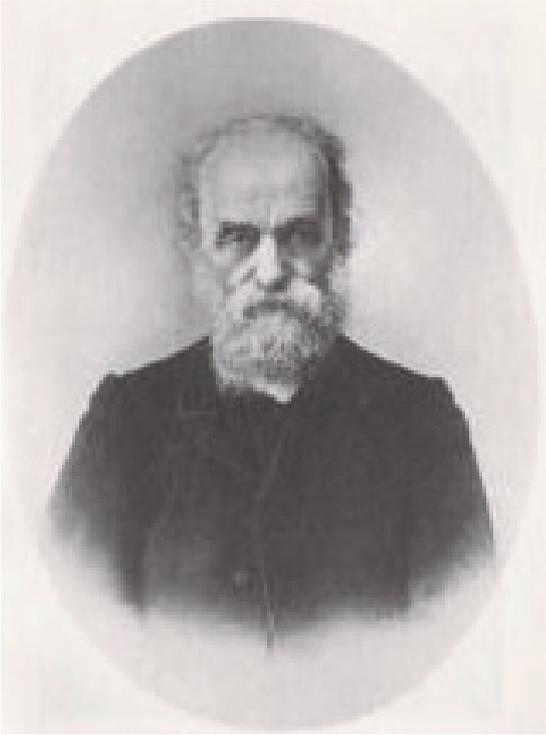
IV. Выпишите из текста 6 существительных, напишите их во множественном числе;

V. Со следующими глаголами составьте предложения в прошедшем определённом времени: колдонуу, баяндоо, өткөрүү, иштөө, үйрөтүү.

VI. Просклоняйте по падежам следующие существительные: дарыгер, операция, баңги зат;

VII. Что вы можете еще добавить об этом ученом. Сделайте небольшое дополнение из 6–7 предложений.

П.Ф. ЛЕСГАФТ

Профессор П.Ф. Лесгафт 1837-жылы туулган. Ал атактуу орус анатому жана таланттуу окутуучу болгон. Ал адамдын денесин, физиологиясын изилдөө боюнча фундаменталдуу илимдин тармактарынын (дисциплиналар) ичинен Россиядагы окумуштуулардын биринчиси болуп эмгектенген.

П.Ф. Лесгафт Медициналык Академияда окуган. Академияны бүтүргөндөн кийин ал медицина илимдеринин доктору деген даражанын үстүндө иштеген. Лесгафт бул даражага 1865-жылы ээ болуп, 1868-жылы жалпыга белгилүү хирургиянын доктору болот. Андан кийин ал Казань университетинде анатомия боюнча профессор болуп иштейт. 1886-жылы ал Петербургда «Адамдын анатомиясы» дисциплинасы боюнча лекцияларды окуй баштайт.

Профессор Лесгафт тарабынан 130га жакын илимий иш жазылып, басылып чыккан. Алардын көбү көптөгөн чет тилдерине которулган. Алардын ичинен эң маанилүү эмгеги болуп «Теориялык анатомиянын негиздери» китеби эсептелет. Профессор Лесгафт өзүнүн 1892-жылы жазылган эмгектеринин биринде булчуңдарды статистикалык жана динамикалык

негизги топторго дифференциялаган. Өз эмгегинде аларда күчтүү жана шамдагай деп атаган. Ал статистикалык булчуңдар өзү пайда болгон сөөктөрдүн үстүңкү жагы менен байланышта болуп, алар булчуң булаларынын кыска топтору менен байланышкан, ал эми динамикалык булчуңдар булалардын узун топторунан турат.

Л.Ф. Лесгафттын шакирттери динамикалык жана статистикалык булчуңдар жөнүндөгү теорияны улантышкан. Бул тармактагы өзгөчө сиңирген эмгек, көптөгөн кызыктуу жалпыга белгилүү жыйынтыктарды чыгарган анын шакирти А.К.Ковешниковго таандык.

Лесгафттын баа жеткис эмгеги болуп анын көптөгөн маанилүү коллатериалдык кан айлануу жана жүлүн менен баш мээнин өтүү жолундагы тармактарды изилдөөсү эсептелет.

(информация с сайта www.ru.wikipedia.org)

СӨЗДҮК:

була – волокно
даража – степень
топ – группа
булчун – мышца
кан айлануу – кровообращение

сөөктөр – кости
маанилуу – важный, значимый
негиз – основа
тармак – отрасль
келип чыгуу орду – место происхождения

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

II. Ответьте на вопросы:

1. П.Ф. Лесгафт канчанчы жылы туулган?
2. Ал кайсы тармактын үстүндө иштеген?
3. Канчанчы жылы белгилүү хирургиянын доктору болгон?
4. Кандай дисциплина боюнча лекцияларды окуган?
5. Окумуштуунун канча илимий иштери басылып чыккан?
6. П.Ф. Лесгафт шакирттери эмне жөнүндөгү теорияны улантышкан?

III. К данным словам присоедините множественное число: дене, тармак, эмгек, иш, негиз, топ, булчуң.

IV. В следующих предложениях вместо точек вставьте пропущенные окончания:

1. Профессор Казань университет ... анатомия боюнча окутуучу болуп иштеген.
2. П.Ф. Лесгафт тарабы ... 130га жакын илимий иш басылып чыккан?
3. Эмгектер ... көбү көптөгөн чет тилдерге которулган.

V. Вместо точек вставьте нужное местоимение:

1. ... 1837-жылы туулган.
2. ... иштери булчуң буларынын кыска топторуна арналган.
3. ... булчуңдар жөнүндөгү теорияны улантышкан.

РОБЕРТ КОХ

Кох Роберт (1843–1910) немец бактериологу, 1905-жылы физиология жана медицина боюнча кургак учуктун козгогучун бөлүп чыгуу жана ачуу үчүн Нобель сыйлыгына татыктуу болгон. 1843-жылы 11-декабрда Ганноверге жакынкы Клаусталда туулган.

Геттинген университетинде окуп, 1866–жылы медицинанын доктору деген даражага ээ болгон. Франция – пруссиялык согуш мезгилинде аскер хирургу болуп, 1872–жылдан баштап Вольштейнде (азыркы Вольштын, Польша) уезддик санитардык доктур болуп иштеп, ал жерде жекече микробиология лабораториясын уюштурган. Анын уездинде Сибирь жара эпидемиясы тараган учурда, Кох бул ооруну изилдей баштайт.

Ал козгогучту өстүрүүгө, анын жашоо циклин изилдөөгө жана тажрыйба кылынуучу чычкандардын организмине ооруну козгоочу нерселерди киргизүүгө жетишет. 1876-жылы Кох Сибирь жарасынын козгогучун ачкандыгы жөнүндө Бреслау университетинде (азыркы Вроцлав, Польша) баяндама жасаган.

1878-жылы жара инфекцияларынын козгогучу стафилококкту өстүрүү боюнча Кохтун эксперименттеринин жыйынтыктары жарыяланган жана биринчи жолу инфекцияланган жаралардан бөлүнүп чыккан бул (жугуштуу) микроорганизмди микроскоп аркылуу байкоо жүргүзгөндүгү баяндалган. 1882-жылы Кох конъюктивитти козгоочу (Кох – Уикстин бацилласы) бацилланын табылгандыгы жөнүндө билдирген жана кургак учукту козгогуч тууралуу макаласын Берлин физиологиялык коомунун жыйналышында сунуш кылган. 1883-1884-жылдарга Кохтун дагы бир эмгегинин жарыяланышы – бул холера вибрионунун табылгандыгы жана анын жуктуруу жолдору кирет. Бул натыйжа Кох тарабынан Индиядагы жана Египеттеги холера эпидемияларын изилдөө учурунда алынган. 1883-жылы окумуштуу Сибирь жарасынын вакцинасын тапкандыгы жөнүндө билдирген.

1885-жылы Кох Берлин университетинин профессору болуп дайындалып, гигиена институтунун директору болуп шайланган. 1889-жылы биринчи жолу Китосато менен бирдикте столбнякты козгоочу өөрчүткүчтү бөлүп чыгарган.

1890-жылы Берлинде өткөн эл аралык медициналык конгрессте туберкулинди – туберкулёз бацилласындагы заттарды ачкандыгы тууралуу баяндама жасаган. Клиникалык изилдөөлөр, сыноолор көрсөткөндөй, туберкулин терапевтикалык эффектке ээ болгону менен, бирок туберкулезду алдын ала аныктоо (Кохтун байкоосу) үчүн колдонууга болот.

1891-жылы Кох өзү негиздеген Берлиндеги жугуштуу оорулар институтун жетектеген. 1896-жылы мүйүздүү малдын эпидемиясын изилдөө үчүн Африкага жол тартып, бул ооруга каршы вакцинаны иштеп чыгат да, 1897-жылы ушул эле максат менен Индияга жөнөйт. Кох көптөгөн маанилүү изилдөөнүн методдордун ачкан: практикага анилин боёкторун киргизген, микроскопияда иммерсиялык системаларды жана Аббе конденсорун пайдаланууну сунуш кылган, коюу азыктандыруучу чөйрөлөрдө жана биологиялык суюктуктарда микроорганизмдерди өстүрүү методун иштеп чыккан;

Кох 1910-жылдын 27-майында Баден – Баденде дүйнөдөн кайткан.

(информация с сайта www.ru.wikipedia.org)

СӨЗДҮК:

козгогуч – возбудитель
жекече – частный
натыйжа – результат
макала – статья
ээ болбоо – не обладать
жетектөө – возглавлять
мүйүздүү мал – рогатый скот
куркак учук – туберкулез
иштеп чыгуу – разработать
тараткыч – переносчик
чөйрө – здесь: среда
азыктандыруучу – питательный

бөлүп чыгуу – выделение
татыктуу болуу – быть удостоенным
тароо – разразиться, распространиться
Сибирь жарасы – Сибирская язва
өстүрүү – выращивать, культивировать
тажрыйба кылынуучу – подопытный
байкоо жүргүзүү – наблюдение
жугуштуу – инфицированный
жугуу жолдору – здесь: способы передачи
кайталама келте – возрастной тиф
жабыркаган – здесь: страдающий

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

II. Ответьте на вопросы:

1. Р. Кох ким болгон?
2. Ал эмнени ачкан?
3. Анын ачылыштары эмнеге арналган?
4. Ал илимдин кайсы даражаларына ээ болгон?
5. Р. Кох Берлинде кайсы институтту жетектеген?
6. Ал качан жана кайда дүйнөдөн кайткан?
7. Бул окумуштуу жөнүндө эмнелерди айта аласыңар?

III. Переведите данные словосочетания на русский язык: сыйлыкка татыктуу болуу, лабораторияны уюштуруу, Сибирь жара эпидемиясы, ооруну козгоочу, эксперименттин жыйынтыктары, эл аралык медициналык конгресси, алдын ала аныктоо, мүйүздүү мал, ооруга каршы вакцина.

IV. Найдите и выпишите из текста послелого, употребляющиеся с атооч жөндөмө.

V. Следующие глаголы проспрягайте в будущем определённом времени: бөлүп чыгар, тара, өстүр, тап, билдир, аныкта.

VI. К данным существительным присоедините аффикс прижательности 3-лица и с некоторыми из них составьте предложения: козгогуч, жара, байкоо, макала, баяндама, изилдөө, метод.

МЕДИЦИНА ИЛИМИНИН ТАРЫХЫНАН

МЕДИЦИНАНЫН ТАРЫХЫ

Жаңы замандын башында байыркы медицина бардык жерлерде начар болгон. Батыштын жана Чыгыштын бардык чоң шаарларында, анын ичинде Александрияда дин фанатизми үстөмдүк кылган. (Бирок, дарыгерлер Александрияга баары бир окууга барып турушчу). Терең экономикалык кризис, чоң империя арасындагы чатак, эпидемиялар, Аппекинск жарым аралын жок кыла баштаган. Христианство, официалдуу дин болуп, өзүнүн душманы катары жрецтерди, андан тышкары дагы граждандык окумуштууларды да душманындай көрүшкөн. Мунун баары: классикалык адабият, мамлекеттүүлүк, философия жана байыркы медицинанын жоголушу менен бирге мурунку жаркыраган башталыш психиатриялык жетишүүлөр дагы жоголгон. Булар Артерия жана Целия, Аврелиянын китептеринде көрсөтүлгөн. Заман өтө оор болгон (азыр да кыйын, оор). Байыркы Рим дагы эле өзүнүн ажайып керемети келбети менен таң калтырган, бирок анын күнү ырайымсыз бата баштаган.

Ал эми Чыгышта, Малайзиянын жээгинде, илгери ал жерде кичинекей Визант порту болгон, Константинополь шаары курулган. Ал өзүнө Элладанын демин, Римдин рационализмин, табигый кырсык мейкиндигин жана ырайымсыз иран-перс падышачылыгын бириктирген. Жаш, өзүнүн оор күнүн билбеген, Византия Рим цезарларынын алсыратуу колдорунан эстафетаны алууга даяр эле. Византия империясынын алгачкы медицинасы байыркы гректер жана Элинист дарылоонун маданиятынын уландысы болгон. Мүмкүн, Византия дүйнө жүзүнө: Гипократка. Асклепиадга, Галенге окшогон дарыгерлерди берген жок, бирок бул жерде иштеп-жашагандар, интерпретация жолунда далай иштерди аткарышкан жана байыркы кылымда чогултулган бай тажрыйбалуу медициналык окууларды чогултуп, кошушкан. Ошол замандагы көрүнүктүү дарыгерлердин бири Александр Тралский (525–605 жылдары). Бул грек дарыгери, ал көбүнчө Римде жашаган. Ал өзүнүн «Медицина маданияты» деген китебинде коллекциялоо, көчүрмөлөө жана системалаштыруу рухуна жетишкен. Римде жашап жүргөндө ал патология жана ички оорулар жөнүндө жазган жана да ал температура, көз ооруларынын дарылоо жана ичеги курттары жөнүндөгү трактаттардын автору. Ал башкалардан өзүнүн көз карандысыз окутуусу менен айырмаланган.

(информация с сайта www.medicinform.net)

СӨЗДҮК:

үстөмдүк кылган – господствовать

дин – религия

бай тажрыйбалуу – богатый опыт

ички оорулар – внутренние болезни

ичеги курттар – кишечные глисты

көз карандысыз – независимость

ажайып келбети – здесь: великолепие

граждандык окумуштуулар – светские ученые

Кичи азия жээгинде – Малоазийское побережье

алсыраган колдордон – из обескровленных рук

көрүнүктүү дарыгерлер – выдающиеся (видные) деятели

табигый кырсык мейкиндиги – стихия варварских пространств

көчүрмөлөө жана системалаштыруу – копирование и систематизация

психиатриялык жетишүүлөрдүн башталышы – начало психиатрических достижений

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

II. Выпишите из текста глаголы, определите лицо, число, время.

III. Данные слова переведите на кыргызский язык и составьте с ними предложения: древний, ученый, достижения, пространство, независимость, культура лечения.

IV. Составьте 5–6 вопросов к тексту и ответьте на них.

V. Выпишите из текста местоимения, определите их разряд.

МЕДИЦИНАДАГЫ АЧЫЛЫШТАР

Аризона университетинин биологу Чарльз Арнтцен акыркы беш жылда томаттан кургак тоңдурулган ширени түзүүнүн үстүндө иштеген. Бул жемиш *E. Coli* ичеги таякчасындагы бактериянын генин бөлүүнү камтыйт, мунун бир нече түрлөрү дизентериянын жана дисбактериоздун себеби болушу мүмкүн. Бул бактериядан иштетилген белок калыбына келтирилген ширеде жайгашканда, вакцина катары болуп, иммундук системаны коргойт. Арнтцен кызыл түстөгү пудранын жардамы менен дүнүйө өмүр үчүн өтө коркунучсуз жай болот деп айткан. Бул томаттык

вакцинаны негизинен өнүгүп келе жаткан өлкөлөр керектейт. Ошондуктан Арнтцен өнөр жайда ушундай помидор вакцинаны өстүрүүнү ойлойт. Помидор жөн эле тандалып алынган эмес, окумуштуулар ушундай протеиндик вакцинаны түзүү үчүн ал абдан ыңгайлуу деп эсептешет. Келечекте Арнтцен жана анын кесиптештери ушундай жол менен холера, гепатит жана башка ичеги оорулары менен күрөшүүгө даярданууда.

Виртуалдык ультра үн дагы татыктуу ойлоп чыгаруу болуп саналат. Бул келечектеги ата-эненин, алардын өсүп жаткан баласынын сүрөттөлүшүнүн данын гана көрбөстөн, даана жетишерлик көрүүгө мүмкүнчүлүк берет. Бул үчүн ультра үндүн кадимки аппараты компьютерге кошулат. Программа 3-Д скульптураны түзүүнүн принциби боюнча иштейт. Мунун жардамы менен келечектеги баланын өңүн көрүүгө болот.

Андан кийинки эң сонун ачылыш пластырь контрацептив. Анын негизги жетишкендиги – колдонуудагы жөнөкөйлүгү Ortho Eura пластырь Ortho McNeil Pharmaceutical компаниясында иштетилген, өлчөмү ширенкенин кутучасындай, ошондой эле кагаздан дагы абдан жука. Оралдык контрацептивдей эле ошол эле эстроген жана прогестен гормондорун камтыйт. Тери аркылуу гормондор кан айлануу системасына ошол замат кирет, бул пластырда бузулуу болбойт. Денедеги көрүнбөгөн жерди табуу жана пластырды жумасына бир жолу алмаштыруу жетишерлик. Жаңы контрацептив Европада жана АКШ да сатылат жана 25 ден 40 долларга чейин турат. Таңгакта 4–6 даанадан болот.

(информация с сайта www.medicinform.net)

СӨЗДҮК:

ачылыштар – открытия
коргоо – защита
түс – цвет
жардамы менен – с помощью
өнүгүп келе жаткан – развивающиеся
жөнөкөйлүк – простота
мүмкүнчүлүк берет – дает возможность
өлчөм – объем
күрөшүүгө даярданууда – готовятся бороться
ошол замат – сразу
татыктуу ойлоп чыгаруу – достойное изобретение
таңгак – упаковка
принципи боюнча иштейт – работает по принципу
кан айлануу системасы – система кровообращения

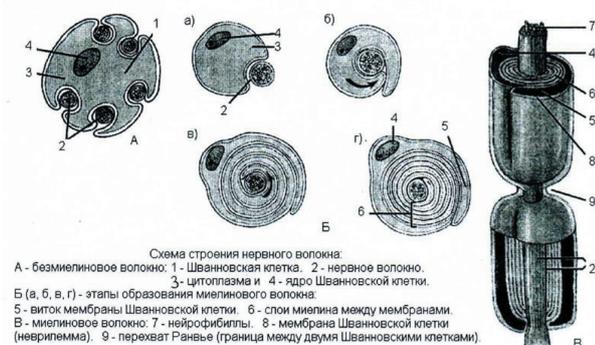
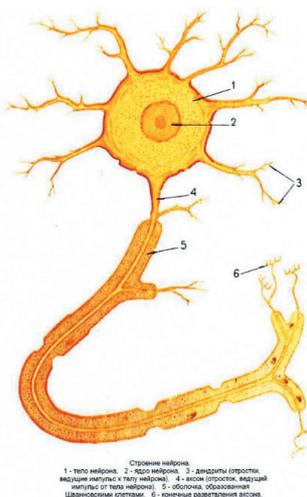
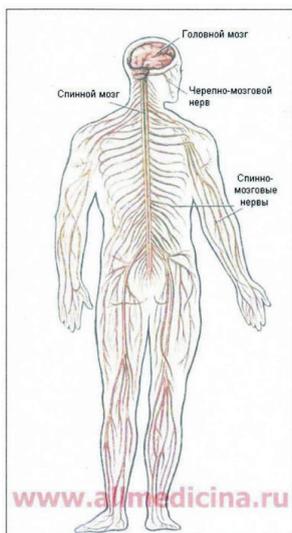
Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

- II. Выпишите из текста имена прилагательные и с некоторыми из них составьте предложения.
- III. Составьте 5-6 вопросов к тексту и ответьте на них.
- IV. Выпишите из текста глаголы, определите их лицо, число, время.
- V. Данные слова и словосочетания переведите на кыргызский язык: причина, сохранять, выращивать, кишечные заболевания, достижения, использование, кровеносные сосуды.
- VI. Сделайте морфологический и синтаксический разбор выделенного предложения.

НЕЙРОХИРУРГИЯНЫН ТАРЫХЫ

«Хирургия» деген сөз «кол кыймыл – аракетин», «өнөр» дегенди билдирет. Бирок бул сөздүн тарыхый мааниси эскирип калды (колдонулбай калды). Хирург жалаң гана операция кылбастан толугу менен анатомияны, физиологияны, фармакологияны жана башка тармактарды билиши керек. Хирург дартты туура коюуну билиши керек, дарылоонун тактикасын белгилеши керек, өсүүнүн анатомияларында жана бардык күтүлбөгөн шарттарда операциянын техникаларына виртуоздуу түрдө ээ болушу керек. Хирургдун негизги сезүү органы – бул манжалары.

Хирургиялык манипуляциялар жөнүндө алгачкы маалыматтар байыркы мезгилдерге таандык. Ар кандай хирургиялык кийлигишүүлөр биздин заманга чейинки 2-4 миң жыл мурун Байыркы Египетте, Индияда, Вавилондо, Байыркы Грецияда жана Римде, Византия жана Кытайда жүргүзүлүп турган. Илимий хирургиянын башаты болушкан ошол мезгилдеги доктурлардын ичинен Гиппократты, Галенди, Цельсти, Авиценнаны белгилеп кетүүгө болот. Орто кылымдагы доктурлардын ичинен Парацельсти, Амбруаза Парени, Визалияны жана башкаларды белгилөөгө болот.

Хирургиянын дүркүрөп өсүшү XIX кылымда хирургиялык инфекциянын козгогучтарын Луи Пастер жана Листер тарабынан антисептиканын негизи болуп калган анын алдын алуу методун ачуудан кийин башталат.

Россияда хирургиянын өнүгүшү Буги, Буяльский, Иноземцев, Склифосовский, Дьяконов, Пирогов сыяктуу ысымдар менен байланыштуу. Совет доорунда эмгектенген хирургдардын ичинен Спасокукоцкий, Вишневский, Оппель, Герцен, Греков, Петров, Юдин, Розанов, Стручков жана башкалар кеңири таанымал болушкан.

Нейрохирургия (грек. *neuron* – нерв-хирургия) – нерв системасынын бузулууларын жана оорулардын операциялык түрдө дарылоолорун жана дартты аныктоо методдорун иштеп чыгуучу хирургиянын бөлүгү.

Хирургиялык техниканын өнүгүшү, неврологиянын жетишкендиктери менен өз алдынча адистик катары XX кылымдын 20-жылдары бөлүнүп чыккан. Алардын изилдөөлөрүнүн методдорун, негизинен рентгенологиялык (компьютердик томографияга,) радионуклидик, ультраүндүүлүк жана башкалар кеңири пайдаланышат. Нейрохирургиянын өнүгүшүндө микрохирургиянын жетишкендиктери негизги ролду ойнойт.

Нейрохирургия нейрофизиология, рентгенология, радиология жана башка клиникалык медицинанын тармактары менен тыгыз байланышкан.

(информация с сайта www.medlinks.ru)

СӨЗДҮК:

белгилөө – определить

өсүү – развитие

башат – начало

бөлүк – раздел

дарылоо – лечение

өз алдынча – самостоятельно

дартты аныктоо – диагностика

хирургиялык кийлигишүү – хирургическое вмешательство

нерв системаларынын бузулуулары – повреждение нервной системы

белгилөөгө болот – можно определить, отметить

жетишкендиктер – достижения

бөлүнүп чыгуу – здесь: выделиться

ультраүндүүлүк – ультразвуковой

тармактар – здесь: область, сфера

тыгыз байланышкан – тесно связано

күтүлбөгөн шарт – непредвиденное обстоятельство

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

II. Ответьте на вопросы:

1. «Хирургия» деген термин эмнени билдирет?
2. Хирургиянын өсүшү кайсы кылымдарга таандык?
3. Антисептиканын негизин кимдер ачкан?
4. «Нейрохирургия» деген эмне?
5. Медицинанын кайсы тармактары менен байланышкан?

III. Выпишите из текста глаголы, определите их лицо, число, время.

IV. Переведите данные слова и словосочетания на кыргызский язык: историческое значение, тактика лечения, развитие, часть, достижения неврологии, методы диагностики, основа, нарушения, исследование.

V. Выпишите из текста по 3 примера на различные типы связей в словосочетании (башкаруу, ыкташуу, таандык байланыш).

ПЕДИАТРИЯНЫН ТАРЫХЫ

Педиатрия гректин *paídos* – бала жана *iateria* – дарылоо деген сөздөрүнөн алынган. Ал балдар организмнин анатомиясын, физиологиясын жана балдар ооруларын, аларды дарылоо, алдын алуу чараларын изилдөөчү медициналык тармак. XV–XVII кылымдарда **Европада балдар патологиясына арналган атайын тунгуч китептер чыккан.** XVIII кылымдарда педиатриянын өнүгүшүнө англиялык доктурлар У. Кадоган, Г. Армстронг, М. Унвервуд жана башкалар чоң салым кошкон.

Россияда балдардын ден соолугун коргоо боюнча алгачкы изилдөөлөр С.Г.Зыбелин, Н.И. Новиков, С.Ф. Хотовицкий жана башкалардын ысмына байланыштуу. Петербургда (1834), Москвада (1842) балдар үчүн биринчи оорукана ачылган. Москва университетинин алдында балдар клиникасы уюшулуп (1866), ал кийин Педиатрия борборуна айланган. Балдардын саламаттыгын сактоону уюштуруу Улуу октябрь революциясынан кийин түп тамырынан бери кайра түзүлүп, дарылоо жана алдын ала чара көрүү мекемелери кеңейтилип, илим изилдөө институттары уюшулуп, педиатр доктурларды даярдоочу атайын факультеттер ачылды. Совет бийлигинин алгачкы күндөрүнөн тартып эне жана баланы коргоо боюнча мекемелер түзүлгөн. Азыркы педиатриянын маанилүү маселеси – балдар организмнин нормалдуу өсүшүн жана патологиясын, адистештирилген жардамдын жаңы формаларын изилдөө. Педиатриянын маселелерине арналган көптөгөн журналдардын жана окуу китептердин саны күндөн күнгө өсүүдө.

(иноформация с сайта www.krugosvet.ru)

СӨЗДҮК:

алдын алуу – профилактика

коргоо – защита, охрана

изилдөөлөр – исследование, изучение

чара – здесь: мероприятие

саламаттыкты сактоо – здравоохранение

уюштуруу – организация

түп тамырынан бери – здесь: с корнем

маселе – задача, проблема

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

- II. Выпишите из текста по 3 примера на различные типы связей в словосочетании.
- III. Подчеркните в тексте существительные и определите их падеж.
- IV. Выпишите из текста прилагательные и замените их другими близкими по смыслу.
- V. К тексту составьте 6–7 вопросов.
- VI. Сделайте морфологический разбор выделенного предложения

СТОМАТОЛОГИЯНЫН ТАРЫХЫ

Стоматология – (грек. stoma – ооз көндөйү, logos – окуу) тиш ооруларынын келип чыгышы (патогенези) жана себебин (этиологиясын) ооз көндөйүнүн органдарынын диагностикасын, дарылоосун жана алдын алуусун (профилактикасын) изилдөөчү медициналык тармак.

Стоматология медициналык тармак катары өткөн кылымдын 20-жылдарында калыптанган.

Эгерде жаак-бет хирургиясы хирургиянын чегинде жаралып жана пайда болсо, тиш дарылоо XVII кылымга чейин жалпы медицина менен

байланышы болгон эмес. Бул мезгилге чейин тиш дарылоо – негизинен тиш ооруганда жардам көрсөтүп, аны сууруп салуу үчүн гана колдонулган. Тиш дарылоону чач тарачтар; мончочулар, кол өнөрчүлөр ж.б. көрсөтүшкөн.

Тиш дарылоо – медициналык кесип катары XVII к. аягында XVIII к. башында жаралган. Биринчиден, бул көрүнүктүү француз врачы П. Фошардын эмгектери менен байланыштуу. Жасалма алтын тиш каптарын даярдоо ыкмасы күмүш амальгама менен тишти пломбалоо, андан кийинчерээк мышьяк кислотасын пульпаны өлтүрүү (некротизациялоо) үчүн колдонуу (1836) жана бормашинанын пайда болуусу бул кесипти толук бекемдеди. Россияда XVIII к. чейин тиш дарылоого мамлекет тарабынан көзөмөл жүргүзүлчү эмес. 1810-жылы гана закон чыккан. Ушул закон боюнча «тиш дарыгери» дипломун алган адамдарга гана укук берилген. Тиш дарылоо окуусунун өнүгүүсүнүн кийинки кадамы – Россияда мыйзамга ылайык келген медициналык академиянын сыноосунан өткөндөн кийин гана «дантист» наамы жана өз алдынча иштөөгө укук берилген (1838).

1829-жылы аялдар эркектер менен бирдей укукта тиш дарыгери наамына экзамен берүүгө укук алышкан. Бирок 1900-жылы официалдуу түрдө шакирттик жолу менен дантисттерди даярдоого тыюу салынган. Өткөн кылымдын аягында бул кесиптин калыптанышына чоң таасир берген бир нече окуялар болгон. 1881-жылы Петербургда В.И. Вайнский тарабынан Россияда биринчи тиш дарылоочу мектеп ачылган.

(информация с сайта www.finally.ru)

СӨЗДҮК:

ооруларды алдын алуу – профилактика
кошулуу, биригүү – слияние
чач тарач – цирюльник
мончочу – банщик
өнөрпоз, уста, кол өнөрчү – ремесленник
тиш кабы – коронка
окуучулук, шакирттик – ученичества
көрсөтүү, кылуу – проявить
оорунун себептери жөнүндөгү окуу – этиология
курулуу, уюштуруу, түзүлүү – сформулироваться
бир металл менен сымаптын кошундусу – амальгама
саламаттандыруу, санациялоо – санация, (оздоровление)
бир оору процессинин өөрчүшүнүн ырааттуулугу – патогенез

медицинанын диагноз методу жөнүндөгү бир бөлүмү – диагностика

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

2. Ответьте на вопросы:

1. Стоматология кандай тармак?
2. Медициналык тармак катары качан калыптанган?
3. Тиш дарылоо качан жаралган?
4. Тиш дарылоого качан закон чыккан?
5. Кандай адамдарга тиш дарылоого укук берилген?
6. В.И. Валинский тарабынан канчанчы жылы мектеп ачылган?

3. Подчеркните в тексте существительные и определите их грамматические категории.

4. Выпишите из текста примеры по типам связи в словосочетании.

5. Подготовьте текст к пересказу.

ТИШТИ ПРОТЕЗДӨӨ

Тиш протези байыркы убактан бери белгилүү болчу. 1807-жылы пирамиданын ичинде 2,5 миң жыл мурун б.э.ч. жашап өткөн египет ханы Хефрестин мумиясынын жанында жыгачтан жасалган протез табылган. **Ренан 1864-жылы мурунку финикалык шаар Сидондун аймагынан тиш протезин тапкан.** Бул протез жанындагы тиштерге алтын зым менен бекитилген. VI.б.э.ч. Апенин жарым аралында, материалдык маданияты өтө өнүккөн, этрустардын күмбөзүндө алтын тиш протездери табылган, ал азыркы алынма көпүрөчө протезге окшоп кетет.

Бул протездер табигый тишке шакекче аркылуу бекитилген, аларга жасалма тиштер казыкчалар бекитилген. Бул протездердин баары косметикалык гана маани берген. Алар маңдай жактагы тиштердин кемчиликтерин толуктап, жана тамак жеп жаткан учурда ооздон алынчу. Орто кылымдарда протездин сапаты начарлаган, алар байыркы этрустардын протезинен да төмөн болгон. Бул орто кылымда белгилүү болгондой медицинанын бардык тармагында теоретикалык ойлордун төмөндөшү, ошондой эле ар кандай чыгармачыл демилгелердин токтолушу – илим жана искусствонун төмөндөшү менен мүнөздөлүп түшүндүрүлөт. Ал кезде медицинадан гана эмес тиш дарылоодон тишти протездөө четте турган жана усталардын кол астында болгон. (ювелир, гравер). Орто кылымда даярдалган протездер, косметикалык гана маанини билдирген. Анда жасалма тиштердин материалдары болуп пилдин сөөгү, өлгөн адамдардан алынган тиштер болгон. Албетте, бул материалдар протездин так өзүн жаратууга мүмкүндүк бере алган эмес. XVIII к. тишти протездөөнүн жетилүүсү башталат. Протез косметикалык гана эмес функционалдык дагы талапты канааттандырат. Тиш дарылоо жана тишти протездөө медициналык тармак болуп калат.

(информация с сайта www.finally.ru)

СӨЗДҮК:

тишти протездөө – зубопротезирование
токтотуу, басуу – подавление
белгилүү болгон – как известно
мүнөздөлүп – характеризуется
олуттуу – серьезно
жетилүүсү – совершенствуется
өлгөн адамдардан – от человеческих трупов
чыгармачыл демилгелер – творческой инициативы

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

II. Составьте 5-6 вопросов к тексту и ответьте на них.

III. Выпишите из текста частицы и определите их разряд.

IV. Переведите данные слова и словосочетания на русский язык и с некоторыми из них составьте предложения: белгилүү, табылгак, шакекче аркылуу, медицинанын тармагы, сөөк, орто кылымдарда, талап.

V. Сделайте морфологический разбор выделенного предложения.

VI. Что вы можете добавить к этому тексту?

У. МОРТОНДУН ЭФИР НАРКОЗУН АЧЫШЫ

У. Мортон 1819-жылы Массачусетс штатынын Чарлтон шаарында төрөлгөн. Ал жаш кезинде Балтимор тиш хирургия колледжинде окуган жана 1842-жылы өзүнүн тажрыйбасын баштаган. 1842-жылдан тартып 1843-жылга чейин Мортон Хорас Уэллс менен өнөктөш болгон. Бул дантист Мортондон улуураак болгон жана анестезияга кызыккан. Бирок алардын өнөктөш иши пайда алып келбегендиктен, акырында 1843-жылы иши аяктады.

Бир жылдан кийин Уэллс анестезия катары азоттун чала кычкылы менен эксперименттерди жүргүзө баштаган. («көңүлдүү көтөрүүчү газы»). Ал Хартфорддо, Коннектикутта өзүнүн дарыгердик тажрыйбасында натыйжалуу колдоно алды. Тилекке каршы, анестезияны колдонууну элдин алдында тартуулашы натыйжасыз болгон. Өзүнүн дантисттик тажрыйбасында Мортон тиштерди протездөө ишин жүргүзгөн. Муну жакшы жасоо үчүн мурунку тиштердин тамырларын жулуу анестезиянын пайда болуу мезгилине чейин аябай оору менен коштолгон, жана анестезиянын ар кандай ыкмаларынын жаралуу зарылчылыгы анык болгон.

Таанымал врач жана окумуштуу Чарлз Т.Джексон менен Мортон тааныш болгон, ага эфирди колдонууну сунуш кылган. Бул заттын ооруну сездирбөө касиети белгилүү швейцариянын физиги жана алхимиги Парацельс тарабынан 300 жыл мурун ачылган. XIX кылымдын биринчи жарымында эки окшош докладдар басмага чыккан. Бирок Джексон да, башка бирөөлөр да эфир жөнүндө жазгандардын ичинен хирургиялык операцияларда эч качан бул затты колдонушкан эмес.

Мортон эфир жөнүндө укканда жакшы мүмкүнчүлүк катары кабыл алып, ал менен ар кандай тажрыйбаларды башында айбанаттарга (өзүнүн итин кошо), кийин өзүнө жүргүзгөн. Акырында 1846-жылы 30-сентябрда пациентте эфирди текшерүү сонун мүмкүнчүлүк болуп калды. Анестезия өзүнүн натыйжалуулугун толук көрсөтө алды жана аны тартуулоо укмуштуудай ийгиликке жетишкен. Бул көрсөтүү көптөгөн газеталарга тез баяндалган анестезиянын хирургиялык операцияларда кеңири колдонулушуна негизги түрткү болгон.

(информация с сайта www.ru.wikipedia.org)

СӨЗДҮК:

тиш сууруу – удалить зуб
азоттун чала кычкылы – закись азота
түрткү, себеп – толчок
көрсөтүү – демонстрация
натыйжалуулук, таасирдүүлүк – эффективность
тан калтыра турган, укмуштуу – ошеломляющий

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

II. Составьте 6-7 вопросов к тексту раскрывающих содержание текста.

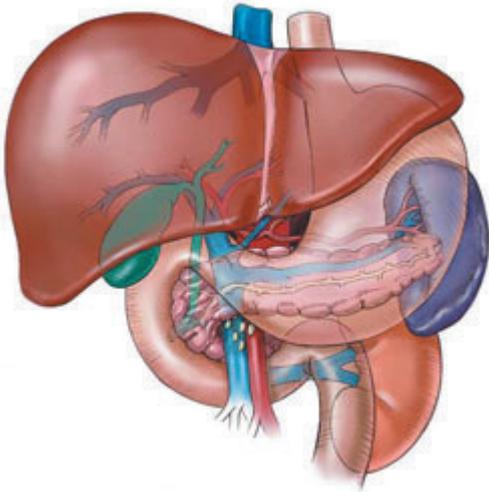
III. Переведите данные слова и словосочетания на кыргызский язык: опыт, результативный, корки зубов, разные способы, использование, свойство, хирургические операции, достигать успехов.

IV. Выпишите из текста прилагательные и образуйте от них степени сравнения.

V. Сделайте морфологический и синтаксический разбор выделенного предложения.

НЕГИЗГИ ТҮШҮНҮКТӨР ОСНОВНЫЕ ЗНАЧЕНИЯ

ӨНӨКӨТ БОЛГОН ГАСТРИТ

Өнөкөт болгон гастрит – этиология боюнча ар түрдүү бириктирүүчү жана сезгентүүчү патогенез же ашказандын былжырлуу чел кабыгынын астындагы дисгенератордук талкаланган көрүнүш, күчөтүлгөн атрофия, функционалдык жана структуралык жаңыланган, ар түрдүү клиникалык белгилери бар жамдама түшүнүк.

Өнөкөт болгон гастрит – кенири таралган оору. Ал өнүккөн өлкөлөрдүн ишке жөндөмдүү жашоочуларынын жарымында байкалат. Анын себеби экзогендик жана энтрогендик болуп бөлүнөт. Экзогендик себепке тамактануунун режиминин жана сапатынын бузулушу кирет. Ошондой эле тамактын начар чайналышы жана кээ бир дарылардын көпкө чейин ичилиши кирет. Дагы пилориялык хелибактерия менен жуктуруу, алкоголь менен кыянаттык кылуу, тамеки чегүү, кээ бир

профессионалдык зыяндуулук, дуоденогастралдык рефлекс кирет.

Эндогендик себептер өзүнүн таасирин ашказандын былжырлуу чел кабыгына нервдик – рефлектор, ууландыруучу гуморал жана иммунология аркылуу таасири иш жүзүнө ашырылат. Алар борбордук нерв системасында байкалат. Ошондой эле анын бузулушу вегетативдик бөлүмдөрдө, эндокриндик бездердин патологиясында, заттардын алмашууларында жана өнөкөт болгон жугуштуу – сезгенүүчү оорулардан байкалат.

Жагымсыз экзогендик факторлордун узакка созулган аракеттеринин негизинде аны коргогон былжырлуу тоскоол бузулат. Апикалык мембрананын үстүнкү катмарындагы эпителия бузулат. Бул сезгентүүгө алып келет. Андан кийин аппараттын бездүү атрофиясынын өнүгүшү менен дегенеративдик бузулушу, анын секретордук жетишсиздиги жана кайра жаңылануусу кошулат. Эндогендик себептин таасири аркылуу жергиликтүү иммунитеттин ашказандын былжыр чел кабыгынын париеталдык клеткасына аутоантителди иштеп чыгуусу жана ички факторго өзгөрүүсү пайда болот. Атрофикалык процесстин өнүгүүсүндө лимфоцит менен алардын түз бузулушу жана иммунологиялык орточолонгон париеталдык клеткасынын элиминациясы пайда болот.

Гастриттин жаңы классификациясына ылайык бузулуунун топографиясы боюнча антралдык гастрит, фундалдык жана пангастрит болуп бөлүнөт.

Этиология боюнча хеликобактериялык гастрит, аутоиммундук, идиопатикалык жана өткүр медикаментоздук болуп ажыратылат. Атрофияны бездердин жоголушу катары белгилешет. Эпителиянын жана менчиктүү пластинканын активдүүлүгүн нейтрофильдик инфильтрациясы боюнча аныкташат. Ичеги метаплазиясы деп да бөлүшөт.

Эрозиялуу гастрит жөнүндө эрозия табылганда гана сөз кылышат. Өзгөчө гастриттин формаларына гранулематоздук, эозинофилдик, лимфоцитардык жана реактивдик гастрит кирет.

(информация с сайта www.krugosvet.ru)

СӨЗДҮК:

өнөкөт болгон – хронический
ууландыруучу – токсический
сезгентүүчү – воспалительный
бездүү – железистый
жаңылануу – перестройка
былжырлуу чел кабыгы – слизистая оболочка
кыянаттык кылуу – злоупотребление
тоскоол – барьер

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

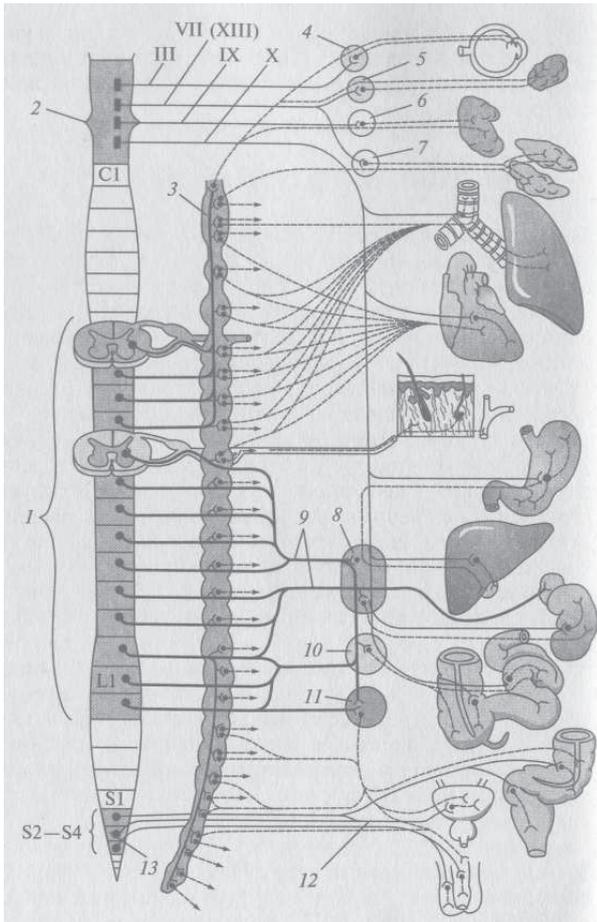
II. Ответьте на вопросы:

1. Өнөкөт гастрит деген эмне?
2. Кеңири таралган ооруларга өнөкөт болгон гастрит киреби?
3. Жагымсыз экзогендик факторлордун узакка созулган аракеттеринин негизинде эмне бузулат?
4. Гастрит классификациясына ылайык кандай болуп бөлүнөт?
5. Этиология боюнча кандай болуп ажыратылат?
6. Өзгөчө гастриттин формаларына кандай гастрит кирет?

III. Следующие глаголы поставьте в отрицательной форме и переведите: талкала, кир, кыл, чек, ашыруу, байка, буз, кел, кошул, белгиле, бөлүү, ажырат, аныкта.

IV. Просклоняйте существительные с аффиксами принадлежности 3-го л. ед.ч.: себеп, ашказан, клетка, түшүнүк.

АНАТОМИЯ

Анатомия (грек тилиндеги *anatome* – жара чабуу, бөлүктөргө бөлүү) – адамдын жана жаныбардын организмдин түзүлүшүн, органдардын жана алардын системаларын изилдөөчү морфологиянын тармагы.

Системалык анатомия адамдын организмдин системалар боюнча изилдейт. Ал остеологияны – сөөк системасы жөнүндөгү муундардын жана байланыштардын биригиши жөнүндөгү мифологияны – булчуң жөнүндөгү ангиологияны кан тамырдуу системасы жөнүндөгү; эстеziологияны – сезүү органдары жөнүндөгү окууну жана башкаларды камтыйт.

Ички органдардын анатомиясын спланхнологияны өзгөчө бөлүк катары алып карашат. Азыркы анатомия рентгенографиянын (рентгенанатомия) жана рентгеноскопиянын жардамы менен алынган тирүү кезиндеги органдардын түзүлүшү боюнча көп материал жыйнады.

Кадимки эле организмдин түзүлүшүн изилдөөнү көз менен караганда макрокопиялык анатомиянын предмети түзөт; ичке ткандардын жана органдардын түзүлүшүн микроскоптун жардамы менен изилдөө микрокопиялык анатомиянын милдети болуп эсептелет.

«Нормалдуу анатомия» термини ооруларда организмдин системаларынын жана органдарынын өзгөрүшүн изилдөөчү патологиялык анатомиядан анын айырмасын бөтөнчө белгилейт. Динамикадагы дененин түзүлүшүнүн өзгөчөлүктөрүнө организмдин функциялоо процессинде анализ жасоо жана сүрөттөө динамикалык (функционалдык) анатомиянын мазмунунун атайын бөлүгү болуп эсептелүүчү эксперименталдык анатомия түзөт; анын натыйжалары спорт медицинасында колдонулат. Организмдин жекече өнүгүшүнүн процессинде органдардын жана дененин түзүлүшүнүн өзгөчөлүктөрүн жашка ылайык анатомия изилдейт. Адамдын денесинин сырткы формаларын жана пропорцияларын изилдөөгө анатомиянын атайын бөлүгү пластикалык анатомия арналган. Адамдын организмдин өнүгүүсүнүн тарыхын ачууга мүмкүндүк берүүчү ар кандай системалык топтогу жаныбарлардын органдарынын жана организмдеринин өсүп-өөрчүшүнүн жана түзүлүшүнүн мыйзам ченемдүүлүктөрүн изилдөө салыштырма анатомиянын предмети болуп эсептелет.

(информация с сайта www.anatomy.ru)

СӨЗДҮК:

тармак – область
сөөк системасы – костная система
муун – сустав
булчуңдуу, булчуң – мышечный
бөлүк – раздел
жашка ылайык – возрастная
кадимки эле көз менен караганда – невооруженным глазом

түзүлүш – строение
биригиши – соединение
байламта – связка
ички органдар – внутренние органы
өзгөрүүлөр – изменения
мыйзам ченемдүүлүк – закономерность

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

2. Ответьте на вопросы:

1. Анатомия – эмнени изилдөөчү тармак?
2. Системалык анатомия эмнени изилдейт?
3. «Нормалдуу анатомия» эмнени изилдейт?
4. Пластикалык анатомия эмнени изилдейт?

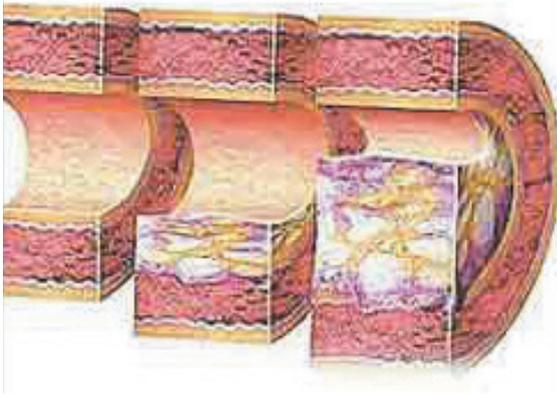
3. Данные слова переведите на русский язык и составьте с ними предложения: жекече, сезүү, сөөк, тирүү, өнүгүү, топ.

4. Подчеркните в тексте существительные и определите их падеж.

5. Выпишите из текста местоимения и составьте предложения.

6. Выпишите из текста прилагательные и замените их другими близкими по смыслу.

АТЕРОСКЛЕРОЗ

Атеросклероз – бул организмге өнөкөт болгон жалпы дарт, анын толкун сымал өтүшү бала кезинде эле байкалат. Анын башталышы липиддин алмашуусунун бузулушунда болот. Биринчиден, көбүнчө холестериндин жана артериянын бузулушу эластикалык тибинде болот. Атеросклероздун морфологиялык субстраты болуп бляшка эсептелет. Ал башталышында пролифердешкен жылмакай булчундуу клеткадан, холестеринден жана башка липиддерден, кандын формалык элементтерин бляшка менен тыгыздоодон турат.

Атеросклероздун өнүгүүсүнө коркунуч фактору түрткү берет. Алар атеросклерозго гана мүнөздүү болбостон, ИЖОнун (ишемикалык жүрөк оорусу) да бардык формаларында болот. Оордоштурулган тукум куучулук, улгайып калган курак, эркек жынысы сыяктуу көрүнүштөрүн башкаруу мүмкүн эмес. Башкарууга мүмкүн болгон факторлордун ичинен көбүрөөк маани үчөөнө берилет: 1) гиперхолестеринемияга, 2) көтөрүлгөн артериялык басымга, 3) тамеки чегүүгө. Андан тышкары коркунуч факторлоруна: терс эмоциялар, рационалдуу эмес тамактануу, гиподинамия, дененин ашык массасы, гармондордун бузулушу, гипергликемия кириши мүмкүн. Оорунун козголушу подаградан, кофени көбүрөөк ичкенден болот.

Демек, атеросклероздун жалпы белгиси – бул көп факторлуу дарт. Бирок, атеросклероздун өнүгүшүндө этиологиялык ролдор Эбштейн – Бардын вирусунда бар экендиги жөнүндө акыркы 20 жылдын ичинде дагы жаңы жаңылыктар берилүүдө.

Атеросклероздун өтүшү эки мезгилге бөлүнөт: клиникага чейин жана клиникалык болуп. Клиникага чейинки мезгилде атеросклероздун өнүгүшү оорулуунун өзүнө жана анын тегерегиндегилерге белгисиз болот. Атеросклероздун бляшкасын стенозирдештирүүсүнүн даражасы 50% жеткенде же ашканда гана көбүнчө дарттын белгиси пайда болот.

Коронардык кан алмашуу бузулат. Стенокардиялык клиника пайда болот. Атеросклероз клиникалык мезгилге өтөт. Көп учурларда типтүү стенокардиянын күчөшү жана пайда болушу бир стенозирдештирүүнүн даражасында көбүрөөк коронардык артериянын 75-80 % аз эмес болот. ИЖОнун негизинде илгерилештирүү анын стабилдүү эмес формаларынын пайда болушунда болот.

Миокардит инфаркты эң биринчиден атеросклероздун күчөшүнөн башталат.

Ошондуктан, атеросклерозду дарылоодо бардык ИЖО клиникалык формаларынын сөзсүз компоненти болуп, комплекстүү терапия эсептелинет.

(информация с сайта www.herbalist.ru)

СӨЗДҮК:

оордук келтирүү – отягощение
толкун сымал – волнообразное
тыгыздоо – уплотнение
оордоштурулган – отягощенное
липиддик – липидное
белгисиз абал – бессимптомно
коронардык – коронарное

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

II. Ответьте на вопросы:

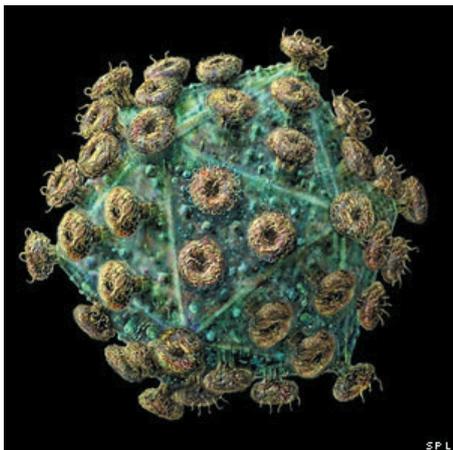
1. Атеросклероз – деген эмне?
2. Анын башталышы эмнеден байкалат?
3. Ал дагы кандай формада болот?
4. Оорунун кандай көрүнүштөрүн башкаруу мүмкүн эмес?
5. Коркунуч факторлоруна кайсылар кирет?
6. Атеросклероздун өтүшү кандай бөлүнөт?
7. Атеросклероздун даражасы канча пайыздарга (%) жеткенде, дарттын белгиси пайда болот?
8. Кандай кан алмашуу бузулат?
9. Миокардит инфаркты эмнеден башталат?

III. Следующие словосочетания переведите на кыргызский язык и составьте с ними предложения: клинический период, типичная стенокардия, мышечная клетка, детский возраст, наследственность, артериальное давление, рациональное питание.

IV. Определите падеж данных существительных: фактордун, үчөөнө, басымга, подаградан, кофени, вирусунда, өзүнө, күчөшүнөн.

V. Выпишите из текста словосочетания прилагательное + существительное.

ВИЧ

ВИЧ – бул башкаларга окшобогон вирус, себеби адам көп жылдан бери инфекцияланышы мүмкүн жана ошону менен бирге эле ден-соолугу чыңдай сыяктуу болуп жүрө берет. Бирок, вирус дененин ичинде акырындан көбөйө берет жана акыры аягында дененин инфекцияга жана ооруга каршы күрөшүү мүмкүнчүлүгүн жок кылат, денедеге иммундук системанын бөлүгү болгон кандагы клетканы өлтүрөт.

Эгерде адам инфекцияланган болсо, анда СПИД ошол эле замат өнүгүп кетти дегенди билдирбейт. **Вирус денеле он жана андан көп жыл болушу мүмкүн, адам кандайдыр оорунун белгилерин сезет.** Бул убакыттын ичинде адам өзүн абдан дени соо сезет жана көрүнүшү да жакшы болот, бирок ошол эле кезде бул вирусту башкага бериши мүмкүн.

Азыркы мезгилде адамдын денесинде ВИЧ ти жок кылуучу дары жана жугууну токтотууга жөндөмдүү вакцина жок. Бирок СПИД дин өнүгүүсүн көп убакытка азайта турган жана туура тандоодо жана колдонууда ден-соолукту бир калыпта кармап туруучу дары-дармектер бар. Бул дарылардын жардамы менен адам кадимкидей жашай бериши мүмкүн.

Изилдөөлөр көрсөткөндөй ВИЧ адамдын денесинде ар кандай биологиялык суюктуктарда, ар кандай өлчөмдө болот. Вирус канда, спермада, аялдардын жыныс бездеринин суюктуктарында, эненин сүтүндө болот. ВИЧ инфекциясы ар кандай жолдор менен жугат, бирок ооруп калуу үчүн төмөнкүлөрдүн болуусу зарыл:

ВИЧ соо адамдын канына өтүп кетет. ВИЧ тин саны жуктуруу үчүн жетиштүү болушу керек. ВИЧ инфекциясынын жугушу көпчүлүк учурда жыныстык катнаш убагында болот.

(источник в интернете www.yromed.ru)

СӨЗДҮК:

дене – организм

кан – кровь

болуп эсептелет – считается

суюктук – жидкость

салмак – вес

кескин түрдө – резко

аял – женщина

эркек – мужчина

өнүгүп кетиши мүмкүн – могут развиваться

берилиши мүмкүн – может передаваться

изилдөөлөр көрсөткөндөй – как показали исследования

безгектин ар кандай формалары – различные формы лихорадки

олуттуу проблема пайда болот – появляются серьезные проблемы

СПИД (синдром приобретенного иммунного дефицита)

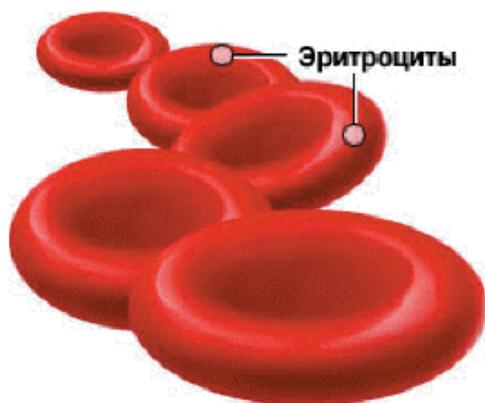
Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

- II. Выпишите из текста по 3 примера на различные типы связей в словосочетании.
- III. Сделайте морфологический и синтаксический разбор выделенного предложения.
- IV. К тексту составьте 6-7 вопросов.
- V. Ответьте на вопросы и перескажите текст.

КАН АЙЛАНУУ

Адамдын кан айлануу органдар системасы жүрөк жана кан тамырлардан турат. Жүрөк жыйрылып канды кан тамырларга түртүп жана анын үзгүлтүксүз жылып жүрүшүн камсыз кылат. Жүрөк токтогондо киши өлөт, анткени ткандарга кычкылтектеги жана азык заттарды жеткирүү, ошондой эле ткандардын ажыроо продуктылардан арылышы токтолот. Кандын организмде жылып жүрүшү кан айлануу деп аталат.

Адамдын жүрөгү сүт эмүүчү жаныбарлардыкы сыяктуу бири-бири менен катышпай турган эки бөлүккө сол жана оң жалпы тосмого бөлүнгөн. Өз иретинде жүрөктүн ар бир бөлүгү бири-бири менен катыша турган эки бөлүккө бөлүнгөн: үстүнкүсү дүлөйчө жана астыңкысы – карынча деп аталат. Мына ошентип,

кишинин жүрөгү бардык эле сүт эмүүчү жаныбарлардыкындай төрт камералуу: эки дүлөйчөдөн жана эки карынчадан турат.

Кан тамырлар дененин бардыгын тепчип өтөт. Түзүлүшү жагынан алар бирдей эмес. Артериялар – булар жүрөктөн чыккан кан жүрүүчү тамырлар. Булардын керегелери чың, солкулдак, чоюлгуч келет. Артериянын мындай түзүлүшү алардын функцияларына жараша жүрөк жыйрылып, артерияларга канды чоң басым менен жиберет. Керегелеринин чындыгы жана чоюлгучтугунун натыйжасында артериялар бул басымга чыдайт жана чоюлат.

Ири артериялар жүрөктөн таралат. Алар жүрөктөн алыстаган сайын тарамдап бөлүнөт. Эң майда артериялар ипичке капиллярга бөлүнөт. Алардын тору ушунчалык калың болот, эгерде дененин кайсы бир участогун (жерин) өтө ичке ийне менен сайганда анын кээ бирлери бузулууга учурашат да кандын тамчысы чыгат.

(источник в интернете www.yromed.ru)

СӨЗДҮК:

кан айлануу – кровообращение

кан тамырлар – кровеносные сосуды

кычкылтек – кислород

азык заттар – питательные вещества

сүт эмүүчү жаныбарлар – млекопитающие

жалпы тосмо – сплошная перегородка

катыша турган – сообщающиеся

дүлөйчө – предсердие

карынча – желудочек

тепчип өтүү – пронизывать

кереге – здесь: стенка

жыйрылуу – сокращаться

басым – давление

чоюлгучтук – упругость

тарамдап бөлүнүшү – ветвление

бир катмар – один слой

эриген – растворенный

туюк – замкнутый

кичине жана чоң кан айлануу – малое и большое кровообращение

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

- II. Выпишите из текста по 3 примера на различные типы связей в словосочетании.
- III. Выпишите из текста глаголы, определите их время, число, лицо.
- IV. Выпишите из текста прилагательные и составьте с ними предложения.
- V. Составьте 6-7 вопросов к тексту и ответьте на них.

КЫЗЫЛЧА

Кызылча (чивеова; кызамык сымал белгилери менен) перифериялык лимфа түйүндөрүнүн чоңоюп кетиши жана териде бүдүрлөрдүн пайда болушу менен мүнөздөлүүчү катуу кармаган жугуштуу оору. Козгогучу – тогавирустар түркүмүндөгү РНКга ээ болуучу вирус; сырткы чөйрөдө туруксуз – УФ нурларында (ультра кызгылт көк жана күн нурларында) тез өлөт.

Инфекциянын козгогуч булагы катары кызылча менен ооруган адам же вирусту алып жүрүүчү эсептелет. Оорулуу

адам бүдүрлөр пайда болгонго чейинки 7 күнгө чейин жана пайда болгондон кийинки 4 күндүн ичинде жугуштуу болот. Вирус негизинен аба аркылуу таралат.

Кызылча дүйнөнүн бардык өлкөлөрүндө таралган. Адамдардын туруштук бере албоочулугу өтө жогору, бирок кызамыкка караганда төмөнүрөөк. 3-5 жылдан кийин кыш жана жаз айларында ооруга чалдыгуунун сезондук жогорулоосу жана цилиндрдик өсүшү белгиленет (катталат). Көбүнчө 1-2 жаштан баштап 7-10 жашка чейинки балдар оорушат. Бул оору менен ооруган адам туруктуу иммунитетти сактайт.

Инкубация мезгили 11ден 24 күнгө чейин кээде 16-21 күнгө чейин созулат. Кызылчанын типтүү белгилери болуп перифериялык лимфа түйүндөрүнүн кээ бир башка жана эң арткы, желке топторунун бир аз оорушу жана шишип кетиши эсептелет. Бетте жана бүт денедө бир эле мезгилде же 1-2 күндөн кийин бозомтук кызгылт, аралашпаган, майда тактуу бүдүрлөр пайда болот. Ал 2-3 күндөн кийин кете баштайт, тактар калбайт жана түлөбөйт. Сыртка чыгуулар дененин температурасынын жогорулашы (көтөрүлүшү) менен коштолот.

Диагноз лабораториялык изилдөөлөрдүн жана эпидемиологиялык анамнездин (вирусту алып жүрүү же кызылча менен ооруган адам менен контактта болууда) маалыматтарынын, клиникалык белгилеринин негизинде коюлат. Дарылоо көпчүлүк учурларда үйдө өткөрүлөт жана төшөк режимин, витаминдерди жана десенсибилизация заттарын (каражаттарын) жазып беришет (дайындашат). Алдын алуу оорулууну алгач оору башталганда табуу жана аларды оору башталгандан тартып 4 күнгө башкалардан бөлүп кароодон турат. Кызылча менен ооруган адам менен контактта болгон балдар менен катташтырууга болбойт. Боюнда болгондор кызылча менен ооруган адамдар менен контактта болуудан чектөө (качуу) керек.

(источник в интернете www.yromed.ru)

СӨЗДҮК:

кызылча – краснуха

бүдүр – сыпь

түйүн – узел

козгогуч – возбудитель

сырткы чөйрө – окружающая среда

кызамык – корь

катташтыруу – разобщение

төшөк режими – постельный режим

аба аркылуу албоочулук – воздушно-капельным путем

туруштук бере албоочулук – восприимчивость

катуу башталган жугуштуу оору – острая инфекционная болезнь

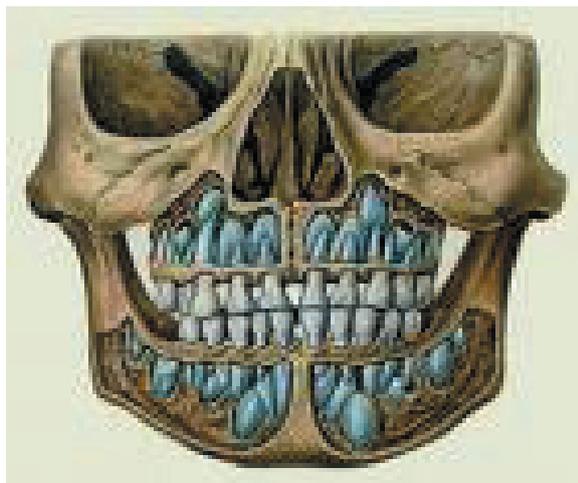
Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

- II. Со следующими словами составьте предложения: оору, бүдүр, дене, жугуштуу, чөйрө.
III. Выпишите из текста по 3 примера на различные типы связей в словосочетании.
IV. В тексте подчеркните глаголы, определите их время, лицо, число.
V. К тексту составьте 6–7 вопросов и ответьте на них.

ООЗ КӨНДӨЙҮ

Тамак сиңирүү каналы ооз көндөйүнөн башталат. Жаактарда тиштер орун алган. Тиш сөөккө окшогон катуу заттан турат. Тиштин ичинде тамыры жайгашкан. Тиштин көндөйүн толтуруп турган жумшак тутумдаштыргыч тканда кан тамырлар жана нервдер тармакташып жатат. Тиштин катуу эмалы (бедери) тиш кабын сыртынан каптап аны бузулуудан – жешилип кетүүдөн жана микробдордун киришинен сактайт.

Жаңы төрөлгөн баланын тиши жок. Болжол менен 6 айынан тартып балдардын сүт тиштери чыга баштайт да, алар 10–12 жашта түшүп, туруктуу тиштер менен алмашат. Акыркы жуп тиштер – түпкү (акыл) азуулар – адатта киши 20–22 жашка келгенде чыгат.

Чоң кишилерде 32 жуп тиш бар. Аткарган функцияларына байланыштуу булардын түзүлүштөрү жана формалары бирдей эмес. Үстүнкү жана астыңкы жаактарда маңдай жагында 4 төн жалпак кашка тиш бар. Булардын ар биринин жан жагында бирден учтуу акыл азуу жайгашат. Тамактануу убагында биз тамакты кашка тиштердин жана акыл азуулардын жардамы менен керте тиштейбиз. Акыл азуулардан кийин жаактардын эки жагында тең 2 ден майда жана 3 төн чоң азуулар жайгашкан. Азуу тиштер менен биз тамакты майдалайбыз жана чайнайбыз.

Ооз көндөйүндө тамакты майдалоо анын тамак сиңирүүсүн жеңилдетет. Ошондуктан тамактанууда тамакты жакшылап чайноо зарыл. Тиштерин жоготкон адамдарда тамак сиңирүү бузулат. Биз жаңгакты, өрүктүн данегин тиштегенде, сөөктү же катуу момпосуйларды кемиргенде тиштин эмалын бузуп алышыбыз мүмкүн. Эгерде биз ысык тамактан кийин дароо эле муздак суу ичсек тиштин эмалында жаракалар пайда болот, ал эми тиш затына микробдор кирет. Жабыркаган тиш ооруп, бара-бара бузулат.

Тиштерди бузулуудан сактоо үчүн тиштердин арасына туруп калган тамактын калдыктарын топтоого жол бербөө керек, анткени алар микробдордун көбөйүүсү үчүн ыңгайлуу чөйрөнү түзөт. Тиштерден ар кандай микроорганизмдерге ээ болуучу саргыч кирдөөлөрдү тазалап туруу керек. Бул үчүн күнүгө жатаардын алдында тишти тиш пастасы же менен, щетканын жардамы менен тазалоо, ал эми тамактангандан кийин оозду жылуу суу менен чайкоо керек.

(информация с сайта www.finally.ru)

СӨЗДҮК:

тамак сиңирүү – пищеварение
жаак – челюсть
тиш кабы – коронка
бузулуу – порча
туруктуу – постоянный
азуу – клык
жарака – трещина
кирдөөлөр – налет

ооз көндөйү – ротовая полость
бүлөй – десна
тармакташып жатуу – ветвиться
жешилүү – стирание
кашка тиштер – резцы
кемирүү – грызть
калдыктар – остатки
чайкоо – полоскать

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

II. Переведите следующие слова и словосочетания на кыргызский язык: пищеварение, постоянные зубы, зуб мудрости, жевать и размельчать, щека, рот, горячая пища, кость, постепенно разрушаться.

III. От данных глаголов образуйте будущее сложное время: баштал, тур, сакта, бузул, түш, жайгаш.

IV. Ответьте на следующие вопросы:

1. Ооз көндөйү эмнеден турат?
2. Адамдын канча тиши болот?
3. Акыл тиштер канча жашка чейин чыгат?
4. Азуу тиштер менен биз тамакты эмне кылабыз?
5. Тиштерди жоготкон адамдарда кандай система бузулат?
6. Тишти скатоонун кандай эрежелери болуш керек?

V. От данных имен прилагательных образуйте степени сравнения: катуу, таза, чоң, ысык, муздак, тең.

VI. Найдите и выпишите из текста модальные слова.

VII. Подготовьте пересказ текста.

РЕФЛЕКС. РЕФЛЕКС ДОГОСУ

Рефлекс – бул борбордук нерв системасы тарабынан ишке ашырылуучу жана көзөмөлдөнүүчү организмдин дүүлүктүрүүгө жооп кайтаруу реакциясы. Бардык рефлекстер борбордук нерв системасы болгон баш мээнин жана жүлүндүн иш аракетинин аркасында ишке ашат.

Териде борборго ташуучу жол деп аталуучу нейрондордун узун урчуктарынын бүткөн жерлери – рецепторлор орун алган. Рецепторлор дүүлүктүрүүлөрдү кабыл алат.

Рецепторлордо ар кандай механикалык, химиялык, электр жана башка дүүлүктүргүчтөрдүн кыймылы менен козголуу пайда болот. Ал организмде борборго ташуучу нейрондордун урчукары аркылуу алардын денелерине тарайт.

Борбордук нерв системасындагы козголуу башка түрдөгү нейрондорго таралат. Ал борбордон ташуучу жол деп аталат. Ал ошолор аркылуу борбордук нерв системасынан органдарга өткөрүлөт.

Жүлүндөн тараган нервдер борборго ташуучу жолдордун жана борбордон ташуучу жолдордун урчуктарынан да турат. Мындай нервдер аралашма деп аталышат. Аралашма жүлүн нерви аркылуу козголуу эки багытта бир урчук аркылуу жүлүнгө, ал эми башкалар аркылуу андан өтөт.

Рефлекстер кандайча ишке ашат? Мисалы, теринин дүүлүгүсүндө анын рецепторлорунда козголуу пайда кылат. Ал борборго ташуучу нейрондор аркылуу тарайт. Жүлүндө борборго ташуучу нейрондордон борбордон ташуучу жолдорго козголуунун өтүшү ишке ашат жана ал узун урчукары аркылуу булчуңга өтөт; ал теринин дүүлүгүүсүнө жооп кылып, жыйрылат. Адамдын жана жаныбарлардын (айбандын) нормалдуу түрдө жүлүн рефлекстерин нерв системасынын иштешинде адатта баш мээ да катышат.

Рефлексти ишке ашырууда козголуу (нерв импульсу) өткөн жол рефлекс догосу деп аталат. Рефлекс догосун рецептор, борборго ташуучу нейрон, борбордук нерв системасынын участогу, борбордон ташуучу нейрон жана дүүлүгүүгө жооп берүүчү орган түзөт.

(информация с сайта www.cultinfo.ru)

СӨЗДҮК:

баш мээ – головной мозг
жүлүн – спинной мозг
бүткөн жери – окончание
урчук – отросток
борборго ташуучу жол – центростремительный
борбордон ташуучу – центробежный
дүүлүгүү – раздражение
козголуу – возбуждение
аралашма – смешанный
булчуң – мышца; жооп берүүчү – реагирующий, реагировать
дого – дуга
саюу – уколоть
тери – кожа
күйгүзүү – ожог
таргып алуу – одергивание

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

II. Данные вопросы переведите на кыргызский язык и ответьте на них:

1. Что такое рефлекс?
2. Где находятся рецепторы?
3. Какие нервы называются смешанными?
4. Как вырабатываются рефлексы?
5. Что такое рефлекторная дуга?
6. Что составляет рефлекторную дугу?

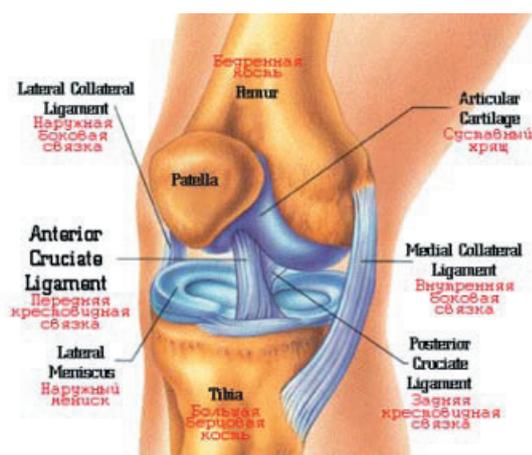
III. Вместо точек вставьте правильное окончание глагола:

1. Рефлекстер баш мээнин жана жүлүндүн иш аракетинин аркасында ишке аш...
2. Рецепторлор дүүлүктүрүүлөрдү кабыл ал...
3. Ал борбордон ташуучу жол деп атал...
4. Теринин дүүлүгүүсүндө анын рецепторлорун да козголуу пайда кыл...
5. Рефлексти ишке ашырууда козголуу өткөн жол рефлекс догосу атал...

IV. Выпишите из текста словосочетания с послелогоми атооч жөндөмө.

V. Подготовьте пересказ данного текста.

ТРАВМАТИЗМ

Травматизм – бул белгиленген убакыттын бир бөлүгүндө бир топ калктын белгилүү кырдаалында кайталанчу травманын жыйындысы. Травматизм – өндүрүштүк, автомобилдик, турмуштук, спорттук ж.б. болуп ажыратылат.

Өндүрүштүк травматизм – бул өнөр жайда, айыл-чарбада, курулушта ж.б. өндүрүштүк ишке байланыштуу алынган травмалар, ошондой эле жумушка бара жатып жана келе жатып коомдук милдеттерди аткарууда алынган травма.

Автомобилдик травматизм – бул жол-транспорттук окуялардын натыйжасынан келип чыккан травма.

Көчөдөгү травматизм – токойдо, талааларда, ачык коомдук жерлерде, көчөлөрдө жабыр таркандардын травмасы.

Турмуштук травматизм. Буга үйдөн, батирден, короодон, менчик гараждан жана башка жерлерде кокустан болгон кырсыктар кирет. Бул травмалардын негизги себеби болуп үй жумуштарын аткарып жатканда – тамак жасоодо, үйдү жыйыштырууда жана ремонттоодо болот.

Спорттук травматизм – дене тарбия сабагы учурунда, спорт менен машыгып жатканда болгон кырсык.

Согуштук травматизм – бул согуштук аракеттеринин натыйжасында, ошондой эле аскерде кызмат өтөп жатканда алынган травмалар.

Механикалык жабык травмалар. Кокустатуу – бул бир аз энергия жумшап катуу нерсе менен урганда болгон жабык механикалык майып болгон жер. Мында, сырткы көрүнүшү өзгөрбөйт.

Чоюлуп калуу – бул кыймылдын натыйжасында жабык жумшак ткандардын майып болушу.

Күчтүн таасири аркылуу жумшак ткандардын жарылышы – ашыкча бүгүлүүгө, чоюлууга, ткандардын серпилмелүүлүгүнүн жана бекемдигинин мүмкүндүгүн арттырууга алып келет.

Травмалык токсикоз – жумшак ткандарды көпкө чейин кысуунун натыйжасында пайда болгон, патологиялык комплекс.

Майып болгон тарамыштын жарылышы жана басылып былчыйышы. Тарамыштын оор травмалык жарылыштары булчундун капысынан көбүрөөк кыскарылышынан же чоюлган булчундун тартылган тарамышынын тикеден-тике урулушунан болот. Жарылуулар, көбүнчө жантык жалпактыкта болот.

(информация с сайта www.eurodoctor.ru)

СӨЗДҮК:

кокустатуу – ушиб

бүгүү, ийүү – сгиб

тарамыш – сухожилие

тартуучу – тяга

кол, бут – конечность

муун – сустав

кокустан болгон кырсык – несчастный случай

травматизм (майып болуучулук) – травматизм

коомдук милдеттерди – общественные обязанности

жабыр тарткан – пострадавший

чоюлуп калуу – растяжение

серпилмелүүлүк – эластичность

жалпактык – плоскость

сөөктүн сыркы кабыгы – надкостница

убакыттын бир бөлүгү – отрезок времени

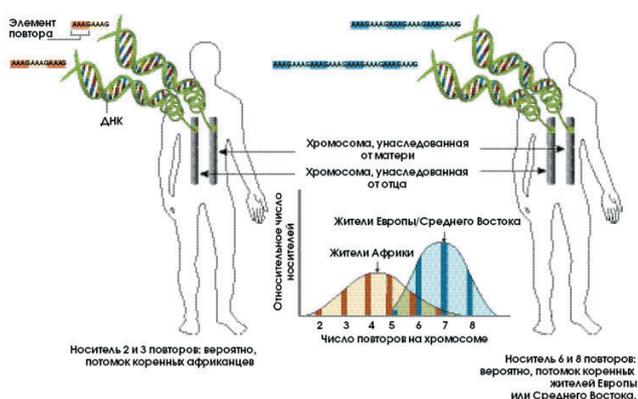
Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

- II. Выпишите из текста по 3 примера на различные типы связей в словосочетании (управление, примыкание, притяжательная связь).
- III. Сделайте морфологический и синтаксический разбор выделенного предложения.
- IV. К тексту составьте 6–7 вопросов.
- V. Ответьте на вопросы и перескажите текст.

ГЕНЕТИКА

Генетика – бул организмдердин тукум куучулугу жана өзгөргүчтүгү жөнүндө илим. Генетиканын өнүгүшү – XX кылымдагы биологиянын мүнөздүү белгиси. Генетика тукум куучулуктун жана өзгөргүчтүктүн закондорун окутат.

Өзгөргүчтүк менен тукум куучулук, Ч.Дарвин белгилегендей эле, органикалык дүйнөнүн эволюциясынын жана адамдын маданий өсүмдүктөрдүн жаңы сортторун жана үй жаныбарларынын пордаларын түзүү боюнча жүргүзгөн иштеринин негизи болуп саналат.

Тукум куучулук – бул организмдин өз белгилери менен өрчүш өзгөчөлүктөрүн кийинки муундарына бере турган касиети. Тукум куучулуктун аркасында түрдүн особдорунун баарысы өз ара окшош болушат.

Тукум куучулук жаныбарларга, өсүмдүктөргө жана микроорганизмдерге муундан муунга түрдүн, тукумдун, сорттун мүнөздүү белгилерин сактоого мүмкүндүк берет.

Белгилердин тукум кубалашы көбөйүү менен ишке ашат. Жыныстык жол менен көбөйүүдө жаңы муундар уруктануунун натыйжасында пайда болот. Тукум куучулуктун материалдык негизи жыныс клеткаларында болот. Жыныссыз же вегетативдик жол менен көбөйүүдө жаңы муун бир клеткалуу споралардан, же көп клеткалуу түзүлүштөрдөн өрчүшөт. Көбөйүүнүн бул формаларында да муундардын ортосундагы материалдык байланышты клеткалар аткарат. Өзгөргүчтүк – организмдердин жекече өрчүү процессинде жаңы белгилерди кабыл алуу касиети. Өзгөргүчтүктүн аркасында особдор түрдүн чектеринде бири-биринен айырмаланат. Демек, тукум куучулук жана өзгөргүчтүк – организмдердин эки карама-каршы, бирок бири-бири менен өз ара байланышкан касиеттери болот. Тукум куучулуктун аркасында түрдүн бир келкилиги сакталат, ал эми өзгөргүчтүк болсо, тескерисинче, түрдү бир келки кылбайт. Бир түргө кирүүчү особдордун арасындагы айырмачылыктар организмдин тукум куучулук материалдык негиздерине байланыштуу болот. Өзгөргүчтүк сырткы шарттар менен да белгиленет.

(информация с сайта www.ru.wikipedia.org)

СӨЗДҮК:

тукум куучулук – наследственность
өзгөргүчтүк – изменчивость
мүнөздүү белгиси – характерная черта
белгилер – признаки
жыныстык көбөйүү – половое размножение
уруктануу – оплодотворение
жекече – индивидуальный
касиет – свойство
бир келкилик – однородность
тоюттандыруу – кормление
багуу – содержание
жыйынды – совокупность
муун – поколение

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

- II. Выпишите из текста по 3 примера на различные типы связей в словосочетании.
- III. Сделайте морфологический и синтаксический разбор выделенного предложения.
- IV. К тексту составьте 6–7 вопросов.

КЕПТӨӨР (ДИФТЕРИЯ)

Дифтерия – оор дарттардын бири. **Дифтерия менен чондор да оорушат, бирок көбүнчө 3–7 жаштагы балдарды мертиндирет.**

Дифтерия менен ооруганда көмөкөй, мурун кекиртекттердин былжыр кабыгына бозомук агыш кебер пайда болот.

Таякчага окшогон өзүнчө бир микробдор дифтерияны пайда кылат.

Эгерде дифтерия менен ооруган баланын ооруган жеринен кеберди алып, тиешелүү чаралар колдонулгандан кийин, аны микроскоп аркылуу караганда дифтериянын таякчаларын көрүүгө болот.

Кээде дифтерия таякчалары дифтерия менен оорубаган адамдын организмде да болушу мүмкүн. Мындай адамдар бацилла таратуучулар деп аталышат. Бацилла таратуучулар айланасындагыларга өзгөчө коркунучтуу, себеби алар оорусун өзүлөрү билишпейт, башка адамдарга оору жуктуруу булагы болушат.

Соо адамдар дифтерия таякчалары бар аба менен дем алып, оорулуу адамдан дифтерияны жуктуруп алышы мүмкүн. Оорулуу адам, же бацилла таратуучу болгон бөлмөдө, же алар колдонгон буюмдар, мисалы, идиш-аяк, сүлгү, оюнчуктар, китептер аркылуу жуктуруп алууга болот.

Дифтерия таякчалары бир топ убакыт бою, кургаганда да өлүшпөйт. Ошондуктан оорулуу адамды ооруканага жеткиргенден кийин ал турган үйдү жана бардык буюмдарды кылдаттык менен дезинфекциялоо керек.

Дифтерия менен ооруган оорулуу адам бар үйдө туруучу балдар доктур уруксат бермейинче балдар мекемелерине каттабоолору керек. Дифтерияны алдын ала эскертүү үчүн, атайын эмдөөлөр чоң мааниге ээ болот.

Дифтерияга каршы биринчи эмдөө 6 айлыгында эки же үч жолу теринин алдына жана бир жолу кайталап эмдөө андан 6–12 айдан кийин жасалат.

Кийинки кайталап эмдөөлөр 3-4, 7-8, 11-12 жашында жүргүзүлөт.

(информация с сайта www.kid.ru)

СӨЗДҮК:

дарт – болезнь
козгоочу – возбудитель
көмөкөй – неба
кекиртект – гортань
таякча – палочка
коркунучтуу – опасно
булагы – источник
өлүшпөйт – не погибают
каттабоо – не посещать
эмдөө – прививка
мертиндирет – поражаются, заболевают
алдын ала эскертүү – предупреждение
кылдаттык менен – внимательно, осторожно
теринин алдына – под кожей, внутримышечной

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

- II. Составьте 5–6 вопросов к тексту раскрывающих содержание текста.
- III. Выпишите из текста прилагательные, образуйте от них степени сравнения.
- IV. Данные слова и словосочетания переведите на кыргызский язык: тяжелая болезнь, возбудитель, гортань, палочки дифтерии, распространители бациллы, заразиться, воздушно-капельным путем, не погибают, прививка, повторное.
- V. Сделайте морфологический и синтаксический разбор выделенного предложения.

ИТИЙ

Итий оорусу жаш балдардын арасында кеңири таралган оорулардын бири болуп эсептелет. Итий оорусу баланын төрөлгөнүнөн 2-3 ай өткөндөн кийин башталашы мүмкүн. Оору башталганда өтө терчил болуп, тынчы кетип, уктап жатып чочуп ойгонуп, желке чачы түшөт. Терчил болушунун натыйжасында баланын терисин бүт бойдон майда кызыл бүдүрчө басат жана ал бүдүрчө баланын бүткөн боюн кычыштырат. Баланын башындагы чоң эмгенинин тегерегиндеги сөөктөр жумшарат, кабыргалардын жана жилик сөөктөрүнүн учтары чоңоет.

Итий оорусу бүт организмдин оорусу болуп эсептелет. Ошондуктан баланы оорусунан сактоо ар бир ата-эненин ыйык милдети. Итий оорусун алдын алуу кеңири жүргүзүлүүгө тийиш. Төрөткө бир-эки ай калган убактан баштап боюнда бар аял врачтын кеңеши боюнча Д витаминин ичүүсү зарыл жана жасалма ультра фиолеттик нурга кактануу керек. Ошону менен катар боюнда бар аялдар таза абада жүрүүлөрү, туура тамактанышы өтө зарыл. Тамакта белок, май жана углеводдон башка ар түрлүү туздар, витаминдер жетишээрлик түрдө болушу талап кылынат.

Ал эми бала төрөлгөндөн кийин аны туура тамактандыруу итий оорусунун алдын алууда негизги ролдордун бирин ойнойт. Балага биринчи күндөн баштап эле рационалдуу эмчек берүү тамактын сиңирүү процессинин нормалдуу иштешине жана минералдык туздардын, витаминдердин организмде туура колдонулушуна көмөкчү болот. Эгерде тамакта белок заты, ошондой эле темир, жез, кобальт элементтери жана А, С витаминдери канчалык аз болсо, анда Д витаминин организмге тийгиизген пайдасы ошончолук кем болот. Ошондуктан баланын диетасында ар дайым белок, май, углевод, витаминдер жана ар түрлүү минералдык туздар жетишээрлик түрдө болушу керек жана баланы тамакка киргизгенде баланын санитардык гигиеналык режимин өтө кылдаттык менен сактоо зарыл.

(информация с сайта www.kid.ru)

СӨЗДҮК:

тер – пот
тынчы кетет – беспокоит
желке – затылок
сөөк – кость
качышат – чешится
көкүрөк – грудь
кабырга – ребро
кокустук – случайность
туздар – соли
темир – железо
боюнда бар аял – беременная женщина
жетишерлик – достаточно
сактоо зарыл – необходимо беречь

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

II. Составьте ключевые вопросы к тексту и ответьте на них.

III. От данных слов образуйте прилагательные с помощью суффиксов -лык, -луу, -сыз: жаш, тер, бала, витамин, пайда, оору, түр, минерал, май, керек, негиз.

IV. Вместо точек вставьте слова из скобок.

1. Итий оорусу ... кеңири таралган оорулардын бири болуп эсептелет.

2. Оору башталганда өтө ... болуп, ... кетип, ... чачы түшөт.

3. Итий оорусу бүт ... оорусу.

4. ... бар аялдар ... жүрүүлөрү, ... тамактанышы өтө зарыл.

5. Баланын диетасында ар дайым ..., ..., ..., ... жана ар түрдүү ... туздар жетишээрлик түрдө болушу керек.

(балдардын арасында, белок, май, углевод, витаминдер, минералдык, организмдин, терчил, тынчы, желке, боюнда, таза абада, туура).

V. Переведите следующие слова и словосочетания на кыргызский язык и с некоторыми составьте предложения: широко, новорождённый, кожа, затылочные волосы, профилактика, чистый воздух, ультрафиолетовые лучи, достаточно, по совету врача.

VI. Подготовьтесь к пересказу текста.

КӨК ЖӨТӨЛ КАНДАЙЧА ТАРАЛАТ

Көк жөтөлдүн адеп башталышында, оорулуу адамдын какырыгында анын козгоочулары өтө көп санда болот. Көк жөтөлдүн козгоочулары жөтөлгөндө чачыраган майда какырык менен бирге абага өтүп, анан соо адамдын дем алуу жолдоруна барат. Кээде көк жөтөлдүн микробдору оорулуу бала урунган оюнчуктарга, идиш-аяктарга жана башка буюмдарга да жугат. Эгерде бул буюмдарды соо балдар урунса, алар көк жөтөлдү жуктуруп алышат, себеби алар колуна тийгендин баарын оозуна салышат.

Оорунун башталышында көк жөтөл өтө жугуштуу болот. Кээде ал 6–8 жумага чейин жугуштуу болуп кала берет.

Көк жөтөл менен бардык жаштагы балдар оорушат. Бирок 5 жашка чейинки балдар көп ооруйт. Көк жөтөл менен ооруган бала экинчи жолу ал оору менен оорубайт.

Көк жөтөл башка жугуштуу ооруларга окшобой, билинбей башталат. Оору жуккандан 5–7 күн өткөндөн кийин гана билине баштайт. Кээде, бала бир аз тумоолойт; температурасы анча-мынча көтөрүлөт, бирок бул кубулуштар билинбей калышы да мүмкүн. Көк жөтөлдүн туруктуу жана негизги белгиси - жөтөл; ал дайыма күчөп өнүгө берип, 7–8 күн өткөндөн кийин ага мүнөздүү болгон ыкшыган жөтөлгө өтөт. Мындай жөтөл бир нече секундадан 1-2 минутка чейин созулушу мүмкүн. Жөтөлдүн акырында баладан илээшкен коюу какырык чыгат, кээде кусат.

Оору күчөп кеткенде, адатта 1–2 жума бою созулат, андан кийин бала аз-аздан оңоло баштайт. Орто эсеп менен көк жөтөл 5–6 жума бою созулат, бирок кээде 2–3 айга чейин уланышы мүмкүн.

(информация с сайта www.finally.ru)

СӨЗДҮК:

көңүл бурбайт – не обращает внимание
кайрылышат – обращаются
өзгөрүш туудурат – создает изменение
ылайыктуу шарт – удобное
жоюлат – ликвидируется
какырык – мокрота
тумоолойт – болеет, заболевает гриппом
көк жөтөл – коклюш

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

II. Ответьте на следующие вопросы:

1. Көк жөтөл эмне аркылуу жугат?
2. Көк жөтөл канча убакытка чейин жугуштуу болот?
3. Көк жөтөл менен канча жаштагы балдар ооруйт?
4. Бул оору канча күндөн кийин билине баштайт?
5. Көк жөтөлдүн негизги белгиси эмне?
6. Оор түрү канча убакка чейин созулат?

III. Выпишите из текста существительные с падежными окончаниями и определите какой падеж.

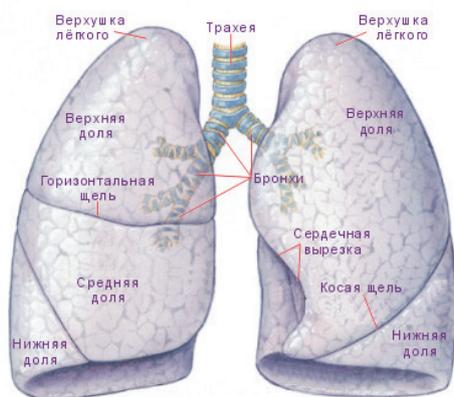
IV. Образуйте от данных глаголов прошедшее определённое время: бол, жук, сал, баштал, көтөрүл, күчө.

V. Переведите следующие слова и словосочетания на кыргызский язык: больной ребенок, возбудитель, игрушки, дыхательные пути, заразный, симптомы, характерный кашель, немного, обычно.

VI. Просклоняйте по падежам: жөтөл, какырык, ооз, оору, белги, жума.

VII. Подготовьте пересказ текста.

КУРГАК УЧУК ЖУГУШТУУ ООРУ

Кургак учук оорусу менен ооруган адам үй-бүлөнүн башкаларына ооруну жугузуучу булак болот. Ошондуктан оорулуу адам өзү жашап турган үйдө кандай чараларды жасап жана оорулуулар өзү үчүн кандай шарттарды түзүп алуу керек экендиги жөнүндө бир аз айтуунун зарылдыгы бар.

Баарыдан мурда оорулуу адам, өзүнчө бөлөк керебетте укташы зарыл. Эгерде кургак учуктун ачык формасы менен ооруган адам соо кишилер менен чогуу бир бөлмөдө уктаса, өзгөчө балдар менен чогуу уктаса, аларга кургак учук оорусу бат жугуп калышы ыктымал. Оорулуунун үйү тар болсо, түн ичинде ал бүктөмө керебет коюп уктап, аны күндүзү бөлмөдөн тышка чыгарып

турушу керек. Жөтөлдүн илеби аркылуу башкаларга жугуп калбас үчүн, соо кишилерден анын керебети обочороок, эң кеминде төрт метрден алыс болушу керек.

Идиштери да башкалардан өзүнчө бөлөк болушу зарыл. Буларды жууганда үй-бүлөдөкүлөрдөн башка жуулуп жана башка сүлгү менен аарчылышы керек.

Балдарды оору жугузуудан өтө сактоо зарыл. Себеби – аларга туберкулез оорусу бат жугат да, өтө кыйындык менен дарыланылат. Кургак учук менен оорулуу адамдардын үйдөгү таза балдары мүмкүн болушунча убакыттын көпчүлүгүн сейилдөөдө, балдар бакчасында жана башка эс алуучу жайларда өткөрүшү жакшы болот.

Ооруган адамдар балдарды колуна алышып, алар менен көп убакытка чейин чогуу жүрүшү эрежеге туура келбейт. Эгерде кургак учуктун ачык формасы менен ооруган аял болуп, анын эмчект баласы болсо, аны өзү бакпаса дурус болоор эле. Эгерде врачтын уруксаты менен баланы эмизүүгө мүмкүн болсо, жөтөлгөн убакта баланы шилекейдин чачырандыларынан сакташ үчүн оозуна 4-6 катар даки менен таңып алып эмизсе боло берет. Жогоркуда айтылган гигиеналык чараларды толук сактап, тегерегиндеги элдерге эстүүлүк менен мамиле кылса, үй-бүлөнүн ичинде башкаларга кургак учук оорусу жукпай тургандыгы шексиз.

(информация с сайта www.meddoctor.ru)

СӨЗДҮК:

булак – источник
жугузуу – заразить
чаралар – меры
шарт – условие
зарыл – необходимо
бөлөк – отдельный
уктоо – спать
ыктымал – возможно
жөтөл – кашель

ачык формасы – открытая форма
эмчектеги бала – грудной ребенок
бүктөмө керебет – раскладушка
сейил – прогулка
башка жуу – отдельно мыть
даки – марли
чачыранды – брызги
шилекей – слюна
эң кезинде – минимум

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

- II. Выпишите из текста по 3 примера на различные типы связей в словосочетании.
- III. Сделайте морфологический и синтаксический разбор выделенного предложения.
- IV. К тексту составьте 6–7 вопросов.
- V. Ответьте на вопросы и перескажите текст.

КЫЗАМЫК

Кызамык (morbilli) – бул вирустук этнологиялуу катуу башталган жугуштуу оору. Ал өзүнчө мүнөздүү болгон безгек менен, көздүн, кеңилжердин былжырлуу кабыктарынын жана дем алуу жолдорунун үстүнкү бөлүктөрүнүн алдык сезгениши менен, ооз көңдөйүнүн былжырлуу кабыгына атайын бүдүрлөрдүн пайда болушу менен, териде кызыл тактардын пайда болушу менен өтөт.

Сырткы айлана чөйрөдө күндүн жарыгынын, ультра кызыл нурларынын, жогорку температуранын, формалиндин, эфирдин, ацетондун болушу менен тез эле өлөт.

Инфекциянын козгогучунун булагы катары кызамык менен ооруган адам эсептелет. Ал айлана чөйрөдөгүлөр үчүн инкубация мезгилинин акыркы 1–2 күнүндө, катаралдык мезгилинде сыртка чыгуунун алгачкы 3–4 күнүндө да жугуштуу болот. Сыртка чыгуунун жугуштуулугу 2-күндөн баштап басаңдай баштайт жана оорулуу бешинчи күнүндө айлана чөйрөдөгүлөр жугуштуу болбой калат. Инфекциянын козгогучу аба аркылуу таралат. Кызамык бардык континенттерде, бардык климаттык чөлкөмдөрдө таралган. Бул оору менен ооруган адамда өмүр бою иммунитет сакталып калат.

Инкубация мезгили көбүнчө он күндү түзөт, бирок тогуз күнгө кыскарышы жана 17 күнгө созулушу мүмкүн. Оорунун өтүшүнүн типтүү учурларын да үч мезгилге бөлүшөт: катаралдык (баштапкы, продрамалдык), сыртка чыгуу (бүдүрлөрдүн пайда болуу) мезгили жана карттануу (тактардын пайда болуу) мезгили жана карттануу (тактардын пайда болуу) мезгили. Оорунун белгилеринен жараша кызамыктын жеңил, орточо сор жана оор формаларын бөлүп карашат.

Кызамыктын орточо оор формасында катаралдык мезгили катуу башталат: (мурдунан суу агат) мурду бүтөт, жөтөлөт, конъюнктивит интоксикациянын белгилери пайда болот (дененин температурасы 38–39° ка чейин жогрулайт, баш ооруйт, шалдырайт, тамакка табитин жоготот). Жөтөл көбүнчө кырылдаган, үргөндөй болот. Бети, сурмалары жана эриндери шишип кетет.

Сыртка чыгуу мезгили оорунун 4–5 күнүнөн башталат жана адатта 3 күнгө созулат.

Диагноз клиника-эпидемиологиялык маалыматтардын туура коюлушунда кыйынчылыктарды туудурбайт.

Көпчүлүк дарылоо оорулууларды үй шарттарында өткөрүлөт.

Негизги алдын алуу чара катары кызамык менен оорубаган балдарды активдүү түрдө жеңил эритмелүү тирүү кызамыкка каршы иммунизация жүргүзүү эсептелет.

(информация с сайта www.ru.wikipedia.org)

СӨЗДҮК:

безгек – лихорадка

сезгениши – воспаление

булак – источник

мурун бүтөт – насморк

жөтөлүү – кашель

сурмалар – веки

оору менен ооруганда – перенесенная болезнь

алдын алуу чара – профилактическая мера

оорунун белгилерине жараша – в зависимости от степени выраженности

былжырлуу кабык – слизистая оболочка

кеңилжээр – носоглотка

жеңил – ослабленный

шалдыроо – недомогание

үргөндөй – лающий

маалыматтар – данные

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

II. Задайте все возможные вопросы к предложению: Сыртка чыгуу мезгили оорунун 4-5 күнүнөн башталат жана адатта 3 күнгө созулат.

III. Выпишите из текста существительные во всех падежах.

IV. Данные словосочетания переведите на русский язык и с некоторыми из них составьте предложения: жугуштуу оору, дем алуу жолдору, үстүңкү бөлүктөрү, аба аркылуу таралат, инфекциянын козгочунун булагы, оор формасы, үй шарттарында, алдын алуу чара, кызамыкка каршы.

V. Данные глаголы спрягайте в прошедшем неопределённом времени: өт, пайда бол, тарал, бөл, баштал, шишип кет.

VI. Перескажите содержание текста.

ОРТОПЕДИЯЛЫК СТОМОТОЛОГИЯ

1941-жылы Апчу (Париждеги медицина факультетинин физика боюнча профессору) аркылуу ишке ашырылган. «Ортопедия» – эки уңгудан турат. «Orthos» – грек тилинен алынганда «түз» жана «país» – «бала» дегенди билдирет. Кээ бир авторлор «país» деген сөздүн ордуна «paideuo» деп окушат, бул сөз «тарбиялоо», «өстүрүү» – дегенди билдирет. Мурда «Ортопедия» деген түшүнүк медицинанын бөлүгүн билдирчү. Балдар курагындагы кыймылдаткыч аппараттарынын деформациясын түзөтүү жана дарылоосуна арналган.

Азыркы учурда ортопедиялык ыкмалар менен чоңдорду дагы дарылашат, аларды деформациалоодо гана колдонбостон, аны менен бирге ар кандай оорулардын жана майып болгон таяныч–кыймылдаткыч аппараттарын жана арка омурткаларды дарылоодо колдонушат.

Иштин натыйжасында өтүлгөн атайын изилдөө ыкмаларында, диагностика жана дарылоодо «ортопедия» өз алдынча илимий дисциплина жана медицинанын кең тармагы катары болуп калды жана медицинанын тармагы катары болуп калды жана төмөнкү негизги бөлүмдөрдү камтыйт:

1. Тубаса жана алынган деформацияларын дарылоо.

(мисалы: чыгып кеткен мүчөлөр..., ж.б.);

2. Тарамыш ооруларынан, майып болгон жерлерин, сөөк жана муун ооруларын дарылоодо;

3. Протездөөдө.

Ортопедиялык оорулар; кан чыгарылбай жасалган жана оперативдүү ыкмалардан жана ошондой эле таянуу–кыймылдаткыч аппараттарынын ордуна келтирүү жумушунан турат. Таянуу–кыймылдаткыч аппараттары бардык мүчөлөрдүн негизин түзгөндүктөн, ортопедиянын жалпы принциптери стоматологияда кеңири колдонула баштады.

(информация с сайта www.ru.wikipedia.org)

СӨЗДҮК:

эки утудан – из двух корней

кан чыгарбоо – бескровный

майып болгон – повреждение

медицинанын тармагы – область медицины

изилдөө ыкмалары – методы исследования

тарбиялоо, өстүрүү – воспитывать, тренировать

кыймылдаткыч аппарат – кыймылдаткыч аппарат

ортопедикалык ыкмалары – ортопедические приемы

тубаса жана алынган деформациялар – врожденные и приобретенные деформации

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

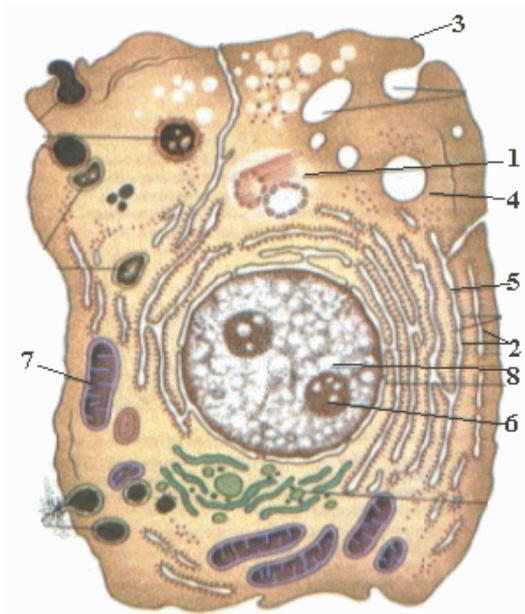
II. Выпишите из текста по 3 примера на различные типы связей в словосочетании.

III. В тексте подчеркните глаголы, определите их время, лицо, число.

IV. Со следующими словами составьте предложения: изилдөө, ыкма, тармак, дарылоо, өстүрүү, өнүгүү.

V. К тексту составьте 6–7 вопросов и ответьте на них.

ЦИТОЛОГИЯ. КЛЕТКАЛЫК ТЕОРИЯ

Цитология – клетка жөнүндөгү илим. Цитология грек тилиндеги «цитос» – клетка, «логос» – илим деген сөзүнөн алынган. Цитологиянын изилдей турган предмети – көп клеткалуу жаныбарлар менен өсүмдүктөрдүн, ошондой эле бир клеткалуу организмдердин (булардын катарына бактериялар, эң жөнөкөйлөр жана бир клеткалуу балырлар кирет) клеткалары болуп саналат.

Цитология клеткалардын түзүлүшүн жана химиялык составын, клетка ичиндеги структуралардын функцияларын, жаныбарлар жана өсүмдүктөрдүн организмдеги клеткалардын функцияларын, клеткалардын көбөйүшү менен өрчүшүн курчап турган чөйрөнүн шарттарына клеткалардын ыңгайланышууларын изилдейт. Азыркы убактагы цитология – комплекстүү илим. Ал башка биологиялык илимдер, мисалы ботаника, зоология, физиология менен, органикалык дүйнөнүн эволюциясы жөнүндөгү окуу жана ошондой эле молекулалык биология менен

химия, физика, математика менен тыгыз байланышта болот.

Цитология – биологиялык илимдердин ичинен салыштырмалуу жаш болуп эсептелет: анын жашы 100 жыл чамасында болот. «Клетка» деген терминдин пайда болгонуна 300 эле жыл болду. «Клетка» деген атты биринчи жолу XVII кылымдын орто ченинде Роберт Гук колдонгон. Пробканын жука кесиндиси өзү конструкциялаган микроскоптун жардамы менен, Гук пробканын клетка көзөнөкчөлөрүнөн турарын көргөн.

Роберт Гуктун иштеринен кийин биологиялык илимий изилдөө үчүн микроскоп кеңири колдонула баштады. Бир клеткалуу организмдер ачылган. (Антонио ван Левенгук, 1680); көп жаныбарлар менен өсүмдүктөрдүн ткандарынын составынан клеткалар байкалган болуучу.

XIX кылымдын орто ченинде клетка жөнүндөгү көп сандаган билимдердин негизинде М.Шлейден менен Т.Шванн клеткалык теорияны негиздешкен (1838).

(информация с сайта www.krugosvet.ru)

СӨЗДҮК:

көп клеткалуу – многоклеточный

эң жөнөкөйлөр – простейшие

балырлар – водоросли

көбөйүшү – размножение

өрчүшү – развитие

тыгыз байланыштар – тесные связи

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

II. Ответьте на вопросы:

1. «Цитология» деген сөз эмнени билдирет?
2. Бул илим эмнени изилдейт?
3. Ал дагы кайсы илимдер менен тыгыз байланышта?
4. «Клетка» деген ат ким тарабынан ачылган?
5. Клеткалык теорияны кимдер негиздеген?

III. Переведите следующие слова и словосочетания на кыргызский язык: наука, растения, одноклеточные водоросли, размножение клеток, впервые использовал, сравнение, при помощи микроскопа, ткани животных, основывал теорию.

IV. Выпишите из текста существительные и определите их падеж, число, лицо.

V. Подготовьтесь к пересказу текста.

ЭЛДИК МЕДИЦИНА

Элдик медицина – бул бир топ кең жана байыркы түшүнүк. Ал өзүнө адамдын жаралышынан баштап азыркы күнгө чейинки иштелип чыккан натыйжадагы элдик дарылоонун ыкмасын киргизет. Мурунку заманда дарылоо – бул чыныгы элдик дарылоо болгон. Элдик медицина – бул дүйнө жүзүндөгү адамзаттын курдашы. Бул жөнүндө Л.Морган, Э.Тейлор, Р.С.Залески, В.П.Алексеев жана башка маданият изилдөөчүлөрү айтышкан. Мындан тышкары элдик медицина – универсалдуу көрүнүш, ал адамзаттын бардык тарыхый мезгилинде, бардык элдерде болгон. Анын тажрыйбасы миң жылдар бою көбөйүп, муундан-муунга өткөрүлүп берилген тиешелүү гана адамдардын арасында сакталып келген, бирөөлөр аркылуу өнүккөн, бирөөлөр аркылуу жок кылынган. Бизге чейин өзүнүн ажайып жана кудуреттүүлүгү менен жеткен жок, көбү жоготулган, көбү жок кылынган, көбү тарыхый жолунда унутулган. Анткени элдик медицинаны баалоо жүз жылдын арасында бирдей болгон эмес. Бул түшүнүктүү. Элдик медицина өзүнө акылга негизделген билим жана ыкмаларды, ошондой эле иррационалдуу келип чыккан натыйжасын камтыйт. Убакыт менен текшерилген рационалдуу ыкмалар жана элдик дарылоонун эмпирикалык тажрыйбасы акырында салтуу, андан кийин илимий медицинага айланган. Ошол учурда, магиялык жана иррационалдуу ыкмалар сынга алынган. Ошондой эле бул конкреттүү жана тарыхый жаш түшүнүк. Анын негизинде сындуу концепция жатат, ал адамдын (микрокосмос) ааламда, (макрокосмос) болгон ордун аныктайт. Философиялык концепсиясыз салттуу медицина жок. Ошондуктан, салттуу медицина салттуу болгон багытта өнүгөт, алар туруктуу, жана алар кылымдын өтүшү менен бирге, миң жылдар бою да өзгөрбөйт. (мисалы – салттуу кытай медицинасы).

(информация с сайта www.krugosvet.ru)

СӨЗДҮК:

миң жылдар бою – с тысячелетиями
салттуу медицина – традиционное медицина
убакыт менен текшерилген – проверен временем
адамдын жаралышынан баштап – от возникновения человека
иштелип чыккан натыйжа – выработанные в результате опыта
ажайып жана кудуреттүүлүгү менен – своем великолепии и могущества

Письменные задания для закрепления текста:

I. Прочитайте и переведите текст.

II. Составьте 6–7 вопросов к тексту.

III. Данные глаголы проспрягайте в прошедшем длительном времени (адат өткөн чак): киргиз, айт, өнүк, жет, унут, камты.

IV. Выпишите из текста частицы и определите их значение.

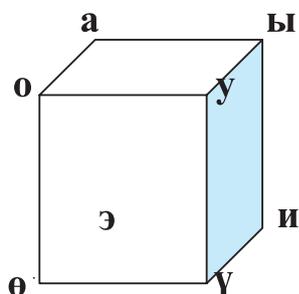
V. Просклоняйте данные существительные с аффиксом принадлежности II лица: топ, натыйжа, көрүнүш, мезгил, ыкма, медицина.

VI. Подготовьтесь к пересказу текста.

ГРАММАТИКА

ҮНДҮҮ ТЫБЫШТАР

ГЛАСНЫЕ ЗВУКИ

гласные заднего ряда: а, ы, о, у
гласные переднего ряда: э, е, и, о, у
губные гласные: о, ө, у, ү
не губные гласные: а, ы, э, е, и

Парные гласные

←	→
а	ы
о	у
э/е	и
ө	ү

Эти окончания присоединяются в зависимости от присоединяемого гласного в основе слова (по закону сингармонизма)

Вопросительные частицы:

-бы, -би, -бу, -бү

алма-бы?

чоң-бу?

Эркин-би?

Аффиксы множественности:

-лар, -лер, -лор, -лөр

ата-лар, тоо-лор, кол-дор

Местный падеж:

-да, -де, -до, -дө

экзамен-де, сабак-та, үй-дө

ҮНДӨШҮҮ ЗАКОНУ

Закон сингармонизма

Закон сингармонизма играет главную роль в кыргызском языке. Большинство кыргызских слов включают в себя только две гласные (они относятся к первой паре) и могут повторяться в словах несколько раз.

ЗАТ АТООЧТОР

Имена существительные

А-Ы	О-У	Э/Е-И	Ө-Ү
сабак (а-а)	короз (о-о)	белек (е-е)	өкмөт (ө-ө)
акапыр (а-ы)	орус (о-у)	эшик (э-и)	көңүл (ө-ү)
тыйын (ы-ы)	куудул (уу-у)	билим (и-и)	үлгү (ү-ү)
ырай (ы-а)	суроо (у-оо)	килем (и-и)	сүрөт (ү-ө)

Иногда «ө-ү» могут изменяться на «а»

улак (у – а)

тумак (у – а)

СЫН АТООЧТОР

Имена прилагательные

А-Ы	О-У	Э/Е-И	Ө-Ү
жаман (а-а)	тоголок (о-о-о)	кенен (е-е)	бөлөк (ө-ө)
жакшы (а-ы)	сонун (о-у)	жеңил (е-и)	бүгүнкү (ү-ү-ү)
тышкы (ы-ы)	укмуш (у-у)	бийик (и-и)	күмөн (ү-ө)
ылай (ы-а)		жибек (и-е)	төгүн (ү-ө)

САН АТООЧТОР

Имена числительные

алты (а-ы)	тогуз (о-у)	жети (е-и)	төрт (ө)
жыйырма (ы-а)	токсон (о-о)	сексен (е-е)	жүз (ү)
кырк (ы)	отуз (о-у)	жетимиш (е-и-и)	

Буйрук ыңгайдагы этиштер

Глаголы повелительного наклонения

жаса (а-а)	ойно (о-о)	жетеле (е-е-е)	көнүк (ө-ү)
чакыр (а-ы)	отур (о-у)	кетир (е-и)	түшүн (ү-ү)
кыйкыр (ы-ы)	урул (у-у)	ичир (и-и)	сүйлө (ү-ө)

Көптүк сандагы зат атоочтор

Существительные с аффиксами мн. числа

Аффиксы множественного числа имеют следующие фонетические варианты:

-лар (-лер, -лор, -лөр) – если основа оканчивается на гласную, «-й» или «р»;

-дар (-дер, -дор, -дөр) – если основа оканчивается на звонкую согласную;

-тар (-тер, -тор, -төр) – если основа оканчивается на глухую согласную;

Например:

А-Ы	О-У	Э/Е-И	Ө-Ү
Апа-лар Кар-лар Ай-лар	Тоо-лор Боор-лор Бой-лор	Эже-лер Ээр-лер Мээлей-лер	Төө-лөр Мөөр-лөр Дөө-лөр
Жаан-дар	Коон-дор	Мугалим-дер	Көл-дөр
Саат-тар Жаак-тар	Тоок-тор Жомок-тор	Мектеп-тер Эшик-тер	Сөөк-төр Мөөнөт-төр

Вопросительная частица -бы

В кыргызском языке вопросительная частица «-бы» употребляется в вопросительных предложениях, которые имеют следующие варианты:

-бы, -би, -бу, -бү – если основа существительного оканчивается на гласную и звонкую согласную:

Терс формадагы бөлүкчөлөр

Отрицательные частицы

Отрицательная форма существительных употребляется при помощи отрицательной частицы «эмес».

<i>Мисалы:</i>	Бул китеп.	<i>Это книга.</i>
	Бул китеп эмес.	<i>Это не книга.</i>
	Бул мугалим.	<i>Это учитель.</i>
	Бул мугалим эмес.	<i>Это не учитель.</i>
	Бул алмабы?	<i>Это яблоко.</i>
	Жок, бул алма эмес?	<i>Нет, это не яблоко.</i>
	Бул эжеңби?	<i>Это твоя сестра.</i>
	Жок, бул эжем эмес.	<i>Нет, это не сестра.</i>

-лык, -дык, -тык мүчөлөрү (аффиксы -лык, -дык, -тык)

Выражения, имеющие отношения к месту в кыргызском языке, употребляются с присоединением следующих аффиксов:

-лык, -лик, -лук, -лук – если существительное оканчивается на гласную;

-дык, -дик, -дук, -дук – если существительное оканчивается на звонкую согласную;

-тык, -тик, -тук, -тук – если существительное оканчивается на глухую согласную.

<i>Мисалы:</i>	Чуй -лук	Нарын -дык
	Москва -лык	Көл -дук
	Баку -лук	айыл -дык
	Талас -тык	Бишкек -тик
	Ош -тук	

ЭТИШТЕР ГЛАГОЛЫ

В кыргызском языке различают три временные формы глагола будущего, настоящего, прошедшего.

Айкын өткөн чак

(Прошедшее определённое время)

эмне кылды? – что сделал?
эмне кылышты? – что сделали?

Лицо		Основа глагола			
		твёрдые не губные	мягкие не губные	твёрдые губные	мягкие губные
Единственное число					
Мен	Основа глагола+ды	-м	-м	-м	-м
Сен		-ң	-ң	-ң	-ң
Сиз		-ңыз	-ңыз	-ңыз	-ңыз
Ал		-	-	-	-
Множественное число					
Биз	Основа глагола+ды	-к	-к	-к	-к
Силер		-ңар	-ңер	-ңар	-ңөр
Сиздер		-ңыздар	-ңыздер	-ңыздар	-ңыздер
Алар		-ышты	-ишти	-ушту	-үштү

В кыргызском языке прошедшее определённое время выражает действие, которое произошло в определённый момент в прошлом, и в достоверности нет никакого сомнения.

чуркадым – я бегал
сурадың – ты спросил

Вопросительная форма: основа глагола + -ды + личные аффиксы + -бы.

Сен келдиңби? – Ты пришёл?
Асан кечээ келдиби? – Асан вчера приходил?

Отрицательная форма: основа глагола + -ба, -па + личные аффиксы.

Асан келбеди. – Он не приходил.
Асан кечээ келбеди. – Асан вчера не приходил.

Жөнөкөй учур чак

(Простое настоящее время)

эмне кылат? – что делает?
эмне кылышат? – что делают?

Единственное число					
Мен	Я	-мын	-мин	-мун	-мүн
Сен	Ты	-сың	-сиң	-суң	-сүң
Сиз	Вы (вежл.ф.)	-сыз	-сиз	-суз	-сүз
Ал	Он, она	-т	-т	-т	-т

Множественное число					
Биз	Мы	-быз	-биз	-буз	-бүз
Силер	Вы	-сыңар	-сиңер	-суңар	-сүңөр
Сиздер	Вы (<i>вежл.ф.</i>)	-сыздар	-сиздер	-суздар	сүздөр
Алар	Они	-т	-т	-т	-т

- 1) если основа глагола оканчивается на гласную присоединяется «й» + личные аффиксы:
 окуй + мун – я учусь
 иште + мин – я работаю
- 2) если основа глагола оканчивается на согласную присоединяется «а, е, о, ө» + личные аффиксы:
 жаз + мын – я пишу
 кел + е + мин – я прихожу
 көр + ө + мун – я вижу
- 3) если основа глагола оканчивается на глухие согласные «к» или «п» изменяются на «г» или «б»:
 жап – жабамын – я закрываю
 ук – угамын – я слушаю

Простое настоящее время обозначает действие, которое происходит постоянно, они употребляются при помощи следующих наречий времени:

саат сайын	– каждый час
күнүгө	– каждый день
жума сайын	– каждую неделю
ай сайын	– каждый месяц
такай, дайыма	– всегда
жыл сайын	– каждый год, ежегодно
Мен күнүгө эрте турам	– Я каждый день встаю рано
Ал жума сайын айылга барат	– Он каждую неделю ездит в село
Сен такай кечигесиң	– Ты всегда опаздываешь

Вопросительная форма

основа глагола + соединительные гласные + личные аффиксы + -бы

көр+ө+мун+бү?

Сен күнүгө эрте турасыңбы? – Ты каждый день встаёшь рано?

Ал жума сайын айылга барабы? – Он каждую неделю ездит в село?

Отрицательная форма

основа глагола + -ба (-па) + й + личные аффиксы

тур + ба + й + мын

Мен күнүгө эрте турбаймын – Я каждый день не встаю рано

Сен такай кечикпейсиң – Ты не всегда опаздываешь

Татаал учур чак

(Настоящее сложное время)

эмне кылып жатат? – что делает? (в данный момент)

Единственное число					
Мен	Я	-мын	-мин	-мун	-мүн
Сен	Ты	-сың	-сиң	-суң	-сүң
Сиз	Вы (<i>вежл.ф.</i>)	-сыз	-сиз	-суз	-сүз
Ал	Он, она	-т	-т	-т	-т

Множественное число					
Биз	Мы	-быз	-биз	-буз	-бүз
Силер	Вы	-сынар	-синер	-сунар	-сүнөр
Сиздер	Вы (<i>вежл.ф.</i>)	-сыздар	-сиздер	-суздар	-сүздөр
Алар	Они	-шат	-шат	-шат	-шат

Настоящее сложное время образуется при помощи вспомогательных глаголов таких как: «жат, тур, отур» в спрягаемой форме настоящего простого времени.

Например: жаз+ып жатамын күт+үп отурамын

Настоящее сложное время обозначает действие, которое происходит в данный момент в настоящем.

Вопросительная форма

основа глагола + -ып + жат+ личные аффиксы + -бы
окуп+п жата+сың+бы?

Ал уктап жатабы? – *Он спит?*

Сен күтүп жатасыңбы? – *Ты ждёшь?*

Отрицательная форма

основа глагола + -ып + жаткан жок + личные аффиксы
окуп+п жаткан жокмун

Ал уктап жаткан жок. – *Он не спит?*

Сен күтүп жаткан жоксуң – *Ты не ждёшь?*

Айкын келер чак (Будущее определённое время)

эмне кылат? – *что будет делать?*

Лицо		Основа глагола			
		твёрдые не губные	мягкие не губные	твёрдые губные	мягкие губные
Единственное число					
Мен	Основа глагола + гласная	-мын	-мин	-мун	-мүн
Сен		-сың	-сиң	-суң	-сүң
Сиз		-сыз	-сиз	-суз	-сүз
Ал		-т	-т	-т	-т
Множественное число					
Биз	Основа глагола + гласная	-быз	-биз	-буз	-бүз
Силер		-сыңар	-сиңер	-суңар	-сүңөр
Сиздер		-сыздар	-сиздер	-суздар	-сүздөр
Алар		-ышат	-ешет	-ушат	-үшөүт

В кыргызском языке будущее определённое время употребляется при помощи наречий времени.

Например: эртең – *завтра*
бүрсүгүнү – *послезавтра*

кийинки жумада – на следующей неделе
 кийинки айда – в следующем месяце
 кийинки жылда – на следующий год

Будущее определённое время обозначает действие, которое обязательно произойдёт в будущем и в этом нет никакого сомнения.

Например:

Мен эртең киного барам. – Я завтра пойду в кино.
 Биз кийинки жылы окууну бүтөбүз – Мы в следующем году закончим учёбу.

Вопросительная форма

основа глагола + соединительные гласные + личные аффиксы + -бы
 бар+а+мын+бы?

Сен эртең киного барасыңбы? – Ты завтра пойдёшь в кино?
 Алар кийинки жылы бүтүшөбү? – Они закончат в следующем году?

Отрицательная форма

основа глагола + -ба + -й + личные аффиксы
 тур + ба + й + мын

Мен эртең киного барбаймын – Я завтра не пойду в кино
 Биз кийинки жылы окууну бүтпөйбүз – Мы не закончим учёбу в следующем году.

Жалпы өткөн чак

(Прошедшее неопределённое время)

эмне кылган? – что делал?

эмне кылышкан? – что делали?

Лицо		Основа глагола			
		твёрдые не губные	мягкие не губные	твёрдые губные	мягкие губные
Единственное число					
Мен	Основа глагола +ган	-мын	-мин	-мун	-мүн
Сен		-сың	-сиң	-суң	-сүң
Сиз		-сыз	-сиз	-суз	-сүз
Ал					
Множественное число					
Биз	Основа глагола +ган	-быз	-биз	-буз	-бүз
Силер		-сыңар	-сиңер	-суңар	-сүңөр
Сиздер		-сыздар	-сиздер	-суздар	-сүздөр
Алар					

Прошедшее неопределённое время обозначает действие, которое произошло вообще, без указания точного времени.

Прошедшее неопределённое время образуется от основы глагола при помощи аффикса -ган (-ген, -гон, -гөн), если основа оканчивается на гласную или звонкую согласную, -кан (-кен, -кон, -көн), если основа оканчивается на глухую согласную.

Например: Мен шаарда болгонмун. – Я был в этом городе.
 Алар үйдө жашашкан. – Они жили в этом доме.

Вопросительная форма

основа глагола + -ган + -кан+ личные аффиксы + -бы
окуган+мын+бы?

Сен мурда келгенсиңби? – Ты раньше приходил?
Асан мурда иштегенби? – Он раньше работал?

Отрицательная форма

основа глагола + -ган жок, эмес + личные аффиксы
Мен кел+ген эмес+мин.

Зат атоочтордун жөндөлүшү **(Склонение имён существительных)**

В кыргызском языке падежи делятся на шесть: **именительный (атооч жөндөмө)**, **родительный (илик жөндөмө)**, **дательный (барыш жөндөмө)**, **винительный (табыш жөндөмө)**, **местный (жатыш жөндөмө)**, **исходный (чыгыш жөндөмө)**. Падежные аффиксы могут следовать сразу за корнем, а также за основой, содержащей кроме корня словообразующие аффиксы, аффиксы множественного числа, аффиксы принадлежности.

Именительный падеж обозначает предмет, явление, действие или качество, о котором идёт речь в предложении. Родительный падеж выражает определительные принадлежностные отношения. **Дательный падеж** имеет ряд значений чаще всего выражает направление действия к лицу или предмету, пространственной, временной цели, пункту. **Винительный падеж** обозначает прямой объект действия. **Местный падеж** обозначает место, время совершения, протекания действия. **Исходный падеж** обозначает: место, где началось или протекало действие, время, когда начиналось действие; причину действия, сравнение одного предмета с другим и т. д.

	Жөндөмөлөр (падежи)	Суроолор (вопросы)		Мисалдар (примеры)
1	АТООЧ	Ким? Эмне?	Кто? Что?	киши, Асан, мугалим, сабак, шаар
2	ИЛИК	Кимдин? Эмненин?	Кого? Чего?	кишинин, Асандын, мугалимдин, сабактын, шаардын
3	БАРЫШ	Кимге? Эмнеге? Кайда?	Кому? Чему? Куда?	Кишиге, Асанга, мугалимге, сабакка, шаарга
4	ТАБЫШ	Кимди? Эмнени?	Кого? Что?	кишини, Асанды, мугалимди, сабакты, шаарды
5	ЖАТЫШ	Кимде? Эмнеде? Кайда?	У кого? У чего? Где?	кишиде, Асанда, мугалимде, сабакта, шаарда
6	ЧЫГЫШ	Кимден? Эмнеден? Кайдан?	От кого? От чего? Откуда?	кишиден, Асандан, мугалимден, сабактан, шаардан

Илик жөндөмө **(Родительный падеж)**

Родительный падеж обозначает определительные принадлежностные отношения. Родительный падеж отвечает на вопросы Кимдин? Эмненин? – Кого? Чего? Образуется при помощи аффикса -нын с фонетическими вариантами.

После гласных

-нын	-нин	-нун	-нүн
Бала+нын Алма+нын	Эже+нин Бээ+нин	Козу+нун Тоо+нун	Көчө+нүн Жөжө+нүн

После звонких согласных

-дын	-дин	-дун	-дүн
Шаар+дын Кыз+дын	Илим+дин Кийим+дин	Кой+дун Комуз+дун	Үй+дүн Гүл+дүн

После глухих согласных

-тын	-тин	-тун	-түн
Кашык+тын Баштык+тын	Китеп+тин Эшик+тин	Тоок+тун Жоолук+тун	Өрүк+түн Түштүк+түн

Родительный падеж употребляется в сочетании с существительным с аффиксом принадлежности 3-го лица.

Например: алманын кабыгы – кожура яблоки
Китептин бети – страница книги

Барыш жөндөмө (Дательный падеж)

Дательный падеж обозначает направление действия к лицу или предмету, пространственной, временной цели, пункту. Дательный падеж отвечает на вопросы Кимге? Эмнеге? Кайда? –Кому? Чему? Куда? Образуется при помощи аффикса -га, -ка с фонетическими вариантами.

После гласных и звонких согласных

-га	-го	-ге	-гө
Бала+га Нан+га	Оң+го Тоо+го	Эки+ге Жер+ге	Чүй+гө Сүйүү+гө

После глухих согласных

-ка	-ко	-ке	-кө
Талас+ка	Дос+ко	Бишкек+ке	Төрт+кө

После аффиксов принадлежности I и II лица

-а	-о	-е	-ө
Саатым+а Атам+а	Короом+о Суроом+о	Эжем+е Китебим+е	Үйүм+ө Көзүм+ө

После аффиксов принадлежности III лица

-на	-но	-не	-нө
Баласы+на Досу+на	- - -	Эжеси+не Мектеби+не	Үйү+нө Сөзү+нө

Например: Мен үйгө барам – Я пойду домой
Сен шаарга барасың – Ты поедешь в город
Ал Айдарга айтты – Он сказал Айдару

Табыш жөндөмө (Винительный падеж)

Винительный падеж обозначает прямой объект действия. Винительный падеж отвечает на вопросы Кимди? Эмнени? – *Кого? Что?* Образуется при помощи аффикса –ны с фонетическими вариантами.

После гласных

-ны	-ну	-ни	-нү
Парга+ны	Кино+ну	Эне+ни	Көчө+нү
Апа+ны	Тоо+ну	Эже+н	Өпкө+нү
Ата+ны	Суу+ну	Терезе+ни	Бөлмө+нү

После звонких согласных

-ды	-ду	-ди	-дү
Жыргал+ды	Кулун+ду	Дептер+ди	Көз+дү
Кыз+ды	Кол+ду	Жер+ди	Жүзүм+дү
Кагаз+ды	Кочкор+ду	Кийим+ди	Сөз+дү

После глухих согласных

-ты	-ту	-ти	-тү
Таш+ты	Куш+ту	Китеп+ти	Жүрөк+тү
Бакыт+ты	Бут+ту	Эшик+ти	Күрөк+тү

После аффиксов принадлежности III лица: -н

уулу+н
суусу+н
мектеби+н

Например: китеп+ти   книгу
сүйлөшмө+нү   разговорник
тил+и+н   язык

Жатыш жөндөмө (Местный падеж)

Местный падеж обозначает место, время совершения, протекания действия. Местный падеж отвечает на вопросы Кимде? Эмнеде? Кайда? – *У кого? У чего? Где?* Образуется при помощи аффикса -да, -та с фонетическими вариантами.

После гласных звонких согласных

-да	-до	-де	-дө
Америка+да	Тоо+до	Жер+де	Ысык-Көл+дө
Май+да	Сам+до	Эки+де	Төө+дө

После глухих согласных

-ты	-то	-те	-тө
Кыш+ты	Ок+то	Бишкек+те	Үч+тө

После аффиксов принадлежности III лица

-нда	-ндо	-нде	-ндө
Асты+нда Оту+нда	- - -	Тиши+нде Чекеси+нде	Үстү+ндө

Например: Менде дептер жок – У меня нет тетради
 Асманда жылдыз бар – На небе есть звезда
 Менин досум Америкада – Мой друг в Америке

Чыгыш жөндөмө (Исходный падеж)

Исходный падеж обозначает место, где началось или протекало действие; время, когда началось действие; причину действия, сравнение одного предмета с другим; материал, вещество из чего сделан предмет. Исходный падеж отвечает на вопросы Кимден? Эмнеден? Кайдан? – *От кого? От чего? Откуда?* Образуется при помощи аффикса-дан, -тан с фонетическими вариантами.

После гласных звонких согласных

-дан	-дон	-ден	-дөн
Ата+дан Доска+дан Айыл+дан	Кой+дон Тоо+дон Кол+дон	Эне+ден Жер+ден Кече+ден	Бөлмө+дөн Бөтөлкө+дөн Көчө+дөн

После глухих согласных

-тан	-тон	-тен	-төн
Канат+тан Буурчак+тан Баштык+тан	Дос+тон Болот+тон ш+тон	Бишкек+тен Эт+тен Бекет+тен	Бөлөк+төн Күрүч+төн Түндүк+төн

После аффиксов принадлежности III лица

-нан	-нон	-нен	-нөн
Малы+нан Жаны+нан Шаардыкы+нан	- - -	Ичи+нен Илгичи+нен Тизеси+нен	Үйү+нөн Үстө+нөн Күзгүсү+нөн

Например: Апамдан сура – Спроси у мамы
 Мен Америкаданмын – Я из Америки

ЖАКТАМА АТ АТООЧТОР ЛИЧНЫЕ МЕСТОИМЕНЕНИЯ

лицо	местоимения		личные аффиксы
единственное число			
1	Мен	Я	-мын, -мин, -мун, -мүн
2	Сен	Ты	-сың, -сиң, -суң, -сүң
	Сиз	Вы (<i>вежл.ф.</i>)	-сыз, -сиз, -суз, -сүз
3	Ал	Он, она	- - -

множественное число			
1	Биз	Мы	-быз (пыз), -биз (пыз), -буз (пуз), -бүз (пүз)
2	Силер	Вы	-сыңар, -синер, -суңар, -сүнөр
	Сиздер	Вы (<i>вежл.ф.</i>)	-сыздар, -сиздер, -суздар, -сүздөр
3	Алар	Они	+ аффиксы множественного числа

Мисалы:	Мен мугалим <u>мин</u>	Биз мугалим <u>биз</u>
	Сен мугалим <u>сиң</u>	Сиз мугалим <u>сиңер</u>
	Сиз мугалим <u>сиз</u>	Сиздер мугалим <u>сиздер</u>
	Ал мугалим	Алар мугалим <u>дер</u>

Таандык ат атоочтор

Притяжательные местоимения

менин – <i>мой, моя, моё, мои</i>	биздин – <i>наш, наше</i>
сенин – <i>твой, твоя, твоё, твои</i>	силердин – <i>ваш, ваше</i>
сиздин – <i>ваш, ваше</i>	сиздердин – <i>Ваши, Ваше</i>
анын – <i>его, её</i>	алардын – <i>их</i>

Таандык мүчөлөр (жекелик сан)

Аффиксы принадлежности (ед. ч.)

В кыргызском языке выражения (*мой, твой, её, его*) употребляются при помощи аффиксов принадлежности:

Менин – мой, моя, моё, мои

1) если слово оканчивается на гласную, присоединяется аффикс «-м»

Менин	<i>мой, моя, мои</i>
апа+м	<i>мама</i>
эже+м	<i>сестра</i>
козу+м	<i>ягнёнок</i>
жөжө+м	<i>цыплёнок</i>

2) если слово оканчивается на согласную, присоединяются следующие аффиксы по закону сингармонизма

-ым	-ум	-им	-үм
Шым+ым	Уул+ум	Мектеб+им	Үй+үм
Кыз+ым	Тоог+ум	Китеб+им	Жүзүм+үм

Сенин – твой, твоя, твоё, твои

1) если слово оканчивается на гласную, присоединяется аффикс «-ң»

Сенин	<i>твой, твоя, твоё, твои</i>
апа+ң	<i>мама</i>
эже+ң	<i>сестра</i>
козу+ң	<i>ягнёнок</i>
жөжө+ң	<i>цыплёнок</i>

2) если слово оканчивается на согласную, присоединяются следующие аффиксы по закону сингармонизма

-ың	-уң	-иң	-үң
Баш+ың Карындаш+ың	Тиш+иң Кийим+иң	Гүл+үң Жүрөг+үң	Тиш+иң Кийим+иң

Анын – ego, eë

1) если слово оканчивается на гласную

-сы	-су	-си	-сү
Апа+сы Ата+сы	Суу+су Тоо+су	Ини+си Эже+си	Күү+сү Жөжө+сү

2) если слово оканчивается на согласную

-ы	-у	-и	-ү
Кыз+ы Карындаш+ы	Уул+у Бут+у	Китеб+и Билим+и	Гүл+ү Жүрөг+ү

Таандык мүчөлөр (көптүк сан) Аффиксы принадлежности (мн. ч.)

Биздин – наш, наше

1) если слово оканчивается на гласную

-быз	-буз	-биз	-бүз
Апа+быз Ата+быз	Тоо+буз Козу+буз	Ини+биз Эже+биз	Көчө+бүз Жөжө+бүз

2) если слово оканчивается на согласную

-ыбыз	-убуз	-ибиз	-үбүз
-------	-------	-------	-------

Силердин – Ваш, ваше

1) если слово оканчивается на гласную

-нар	-нор	-нер	-нөр
Бала+нар	Тоо+нор	Эже+нер	Жөжө+нөр

2) если слово оканчивается на согласную

-ыңар	-уңар	-иңер	-үңөр
Кыз+ыңар Карындаш+ыңар	Муз+уңар Туз+уңар	Китеб+иңер Мектеб+иңер	Гүлү+нөр Жүрөг+нөр

Алардын – их

Аффиксы принадлежности **алардын** также как и в ед. ч.

Сурама ат атоочтор

Вопросительные местоимения (вопросительные слова)

Ким?	– Кто?
Эмне?	– Что?
Нече?	– Сколько?
Канча?	– Сколько?
Кайда?	– Где? Куда?
Кайдан?	– Откуда?
Кандай?	– Как?
Кайсы?	– Какой? Какая?
Качан?	– Когда?

Вопросительные местоимения **ЭМНЕ, КИМ, КАЙСЫ, КАЧАН** могут иметь мн. ч., принадлежностные падежные аффиксы.

<i>Мисалы:</i>	Булар эмнелер?	Что это?
	Булар кимдер?	Кто они?
	Кайсылар жакшы?	Какие хорошие?
	Канчаларда жолугушабыз?	Во сколько встретимся?

Жактама ат атоочтордун жөндөлүшү

Склонение личных местоимений

Жекелик сан Ед. число				
АТООЧ	Мен	Сен	Сиз	Ал
ИЛИК	Менин	Сенин	Сиздин	Анын
БАРЫШ	Мага	Сага	Сизге	Ага
ТАБЫШ	Мени	Сени	Сизди	Аны
ЖАТЫШ	Менде	Сенде	Сизде	Анда
ЧЫГЫШ	Менден	Сенден	Сизден	Андан

Көптүк сан Мн. Число				
АТООЧ	Биз	Силер	Сиздер	Алар
ИЛИК	Биздин	Силердин	Сиздердин	Алардын
БАРЫШ	Бизге	Силерге	Сиздерге	Аларга
ТАБЫШ	Бизди	Силери	Сиздерди	Аларды
ЖАТЫШ	Бизде	Силерде	Сиздерде	Аларда
ЧЫГЫШ	Бизден	Силерден	Сиздерден	Алардан

Шилтеме ат атоочтордун жөндөлүшү

Склонение указательных местоимений

АТООЧ	Ошол	Тигил	Бул
ИЛИК	Ошонун	Тигинин	Мунун
БАРЫШ	Ошого	Тигиге	Буга
ТАБЫШ	Ошону	Тигини	Муну
ЖАТЫШ	Ошондо	Тигинде	Мында
ЧЫГЫШ	Ошондон	Тигинден	Мындан

Таандык мүчөлүү зат атоочтордун жөндөлүшү
Склонение имён существительных с аффиксами принадлежности

Жекелик сан Ед. число				
АТООЧ	Атам	Элиң	Атасы	Сөзү
ИЛИК	Атамдын	Элиңдин	Атасынын	Сөзүнүн
БАРЫШ	Атама	Элиңе	Атасына	Сөзүнө
ТАБЫШ	Атамды	Элиңди	Атасын	Сөзүн
ЖАТЫШ	Атамда	Элиңде	Атасында	Сөзүндө
ЧЫГЫШ	Атамдан	Элиңден	Атасынан	Сөзүндөн

Көптүк сан Мн. число			
АТООЧ	Балабыз	Колуңуз	Китебиңиздер
ИЛИК	Балабыздын	Колуңуздун	Китебиңиздердин
БАРЫШ	Балабызга	Колуңузга	Китебиңиздерге
ТАБЫШ	Балабызды	Колуңузду	Китебиңиздерди
ЖАТЫШ	Балабызда	Колуңузда	Китебиңиздерде
ЧЫГЫШ	Балабыздан	Колуңуздан	Китебиңиздерден

Спряжение следующих существительных:

Менин досум
 Сенин кызың
 Анын классы
 Биздин алмабыз
 Силердин шаарыңар
 Алардын машиналары

САН АТООЧ
ИМЯ ЧИСЛИТЕЛЬНОЕ

Эсептик сан – Количественные числительные

1 – бир	10 – он	20 – жыйырма
2 – эки	11 – он бир	30 – отуз
3 – үч	12 – он эки	40 – кырк
4 – төрт	13 – он үч	50 – элүү
5 – беш	14 – он төрт	60 – алтымыш
6 – алты	15 – он беш	70 – жетимиш
7 – жети	16 – он алты	80 – сексен
8 – сегиз	17 – он жети	90 – токсон
9 – тогуз	18 – он сегиз	100 – жүз
	19 – он тогуз	200 – эки жүз
		1000 – бир миң

Иреттик сан атооч – Порядковые числительные

1 – биринчи	10 – онунчу	20 – жыйырманчы	2000 – эки миң
2 – экинчи	11 – он биринчи	30 – отузунчу	3000 – үч миң
3 – үчүнчү	12 – он экинчи	40 – кыркынчы	4000 – төрт миң
4 – төртүнчү	13 – он үчүнчү	50 – элүүнчү	5000 – беш миң
5 – бешинчи	14 – он төртүнчү	60 – алтымышынчы	6000 – алты миң
6 – алтынчы	15 – он бешинчи	70 – жетимишинчи	7000 – жети миң
7 – жетинчи	16 – он алтынчы	80 – сексенинчи	8000 – сегиз миң
8 – сегизинчи	17 – он жетинчи	90 – токсонунчу	9000 – тогуз миң
9 – тогузунчу	18 – он сегизинчи		
	19 – он тогузунчу		

Бөлчөктөр – Дробь

1/2	Экиден бир
1/3	Үчтөн бир
3/5	Бештен үч
2, 3/7	Эки бүтүн жетиден үч
0,5	Нөл бүтүн беш
2,35	Эки бүтүн жүздөн отуз
32,305	Отуз эки бүтүн миңден үч жүз беш

Сын атоочтун даражалары

Степени сравнения имён прилагательных

Жай даража Положительная степень	Салыштырма даража Сравнительная степень	Күчөтмө даража Превосходная степень
кызыл	кызыл+ыраак	эң кызыл
улуу	улуу+раак	эң улуу
семиз	семиз+ирээк	эң семиз
күрөөң	күрөөң+үрөөк	эң күрөөң

1) если прилагательные оканчиваются на согласную, присоединяются:
-ыраак, -ураак, -ирээк, -ирөөк

2) если прилагательные оканчиваются на гласную, присоединяются:
-раак, -рээк, -рөөк

Салыштырма даражалары

Аффиксы сравнения

1) если слово оканчивается на гласную или согласную:
-дай, -дой, -дей, -дөй

2) если слово оканчивается на согласную:
-тай, -той, -тей, -төй

Мисалы:	ай+дай	<i>подобно луне</i>
	гүл+дөй	<i>подобноцветку</i>
	карагат+тай	<i>подобносородине</i>
	оймок+той	<i>подобно наперснику</i>

СӨЗДҮК СЛОВАРЬ

**I-БӨЛҮК БОЮНЧА СӨЗДҮК
СЛОВАРЬ ПО I ЧАСТИ**

**II-БӨЛҮК БОЮНЧА СӨЗДҮК
СЛОВАРЬ ПО II ЧАСТИ**

I-БӨЛҮК БОЮНЧА СӨЗДҮК СЛОВАРЬ ПО I ЧАСТИ

А

ал	– он, она, оно
ата	– папа
ак	– белый
ат	– имя
алма	– яблоко
агай	– обращение к старшему (муж)
апа	– мама
ашкабак	– тыква
айт	– скажи
аткар	– выполни
аял	– женщина
атыр	– духи, одеколон
автобекет	– автовокзал
айдоочу	– водитель
абдан	– очень
аарчы	– вытери
аралаштыруу	– размешивать
ач	– открыть
айран	– кефир
арак	– водка
алыс	– далеко
айыл	– село
анан	– потом
ашкана	– столовая
ачкыч	– ключ
айнек	– стекло
артында	– за
алдында	– перед
астында	– под
аялдама	– остановка
аянт	– площадь
адашуу	– заблудиться
арзан	– дешевый
алмаштыр	– поменять
ал	– возьми
ар түрдүү	– разный
алты	– шесть
алча	– вишня
алмурут	– груша
анар	– гранат
ачуу	– горький
арык	– худой (-ая)
акыл	– ум
ашказан	– желудок
ай	– месяц
аянычтуу	– жаль
аянтча	– площадка

акча
ачка болу
ата-эне
албетте

– голодный
– быть голодным
– родители
– конечно

Б

баа
байке
баары
бала
беш
балык
бээ
боз
булут
бут
барак
бор
бул
быштак
бак
бөлтө
белек
бар
бер
бий
бийле
борбор
базар
бой
бойдок
бүгүн
бүрсүгүнү
береке
бош
бышыр
бозо
бөлкө
бөлүм
баштык
бурч
бас
бирок
бөтөлкө
бадыраң
буурчак
бышкан
боор
буудай
бет
бет май

– цена
– старший брат, дядя
– все
– ребенок
– пять
– рыба
– кобыла
– серый
– облако
– нога
– лист
– мел
– этот
– творог
– дерево
– комната
– подарок
– есть
– давать
– танец
– танцевать
– центр, столица
– рынок
– рост
– не женатый
– сегодня
– послезавтра
– изобилие
– свободный
– варить
– национальный напиток
– булка
– отдел
– пакет, мешочек
– угол
– иди
– но
– бутылка
– огурец
– горох
– созревший
– печень
– пшеница
– лицо
– крем для лица

баркыт	– бархат
бут	– нога
бут кийим	– обувь
баш	– голова
бармак	– большой палец
баш оору	– головная боль
бийик	– высокий
бел	– поясница
быйыл	– в этом году
бейшемби	– четверг
бүрдөйт	– распускает почки (дерево)
буюрса	– даст бог
булак	– родник, источник
бийчи	– танцор
буу	– пар
бакыт	– счастье
бактылуу	– счастливый
буюм	– вещь, предмет
бөлүк	– часть
баш кийим	– головной убор
байпак	– носки
бала бакча	– детский сад
баг	– быстро
бүркөк	– пасмурный

Г

гана	– только
гүл	– цветок
го	– наверное
гезит	– газета
гүлдө	– цвести

Д

даам	– вкус
дептер	– тетрадь
дагы	– ещё
дос	– друг
дайыма	– всегда
дарек	– адрес
дубал	– стена
дары	– лекарство
даярдануу	– готовиться
даяр	– готовый
ден соолук	– здоровье
дене	– тело
дүйшөмбү	– понедельник
дүкөн	– магазин
дем алыш	– выходной
дарбыз	– арбуз
далы	– лопатка
дарыгер	– врач, лекарь

Ж

жаз	– весна
жай	– лето
жаа	– выпадать
жаак	– щека
жабдылган	– оснащенный
жагымдуу	– приятный
жазы	– широкий
жайгаш	– располагаться
жайлоо	– пастбище
жакшы	– хороший
жакшы кал	– счастливо оставаться
жакында	– скоро
жалбырак	– лист
жалгыз	– один
жалко	– ленивый
жалпы	– общий
жаман	– плохой
жаан	– дождь
жана	– и
жанчылган	– размятый
жаңы	– новый
жаңылык	– новость
жапыз	– низкий
жардам	– помощь
жарнама	– реклама
жарык	– свет
жатакана	– общежитие
жаш	– молодой
жезде	– зять, муж старшей сестры
жекшемби	– воскресенье
жемиш	– фрукт
жеңе	– сноха, жена старшего брата
жеңил	– легкий
жеңүүчү	– победитель
жер	– земля, место
жогорку	– высший
жогот	– терять
жок	– нет
жолдомо	– путевка
жолугушуу	– встреча
жөндөмдүү	– способный
жөнөкөй	– простой
жөө	– пешком
жубай	– супруг (-а)
жука	– тонкий
жума	– неделя
жумуртка	– яйцо
жумуш	– работа
жумшак	– мягкий
жууркан	– одеяло

жүгүртмө	– расписание
жүзүм	– виноград
жүк	– груз
жүрөк	– сердце
жүргүнчү	– пассажир
жыл	– год
жылдыз	– звезда
жылуу	– теплый
жыт	– запах
жээн	– племянник

З

зээндүү	– чувствительный
---------	------------------

И

идиш	– посуда
ийгилик	– успех
ийин	– плечо
ийрим	– кружок
ил	– вешать
илим	– наука
ини	– младший брат
ичик	– шуба
ичкилик	– спиртные напитки
иш	– дело
ишемби	– суббота
ишкана	– предприятие
иште	– работать
иштиктүү	– деловой

К

каалоо	– пожелание
кабар	– вести
кабарлоо	– извещение
кабат	– этаж
кабыл ал	– принимать
кадыр	– почёт
казы	– конский жир
пайда	– где
каймак	– сливки
кайрылуу	– обращение
кайт	– возвращаться
кайык	– лодка
кактан	– загорать
кал	– оставаться
калем сап	– ручка
калемпир	– перец
калпак	– мужской головной убор
калың	– плотный
камда	– приготавливать
канна	– ну-ка

канча	– сколько
кап	– мешок, пакет
куту	– пачка
капа	– печаль
капчыгай	– ущелье
кар	– снег
кара	– черный
кара тору	– смуглый
каражат	– средство
кардар	– клиент, покупатель
карма	– ловить
кары	– старый
карыз	– долг
карындаш	– младшая сестра (по отношению к мужчине)
касиет	– свойство
кат	– письмо
каттам	– маршрут
катуу	– крепкий
качан	– когда
каш	– брови
кез	– время
кел	– приходить
келечек	– будущее
келишим	– договор
кеме	– лодка, корабль
кенен	– свободный
кесип	– профессия
кесме	– лапша
кет	– уходить
кең	– широкий
кеңеш	– совет
кеңсе	– канцелярия
кечинде	– вечером
кечиресиз	– извините
кечээ	– вчера
кийин	– после
ким	– кто
кир	– входи
кир жуугуч	– стиральная машина
киребериш	– прихожая
кирпик	– ресницы
китеп	– книга
китепкана	– библиотека
кичи пейил	– воспитанный, вежливый
кичүү	– младший

М

маалымат	– информация
маанай	– настроение
маани	– значение

майрам	– праздник
макул	– ладно
макулдук	– согласие
мамиле	– отношение
мамлекет	– страна, государство
манжа	– палец
март	– щедрый
машыгуу	– упражнение, тренировка
мейли	– ладно
мейманкана	– гостиница
мекеме	– организация
мен	– я
менен	– с
менимче	– по-моему
менчик	– частный
моюн	– шея
мөндүр	– град
муздаткыч	– холодильник
мурда	– раньше
мурун	– нос
мурут	– усы
мүмкүн	– возможно
мүнөз	– характер
мүнөт	– минута
мүчө	– орган, член организации
мыкты	– превосходный
мырза	– господин
мээ	– мозг
мээримдүү	– добрый

К

киши	– человек
кой эти	– баранина
кол	– рука
кол чатыр	– зонтик
конок	– гость
кошуна	– сосед
кооз	– красивый
коом	– общество
короо	– двор
котор	– переводить
кош	– добавлять
кош	– прощай
көйнөк	– рубашка, платье
көк	– синий
көнүгүү	– упражнение
көрүшкөнчө	– до встречи
көчө	– улица
көз	– глаз
көңүл	– внимание
көргөзмө	– выставка

көркөм	– художественный
көтөр	– поднимать
кубанычтуу	– радостный
кулак	– ухо
кум	– песок
кумшекер	– сахар песок
кур	– ремень
курулуш	– строительство
куттукта	– поздравлять
куу	– хитрый
куурдак	– жаркое
куш	– птица
күз	– осень
күзгү	– зеркало
күйөө	– муж
күлкү	– смех
күмүш	– серебро
күн	– день
күндө	– ежедневно
күт	– ждать
күрүч	– рис
күркүрө	– греметь (гром)
кызганчаак	– ревнивый
кызмат	– служба
кызыктуу	– интересный
кызыл	– красный
кызылча	– свекла
кыйнал	– мучиться
кымбат	– дорого
кырдаал	– ситуация
кыркуу	– стричь
кыска	– короткий
кычкыл	– кислый
кыш	– зима
кыял	– мечта

Ө

өз	– свой
өз алдынча	– самостоятельный
өзгөчө	– особый
өзүндүкү	– свой
өкүл	– представитель
өлкө	– страна
өмүр	– жизнь
өнөр	– искусство
өң	– внешность
өпкө	– легкие
өсүмдүк	– растение
өт	– проходить
өтүк	– сапоги
өтүнүч	– просьба

өткөн	– прошлый
өткөр	– пропускать
өчүр	– выключать

П

пияз	– лук
пахта	– хлопок
палоо	– плов
пайдалуу	– полезный

Р

рахмат	– спасибо
рахат	– наслаждение

Н

нан	– хлеб
назар	– внимание
наам	– звание
начар	– неважно
небере	– внук
нерсе	– вещь
нуска	– экземпляр

О

ойгон	– просыпаться
ойло нуу	– думать
оку	– учиться
окутуучу	– преподаватель
окшош	– похожий
олтур	– сидеть
омуртка	– позвонки
оңго	– направо
оңдоо	– ремонтировать
оңой	– легкий
ооба	– да
оозеки	– устно
оор	– тяжелый
оору	– болезнь
оорукана	– больница
оорулуу	– больной
орто	– середина
орой	– грубый
ортобойлуу	– среднегороста
орун	– место
отур	– садиться
оюн	– игра

С

саат	– час, часы
сабак	– урок, занятие
сага	– тебе

сакал	– борода
сакта	– сохранять
сал	– положить
саламайт	– передать привет
саламатсызбы	– здравствуйте
саламаттык сактоо	– здравоохранение
саламдашуу	– приветствие
салкын	– прохладный
солго	– налево
сүрөт	– картина
сен	– ты
сиз	– вы
сулуу	– красивый
сагынуу	– скучать
сат	– продавать
сатып ал	– купить
сабиз	– морковь
сыртгында	– снаружи
сатуучу	– продавец
сүт	– молоко
сана	– считать
самын	– мыло
семиз	– полный, тучный
сасык тумоо	– грипп, простуда
сымбаттуу	– стройный, статный
суу	– вода
суудасүзүү	– плавать
саргаюу	– желтеть
суроо	– вопрос
суроо берүү	– задать вопрос
синди	– младшая сестра(по отношению к женскому полу)
сүрт	– вытирать
сары	– желтый
сары май	– топленное масло
сөз	– слово
сүйлөм	– предложение
суук	– холодно
сунуш	– предложение
сүзүү	– плавать
сүйкүмдүү	– приятный
сыдырма	– молния замка
сый	– почет
сыйлуу	– уважаемый
сын алгы	– телевизор
сырт кийим	– верхняя одежда
сыяктуу	– подобный
Т	
тааныш	– знакомый
таарынуу	– обижаться

табият	– природа
тажа	– уставать
тажрыйба	– практика, опыт
тазала	– чистить
тайпа	– группа
так	– точный
така	– каблук
такыр	– абсолютно
талаа	– поле
талап	– требование
тамак	– горло, пища
таман	– стопа
тамандатуу	– прибывать
тамга	– буква
тамеки	– сигарета
танапис	– перемена
тандоо	– выбор
таң	– рассвет
таң кал	– удивляться
тап	– находить
тапшыр	– сдавать
тар	– тесный
тара	– расчесывать
тарак	– расческа
тарап	– сторона
тарбия	– воспитание
тармал	– кудрявый
тармак	– сеть
тарт	– тянуть, курить, рисовать
тарых	– история
татаал	– сложный
тасма	– пленка
таттуу	– сладкий
таты	– пробовать
таш	– камень
тебетей	– мужской головной убор
тез арада	– скоро
тейле	– обслуживать
текшер	– проверять
тепкич	– лестница
тетик	– деталь
тигилиш	– пошив
тизе	– колено
тизме	– список
тий	– касаться
тил	– язык
тиш	– зубы
той	– праздник
токтоо	– сдержанный
толтур	– заполнять
толук	– полный
тон	– шуба

тос	– встречать
төмөнкү	– следующий
төлө	– платить
төрөл	– рождаться
төшөк	– постель
туздалган	– соленный
тулку бой	– туловище
тумак	– шапка-ушанка
тунук	– прозрачный
тур	– вставлять
тургун	– житель
Турмуш	– жизнь
турмуш-курган	– замужняя
турмуш-тиричилик	– бытовая
тууган	– родственник
туулган күн	– день рождения
туура	– правильно
түгөн	– заканчиваться
түз	– прямой
түйүн	– узел
түн	– узел
түн	– ночь
түндүк	– север
түс	– цвет
түш	– полдень
түштүк	– юг
түшүр	– снижать
тыгыз	– тесный
тынчсыздандыр	– беспокоить, тревожить
тырмак	– ноготь
тышкийим	– верхняяодежда
тыюу	– запрет
тээтигил	– вон тот

У

убакыт	– время
узун	– длинный
уй	– корова
уК	– слушать
укта	– спать
ула	– продолжать
уланды	– продолжение
улут	– национальность
улуу	– великий, старший
унаа	– транспорт
унут	– забывать, забыть
урмат	– почет
урматтуу	– уважать
уруксат	– разрешение
уста	– мастер
утуш	– выиграть
уч	– летать

учураш	– здороваться
учуу	– полет
ушунчалык	– так, вот так
уюштуруу	– организовать
уяттуу	– совестливый, ответственный

Ү

үгүт	– агитация
үзүр	– наслаждение
үй	– дом
үйлөнүү	– жениться
үйлөнгөн	– женатый
үйрөн	– научиться
үлгү	– образец
үн	– голос
үрөн	– семена
үтүктө	– гладить/утюгом

Ч

чакыруу	– звать
чакырым	– километр
чалап	– бульон с кефиром
чапта	– клеить
чарба	– хозяйство
чатыр	– крыша
чач	– волосы
чач тарач	– парикмахер
чейин	– до
чеке	– лоб
ченөө	– примерка
чепкен	– теплый халат
черт	– играть (на комузе)
чет	– обочина
чеч	– решать
чечкиндүү	– решительный
чий	– чертить линии
чогуу	– вместе
чоң	– большой
чоң апа	– бабушка
чоң ата	– дедушка
чоңой	– расти
чочконун эти	– свинина
чөбүрө	– правнук
чөйрө	– среда, место
чөнтөк	– карман
чөп	– трава
чурка	– бегать
чыгар	– выпускать
чыгарма	– произведение
чыгыш	– восток
чык	– выходить
чыанак	– локоть

чындык	– правда
чынжыр	– цепь
чыны	– пиала
чыныгы	– истинный

Ш

шайыр	– веселый
шамал	– ветер
шарт	– условие
шаршемби	– вторник
шейшеп	– простыня
шек	– сомнение
шым	– брюки

Ы

ырда	– петь
ылдамдык	– скорость
ылайыктуу	– подходящий
ыраазы	– довольный
ырда	– петь

Э

эже	– старшая сестра
эгемендүү	– независимый
экинчи	– второй
экөө	– двое
эл	– народ
эл аралык	– международный
элес	– образ
элестет	– представлять
элечек	– национальный женский головной убор
элчи	– посол
эмгек	– труд
эмгекчил	– трудолюбивый
эмен	– дуб
эмерек	– мебель
эмес	– отрицательная частица «не»
эмне	– что
эмне үчүн	– почему
эне	– мать
эркек	– мужчина
эрте	– рано
эс	– память
эс алуу	– отдыхать
эсеп	– счет
эски	– старый
эсте	– вспоминать
эстелик	– памятник
эшик	– дверь
ээ	– хозяин
ээле	– занимать

II-БӨЛҮК
МЕДИЦИНАЛЫК ТЕРМИНОЛОГИЯ БОЮНЧА СӨЗДҮК
II ЧАСТЬ
СЛОВАРЬ ПО МЕДИЦИНСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

А

Асептическая повязка	– микробсуз таза байлоо, таңуу
Амбулаторное лечение	– келип-кетип дарылануу
Аптека	– дарыкана
Атланта	– ооз омуртка
Артрит	– кызыл жүгүрткүчтүн сезгениши
Абцесс	– ириңдүү оору
Аллергия	– аллергия
Антракоз	– таш көмүр чаңынын топтолушу
Аппетит	– табит
Антракоз легкого	– өпкөгө таш көмүр чаңынын топтолушу
Аллергический бронхит	– бронхтун аллергиялык сезгениши
Апцедирующая пневмония	– абцесске алып келүүчү пневмония
Абцесс кишечника	– ичегинин ириңдүү оорусу
Антония пищевода	– кызыл өңгөчтүн шалаңкылыгы
Асцит в больших размерах	– ичке суу өтө көп толгон
Аритмия сердца	– жүрөктүн ыргагынын бузулушу
Аортальный парок сердца	– жүрөк толтосунун кемтиги
Артериальное давление	– артериялык кан басымы
Ангиокардиография	– ангиокардиография
Аневризм	– толтоонун бир бөлүгүнүн кеңейиши
Атеросклероз аорты	– толтоонун катууланышы
Аборт	– бойдон түшүрүү
Абсолютное бесплодие	– такыр тукумсуздук
Ангина	– бадам сымал бездин сезгениши, ангина
Аудиометрия	– кулак угууну өлчөө
Анурия	– заара пайда болбоо
Антония мочевого пузыря	– табарсык булчунунун боштугу
Аппарат искусственной почки	– жасалма бөйрөк аппараты
Аденома предстательной железы	– эркектин жыныс безинин сезгениши
Амнезия	– унутуу
Алкоголизм	– аракечтик
Астма	– астма

Б

Больной	– оорулуу
Боль	– оору
Бронхография	– бронхография
Бессонница	– уйку качуу
Болезнь	– оору, дарт
Бронхиальная астма	– бронхиалдык астма
Болеть	– оору
Бедренная грыжа	– сан киричи (чуркусу)
Бескровное вправление грыжи	– киричти ичине кансыз түшүрүү
Биопсия	– биопсия
Бронхиальные хрипы	– бронхтун кырылдашы

Бронхоскопия	– бронхту көрүү аспабы
Бронхолитиаз	– бронхко акиташтын жыйналышы
Бронхит	– бронхтун сезгениши
Бронхоэктатическая болезнь	– бронхтун кеңейүү оорусу
Бронхиальный свищ	– бронхтун тешиги
Бронхоаденит	– бронх безинин сезгениши
Бронхопневмония	– бронх менен өпкөнүн сезгениши
Брыжейка тонкой кишки	– ичке ичегинин чычыркайы
Бифуркация трахеи	– кекиртектин эки ача жери
Боль усиливается при кашле?	– жөтөлгөндө оору күчөбөйбү?
Бужирование пищевода	– кызыл өңгөчтү сүмбөлөө
Беспокоить	– тынчсыздандыруу
Блокада сердца	– жүрөк кагышына бөгөт болуу
Быстрый пульс	– тамырдын тез кагышы
Брюшная аорта	– ич тамырдын толтоосу
Бычьё сердце	– көлөмү өтө чоң жүрөк
Бородавка	– сөөл
Бруцеллез	– бруцеллез
Брюшной тиф	– ич келте
Беременность	– кош бойлуулук
Большой родничок	– баланын чоң эмгеги
Барабанная перепонка	– кулак тарсылдагы
Близорукость	– алысты начар көрүү
Блефарит	– көз кабыктын сезгениши
Блуждающая почка	– орунсуз кыймылдуу бөйрөк
Бред	– жөөлүү, дөөрүү
Безразличный	– кайдыгер
Бандаж	– кирич кур

В

Вскрыть	– жаруу
Вытяните	– сунуңуз
Выписать рецепт	– рецепт жазып берүү
Вправленный вывих	– чыгып кеткен сөөктү ордуна келтирүү
Вторичный	– кайталанган
Вывих в коленном суставе	– тизе сөөгүнүн чыгып кетиши
Вывих подколенного	– томуктун чыгып кетиши
Вывих пальцев стопы	– бут манжаларынын чыгышы
Вывих шейных позвонков	– моюн омурткаларынын чыгышы
Вывих бедра	– кашка жиликтин чыгышы
Внутри мозговая гематома	– мээге кан толушу
Выделение ликвора из ушей	– кулактан суу агуу
Врожденный	– тубаса
Врожденная косолапость	– тубаса майпаңдык
Вправление грыжи	– киричти ичине киргизүү
Вдохнуть	– дем алуу
Выдохнуть	– дем чыгаруу
Воспаление	– сезгенүү
Висцеральная плевра	– көкүрөк челинин ички кабаты
Влажное легкое	– суулуу өпкө
Воспаление плевры	– көкүрөк челинин сезгениши

Выпад в плевральной полости	– көкүрөк чел көндөйүндөгү суюктук
Влажный язык	– нымдашкан тил
Внутренний	– ички
Варикозное расширение вен пищевода	– кызыл өңгөч тамырынын урчуюп кеңейиши
Высунуть	– чыгаруу
Выраженное напряжение	– ич булчундарынын даана чыңалышы
Волнение	– толкундануу
Воздух	– аба
Венозное давление	– веналык кан басымы
Вросший ноготь	– матырыла өскөн тырмак
Вшивость	– биттөө
Вакцинация	– вакциндөө, эмдөө
Ветряная оспа	– суу чечек
Вирусный гепатит	– боордун вирус козгоочу оорусу
Выпадение матки	– жатындын түшүшү
Высморкайтесь	– чимкириңиз
Веки	– көз сурмасы
Выворот век	– көз жапкагынын кайрылышы
Внимание	– көңүл буруу
Выздоровливать	– сакайып кетүү, айыгып кетүү

Г

Готово	– даяр болуу
Готовиться	– даярдануу
Густая	– коюу
Гной	– ириң
Гноесодержащая моча	– ириңи бар заара
Голова	– баш
Головная боль	– баш оору
Глубокая искусственная гипотермия	– терең жасалган гипотермия
Геморрагический шок	– кан агуудан кийинки шок
Грязелечение	– баткак менен дарылоо
Горло	– тамак
Гортань	– кекиртек
Грыжа	– кирич
Грыжосечение	– киричти алып салуу
Гематогенная метастазирование	– рак клеткасынын кан аркылуу таралышы
Гормонотерапия	– гормон менен дарылоо
Глотать	– жутуу
Грудная клетка	– көөдөн
Грудина	– таш сөөгү
Грудная полость	– көкүрөк көндөйү
Гнойный	– ириндүү
Грудной ребенок	– эмчектеги бала
Глубокое дыхание	– терең дем алуу
Главный	– негизги
Гангрена	– чирүү
Грипп	– сасык тумоо
Гемморрагический плеврит	– көкүрөк челинин кандуу сезгениши

Гастроскопия	– гастроскопия
Гнойный перитонит	– ич челинин ириндүү сезгениши
Гонорея	– алдынан сезгенүү
Гинекология	– аялдар оорулары
Глотка	– кулкун
Гортань	– коко
Глухой	– дүлөй
Глаз	– көз
Глазное дно	– көздүн түбү
Гемотрия	– кан синүү
Гемодиализ	– Гемодиализ
Гидронефроз	– бөйрөк күпчөгү
Галлюцинация	– жалган аңкоо
Голос	– үн
Геморрой	– көк баш

Д

Дышите	– дем алыңыз
Дыхание	– дем алуу
Деформация стопы	– бут кетменинин сынынын бузулушу
Доброкачественная опухоль	– залалсыз шишик
Доля легкого	– өпкөнүн бөлүгү
Диафрагмальная плевра	– боор эт үстүндөгү чел
Двенадцатиперстная кишка	– он эки эли ичеги
Дивертикул пищевода	– кызыл өңгөч капталынын чоңоюшу
Давление	– кан басымы
Дезинфекция	– дезинфекция
Дезодорация	– жыттан арылтуу
Дизентерия	– ичегинин жугуштуу оорусу
Дифтерия	– кептөөр
Девственная плева	– кыздык белги
Диагностика	– дартты аныктоо
Диагноз	– оорунун аты
Деферцияция	– заңдоо
Давящая повязка	– кыса таңуу
Давить	– кысуу
Диетотерапия	– мүнөздөп тамактануу
Дыхательная гимнастика	– дем алуу гимнастикасы
Душно	– ысып кетүү
Дальнейшее	– андан ары
Длиться	– созулуу
Деформация	– өзгөрүү
Давно	– көптөн бери
Долевой бронх	– сегменттик бронх

Ж

Желудок	– ашказан
Желудочный сок	– ашказан маңызы
Жидкий контрастам	– суюк эритме
Желчь	– өт
Желчный пузырь	– өт баштыгы

Желчегонные средства	– өт айдама дарылар
Жирная пища	– майлуу тамак–аш
Жаропонижающие средства	– дененин ысышын төмөндөтүүчү дарылар
Жар	– дененин ысышы
Железа	– без
Железистый рак	– без рагы
Желчнокаменная болезнь	– өттүн таш оорусу
Желчный проток	– өт өткөөлү
Жидкий стул	– суюк заң
Желтушность	– саргаюу
Живот	– ич
Желудочек сердца	– жүрөк карынчасы
Женская консультация	– аялдар кеңешмеси
Жизнь	– өмүр
Желто–зеленая мокрота	– сары–жашыл какырык
Желчные пути	– өт жолдору
Желтуха	– сарык
Желудочек сердца	– жүрөк карынчасы

3

Заболеть	– ооруп калуу
Заболевание	– оору, дарт
Задержите дыхание	– дем албай туруңуз
Зажмурьте глаза	– көзүңүздү жумуңуз
Задержать	– кармап туруу
Замедленное дыхание	– дем алуунун жайланышы
Задержка дыхания	– дем алуунун токтолуп калышы
Запущенный	– өтүп кеткен
Заворот кишечника	– ичеги түйүлүү
Задний проход	– арткы тешик
Заворот сальника	– карын майдын толгонушу
Замедленное сердцебиение	– жүрөктүн жай кагышы
Заболевание кожи	– теринин оорусу
Зуд	– кычышуу
Зуд влагалища	– кын кычышуусу
Затяжные менструации	– айызы көпкө созулган
Затрудненное глотание	– кыйналып жутуу
Заглоточный абсцесс	– басма
Зев	– алкын пардасы
Заложенность уха	– кулак бүтүү
Звон в ушах	– кулак шуулдоо
Зрение	– көрүү
Запавший глаз	– көздүн үңүрөйүшү, үңкүгөй көз
Запястье	– билек
Зуб	– тиш
Зубной врач	– тиш доктур
Затылок	– желке
Здоровый	– дени сак
Здоровье	– ден-соолук
Запирательное отверстие	– чапкыт сөөк

И

Исследуйте	– аныктагыла
Исследование	– аныктоо
Изменение памяти	– эстин өзгөрүшү
Искусственное дыхание через зонд	– түтүк аркылуу тамак берүү
Искривление позвоночника	– омуртканын кыйшаюусу
Исчезает	– жоголуп кетет
Искусственное дыхание	– жасалма дем алдыруу
Инфаркт легкого	– өпкө инфаркты
Искусственный пневмоторакс	– көкүрөк көндөйүнө жел толтуруу
Изжога	– зарна
Икота	– ыктытуу
Изменение	– өзгөрүү
Истончена	– жукарып кеткен
Искусственный пищевод	– жасалма кызыл өңгөч
Искусственное кровообращение	– жасалма кан айландыруу
Измерять	– өлчөө
Ишемическая болезнь сердца	– жүрөктүн кан тамырынын жетишсиздик оорусу
Инфаркт миокарда	– Миокарддын инфаркты
Измерять давление	– кан басымын өлчөө
Инфекция	– жугуштуу оору
Инфантильная матка	– өсүп жетилбеген жатын
Инъекция глаз	– көз тамырынын кызарышы
Искусственная почка	– жасалма бөйрөк
Интеллект	– акылкечтик, интеллект
Иллюзия	– жалган, апыртылган нерселер
Иглотерапия	– ийне саюу менен дарылоо
Интенсивная терапия	– күчтүүлөп дарылоо
Испытывать чувство недостатка воздуха	– абанын жетишсиздигин сезүү

К

Кашель	– жөтөлүү
Кровь	– кан
Кислотность	– кычкылдуулук
Кал	– заң
Кровотечение	– кан агуу
Кость	– сөөк
Калорийное	– күчтүү тамак
Катетер	– түтүк
Колотая	– сайылган
Колено	– тизе
Косолапость	– майпандык
Кормление	– эмизүү
Камень	– таш
Киста	– ыйлаакча
Коллапс (легкого)	– (өпкөнүн) кысылышы
Карциноматоз (плевры)	– көкүрөк челине шишиктин тарашы
Колоноскопия	– жоон ичегини кароо
Калькулезный холецистит	– өт баштыгынын таштан сезгениши
Кишечник	– ичеги

Камера сердца	– жүрөктүн чөнтөктөрү
Клапан сердца	– жүрөк капкасы
Комбинированный	– ар түрдүү
Кровообращение	– кан айлануу
Капилляроскопия	– капиллярларды кароо
Капельное	– тамчыдай
Крапивница	– бөрү жатыш
Кожа	– тери
Коклюш	– көк жөтөл
Корь	– кызылча
Кипятить	– кайнатуу
Кольпит	– трихомонаддан сезгенүү
Куриная слепота	– күүгүмдө көрө албоо
Корректирующий	– оңоп көрсөтүүчү
Капсула	– кап

Л

Ложитесь	– жатыңыз
Левая	– сол
Легкие	– өпкө
Лечить	– дарылоо
Лечение	– дарылануу
Лекарство	– дары
Лекарь	– дарыгер, табыш
ЛОР	– кулак, мурун, тамак доктору, лор
Ликвора (из ушей)	– кулактан суу агуу
Липома	– май шишик
Луч	– нур
Лопатка	– далы
Лабильный	– туруксуз
Ложный	– бүдүмүк
Ларингоскопия	– тамактын көндөйүн кароо
Левостороннее	– сол тараптуу
Лейкоз, лейкемия	– кан оорусу (ак кандуулук)
Лейкоцит	– лейкоцит
Лицо	– бет
Лежа	– жатканда
Лучевая терапия	– нур менен дарылоо

М

Моча	– заара, сийдик
Мокрота	– какырык
Мыть	– жуу
Мочевой пузырь	– табарсык
Метеоризм	– ичи көөп туруу
Медленно	– жай
Мягкий	– жумшак
Метастаза	– рак клеткасынын бир жерден экинчи жерге көчүүсү
Мастопатия	– эмчектин ооруксунуу абалы
Молочная железа	– эмчек беги
Мастит	– эмчектин сезгениши

Мучительный	– кыйнаган
Мозг	– мээ
Малый	– кичине
Малярия	– безгек
Миндалина	– бадам сымал без
Мертвый	– өлүп калган
Матка	– жатын
Менструация, менопауза	– айыз, этек кири
Мочеиспускание	– заара ушатуу
Мышление	– ой жүгүртүү
Менопауза	– этек кирдин токтошу
Мошонка	– калта
Медицина	– Медицина
Медицинский	– медициналык
Место	– орун
Молоко	– сүт
Миокарда	– миокарда
Медленно	– жай
Мышца	– булчуң
Мешает	– тоскоол болуп турат
Мучить	– кыйноо
Мучительный	– кыйнаган
Мучиться	– кыйналуу
Меньше	– азыраак
Многопалость	– көп манжалуулук
Мыльный раствор	– самындуу эритме
Мышечный тонус	– булчуңдардын карышуусу

Н

Наложить	– таңуу
Наркозный аппарат	– наркоз аппараты
Напряженный	– чыңалган
Наркотик	– банги зат
Нарушение	– начарлоо, бузулуу
Насморк	– мурундун бүтүүсү
Наружный	– тышкы
Неба	– таңдай
Нейросифилис	– нервдин котон жарасы
Необходимый	– зарыл
Натошак	– ачкарын
Неправильно	– туура эмес
Наблюдение	– байкоо жүргүзүү
Непроходимость	– өтпөөчүлүк
Нормально	– тең калыпта
Нос	– мурун
Новорожденный	– ымыркай
Начавшийся	– башталган
Недержание	– токтото албоо
Непроизвольный	– өзүнөн өзү чыгуу
Настроение	– маанай, көңүл
Ночной	– түнкү

Направление	– жөнөтмө
Норма	– норма
Новокаин	– новокаин
Неизлечима	– сакайбоо
Не наступила	– боло элек
Нагрузка	– күч келтирүү
Нога	– бут
Надколенник	– томук
Нижний	– алдыңкы, астыңкы
Ниже	– төмөн
Ноготь	– тырмак
Натуральная оспа	– чечек
Новорожденный	– ымыркай
Наложение	– таңуу, салуу
Начинать	– баштоо
Необычный	– кадимкидей эмес

О

Обложенный	– кебер баскан
Обоняние	– жыт аңкуу
Обычный	– кадимкидей
Офтальмолог, окулист	– көз доктур
Очки	– көз айнек
Оспа	– чечек
Основной	– негизги
Одевайтесь	– кийиниңиз
Отделение	– бөлүм
Опухоль	– шишик
Одышка	– күйүгүү, энтигүү, деми кыстыгуу
Общественные места	– коомдук жайлар
Отравляющие вещества	– уулуу заттар
Окраска	– түс, өң
Околоплодный	– каканак суусу
Обмен веществ	– зат алмашуу
Отличать	– ажыратуу
Осиплость	– үндүн бүтүшү
Опасный	– коркунучтуу
Орган	– орган
Образование	– пайда болуу
Организм	– организм
Опыт	– тажрыйба
Отрицательный	– терс
Определяться	– такталуу
Открывать	– ачуу
Отек	– шишик
Отмечаться	– байкалуу
Оседать	– тунуу
Обезболивающий	– оорутпоочу
Обезболивание	– оорутпоо
Обморок	– эстен тануу
Отравление	– уулануу

Ограничить	– азайтуу
Обход	– ооруларды көрүү
Ожог	– күйүк
Отморожение	– үшүккө алдыруу
Ожоговая палата	– күйүк оорулардын палатасы
Оскольчатый	– чачылган
Отсосать	– соруп алуу, соруп салуу
Осложнение	– кабылдоо, өтүп кетүү
Остеомаляция	– сөөктүн жумшашы
Отдых, отдыхать	– эс алуу
Операбельный	– операция жасала турган
Операбельная опухоль	– операция жасала турган шишик
Обнаружить	– табуу
Ослабить	– басаңдатуу
Ослаблена	– начарланган
Остановиться	– токтоп калуу
Остановка	– токтошу
Отек легких	– өпкөгө суу толуу
Отсутствие аппетита	– тамакка табити тартпоо
Отрыжка	– кекирүү
Опорожнить	– бошотуу
Отхаркивать	– түкүрүү, какыруу
Охлаждаться	– үшүп калуу
Отслойка плаценты	– тондун жатындан ажырашы
Операция	– операция
Обильно	– көп
Отоскопия	– кулактын ичин кароо
Осмотр	– кароо
Острота	– курчтугу
Оправа очков	– көз айнек алкагы
Офтальмоскопия	– көздү иликтөөчү аспап
Острый	– катуу
Охарактеризовать	– мүнөздөп берүү
Опорно-двигательная система	– таяныч кыймыл-аракет системасы

П

Пациент	– оорулуу
Поликлиника	– бейтапкана, эмкана
Педиатр	– балдар доктуру
Пить	– ичүү
Принимать	– кабыл алуу
Поясница	– бел
Помощь	– жардам
Профилактика	– алдын алуу
Профилактика заболеваний	– ооруларды алдын алуу
Простуда	– суук тийүү, тумоолоо
Понос	– ич өтүү
Простудные заболевания	– тумоо оорулары
Почки	– бөйрөк
Потерять сознание	– эс-учун жоготуу
Побледнеть	– кубаруу

Предварительный	– алгачкы
Печень	– боор
Поджелудочная железа	– уйку беги
Прием пищи	– тамактануу
Пищеварение	– тамак сиңирүү
Прибавить в весе (пополнить)	– толуп кетүү, семирүү
Причина	– себеп
Половые органы	– жыныс органдары
Прервать	– токтотуу
Прервать беременность	– бойдон алдыруу
Похудение, похудеть	– арыктоо
Пониженный	– төмөндөгөн
Понизиться	– төмөндөө, төмөндөп кетүү
Понижающий	– азайта турган
Появляться	– пайда болуу
Подтверждать	– далилдөө
Поднимается температура	– температура көтөрүлөт
Потеть	– тердөө
Пот	– тер
Проводиться прививка	– эмдөө өткөрүлөт
Прививка	– эмдөө
Повязка	– тануу
Под кожу	– теринин астына
Подросток	– өспүрүм
Появляться	– пайда болуу
Поддаваться	– берилүү
Пагубное влияние	– зыяндуу таасир
Пена	– көбүк
Промыть	– тазалоо
Предупредить	– эскертүү
Перелом	– сынык
Пятка	– согончок
Проверить	– текшерүү
Прилипать	– жабышып калуу
Противомалярийное	– безгекке каршы
Противорвотное	– кусууга каршы
Противозачаточное	– бойго бүтүрбөөчү дары
Парафинолечение	– парафин менен дарылоо
Потерпеть	– чыдоо
Переносит	– көтөрүү
Продолжать	– улантуу
Палата	– палата, бөлмө
Подложить	– төшөө
Препарат	– дары
Повреждение	– жабыркоо, майыпка учуроо
Пострадавший	– жабыркаган
Проникающий	– көзөп кеткен
Падать	– жыгылуу, кулоо
Потемнение в глазах	– көздүн караңгылануусу
Потерять сознание	– эстен тануу
Полость	– көндөй

Позвоночник	– омуртка
Плечо	– ийин
Переливание	– куюу
Переливание крови	– кан куюу
Передний	– алдыңкы
Плоскостопие	– жалпак тамандуулук
Первичный	– алгачкы
Пальпация	– сыйпалап көрүү

Р

Рот	– ооз
Ротовая полость	– ооз көңдөйү
Рефлекс	– рефлекс
Рефлекторная дуга	– рефлекс догосу
Размножение	– көбөйүшү, көбөйүү
Развитие	– өнүгүү, өнүгүшү
Равновесие	– тең салмактуулук
Раздражение	– дүүлүктүргүч
Рецептор	– рецептор
Рост	– бой
Растяжение	– чоюулуу, чоюулушу
Роддом	– төрөт үйү
Рожать	– төрөө
Рвота	– кусуу, кусунду
Режим	– күн тартиби
Результат	– натыйжа
Раздеться	– чечинүү
Регистратура	– регистратура, каттоо жайы
Резко	– кескин
Рентгеноскопия	– рентгеноскопия
Рентгеновское исследование	– рентгендик изилдөө
Рентгенограмма	– рентгендик сүрөт
Расстройство	– бузулуу, бузулушу
Рука	– кол
Реанимация	– реанимация
Рана	– жарат, жара
Рекомендовать	– сунуш кылуу
Разрыв	– үзүлүү
Ранение	– жарадар болуу, жарат, жаратка учуроо, жаралануу
Ребенок	– бала
Раствор	– эритме
Разрезать	– кесүү, тилүү
Ревматизм	– кызыл жүгүрүк
Рахит	– итий
Рак	– рак
Рецидив	– кайталанып өсүшү
Рентгенотерапия	– рентген нуру менен дарылоо
Ребро	– кабырга
Расширение	– кеңейүү, кеңейиши
Регулярный	– ирети менен
Ритм пульса	– тамырдын кагуу калыбы

Рожа	– тилме
Родовые схватки	– толгоо
Роженица	– төрөгөн аял
Ручное отделение последа	– тонду кол менен ажыратуу
Роды двойней	– эгиз төрөө
Разрыв	– айрылышы
Различать	– ажыратуу
Ресницы	– кирпиктер
Руководить	– жетектөө

С

Специализированный	– адистештирилген
Сердце	– жүрөк
Сердцебиение	– жүрөктүн согушу, кагышы
Сердечно–сосудистая система	– жүрөк кан тамыр системасы
Сжимать	– мыкчуу
Соблюдать диету	– тамакты мүнөздөп ичүү, ылгап ичүү
Страдать	– кыйналуу, жабыр тартуу, жабыркоо
Слушать	– тыңшоо
Ставить диагноз	– диагноз коюу
Сухость	– кургоо
Слабость	– ал кетүү
Сустав	– муун
Сухой	– кургак
Сухой кашель	– кургак жөтөл
Сознание	– эс
Слизь	– былжыр
Свертываемость крови	– кандын уюшу
Сгущение	– коюулануусу
Скорость оседания эритроцитов	– эритроциттердин тунуу ылдамдыгы
Суточный	– суткалык, күнүмдүк
Снимок	– сүрөт
Сжимать	– кысуу
Сменить	– алмаштыруу
Смазать	– сыйпоо
Сосудорасширяющий	– кан тамырды кеңейтүүчү
Согнуть	– бүгүү
Снять	– алып салуу
Срочный	– тез арада, шашылыш түрдө
Сотрясение	– чайкалуу, чайкалышы
Свищ	– тешик
Сцеживать	– саап туруу
Сильный	– катуу, күчтүү
Спазм	– карышышы, карышуу
Стеноз	– бүтөлүшү, тарышы
Сдавливать	– кысылуу, кысылышы
Сифилис	– котон жарасы
Скопление	– толушу
Слепой	– сокур
Слепая кишка	– сокур ичеги
Сужение	– тарышы

Сальник

– карын май

Т

Травма

– мергинүү, кырсыкка чалдыгуу

Трястись

– калчылдоо

Терапия

– дарылоо

Терапевт

– терапевт

Термический ожог

– күйгүзүп алуу

Туберкулез

– кургак учук оорусу, туберкулез

Тромбоз

– тромбоз

Толстая кишка

– жоон ичеги

Тонкая кишка

– ичке ичеги

Тампонада сердца

– жүрөктү сыртынан кептөө

Ткань

– ткань

Термометрия

– дене температурасын өлчөө

Туляремия

– туляремия

Токсикоз

– талгак

Токсикоз беременных

– кош бойлуулардын талгагы

Тонзилэктомия

– бадам сымал безди кесип алуу

Тугоухость

– начар угуу

Тошнота

– жүрөк айлануу

Терпеть

– чыдоо, чыдап жүрүү

Температурировать

– эт ысуу

Требовать

– талап кылуу

Тщательно

– кылдаттык менен

Тахикардия

– жүрөктүн катуу согушу, тахикардия

У

Углевод

– углевод

Ускорить

– ылдамдатуу

Указательный палец

– сөөмөй

Уменьшить

– азайтуу

Углекислый газ

– көмүр кычкыл газы

Усиленный

– күчөтүлгөн

Устранить

– жоюу

Употреблять пищу

– тамактануу

Улучшение

– жакшы болуу

Увеличить

– көбөйтүү

Удар

– урунуу

Укус

– тиштөө, чагуу

Ушиб

– кокустатуу

Удариться

– урунуу

Утиная походка

– чайпалап басуу

Ущемленный

– кысылган

Удалять

– алып салуу

Учащенный

– энтиккен

Учащенное дыхание

– энтигип дем алуу

Удушье

– муунуу

Увеличение

– чоңоюушу

Урчание в животе

– ич кулдууроо

Утолщение

– калындашы

Ухудшение	– начарлоо
Урология	– урология
Успокойтесь	– тынчтаныңыз
Усталость	– шай кетүү, ал кетүү
Уровень сахара	– канттын көлөмү
Употреблять	– колдонуу, пайдалануу
Угарный газ	– ис газы
Угри	– безетки

Ф

Флюорография	– флюорография
Флемонозно-язвенный аппендицит	– ичегинин ириңдеп сезгениши
Фурункул	– сыздоок
Фиброма матки	– жатын булчуңунун шишиги
Фарингит	– кулкундун сезгениши
Фимоз	– бурук
Функция	– кызмат
Х	
Хронический	– өнөкөт
Хранить	– сактоо
Химический ожог	– химиялык зат менен күйүү
Ходить	– басуу
Хирургия	– хирургия
Хирургическое лечение	– хирургиялык дарылоо

Ц

Цвет	– түс
Цветоощущение	– түстү туюу
Цистоскопия	– табарсыкты кароо, цистоскопия
Цистит	– табарсыктын сезгениши

Ч

Часть	– бөлүк
Через	– аркылуу
Часто	– тез-тез
Чесотка	– котур
Чума	– чума

Э

Эмпиема плевры	– көкүрөк челине ириң толуу
Эмфизема легкого	– өпкө ткандарынын чоңоюушу
ЭКГ	– ЭКГ
Эндоартрит	– толто тамырдын ички катмарынын сезгениши
Эмболия лёгочной артерии	– өпкө артериясына бир нерсе ооп келүү
Экзема	– көз жара, саргарт жара
Эйфория	– элөп-желөптөнүү

Я

Язык	– тил
Язва	– жара
Яичко	– куулук, энек

ПАЙДАЛАНЫЛГАН АДАБИЯТТАР ИСПОЛЬЗУЕМАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Анатомия человека в виде атласа Усубалиевой К. – Б., 1999.
2. *Биялиев К.А.* Кыргыз тили: Жогорку окуу жайларындагы башка улуттардын студенттери үчүн окуу китеби. – Бишкек: КРСУ, 2002.
3. *Биялиев К.А.* Кыргызский язык: Справочный материал. – Бишкек: КРСУ, 2000.
4. *Жапаров А.* Азыркы кыргыз тили. Синтаксис. – Фрунзе, 1978.
5. Кыргызский язык для мед. работников / под ред. Б.К. Касымовой. – Бишкек, 2001.
6. Основы анатомии и физиологии / под ред. К. Усубалиевой. – Бишкек, 1991.
7. Русско-киргизский словарь / под ред. К.К. Юдахина. – М., 1957.
8. *Юдахин К.К.* Кыргызско-русский словарь. – М., 1965.

Ошондой эле интернеттен материалдар алынган

Г.Э. Аманалиева,

А.Б. Даакыбаева

ИЗУЧАЕМ КЫРГЫЗСКИЙ ЯЗЫК

Учебник

для студентов медицинского факультета
высших учебных заведений
начинающих групп

1–2 уровень

Компьютерная верстка *С. Боконбаева*

Подписано в печать 25.12.2020

Формат 60 841/8. Офсетная печать.

Объем 41,75 п. л. Тираж 100 экз. Заказ 31

Издательство КРСУ

720000, г. Бишкек, ул. Киевская, 44

Отпечатано в типографии КРСУ

720048, г. Бишкек, ул. Анкара, 2а

